Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

svazek 6

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník 6

Bystrá nad Jizerou 1993

© *Státní okresní archiv Semily 1993*

ISBN 80-901284-1-6

ČLÁNKY A STUDIE

Kostely v Jenišovicích, Železném Brodě a Lomnici nad Popelkou
(Některá nová uměleckohistorická zjištění)

Miroslav Cogan

Pozoruhodná studie Ivo Kořána *Umění a umělci baroka v Hradci Králové*[1] se svým širokým záběrem po východních Čechách stala základním materiálem ke studiu východočeského výtvarného umění 17. a 18. století. Je na ni možno navazovat byť jen dílčími poznatky o tvůrčích pobytech významných českých umělců nebo uvedením již zapomenutých provinčních malířů, sochařů a architektů i mecenášů, kteří svým dílem přispěli k velkolepému vyznění barokní epochy v tomto kraji. Jsou to většinou jen útržkovité zprávy, kterými problesknou dosud neznámá jména, a jen zřídka k nim můžeme později připojit další konkrétní údaj. A tak často pouze ojedinělá přeživší díla svědčí o jejich někdejší existenci a tvůrčích schopnostech.

Horečné budování, přestavby a vybavování katolických církevních staveb na valdštejnských[2] a desfourských panstvích (a vůbec v tehdejších Čechách) ve dvacátých letech 18. století vedly ke značné poptávce po práci architektů a stavitelů a příležitosti se tak vedle slavných osobností dočkali mnozí méně významní mistři, často ze vzdálených oblastí.

Přísežného zednického mistra Vojtěcha Schneidra z Hradce Králové již zmíněná Kořánova práce zachycuje, i když jako stavitele, který pouze prováděl cizí projekt (snad Canevalův) seminárního kostela sv. Jana Nepomuckého v Hradci Králové.[3] Že byl schopný vypořádat se se samostatnou zakázkou, dokládá farní chrám sv. Jiří v Jenišovicích u Turnova.

Stavba dominující širokému krajinnému výseku stojí na místě dvou starších kostelů.[4] Jako doba jeho vzniku se uvádějí léta 1728–1744, kdy stavbu údajně iniciovali a financovali Albrecht a Karel Desfoursové bez toho, že by bylo známo jméno stavitele. Podle opisu dokumentu z roku 1738, uchovaného v mešní knize jenišovického chrámu, však rozpočet potvrdil a zřejmě i hradil sychrovský Frigo Lamoth z Frintropu, jehož účast na tomto podniku není ani ve starších pramenech zmíněna, natož objasněna. Stavba byla tehdy dovedena po zaklenutí celého chrámového prostoru a první patro věže.[5] Desfoursové pak zřejmě rozestavěný chrám dokončili. Nad hlavním vchodem do kostela byla osazena bohatá pískovcová kartuše s rodovým znakem Desfoursů (zřejmě z dílny turnovských Fialů) a donátoři se připomněli ještě jednou na stěnách presbytáře. Tady jsou namalovány i erby jejich manželek, pocházejících z rodů Černínů a Kolonů z Felsu.[6] Především ale rozpočet z 5. dubna 1738 podepsal již zmíněný *Adalbert Schneider, geschworner Baumeister in Königgratz*. Pokud rozpočet přijmeme jako důkaz Schneidrova autorství, vyrovnal se s touto prací – měřeno dalšími barokními stavbami v okolí – relativně dobře. Dokonce zde můžeme hovořit o je-

Kostel sv. Jiří v Jenišovicích. (Foto J. Hajfler.)

diném náznaku radikálního baroku v široké oblasti Turnovska a horního Pojizeří.[7] Podélnou, orientovanou stavbu oživuje zevně konvexní průčelí, kulisovitě rozvinuté před hranolem věže, a neobvyklá vlnovka přechodu mezi hlavní lodí a zúženým půlkruhovým závěrem. Průčelí s velkým zaklenutým oknem zdobí po stranách dvě niky se sochami sv. Petra a Pavla a pilastry, spojující vysokou pískovcovou podezdívku s obloukovitě vyklenutou profilovanou římsou. Pilastrový řád pak pravidelně člení vnější plášť stavby a ve spojení s opakovaným konvexně-konkávním pohybem zdi v závěru lodí vytvářejí hlavice pilastrů s linií římsy tvarově bohatou, rytmickou skladbu. Pohyb průčelí si intenzívněji uvědomíme uvnitř chrámu, projdeme-li pod kruchtou, která dynamickou křivkou vybíhá do prostoru lodi v obráceném směru. Interiér představuje složitý, ale již mnohem statičtější prostor, který má především pojmout co největší množství věřících a umožnit jim plynulý vstup i odchod z chrámu. Půdorys

interiéru řešil architekt (až na již zmíněnou kruchtu a závěr) bez použití křivek nebo kružnic. Rozdíl v dynamickém, emotivním pojetí exteriéru a racionálním vnitřním uspořádání stavby je natolik evidentní, že nastoluje otázku, zda nebyl se změnou stavebníka původní projekt pozměněn nebo kostel podroben pozdějším stavebním úpravám. Hlavní loď s valenou klenbou na pasech obíhají po stranách tribuny, sahající po celé délce lodi od kruchty až k panským oratořím nad kněžištěm. Pilíře, na něž klenební pasy dosedají, pak dělí prostor pod tribunami na tři pravoúhlé výklenky. Jen první z nich jsou však využity jako boční kaple sv. Vojtěcha a sv. Jana Nepomuckého. Ve středních výklencích pod tribunou jsou proraženy boční vchody do kostela a všechny výklenky jsou navzájem rovněž propojeny, takže vytvářejí po stranách lodi jakýsi koridor. Absence výzdoby v nich jen podtrhává jejich komunikační účel. Podobně je řešen i prostor pod kruchtou. Po stranách chrámové předsíně

Jenišovice. Detail přechodu mezi chrámovou lodí a závěrem. (Foto J. Hajfler.)

v podvěží jsou umístěna točitá schodiště na kůr a tribuny a za nimi, již v rozích západního průčelí, vtěsnány úzké vysoké kaple. Chrám osvětlují segmentově zaklenutá okna vždy po dvou nad sebou – horní řada tribuny a empory a spodní okna vedou do výklenků pod nimi a do sakristie. Dvě úzká okna po stranách závěru lodi, vysoká přes obě řady, jsou svými gotickými proporcemi prvkem obvyklým spíše u barokních přestaveb starších kostelů. Neústrojná hranolová věž prozrazuje také pozdější stavební zásahy – její poslední patro a přilbice jsou zjevně mladší, pravděpodobně z roku 1814 nebo 1831.[8] Z původního mobiliáře kostela zasluhuje zmínky hlavní oltář s postavami svatého Václava a Jana Nepomuckého a anděly, nesoucími kartuši titulního obrazu.[9] Jde o schéma, které v okolních kostelích vícekrát uplatnili kosmonosští Jelínkové a po nich převzal i jejich nástupce Jan Hájek. K pozdní jelínkovské produkci odkazují kompozicí i fyziognomiemi také oltářní sochy. Obrazy na bočních oltářích zase k jejich dlouholetým partnerům při výzdobě kostelů na okolních panstvích, turnovským malířům Hertlům, konkrétně tvorbě Václava Jiřího. Ovšem uvedená připsání jsou zatím pouze hypotetická a nejsou předmětem tohoto článku.

Druhou barokní stavbou z našeho okolí, u níž můžeme opravit jméno autora, je kaple sv. Jana na Poušti nad Železným Brodem. Vzhled nenápadné stavby s nízkou věží nad průčelím a jednoduše zdobenou fasádou odpovídá jejímu funerálnímu poslání. Kamenná terasa, na níž kaple stojí, kryje rodinnou hrobku Desfoursů. Uvnitř, za krátkou předsíní, však překvapí světlý, až přívětivý prostor kruhové centrály zaklenuté plackou. Na ni navazuje protáhlé kněžiště s půlkruhovým závěrem. Zajímavým prvkem jsou dvě sakristie po stranách kněžiště, které vytvářejí příčné rameno kolmé na podélnou osu stavby. Motiv kříže se objevuje v půdorysu řady českých radikálních barokních staveb (například v díle K. I. Dienzenhofera), kde je invenčně využit k tvarovému obohacení hlavní kruhové nebo eliptické prostory, aniž se mění její základní centrální obrys. Spojením kruhového prostoru (byť protaženého předsíní a kněžištěm) s motivem navazujícího příčného ramene je železnobrodská kaple na Poušti zajímavým článkem mezi těmito progresívními stavbami a pracemi našich konzervativních architektů, zjevně navazujících na gotickou domácí tradici a schéma podélné chrámové lodi s příčným transeptem, jakým je například projekt kostela ve Velkém Uhřínově z roku 1752 F. Kermera.[10] Půdorys kříže, jehož nevýrazným vrcholem je oblouk závěru, je zřejmou narážkou na úlohu kaple i religiózní minulost místa. Cejnarova kronika tady totiž zaznamenává vznik poustevny, kterou roku 1689 dal postavit pro svého syna sedlák Vorsa z Brodce. Po jeho úmrtí se zde *osadil nějakej pan pater duchovní penzionovaný a za jeho tu obývání držitel panství Hrubého Rohozce pán Albrecht Maxmilián z Desforů toho léta 1720 ut(?) 1725 (sic!) dal blíž téhož poustevnického domku ze svého důchodu od kamena dosti prostorné velikosti kaplu ke cti sv. Jana z Nepomuku svému patronu vystavěti a při ní pro svůj pohřeb sklípek, do kterého tu pak léta 1732 pohřbenej byl.*[11] Zdrženlivou výzdobu fasády představuje hlavně tympanon nad vchodem a donedávna i kartuše s desfourským znakem. Nárožní lisény jsou však elegantně projmuté a stejný konkávní pohyb se pak ještě jednou opakuje u vybíhajících ramen za centrálním prostorem malé lodi. Stavebníkem kaple na Poušti byl Karel Josef Vojtěch Desfours (1701–1775), jenž figuruje i u dalších sakrálních desfourských staveb. Vedle Jenišovic dokončil kostel ve Smržovce a rozšířil kostel sv. Jakuba v Železném Brodě. Na úpravách této poslední stavby se podílel místní zednický mistr Jan Folkert (Johann Volckerth) a zřejmě proto je uváděn i jako autor svatojanské kaple.[12] Ve specifikaci nákladů na stavbu železnobrodské kaple, v níž jsou vyčísleny stavební výdaje od září 1766 do října 1769, se však Folkert objevuje pouze jako příjemce 30 zlatých za vylámání 20 sáhů kamenných kvádrů.[13] Následuje výčet jmen vápeníků, zedníků a nádeníků dodnes pro tuto oblast typických, jako Salaba, Dostrašil, Fotr (Votter), Machačnej, Večerník...

Kaple sv. Jana na Poušti v Železném Brodu, současný stav. (Foto M. Cogan.)

Jen okrajově, bez uvedení honoráře, je v tomto dokumentu zmíněn *Baumeister Schmied von Prag*. Bez dalších odkazů lze stěží vymezit přesněji jeho úlohu. Možnost, že tvůrcem této nenápadné, ale architektonicky zajímavé kaple je právě on, se zdá – vzhledem ke zřejmému kontaktu autora s aktuálním výtvarným děním – pravděpodobnější, než opakovaně tradované připsání stavby Folkertovi. Oprávněnost této domněnky potvrzuje i to, že z Prahy byl přizván i *Zimmermann* Jan Friedl k úpravě interiéru. Ani pro ostatní náročnější práci nenašli Desfoursové na svém panství dost odborníků. Kříž na věži štafíroval Hofmann z Liberce, kamenné kvádry, desky, ostění hlavních dveří a klenáky (Gewölbsteine) dodal za 281 zlatých a 44 krejcarů kameník Bedřich Hlaváč z Bezdězu. Turnovský sochař Fiala (pravděpodobně František) zhotovil za 12 zlatých desfourský erb nad hlavní dveře, které

byly dílem truhláře Ludvíka Stöttera a zámečníka Kristiána Mende ze Sobotky. Čest místních řemeslníků tak s Folkertem zachraňoval pouze sklenář František Rössler, který zasklil nová okna.

U poslední z trojice staveb, kterým je tento příspěvek věnován, farního kostela sv. Mikuláše v Lomnici nad Popelkou, výjimečně nejsme odkázáni na ojedinělé dokumenty. Zachovaly se k němu stavební plány, řada kontraktů, ale i pět knížek stavebních rejstříků z let 1782–1785, v nichž můžeme podrobně sledovat podle nákupu materiálu, vyúčtování prací a dodávek uměleckých děl růst stavby.[14] Výjimečná je i okolnost, že stavebníkem nebyl některý z příslušníků místní šlechty, ale podnikavý lomnický děkan Václav Hegler. V případě lomnického farního kostela tak vlastně nejde o nová uměleckohistorická zjištění, ale pouze o opětovné uvedení zapomenutých jmen na světlo. Z umělců a uměleckých řemeslníků, kteří se na stavbě a výzdobě podíleli, je dosud širší veřejnosti znám pouze z Prahy pozvaný malíř

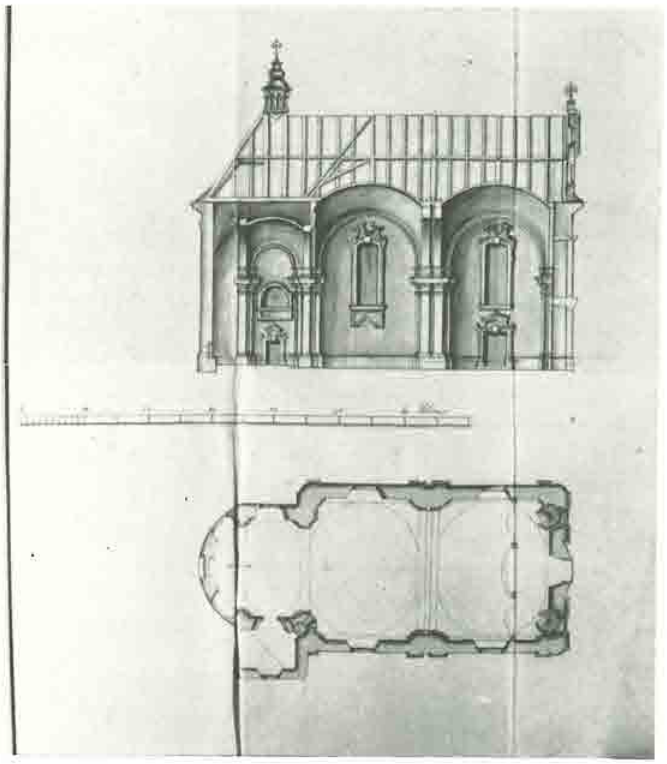

Anton Teimer, plán kostela sv. Mikuláše v Lomnici nad Popelkou, asi 1781.

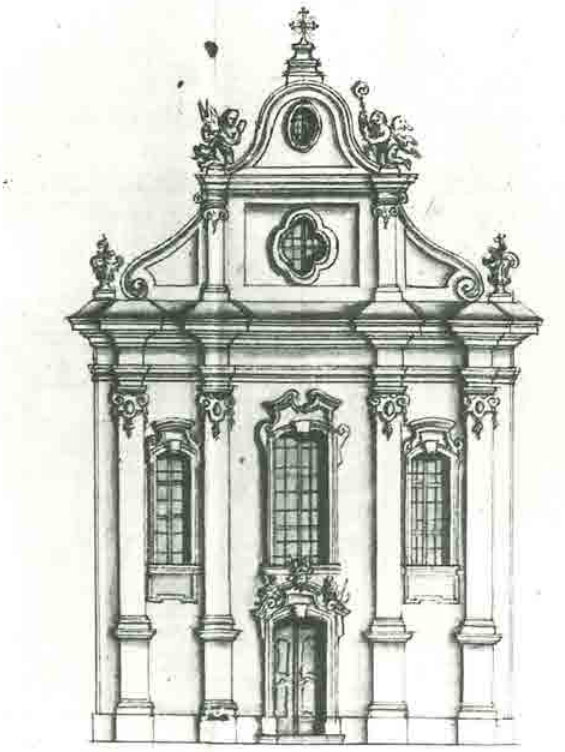

Anton Teimer, detail průčelí s dobře patrnou sochařskou a štukatérskou výzdobou.

Fidelius Weibl, díky níže citovanému zápisu ve farní knize a také hlavně proto, že již v Lomnici trvale zůstal. Další významné postavy však literatura přechází mlčením, přestože jejich jména zaznamenal ve své kronice lomnický měšťan Antonín Kinčl,[15] a to již nehovoříme o dochovaných kontraktech a kvitancích z konvolutu stavebních dokladů k mikulášskému chrámu, podepisovaných jednotlivými umělci.

Návrh stavebního rozpočtu,[16] podle něhož bylo do 6.prosince 1781 vyplaceno za materiál a zednické, kovářské, sklenářské, truhlářské, zámečnické a kamenické práce 2611 zlatých a 21 krejcarů, podepsali *Dechant und Bauherr* Hegler a baumistr Anton Teimer (Theimer). Je to další jméno, které nám dosud unikalo. K staviteli Teimerovi budeme moci v nejbližší době asi stěží připojit další věrohodné údaje.[17] Za povšimnutí ale stojí i osobnost děkana Václava Heglera (zemřel 1796). Ten po sobě zanechal sakrální stavby i v předchozích působištích – kapli sv. Anny ve Vrchlabí, kostel v Bošini u Křince, a když se stal roku 1766 farářem v Lomnici, vystavěl nejprve kostel sv. Prokopa v Nové Vsi, lomnickou kapli sv. Jana Křtitele (1768) a nakonec kostel mikulášský.[18]

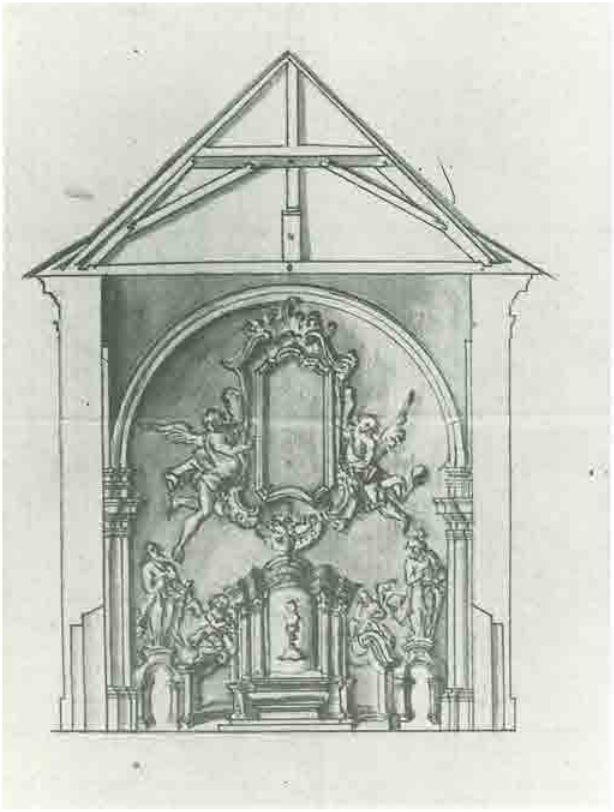

Anton Teimer, detail příčného řezu lodí s hlavním oltářem a vazbou krovu.

Základy kostela sv. Mikuláše byly vykopány na místě gotického kostela stejného zasvěcení. 13. července 1781 byl položen základní kámen a ještě téhož roku kostel dostavěn až po střechu. Příští rok stavba pokračovala nezmenšeným tempem, aby mohl být kostel 28. září, na sv. Václava, konsekrován.[19] Skutečnost, že Hegler naplánoval vysvěcení kostela na svátek svého patrona a jmenovce, nesvědčí zrovna o přílišné děkanově skromnosti. Ostatně jeho úspěšná stavební aktivita by se stěží obešla bez dostatku sebevědomí, vytrvalosti a nesmlouvavosti, s nimiž získával prostředky a vyžadoval plnění sjednaných termínů. V roce 1784 například zažaloval u lomnického purkmistra truhlářského mistra Josefa Čapka pro vypršení dodací lhůty na truhlářské práce dle *aprobirovaného Rissu*. Na druhé straně byla Heglerova autorita dostačující k tomu, aby sochař Jan Hájek zhotovil roku 1787 křtitelnici v ceně 35 zlatých jen na základě ústní dohody.

Rychlost, s jakou kostel vyrostl a zaplňoval se mobiliářem, přičemž Hegler byl nucen průběžně neustále shánět finanční prostředky, skutečně svědčí o jeho mimořádných organizačních schopnostech a energii. Ještě před započetím stavby měl přislíbeno čtyři tisíce

zlatých, ale nejprve byl nucen veřejností i zástupci města změnit své rozhodnutí stavět nový kostel *pod farskými poli podle nynější cesty na hřbitov blíž města*. Novostavbu pak naplánoval na místě starého kostela, který byl již malý a sešlý. Když vrchnost darovala Heglerovi na stavbu kostela dřevo, kámen a cihly, mohl přistoupit k zahájení prací. Učinil tak způsobem hodným zkušeného duchovního pastýře: *Když se to všechno řádně připravovalo, následující začátek ve jménu Páně na středu po Velké noci učiněn byl. Především držel pan děkan zpívanou mši, s přítomným lidem se odebral, vkleče třikrát Otčenáš a Zdrávas Maria se modlil, sám první na kortouči zemi třikrát vyvezl. Jeho následoval kaplan, P. Jan Mikeš, pak ouřední osoby jeden po druhým, nato přítomní měšťané s ostatním lidem, který se*

Kostel sv. Mikuláše v Lomnici nad Popelkou, hlavní oltář. Jan Hájek z Kosmonos 1783–1785, stav po poslední obnově v 80. letech. (Foto M. Cogan.)

s potřebnýma motykami a lopaty sešli a ještě toho dne skorem pro polovic kostela základy vykopali, neb i malé dítky pomáhaly v ošatkách hlínu z gruntů vynášeti... Během stavby se bohoslužby odbývaly v prkenné boudě, přistavěné ke statui na lomnickém náměstí (oltářní svátost byla uložena v městské kapli) a *páter Mikeš kázal a k práci povzbuzoval... a kostel toho léta až po střechu přišel.*[20]

Baumistr Jan Teimer děkanovi navrhl jednoduchou podélnou stavbu s půlkruhovým uzávěrem a čtvercovou sakristií při severní zdi. Světlá chrámová loď je zaklenuta dvěma oválnými plackami oddělenými pasem, třetí, menší a nižší placka se klene nad presbytářem. Původní kruchta se zřejmě zřítila při požáru v roce 1849, stejně jako chrámové průčelí, a tak jen díky Teimerově výkresu víme, jak autentický interiér a hlavně pozdně barokní fasáda vypadaly. Průčelí dělil velký pilastrový řád na tři pole s vysokými sférickými okny. Hlavice pilastrů vzájemně spojené římsou pak nesly trojboký volutový štít, zdobený po stranách vázami a završený křížem s dvojicí andělů prosebníků. Do osy průčelí nakreslil Teimer dvě menší štítová okna, vedoucí do podstřeší nad klenbami. Motiv segmentových oblouků s volutovými uchy po stranách se opakuje i v ve štukových suprafenestrách nad okny. Na pískovcové supraportě hlavního vchodu byly však ještě doplněny dalšími třemi postavami andílků (puttů) a malým znakem Morzinů (?), kteří nebyli stavebníky, jak se mylně uvádí, ale patrony kostela.[21] Původní sanktusník nad kněžištěm, s lucernou a bání, nahradila novogotická vížka. Po požáru v roce 1849 asi zůstaly stát jen obvodové zdi a naštěstí i klenby (nebo alespoň jejich část), takže mobiliář v kněžišti a boční oltáře utrpěly pouze sálavým žárem a kouřem.[22] Dokládají to také účty na obnovu interiéru z roku 1853, jež současně naznačují, jak asi původní štafírování oltářů a soch mohlo vypadat.[23]

Po vysvěcení kostela se dokončovaly stavební, truhlářské a kamenické práce v interiéru stavby a ještě v jejich průběhu přikročil děkan k postupné výzdobě kostela. Sochař Jan Hájek z Kosmonos byl prvním z umělců, kteří pro mikulášský kostel pracovali. Dva anděly a dvě vázy do štítu a tři menší andílky nad hlavní dveře dodal v roce 1782 (na Teimerově rysu jsou náčrty všech kusů zachyceny). Shodou šťastných okolností zůstala zachována architektura a sochařská výzdoba hlavního a dvou bočních oltářů a křtitelnice s figurálním výjevem Kristova křtu. Hlavní oltář přivezly dva povozy z Mnichova Hradiště v roce 1783. Sochař dostal tehdy zaplacenu i práci na kazatelně a zálohu na sochy sv. Václava a Víta pro boční oltář. Zároveň začal pracovat na výzdobě dvou zpovědnic, které děkanovi účtuje následujícího roku. V roce 1784 přijímá také zálohu 4 zlaté a 20 krejcarů na titulní sochu sv. Mikuláše, za niž dostává doplatek 60 zlatých v roce 1785 a dalších 18 zlatých za čtyři kamenné vázy. Následujícího léta již účtuje děkanovi pouze drobné práce na výzdobě zpovědnic a spolupráci s Heglerem uzavírá v roce 1787, kdy pro kostel zhotovuje zmíněnou křtitelnici.[24] Tyto Hájkovy dobře zachovalé (i když pozdějšími přemalbami značně upravené) a časově přesně určené práce mohou být dobrým východiskem pro rozsáhlejší zmapování jeho tvorby. Charakteristické fyziognomie a kompoziční klišé, jichž užívá, umožňují již pouhou komparací připsat Hájkovi další díla, jako jsou skupiny Kristova křtu v Bozkově, nebo potvrdit starší atribuci stejného námětu na křtitelnici ve Vratislavicích u Liberce.

Nesrovnatelně hůře jsme na tom s památkami na malíře Weibla. Účty se o něm zmiňují vlastně jen jednou, když v roce 1783 dostává za *různou malířskou práci* 160 zlatých.[25] Podle výše obnosu můžeme usoudit, že kostelu dodal nejen obrazy na boční oltáře, ale také vyzdobil klenbu. Bohužel malířská výzdoba byla poškozena ohněm a dýmem natolik, že presbytář, boční oltáře i titulní obrazy na nich musel roku 1853 Filip Vatter nově vymalovat.[26] Z barokního kompozičního schématu obrazu sv. Jana snad můžeme vyčíst původní Weiblův záměr. Se sochařem a malířem byli k vybavení kostela přizváni ještě jilemnický štafír Jan Kulíř (Johann Kulirž) a mramorář Josef Wey z Prahy, jenž za mramorování zděného

tabernáklu, portálu, oltářní menzy, bočních oltářů a kazatelny obdržel v letech 1782 až 1784 710 zlatých.[27] Ve vyúčtování roku 1784 je uveden ještě nejmenovaný pražský sochař v souvislosti s výzdobou jednoho z malých oltářů. Je překvapující, že k této rozsahem a významem nevelké práci byl přizván další sochař, dokonce pražský, ale vzhledem k tomu, že na následujícím řádku stavebního rejstříku č. 4 (1784) je uveden i Jan Hájek, je málo pravděpodobné, že jde o chybu písaře. Zmínkou o nejmenovaném vrchlabském pasíři (Girtler), jenž roku 1785 dodal do kostela šest oltářních svícnů, [28] můžeme výčet umělců a uměleckých řemeslníků činných při budování lomnického kostela uzavřít.

Poznámky

[1] Umění, *14*, 1971, s. 35 ad., 136 ad.

[2] Jan František Josef z Valdštejna a zvláště jeho manželka Marie Markéta nově vybudovali ve dvacátých letech 18. století kapli sv. Anny v Mnichově Hradišti (1724), kapli sv. Jana Nepomuckého (1724) na Valdštejně, kostel sv. Vojtěcha v Kruhu u Doks (1724), kostel sv. Mikuláše v Turnově (1726), kostel sv. Jakuba v Mnichově Hradišti (1726–1727), kostel sv. Václava v Bosni (1729) a kapli sv. Stapina na Klokočce (1730). Další, starší interiéry, např. zámecká kaple v Mnichově Hradišti nebo kostel v Loukově, byly nově vybaveny.

[3] I. Kořán, *Umění a umělci*, s. 53.

[4] *Umělecké památky Čech*. Sv. 1. Praha 1977, s. 538, nebo J. V. Šimák, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese turnovském*. Praha 1909, s. 36. Také písmák Cejnar zmiňuje starší, dřevěný kostel postavený roku 1592, z nějž byly do nového přeneseny při konsekraci 14. června 1744 všechny svátosti. Uvádí také *turnovského kotláře*, který pokryl obě věže mědí, a tesařského mistra Václava Wandera z Hodkovic (Šimák naproti tomu hodkovického tesaře Karla Horna). Cejnarova kronika, Okresní muzeum Českého ráje v Turnově, sign. HST 1685, fol. 206.

[5] Opis z mešní knihy jenišovického kostela ve státním oblastním archivu (dále jen: SObA) Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Desfours-Walderode, kart. XVI. Zjištění účasti sychrovské vrchnosti na jenišovické stavbě skýtá další pohled na vznik aleje Rohanky, kdy čtyři řady lip měly původně spojit sychrovský zámek s jenišovickým kostelem. Tento výrazný krajinotvorný zásah je ideově mnohem bližší barokním cítění (připomeňme geometrickou kompozici barokních parků) než romantické snaze o zdánlivě přirozenou krajinnou scenérii, s níž byl vybudován sychrovský park. Lze připustit, že Rohanově vysázením stromořadí od brány zámeckého parku mohli realizoval starší, třebas Lamothovu myšlenku, nebo se alespoň inspiroval obdobnou alejí z Jičína do Valdic, projektovanou A. Spezzou v rámci grandiózního plánu přeměny Jičína ve Valdštejnovo *sídelní město*. Pro odpor sedláků, kteří Rohanovi odmítli přenechat potřebné pozemky, však cesta s alejí zůstala jen v počáteční fázi.

[6] J. V. Šimák, *Soupis památek*, s. 41.

[7] Snad s výjimkou nedochované trojboké kaple Nejsvětější Trojice, která stávala v areálu zámku Hrubá Skála, zaznamenané ve vyúčtování opravy z roku 1755 (SObA Litoměřice, pobočka Žitenice, Velkostatek Hrubá Skála, sign. 1050), případně osmiboké svatojanské kaple na Valdštejně.

[8] Frýdštejnský písmák Cejnar nás zpravuje o výměně střechy věže v roce 1814 a požáru, jemuž v roce 1831 padla za oběť střecha a obě věže, přičemž *všech 7 kusů zvonů na nich na škváry se rozlilo, ale do vnitřnosti kostelní se ten oheň nedostal pro jeho kamenné sklenutí*. Cejnarova kronika, fol. 208 a 209.

[9] Obraz sv. Jiří je mladší a jeho autorem byl Josef Hellich. J. V. Šimák, c. d., s. 41.

[10] I. Kořán, c. d., s. 138. Kermer a další přitom nemuseli vycházet z bezprostředního kontaktu se středověkou sakrální architekturou, ale mohli se opřít o početnou skupinu raně barokních staveb, které tradiční půdorys latinského kříže na konci 17. století aktualizovaly, například kostely sv. Barbory v Mantíně nebo archanděla Michaela v Litvínově (oba G. B. Mathey) či kostely sv. Štěpána a Zvěstování P. Marie v Litoměřicích (G. Broggio).

[11] Cejnarova kronika, fol. 198–199.

[12] Srv. např. *Umělecké památky Čech*, sv. 4, Praha 1982, s. 410. *Stavitele* Volckerta, purkmistra a primátora Železného Brodu, však vedle notoricky chybujících Uměleckých památek uvádí i starší regionální literatura, která mu dokonce připisuje i účast na dalších desfourských stavbách kostelů v Železném Brodě (1763), Jenišovicích, Smržovce a Rokytnici; srv. Ladislav Pekl: *Městští písaři, učitelé a představení Železného Brodu v 18. století*, in: Sborník okresu železnobrodského, *2*, 1925, s. 105–106. Volckertova stavební aktivita však není dosud spolehlivě zmapována, takže stěží lze usuzovat, kam až jeho schopnosti sahaly. Je ale pravděpodobné, že se jako uznávaný zednický mistr mohl uvedených staveb účastnit třeba v roli provádějícího stavitele.

[13] SObA Litoměřice, pob. Děčín, Rodinný archiv Desfoursů, sign. 722. IIc 2-3.

[14] Státní okresní archiv (dále jen: SOkA) Semily se sídlem v Bystré n. J., Archiv děkanství Turnov, neinv.

[15] Památky města Lomnice v kraji Bydžovském, na panství lomnickém. Opis z roku 1846 v SOkA Semily, sign. KR-386.

[16] Entwurff, was annoch an Materiale und Handwerker bey der bereith gantz neuerbaute Lomnitzer Kirchen zu dero gantzliche Verfertigung nöthig ist (SOkA Semily, AD Lomnice n. P., neinv.).

[17] Památky města Lomnice, fol. 107. Antonín Kinčl, lomnický měšťan, ve svých zápiscích uvádí: *Dle pozůstalé specifikace pána děkana bylo na ten kostel mimo potažní a ruční práce až do 19. března 1787 v hotově vynaloženo 9732 zl. 39 kr. Stavitelé byli Theimer Karel, mistr zednický z Turnova, Josef Hájek, mistr tesařský ze Sobotky, Fidelius Weibl, malíř a řezbář z Chrudimě, a Josef Čapek, truhlář z Lomnice. Varhany stavěl Petr Horák z Hory Kutné.* Uvedeného zednického mistra však v Turnově nezachycují jinak spolehlivé Šimákovy Paměti města Turnova nad Jizerou, což je (za předpokladu, že byl turnovským měšťanem) při rozsahu a úrovni Teimerovy práce stěží vysvětlitelné. O hodnověrnosti těchto údajů nás nutí pochybovat i další nesrovnalosti. Sochaře Jana Hájka z Kosmonos, zdá se, Kinčl zaměnil s tesařským mistrem Josefem Hájkem ze Sobotky, kterého stavební rejstříky nezmiňují. Pražského malíře F. Weibla uvádí jako chrudimského malíře a řezbáře.

[18] Pamětnice lomnické fary (Memorabilien Buch der Lomnitzer Pfarre), fol. 73, zaznamenává úmrtí V. Heglera s výčtem jeho stavební činnosti. SOkA Semily, sbírka mikrofilmů.

[19] Tamtéž, fol. 105: *...zjara roku 1782 ostatní dílo se hotovilo, jakož také malíř z Prahy vzat byl jménem Fidelius Weibl, kterýž napotom zde v Lomnici se oženiv, městské právo přijal. Téhož léta dodělaly se oltáře, okna a kazatelnice, též dlažba v kostele se hotovila a pak v témže roce, na den sv. Václava, od pana děkana Heglera spolu s mnohým shromážděným duchovenstvem k velikému potěšení všech ovčiček posvěcen byl.*

[20] Památky města Lomnice, fol. 105.

[21] *Umělecké památky Čech*, sv. 2, Praha 1978, str. 310. Filipina hraběnka z Morzinů nechala ke konsekraci přivézt z Říma ostatky sv. Konstantina a kostelu je věnovala. Srv. Památky města Lomnice, fol. 105.

[22] Farní pamětnice zaznamenává požár takto: *Dne 23. Juni 1849 v poledne v jednu hodinu vyšel skrze neopatrnost u pekařů Antonína Scheila, souseda No. 13, oheň, který při*

hrozném větru ve 3 hodiny kostel, faru, školu, lékárnu, 28 domků s několika stodolama docela strávil, takže v chrámu Páně služby boží konat se nemohly, a na hřbitově, v kapli sv. Jana držeti se musely... Matriky a paramenta byly šťastně ochráněny a zachovány, na jiném zboží ale velká ztráta se stala. Kostel, fara a škola byly sice pojištěný, ale jen dohromady. Celá suma jen 2200 zlatých konvenční měny vynášela, začž sotva střecha u kostela a strop vyhotoven bude. Memorabilien Buch, fol. 94.

[23] Opisy účtů ve farní knize zaznamenávají náklady na novou kamennou dlažbu, vymalování presbytáře a obnovu obrazů sv. Jana Nepomuckého a sv. Anny (vše provedl malíř Filip Vatter) a zlatník František Dvořák štafíroval hlavní oltář. Podle smlouvy byla ústřední socha sv. Mikuláše celá zlatá, postranní andělé v barvě bílé a zlaté, porty zlaté, vázy stříbrné. Andělé kolem tabernáklu v barvě bílé a zlaté, tabernákl stříbro a zlato, ostatní řezby dole zlaté. *Oltář barvený působem mramoru obnoven má být dobrým zlatem, stříbrem a barvami.*

[24] SOkA Semily, AD Lomnice n. P. Stavební rejstřík č. 5 (1785 až 1787) a kvitance ze dne 31. 1. 1787, kterou Hájek potvrzuje příjem splátky 12 zlatých za křtitelnici *gemäß mundlich verabredeten Contract.*

[25] Tamtéž, stavební rejstřík č. 2.

[26] Tamtéž. Kvitance ze dne 7. 12. 1853, kterou malíř Vatter potvrzuje příjem 146 zlatých za uvedené práce.

[27] Tamtéž, kontrakty ze 17. 10. 1782 a 18. 10. 1784. Ve stavebním rejstříku č. 3 (1783) je uveden i Weyův syn jako pomocník.

[28] Tamtéž, stavební rejstřík č. 5 (1785–1787).

Varhany v horním Pojizeří II.
Železnobrodsko a Turnovsko

Jan Tomíček

V úvodu první části studie, věnované Podkrkonoší,[1] jsem připomenul významné varhanáře a jejich tvorbu – u některých i v oblasti Českého ráje. Tento přehled – vzhledem k zde popisovaným lokalitám – je třeba dále doplnit a upřesnit.

V 17. století kromě Jiřího Tauchmana (srv. Hrubý Rohozec, Turnov – františkáni) zde pracoval Jiří Weindt ze Šluknova. V kostele P. Marie v Turnově postavil literátům nové varhany a opravil poškozený nástroj u sv. Mikuláše.[2] Jeho pozdější údajná činnost v Turnově je nejasná.[3]

Ignác Tauchman byl autorem varhan v bývalé zámecké kapli na Hrubé Skále a na Valdštejně[4] – zde se konaly bohoslužby do roku 1728, kdy se část kruchty zřítila.[5]

Ambrož Augustin Tauchman staví nové nástroje ve Bzí, Jenišovicích a v turnovském děkanském kostele. Snad nejzajímavější byl jeho nástroj v Držkově u Železného Brodu, který měl v pedálu jazýčkový rejstřík Schnarrbass, který se jinak stavěl jen u velkých nástrojů.[6]

Počátkem 18. století opravuje varhany františkánského kostela v Turnově pražský varhanář Kašpar Arnold.[7] Anonymní práce byly v Zásadě, Loučkách a Hruštici – všude se jednalo o pedálové pozitivy.

Jan Gotvald ze Semil se uplatnil v Železném Brodě jednak přestavbou varhan ve farním kostele, jednak nástrojem do nově postaveného kostela *Na Poušti,* který se však nedochoval.[8]

Během 19. století shledáváme celou řadu varhanářů, podílejících se na stavbách nových nástrojů nebo při opravách. Jsou to Matouš Vedral z Lojovic u Prahy (Držkov, Železný Brod, Loučky, Velíš), Ignác Prediger z Albrechtic u Tanvaldu (Turnov – kostel P. Marie), Christian Friedrich Reiss z Neugersdorfu[9] (Turnov – františkáni), Josef Gartner (Přepeře) a Karel Vocelka (Všeň) z Prahy, Josef Prediger z Albrechtic (Držkov, Bzí, Přáslavice, Hrubá Skála), Jan Nepomuk Wünsch ze Sušice[10] (Vyskeř, Tatobity, Turnov – děkanský kostel), Emanuel Štěpán Petr z Prahy-Karlína (Turnov – děkanský kostel)[11], Karel Schiffner (Hruštice), rovněž z Prahy.

Na přelomu 19. a v první polovině 20. století zde vykazují činnost Josef Kobrle z Lomnice nad Popelkou[12] (Železný Brod, Přepeře, Tatobity, Všeň, Jenišovice, Nudvojovice a jinde), Josef Hubička z Prahy (Loučky), Jan Tuček (Turnov – františkáni) a Josef Melzer (Bzí) z Kutné Hory. V roce 1950 Bohumil Žloutek ze Bzí dokončuje velké varhany farního kostela v Železném Brodě.

□

Z podrobněji popsaných varhan na Železnobrodsku jde o lokality Bzí (dříve Nábzí), Držkov, Železný Brod a Loučky. Na Turnovsku pak Jenišovice, Hrubý Rohozec, Hruštice, Přepeře a Všeň. Nemenší pozornost je věnována turnovským městským chrámům.

BZÍ, farní kostel Nejsvětější Trojice

Ve zprávě místního učitele z r. 1789 je uvedeno, že *varhany nacházejí se ve stavu velmi bídném.* Proto také sám povolal varhanáře Ambrože Tauchmana a smluvil s ním provedení oprav. Z téže doby je i žádost k hrabě:i Desfoursovi s prosbou o příspěvek.[13]

Bzí. Varhany Josefa Predigera (1880) s barokním pozitivem, převzatým ze starších varhan. (Foto J. Lukeš.)

Všechny práce musely být velmi solidně provedeny, neboť varhany sloužily bez větších oprav až do roku 1880, kdy Josef Prediger dodal zcela nový hlavní stroj. Cena smluvena na 800 zlatých v hotovosti, k čemuž bude zdarma přidána strava pro varhanáře a jeho pomocníka a starý píšťalový stroj.[14] Tauchmanův pozitiv byl po opravě ponechán i nadále a napojen na Predigerovu novostavbu. Vznikla tak vzácná symbióza barokní a romantické varhanní architektury, která se dochovala podnes.[15]

Levá strana hracího stolu:	Pravá strana hracího stolu:
Pozitiv: Copula minor 4, Copula 8 Fuss	**Pozitiv:** Quinta 11/2, Principal 2 Fuss
Manuál: Hohlflaut 8, Bordun 8, Fugara 4 Fuss	**Manuál:** Mixtura 4 fach, Octave 4, Principal 8, Octav 2 Fuss
Pedál: Subbass 16, Octavbass 8 Fuss	**Pedál:** Principalbass 4 Fuss (dnes neobsazeno)

Za první světové války byly rekvírovány cínové prospektové píšťaly. Nové dodány teprve v roce 1940 při generální opravě, provedené firmou Melzer z Kutné Hory. Tehdy také dán do pozitivu salicionál 8', bohužel na místo malé kvinty. Na obnovených varhanách koncertoval v červenci 1941 profesor B. A. Wiedermann.[16]

DRŽKOV, farní kostel sv. Bartoloměje

Z dochovaného popisu starých varhan Ambrože Augustina Tauchmana je zřejmé, že měly pozitiv v zábradlí kůru a samostatný hrací stůl. Dále *šestnáct mutac s dvojatým manuálem* – pro pozitiv a pedál bylo po 4 mutacích. Z rejstříků jmenovány principal, oktáva a mixtura (začínala třemi řadami a od malého g byla čtyřnásobná), v pedálu pak kontrabas a šnarchbas neboli frčivý bas v rozsahu C – H (8 píšťal). Materiál, zejména dřevo, byl výborné jakosti.

Jako podstatná závada se jevilo husté osazení vzdušnic (špatný přístup k píšťalám). Mnoho píšťal scházelo, zejména v pozitivu, *na který se docela hráti nemohlo*. Kantor si dále stěžuje na malý nepohodlný kůr a na *špatný štem varhan*. Na jejich opravu povolena v roce 1832 částka 1100 zlatých (!), ale oprava zůstávala stále pozadu. Na podzim 1853 bylo započato s přestavbou kostela a varhany rozebrány.[17]

Po pseudorománské přestavbě kostelní lodi postaveny na novou kruchtu také nové varhany od Josefa Predigera.[18]

I. manuál, C-c^3:	Principal 8'	**II. manuál:**	Principal 4'
	Oktave 4'		Copula major 8'
	Quinte 2 2/3'		Salicional 8'
	Superoktav 2'		Flauto dolce 4'
	Mixtura 4 řady 1 1/3'		
	Hohlflaut 8'	**Pedál, C-c^1:**	Subbass 16'
	Bordun 8'		Oktávbass 8'
	Manual Copel		Oktave 4'

Nástroj měl I. a II. manuál na společné vzdušnici, jeden rejstřík je píšťalově neobsazen. Prospekt sestaven z 38 píšťal v šesti polích. Píšťaly v prospektu jsou pozdější, zinkové (po rekvizici).

Při opravě Bohumila Žloutka v roce 1960 byla původní opotřebovaná klávesnice s černými spodními tasty vyměněna za novou. Zároveň odstraněno vysoké ladění přesazením píšťal, čímž nástroj ztratil původní lesk principálového sboru.[19]

ŽELEZNÝ BROD, farní kostel sv. Jakuba

Po přestavbě kostela v roce 1763 byly varhany upraveny a rozšířeny od Jana Gotvalda. Později (1803) se zde připomíná varhanář Matouš Vedral, který údajně nástroj rovněž vylepšil.[20] Tak se barokní varhany udržely do roku 1885, kdy byly nahrazeny zcela novým nástrojem od Josefa Kobrle. Původně jednomanuálový stroj byl mechanické kuželové soustavy. Vedlejší manuál, umístěný v žaluziové skříni, dostavěla po roce 1919 firma Ženatý a Kunt.[21]

I. manuál, C-f³: Principal 8'
Oktáva 4
Oktáva 2'
Mixtura 3 řady 2'
Bourdon 8'
Gamba 8'
Flétna 4'
Fugara 4'

II. manuál: Principal 4'
Kvinta 2 2/3'
Flétna 8'
Salicional 8'
žaluzie

Pedál, C-c¹: Subbass 16'
Oktávbas 8'

Manuálová a pedálová spojka (nad pedálnicí)

Počátkem čtyřicátých let se však i tyto varhany ukázaly jako málo efektivní. Proto dochází k záměru jejich celkové přestavby a modernizace. Práce byly zadány místnímu varhanáři Bohumilu Žloutkovi. O odbornou spolupráci byl požádán profesor hudební fakulty Akademie múzických umění v Praze a varhanní virtuos Bedřich Antonín Wiedermann, který vypracoval podrobný dispoziční návrh.[22]

Vzhledem k válečným událostem zůstalo dlouho pouze u přípravných prací. Za tu dobu byly některé stavební a částečně i dispoziční záměry přehodnoceny, což si vyžádalo vypracování dodatku k rozpočtu (1946). Jako nový celkový náklad uvedena částka 350 000 Kčs.[23]

Ve srovnání s původním rozpočtem došlo k rozdělení II. manuálu na dva samostatné boxy s vlastními žaluziovými crescendy, přidány volné kombinace, další nové spojky aj., jak je to zřejmé z následujícího popisu:

Levá strana hracího stolu, I. manuál C-c⁴, pedál C-g¹:

Bourdon 16'
Principal 8'
Kryt 8'
Flétna dutá 8'
Fugara 8'
Salicional 8'
Flétna 4'
Oktáva 4'
Tercie 1 3/5'
Mixtura 3 řady

Principalbas 16' (prospekt)
Subbass 16'
Bourdonbas 16'
Oktávbas 8'
Bombarda 16'
spojky: I – P – 8'
II – P – 16'
II – P – 8'
II – P – 4'
I – 4', P – 4'

Pravá strana hracího stolu:

II. manuál – A
Kvintadena 16'
Principal houslový 8'
Principal 4'
Kvinta 2 2/3'
Flageolet 2'
Flétna terciová 1 3/5'
Flautino 1'
Tromba 8'

II. manuál – B
Flétna koncertní 8'
Roh noční 8'
Gamba 8'
Aeolina 8'
Vox coeleste 8'
Flétna příčná 4'
Harmonia aetherea 3 řady

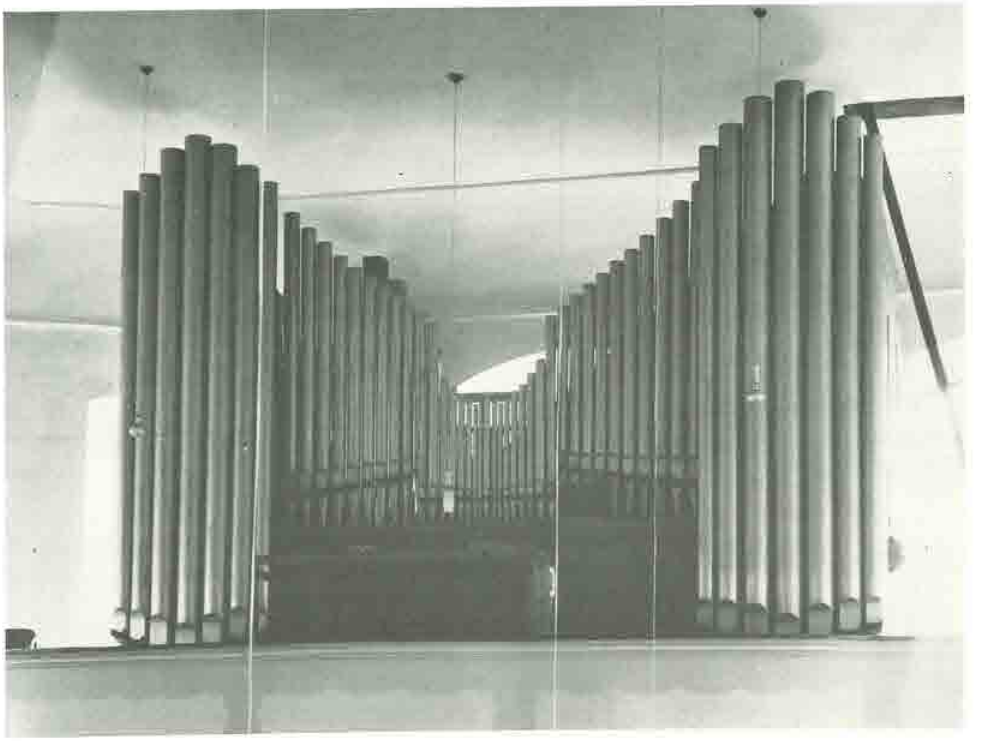

Železný Brod. Varhany Bohumila Žloutka s moderním prospektem z roku 1950. (Foto J. Lukeš.)

spojky: II – I – 16'
II – I – 8'
II – I – 4'
II – 4'
P – II – 8'

Tremolo (pro A i B)
5 volných kombinací

Vzdušnice I. manuálu je umístěna v levé polovině skříně, vpravo je II. manuál: část A stojí vzadu k oknu (žaluzie se otevírají nahoru), část B je vpředu skříně (žaluzie se otevírají směrem k prospektu). Zcela vzadu stojí vzdušnice pedálu, jako poslední píšťalová řada je jazyková bombarda 16'. Skříň varhan je matně leštěná, s volně stojícím píšťalovým prospektem podle nákresu varhanáře.

Rejstříkové sklopky po stranách hracího stolu jsou osazeny obloukovitě ve dvou řadách. Nad sklopkami je pětiřadá volná kombinace (tlačítka pod manuálovou klaviaturou uvádějí v činnost VK 1 až VK 5). Pedálnice je řešena radiálně – nad ní je celkem devět pistonů, jimiž se ovládají pevné kombinace: postupně odleva Tutti, FF, F, MF, P, PP, vypínač a piano – pedál s rušičem. Dále je zde crescendový válec a dvě šlapky k žaluziím II. manuálu.

Všechny nové kovové píšťaly byly vyrobeny v cínařské dílně Jana Kubáta v Kutné Hoře – Kaňku. Hlasová dispozice nezapře obdobné návrhy prof. Wiedermanna pro kutnohorské firmy Tuček a Melzer.[24]

Z korespondence B. A. Wiedermanna varhanáři Žloutkovi ohledně některých položek dispozice varhan pro Železný Brod lze uvést zejména:

1. Tónový rozsah C-c^4, tj. 5 oktáv v obou manuálech. Rozsah vzdušnice pro II. manuál bude o jednu oktávu větší.
2. Roh noční se zhotoví jako kovový kryt.
3. Gambu v II. manuálu udělat novou, hodně silnou.
4. Vox coelestis s vlastními píšťalami už od velkého C.
5. Flétna příčná dostane 18 píšťal dřevěných, ostatní budou kovové, přefukující.
6. Kvinta 2 2/3'se zeslabí vzhledem k ostatním alikvotům.
7. Flageolet bude menzurován jako flétnový, ne principálový.
8. Harmonia aetherea obdrží aeolinové píšťaly, složení jako u kornetu, tedy 2 2/3', 2', 1 3/5'. Intonace tak silná, jako u aeoliny, nebo i slabší.
9. Pedál bude mít 32 kláves, ale vzdušnici o jednu oktávu více (kvůli superoktávové spojce).
10. Bombarda dostane trychtýře zhotovené ze dřeva.

Oktávová spojka na I. manuálu záměrně vynechána s odůvodněním, že *chrám je malý, nízký, zbytečně by to křičelo a pískalo ve výškách* (byla však realizována).[25]

LOUČKY, farní kostel sv. Antonína

Koncem 18. století je zde doložen pozitiv bez pedálu, který však byl ve velmi sešlém stavu: dřevo červotočivé, cínové píšťaly většinou pomačkané. V roce 1804 pozitiv *s přistavěním pedálu osmistopového* opravil Matouš Vedral za 250 zl.[26] Týž varhanář nabízel postavení nových dvoumanuálových varhan se 14 rejstříky, jeho nabídka však nebyla přijata.[27]

Nové varhany postaveny teprve v roce 1911 od Josefa Hubičky. Měly 7 rejstříků v manuálu, 2 v pedálu a stály 2350 K,[28] ale již v roce 1915 byly zničeny při požáru kostela. Shořely také všechny hudebniny, řediteli kůru památná viola a staré housle.[29]

JENIŠOVICE, farní kostel sv. Jiří

Staré inventáře uvádějí dvoukřídlové varhany, vpředu s pozitivem a hracím stolem. V roce 1764 je postavil Ambrož Tauchman.[30]

Koncem 19. století si varhaník stěžuje, že rejstříky jdou těžce vytáhnout, nejsou přehledně sestaveny, k pozitivu je přístup jen po rozebrání hracího stolu. Pedálové píšťaly stojí na vzdušnici opodál vpravo, takže je třeba druhé osoby, aby zásuvky vytáhla. Měchy jsou klínové soustavy a tahají se řemeny. Manuálová klaviatura měla 45 kláves (tónový rozsah C-c^3 s krátkou spodní oktávou), pedálová 18 (C-a, rovněž s krátkou oktávou).[31]

Manuál: Principal 4'
Quinta major 3'
Octava 2'
Quinta minor 1 1/2'
Sedecima 1'
Terz 1 3/5'
Mixtura 3 fach
Copula major 8'

Pozitiv: Principal 4'
Octava 2'
Copula major 8'
Copula minor 4'

Pedál: Sub Bass 16'
Octav Bass 8'
Octava 4'

Protože na varhanách se nacházely stále další nedostatky, ale hlavně proto, že se rozcházely s tehdejší módou, bylo rozhodnuto postavit varhany zcela nové.[32] V roce 1904 je zhotovil Josef Kobrle. Celkový náklad včetně nástrojové skříně *s řezbou, nátěrem a zlacením v barokním slohu* činil 4842 K.

Měch je skříňový o rozměrech 260 x 130 cm. V rozpočtu je uvedeno, že *větrovnice je zdokonalené soustavy kuželové a chod rejstříků způsobují pneumatické přístroje* (sklopky ve vodorovné poloze nad hořením manuálem).[33]

I. manuál: Principal 8'
Oktáva 4'
Mixtura (3 řady)
Bourdon 8'
Gamba 8'
Flétna 4'

II. manuál: Principal (flétnový) 8'
Bourdon 8'
Aeolina 8'
Vox celeste 8'
Flétna špičatá 4'
zvonek na kalkanta

Pedál: Violon 16'
Subbass 16'

Bourdon (bas) 8'
Cello 8'

Spojky a kolektivy (tlačky pod klávesnicí):
anulátor 1, II/I, I/P, II/P; P, MF, celý stroj, anulátor 2

Kromě pozdějších nekvalitních zinkových píšťal v prospektu (po rekvizici) jde o dosud neporušený romantický nástroj. Ve své době byly prý tyto varhany považovány za nejlepší v okolí.[34]

HRUBÝ ROHOZEC, zámecká kaple

Budova kaple, přiléhající k věži zámku, byla dostavěna v roce 1675. Přibližně z této doby budou patrně i varhany, pořízené s ostatním inventářem. Jejich autorem byl pravděpodobně Jiří Tauchman.[35] Nástroj během času doznal některé změny, jak je to patrné i ze současné dispozice (nesourodé tvary rejstříkové nomenklatury).[36]

Manuál: Principal 4 Fuss
Octave 2 Fuss
Quinte 1 1/2 Fuss
Rauschquint 2 fach
Copel 8 Fuss
Floete 4 Fuss

Pozitiv: Principal 2 Fuss
–
Quint 1 1/2 Fuss
–
Flaute major 8 Fuss
Flaute minor 4 Fuss

Pedál: Oktávbas 8' (trvale zapojený bez rejstříkového táhla, 12 píšťal)

Tónový rozsah v manuálech C-f^3, v pedálu C-e chromaticky (repetuje od malého c)

Flétnové rejstříky jsou zhotoveny ze dřeva, ostatní z cínu. Původně dodávaly vzduch dva klínové měchy, zařízené na ruční obsluhu. Na hracím stole, umístěném samostatně mezi pozitivem a hlavním strojem, je 5 – 5 rejstříkových táhel. Vedle jsou nápisy rejstříků na skleněných tabulkách, pocházejících z novější doby.

Nástrojové skříně mají bohatou ornamentální a figurální výzdobu s andílčí kapelou. Kruchta byla přestavěna v roce 1822, varhany opraveny roku 1886 (výměna sešlých dřevěných píšťal, zejména sady pedálového oktávbasu aj.).[37]

Hrubý Rohozec. Varhany zámecké kaple z konce 17. století, s pozdější barokní výzdobou. (Foto J. Lukeš.)

TURNOV, děkanský kostel sv. Mikuláše

Po dokončení nových varhan v Jenišovicích pracuje Ambrož Tauchman v Turnově, kde je o něm zmínka k roku 1766. Zdá se však, že stavba varhan děkanského kostela nebyla realizována v zamýšleném rozsahu.[38] V polovině 19. století jsou popisovány jako jednomanuálový nástroj s devíti rejstříky a 4' principálem.[39] Byly však již velmi sešlé, jmenovitě zmiňovány silně opotřebované klávesy, špatné měchy, dřevěné píšťaly rozeschlé a červotočivé. V roce 1870 za děkana Šolce přistoupeno k důkladné opravě, kterou za 360 zlatých a stravu provedl Josef Wünsch.[40] Ale ani potom nástroj dlouho nevyhovoval. V září 1884 byla uzavřena smlouva s varhanářem Emanuelem Štěpánem Petrem na stavbu nových varhan – starý nástroj pak přemístěn do kostela na Hruštici.[41]

Petrovy varhany z roku 1885 jsou mechanické kuželové soustavy vlastní konstrukce a stály celkem 2147 zlatých. Skříň s barevným tónováním a zlacenými ozdobami byla zhotovena podle nákresů architekta Františka Navrátila.[42] Na hracím stole je umístěno 7 – 7 rejstříkových táhel, nad nimi jsou štítky s označením hlasů. Kolaudační protokol potvrzuje dobrou jakost materiálu, přesný chod mechaniky, ozev píšťal a chválí intonaci jednotlivých rejstříků.

I. manuál:	Principal 8'	II. manuál:	Principal houslový 8'
	Principal – Oktáva 4'		Salicional 8'
	Principal 2'		Kryt jemný 8'
	Mixtura (4 řady) 2 2/3'		Houslovka 4'
	Viola 8'	Pedál:	Subbass 16'
	Kryt (hrubý) 8'		Violonbass 16'
	Flétna 4'		Octavbas 8'

Spojky a kolektivy (nad pedálnicí): manuálová spojka, pedálová spojka, P, MF, Pleno. Tónový rozsah v manuálech C-f^3, v pedálu C-d^1.

Na hracím stole jsou rejstříky I. manuálu umístěny vpravo – mimo principálu 8', II. manuálu vlevo – mimo houslovky 4' (jmenované rejstříky jsou na opačných stranách).

Varhany kolaudoval profesor pražské konzervatoře a pozdější kapelník u sv. Víta Josef Foerster dne 15. října 1885, kdy také byl uspořádán veřejný koncert varhanní a chrámové hudby.[43]

TURNOV, klášterní kostel sv. Františka z Assisi

Nejstarší zpráva o varhanách je z roku 1672. Koncem července toho roku byly dohotoveny varhanářem a nástrojářem Jiřím Tauchmanem. Po požáru kostela v roce 1707 je opravil Kašpar Arnold.[44]

Roku 1842 pořízeny nové varhany, jejichž autorem byl Christian Friedrich Reiss.[45] Dochovaná dispozice a zejména nástrojová skříň poukazují na německý původ (à la Silbermann). V prospektu je 99 píšťal v devíti polích, pozitiv začleněn do středu skříně. Pod ním byl hrací pult (Spielschrank) s rejstříkovými táhly:

Manual:	Principal 8'	Positiv:	Principal 4'
	Octave 4'		(Octave 2')
	Quinte 2 2/3'		(Mixtur 3 fach)
	Mixtur (4 fach)		Salicet 8'
	Octave 2'		Gedackt 8'
	Gedackt 8'		(Travers) Flöte 4'
	Viola di Gamba 8'	Pedal:	Subbass 16'
	Spitzflöte 4'		Violonbass 8'
	Manual coppel		Octavbass 4'
	Pedal coppel		(Posaune 16')

Varhany byly opravovány v letech 1860 a 1892 (redukováno na 15 znějících hlasů).[46] Ani stroj těchto varhan se nedochoval. V období let 1941–1943 vestavěl do Reissovy skříně nové pneumatické varhany Jan Tuček jako opus 414.[47] Byl dodán nový hrací stůl, prostor po původní klaviatuře uzavřen dřevěnou deskou. Současná hlasová dispozice nástroje (podle B. A. Wiedermanna) je následující:

I. manuál, C – g3
Bourdon 16'
Principal 8'
Kryt hrubý 8'
Flétna dutá 8'
Dolce 8'
Oktáva 4'
Flétna 4'
Mixtura major 2 2/3'
Mixtura minor 1 1/3'
Trubka 8' (jazyk)
Tremolo

spojky:
II – I – 16'
II – I – 8'
II – I – 4'
I – 4'
II – 4'
I – P – 8'
II – P – 8'
I – P – 4'
II – P – 4'

II. manuál (v žaluziích)
Quintadena 16'
Principal dřevěný 8'
Flétna koncertní 8'
Gamba 8'
Vox coelestis 8'
Aeolina 8'
Klarinet labiální 8'
Fugara 4'
Flétna příčná 4'
Kvinta 2 2/3'
Flageolet 2'
Tercie 1 3/5'
Flétna 1'
Basson – Oboe 8' (jazyk)
Pedál, C – f1:
Principal 16'
Violonbas 16'
Subbass 16'
Bourdon 16'
Quintbas 10 2/3'
Oktávbas 8'
Trombon 16' (jazyk)

Pevné kombinace PP, P, MF, F, FF, GT (Tutti)
Dvě volné kombinace, crescendo – decrescendo (válec),
vypínač jazyků, vypínač ručních rejstříků, ukazatel válce a žaluzií
Jazykové rejstříky jsou dosud píšťalově neobsazené

TURNOV, kostel Narození P. Marie

Starý kostel za švédských válek v roce 1643 vyhořel, ale během několika let byl znovu zřízen. Svou činnost zde obnovili i literáti, pro něž roku 1649 postavil nové varhany Jiří Weindt. Náklad na pořízení varhan činil 136 zlatých.[48] V 18. století kostel chátral, v první polovině 19. století byl zcela přebudován.

Nástroj z doby kolem roku 1840 je dílem Ignáce Predigera.[49] Hlasová dispozice je ještě ovlivněna staršími vzory, také po stavební stránce je patrné jakoby doznívání baroku.[50] Velký dvoukřídlový nástroj se zadním pozitivem patřil vedle varhan v Praze-Karlíně k vrcholným dílům albrechtické dílny.

Píšťalový stroj hlavního manuálu je umístěn v pravém, pedálový stroj v levém křídle varhan. Bohatě členěný prospekt vrcholí směrem ke středu mohutnými sestavami píšťal osmistopových principálů – horní lábia těchto píšťal jsou ozdobně tvarována. Hrací stůl je ve středu mezi pozitivem a oběma díly velkých varhan a má celkem 29 rejstříkových táhel. Vzduch dodávaly čtyři klínové měchy, které později byly nahrazeny *měchem patentním, bez záhybů.*[51]

Hlavní stroj, C – f^3:
Principal 8' v prospektu,
velké píšťaly zdobené
Biffera 8'
Octav 4'
Quinta major 3'
Superoctav 2'
Rauschquint 2 řady
Mixtura 4 řady
Cimbalo 4 řady
Bourdon 16'
Quintadena 8'
Viola gamba 8'
Salicional 8'
Dolceflauta 4'

manuálová spojka posunem
hoření klaviatury

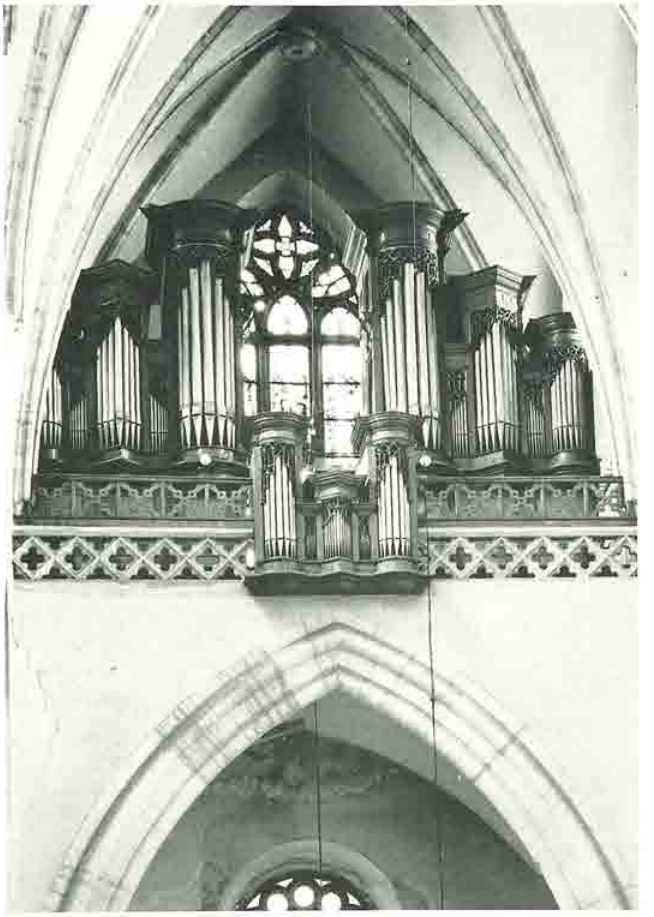

Turnov, kostel P. Marie. Varhany Ignáce Predigera z první poloviny 19. století. (Foto J. Lukeš.)

Pozitiv (v balustrádě kruchty):
Principal 4', prospekt
Octava 2'
Quint 1 1/2'
Mixtura 3 řady
Flaut major 8'
Flaut minor 4'
Violetta 4'
Fugara 4'

Pedál, C – h (chromaticky):
Principal 8', prospekt
Principalbass 16'
Octavbass 8'
Quintbass 6'
Octave 4'
Mixtura 4 řady
Subbass 16'
Bassetbass 8'

Varhany prošly celou řadou změn a snad jen důsledkem nejisté doby před první světovou válkou a zdrženlivostí tehdejšího duchovního správce nebyly zcela likvidovány.[52]

Přehled nejzávažnějších oprav a změn:

1900 – odstraněno vysoké ladění, nová manuálová a pedálová spojka, měch.

1909 – rozpočet Josefa Kobrle *na čistění, opravu a částečné obnovení varhan*. Realizováno r. 1912 za 2377 K.[53] Přitom byla narušena původní rejstříková dispozice, zejména v pozitivu a pedálu (výměna vysokých rejstříků za romantické).

1942 – náhrada sešlých dřevěných píšťal, ošetření kovových píšťal k zamezení cínového moru aj. (provedla fa Ženatý a Kunt).

1959–1960 nástroj rekonstruoval Pavel Žur z Chrastavy. Vzhledem k porušení štoků byly některé pozdější romantické hlasy ponechány, jiné nahrazeny podle vkusu varhanáře. Dále dodány nové doplňkové vzdušnice pro tón C (mimo pozitiv), nový elektroventilátor aj.[54]

Hlavní stroj:	
Principal 8', v prospektu	Prediger
Bifara 4'	Prediger, úprava Kobrle (z 8')
Oktáva 4'	Prediger
Kvinta 2 2/3	Prediger
Oktáva 2'	Prediger
Kvinta šumivá 2 řady 2'	Prediger
Mixtura 4 řady 1 1/3'	Prediger, úprava Kobrle (z 1' 4x)
Bourdon 8'	J. Kobrle (místo cimbálu 4x)
Bourdon 16'	Prediger
Kvinta-Dena 8'	Prediger
Gamba 8'	J. Kobrle
Flétna 8'	J. Kobrle
Flétna 4'	J. Kobrle
spojka II-I, I-P	P. Žur (nad pedálnicí)
Pozitiv:	
Principal 4'	Prediger
Kvinta – Nasát 2 2/3'	P. Žur
Oktáva 2'	P. Žur (částečně ze starých píšťal)
Cimbál 2 řady	P. Žur
Aeolina 8'	J. Kobrle (namísto mixtury)
Kryt 8'	Prediger (Kobrle?)
Flétna trubicová 4'	P. Žur (částečně ze starých píšťal)
Tremolo	P. Žur
Pedál:	
Principálbas 8', v prospektu	Prediger
Violonbas 16'	Prediger? (Principalbass 16')
Oktávbas 8'	Prediger
Kvinta 5 1/3'	Prediger
Oktáva 4'	Prediger
Subbass 16'	Prediger
Salicet 8'	J. Kobrle, úprava rejstř. Bassetbass
Cello 8'	J. Kobrle (původně mixtura 4x)

Nástroj, umístěný v ideálním akustickém a architektonickém prostředí, poskytuje výhodné uplatnění i pro koncertní účely.

TURNOV, kostel sv. Matěje na Hruštici

V dřívější době se používalo pozitivu. Po požáru kostela v roce 1883 byl *štafírován ve dvou příslušných barvách s patřičným pozlacením* od akademického malíře Františka Majšajdra ze Železného Brodu.[55]

Když byl roce 1885 postaven v děkanském kostele nový nástroj, rozhodl se patronátní úřad zakoupit za obnos tří set zlatých staré, ale ještě dosti dobré varhany na místo opotřebovaného pozitivu, *z něhož se časem více píšťal poztrácelo.*[56]

Varhany z mikulášského kostela byly na Hruštici opraveny za 120 zlatých, ale již v roce 1894 nahrazeny novým nástrojem od Karla Schiffnera z Prahy.[57]

Manuál: Principal 8'
Oktáva 4'
Salicional 8'
Kryt 8'

Pedál: Subbass 16'
pedálová spojka

Dnes kostel, stojící u hřbitova, slouží jako obřadní síň. Původně byl farní s rozsáhlým beneficiem, sahajícím až ke Kozákovu.

PŘEPEŘE, farní kostel sv. Jakuba

Stavba nových varhan povolena guberniálním dekretem z 10. května 1843 a dvornímu varhanáři Josefu Gartnerovi zaplaceno 1000 zlatých.[58] Od roku 1871 byl kostel přestavován a rozšířen.

Na nově zbudovanou kruchtu byly Gartnerovy varhany přeneseny Josefem Predigerem v roce 1873 (patrně již v pozměněné podobě).[59] Později nástroj několikrát opravoval Josef Kobrle (1888, 1899, 1912, 1914), a to tak dokonale, že po dispoziční zvukové stránce můžeme varhany považovat za jeho dílo.

Rozmístění rejstříků na hracím stole:

vlevo – pozitiv a pedál (P):
Salicional 8', Violonbas 8'P, Subbass 16'P
Fugara 4', Krytá (flétna) 8', Cellobas 8'P
zvonek na kalkanta

vpravo – hlavní stroj:
Mixtura 3 řady 2 2/3', Gamba 8', Krytá (flétna) 8'
Flauta 4', Principal 8', Octava 4'
manuálová spojka

Pseudogotická skříň o pěti píšťalových polích, patrně výrobek firmy Bušek, vhodně doplňuje inventář kostela. Původní rejstříková táhla na hracím stole mají velké manubriové knoflíky. Také manuálová vzdušnice může být ještě ze starých varhan, většina píšťal byla však postupně vyměněna.[60] Pozitiv (II. manuál) oproti hlavnímu stroji je neúměrně slabý a jeho funkce je dnes pouze doprovodná.

VŠEŇ, farní kostel sv. Filipa a Jakuba

Varhany pocházejí z poloviny 19. století a postavil je Karel Vocelka.[61] Novogotická skříň *mramorově štafírovaná* má v pohledu 43 píšťal ve třech polích (jde o náhradu původních cínových píšťal po rekvizici).[62] Vedle manuálového rozsahu C-d^3 je pedál o osmnácti klávesách (C-a s krátkou spodní oktávou) zvláštností.

Při velké opravě v roce 1913 byl nástroj rozšířen Josefem Kobrlem o dva znějící hlasy a pedál chromatizován.[63] Po stranách jednomanuálového hracího stolu je dnes umístěno 6 – 6 rejstříkových táhel.

Rejstříky na hracím stole vpravo – manuál:
Octava 4', Principal 8', Quinta 3'
Mixtura 4 řady, Octava 2', Gamba 8' (nová)

vlevo – manuál a pedál:
Flauta 4', Kopula 8', Eolina 8' (nová) – Oktávbas 8',
Subbass 16', Violoncello 8' (nové, původně Superoktávbass 4')

Některé rejstříky (např. kopula, flétna) jsou výborně intonované, rovněž celkové pleno působí mimořádně krásným dojmem. Nástroj by zasluhoval celkovou odbornou opravu a restauraci.

□

Významní varhaníci a chorregenti

Z kantorů – varhaníků v Železném Brodě v 18. století vynikl Jan Josef Schlesinger. Několikrát do roka byl zván k hudebním produkcím na Hrubý Rohozec. Jeho chrámový sbor a orchestr účinkovaly při významných příležitostech v zámecké kapli při hrubé mši, kdy nechyběly vlašské bubny, nebo při requiem za zemřelé členy hraběcího rodu. Orchestr hrával též na zámku při hostinách.

Učitel František Václav Jech zanechal po sobě dějiny obce a školy. Zmiňuje se zde také o opravě varhan.[64]

Václav Kvarda (snad potomek Františka Xavera Kvardy, kantora a skladatele v Loučkách) zaznamenal průběh školní zkoušky, kterou roku 1843 v Železném Brodě vykonal *libuňský jemnostpán* P. Antonín Marek, školní dozorce turnovského vikariátu. Při zpívané mši s asistencí *figurální muzika na kůru se konala s největší slávou*.[65]

Ve Bzí (Nábzí) se více než správce kostela staral o varhany místní učitel Josef Fleišman. Sám se v roce 1780 postaral o varhanáře a smluvil s ním vše potřebné ohledně oprav. Varhanám zřejmě dobře rozuměl. Zároveň si stěžuje, že *kvůli šesti dětem muzicírování (hraní po hospodách) mu bylo zakázáno*.[66]

Figurální mše, kůr plný muzikantů a dobře secvičený sbor byly jedinou vášní Antonína Hodíka, řídícího učitele v Držkově. Odchoval velkou řadu hudebníků, kteří se dobře uplatnili i v cizině, zejména v Polsku a Rusku. V kronice držkovské školy popsal staré varhany před jejich zbouráním v roce 1854.[67]

V Turnově se proslavila kantorská rodina Bauerů. Josef Antonín Bauer, od roku 1780 varhaník a první učitel, založil velkou a cennou sbírku hudebnin. Obsahuje zejména opisy církevních skladeb z turnovských kůrů, ale též světské skladby i cizí. Převažují však díla českých mistrů 18. století (J. I. Linek, F. X. Brixi, Zach, Koželuh, J. J. Ryba, Vaňhal aj.). Je zde také asi deset jeho autografů a některé skladby místních kantorů (např. F. X. Kvardy).[68]

V novější době to byli hlavně ředitelé kůru Josef Kuhn (1866 – 1941) a Kajetán Tichý (1859–1937), kteří významně obohatili hudební život města.

Kuhn studoval varhanickou školu a od roku 1883 vedl kůr děkanského kostela a u P. Marie v Turnově. Skládal chrámovou i světskou hudbu, napsal četné příspěvky do časopisů Cyril a Pojizerské listy (též o varhanách). Byl také sbormistrem zdejšího pěveckého spolku. Kajetán Tichý, ředitel školy v Radostíně u Sychrova a pak v Jenišovicích, byl přítelem patronátního komisaře Aloise Göbla a Antonína Dvořáka. Od roku 1919 se zcela věnoval hudbě jako chorregent u františkánů. Kromě světských skladeb složil dvě mše, graduale, offertoria a příležitostné skladby k svatbám a pohřbům.[69] Zemřel u varhan při obřadech na Bílou sobotu 27. března 1937.

Zcela výjimečnou osobností Turnovska byl Václav Karel Holan Rovenský (kolem 1644 až 1718), vynikající varhaník a skladatel. Nejvýznamnější z jeho činnosti byla funkce kapelníka při kapitulním kostele sv. Petra a Pavla v Praze na Vyšehradě (od roku 1679). Později byl varhaníkem v Turnově a potom v Rovensku, kde zbudoval také novou kruchtu. Jeho stěžejním dílem je kancionál *Kaple královská* (Capella regia musicalis). Za svého poustevnického pobytu na Valdštejně složil turnovským literátům nové roráty, patrně zastával i místo varhaníka v hradní kapli. Jeho pozoruhodná tvorba i romantický život jsou dodnes předmětem zájmu badatelů.[70]

Poznámky

[1] Tomíček, J.: *Varhany v horním Pojizeří.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 5. Bystrá n. J. 1992, s. 49–62.

[2] Mikanová, E.: *Hudba v Turnově a okolí od nejstarších dob do začátku 19. století.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 1. Bystrá n. J. 1988, s. 68.

[3] Weindt měl postavit též nové varhany u sv. Mikuláše. Dopisem z 3. října 1654 se omlouvá radě města Turnova za zpoždění, které zdůvodňuje stavbou varhan v Grüssau – jako další místa zamýšlené činnosti uvádí Nové Město (nad Metují), Turnov a Hirschberg. K stavbě varhan v Turnově však zřejmě vůbec nedošlo. Srov. OA Semily, AM Turnov, sign. I-F-103b.

[4] SOA Zámrsk, Pozemková kniha Vrchlabí č. 42, fol. 108 (pozůstalost, nedoplatky za postavené nástroje).

[5] Anděl, R. – Kubíček, J.: *Hrady a zámky Libereckého kraje.* Liberec 1959, s. 51–52 (odkaz na církevní záznamy z počátku 18. stol.).

[6] Kronika školy v Držkově, s. 107, záznam učitele Antonína Hodíka (písemné sdělení Karla Motejlka ze Zásady). Držkov byl tehdy poměrně velké a výnosné beneficium semilského vikariátu.

[7] Němec, V.: *Pražské varhany.* Praha 1944, s. 151.

[8] Sochor, F.: *Poušť u Železného Brodu.* Beseda, *1*, 1939/40, s. 231. Zde zmínka, že v polovině 19. stol. důsledkem vytlučených oken na kůru byly zničeny varhany.

[9] Klaus, J. – Proksch, A.: *Orgel-Repertorium und Orgelbauer-Lexikon.* Archiv města Plzně, sign. 61 62. Neugersdorf je obec v Lužici poblíž Jiříkova.

[10] Pracovní aktivita sušického varhanáře Wünsche (t. Wunsch, Vunš) na Turnovsku není zatím vysvětlena. Jeho varhany ve Vyskři z r. 1867 zanikly se zbouráním starého kostela v r. 1914. Učitel Josef Brunclík z Tatobit v relaci o opravě varhan tamtéž (1868) se o něm vyslovuje velmi pochvalně. Srov. OA Semily, OÚ Semily, kart. 225.

[11] V turnovském děkanském kostele jde o varhany ve stylu tzv. řezenské reformy. Je zde patrný i vliv bavorské firmy Steinmayer, která u nás postavila několik varhan toho druhu (např. v Mladé Boleslavi, 1881).

[12] Po smrti Josefa Kobrle v roce 1919 převzali dílnu v Lomnici nad Popelkou jeho vyučenci Ženatý a Kunt (provádějí většinou jen opravy).

[13] Hrdý, J.: *Ze zápisků Františka Jecha, učitele v Železném Brodě.* Jičín 1912, s. 55.

[14] OA Jablonec n. N., pamětní kniha fary Nábzí, pag. 116–119 (podrobný zápis faráře Fleišmana o pořízení nových varhan).

[15] Tomíček, J.: *Historické varhany v okrese Jablonec nad Nisou.* Rkp. 1982, s. 7–8 (OA Jablonec n. N., sign. B 423).

[16] Donát, V.: *Kostel Nejsv. Trojice ve Bzí.* Beseda, *1*, 1939/40, s. 411. Sdělení varhanáře Bohumila Žloutka st. ze Bzí.

[17] Kronika školy v Držkově, s. 107.

[18] SÚA Praha, Zemský úřad, katastr varhan (dále jen: Katastr varhan), Semily. Farní úřad Bzí, soupis inventáře kostela v Držkově.

[19] Tomíček, J.: *Historické varhany v okrese Jablonec n. N.*, s. 9–10.

[20] Sochor, F.: *Chrám Páně v Železném Brodě.* Beseda, *1*, 1939/40, s. 320.

[21] Katastr varhan, Semily.

[22] Tomíček, J.: *Historické varhany v okr. Jablonec n. N.*, s. 32.

[23] Pozůstalost varhanáře Bohumila Žloutka ze Bzí. B. Žloutek syn, Zásada. Dílenský archiv, tamtéž.

[24] Tomíček, J.: *Z dějin varhan v Železném Brodě.* Propagační brožura fy Žloutek – Kubát. Zásada 1991.

[25] Dopis prof. Wiedermanna varhanáři B. Žloutkovi z 20. 8. 1941. Dílenský archiv fy Žloutek, Zásada.

[26] SOA Litoměřice, pob. Děčín, Velkostatek Hrubý Rohozec, kart. 752 (inventář z r. 1804).

[27] SÚA Praha, České gubernium, kart. 4717, fasc. 133, č. 46. Návrh dispozice: Manuál – Principal 4' (v prospektu), Quinta 3', Octava 2', Mixtura 4 řady, Gamba 8', Flauten 4', Pordunat 8'. Prsní pozitiv – Principal 2', Fugara 4', Copula 8' a 4'. Pedál – Sub Bass 16', Violon Bass 8', Quint 6'. Varhanář žádal 450 zl. s přidáním prken od vrchnosti.

[28] Katastr varhan, Semily.

[29] Cyril, *41*, 1915, s. 143.

[30] SOA Litoměřice, pob. Děčín, Ústřední správa Desfours-Walderode, velkostatek Hrubý Rohozec, kart. 741, 752 (k r. 1764 uvedeny kromě plateb varhanáři Tauchmanovi i částky za práci tesařskou a zednickou při stavbě varhan). V inventáři z r. 1837 varhany odhadnuty na 500 zl.

[31] OA Semily, OÚ Turnov, kart. 91. Zápis o prohlídce varhan z 21. 10. 1900, provedené J. Kuhnem a K. Tichým. Závěrem uvedeno, že *varhany naprosto nejsou k opravě, ale je nutno zříditi nástroj nový, odpovídající potřebě a duchu času.*

[32] Stav starých varhan nebyl asi zase tak špatný, když v r. 1888 se za opravu zaplatilo varhanáři pouhých 4.90 zl. (OA Jablonec n. N., AF Jenišovice, složka spisů 1861–1900).

[33] OA Semily, OÚ Turnov, kart. 91. Rozpočet na nové varhany kostela v Jenišovicích od J. Kobrle z 20. 2. 1901. Kolaudační protokol z 26. 9. 1905.

[34] Tomíček, J.: *Historické varhany v okrese Jablonec n. N.*, 13–14.

[35] Krátce předtím stavěl Tauchman v Turnově u františkánů (1671).

[36] Není vyloučeno, že pozitiv byl přistavěn až později, celek pak upraven a sladěn jednotnou výzdobou.

[37] Tužkový zápis nejmenovaného varhanáře na výplni hlavního stroje.

[38] OA Semily, AM Turnov, sign. V-F-62 (zmínka o dodání materiálu ke stavbě velkého korpusu varhan).

[39] Klaus – Proksch: *Orgelbau Lexikon.* Přibližná dispozice: Manuál – Principal 4', Quinta 3', Octava 2', Quinta 1 1/2', Sedecima 1', Mixtura 3 řady, Copula 8' a 4'. Pedál – Octav Bass 8'.

[40] OA Semily, Archiv děkanství Turnov, pamětní kniha, s. 128, 250, 251.

[41] Katastr varhan, Turnov.

[42] OA Semily, AD Turnov. Pamětní kniha, s. 252, 261.

[43] Tamtéž, s. 263. Při koncertu provedeny skladby J. S. Bacha, F. Mendelsohna-Bartholdyho, ukázky ze mší F. X. Witta, varhanní improvizace.

[44] Raně barokní skříň těchto varhan se dochovala v obci Kněžmost, která r. 1843 nástroj odkoupila za 180 zl. Na skříni je nápis s uvedenými letopočty. Srov. též Němec, V.: Pražské varhany, s. 151.

[45] Klaus – Proksch: *Orgelbau Lexikon (od 1829).*

[46] Katastr varhan, Turnov.

[47] OA Kutná Hora. Seznam nástrojů, postavených firmou Tuček. V záležitosti Turnova (1941) přiložen dopis ředitele kůru Knapa *o provizích pánů z Prahy* (sdělení prof. L. Tomšího z Chrastavy).

[48] Mikanová, E.: *Hudba v Turnově a okolí*, s. 68.

[49] Přesné datum postavení varhan není známo. Kostel se budoval od r. 1825 a vysvěcen byl teprve r. 1853. Se stavbou varhan (vzhledem k velikosti a zejména koncepci skříně) muselo být započato již dříve, pravděpodobně ve třicátých letech.

[50] Dispozice připomíná tvorbu varhanářů v Králíkách (srov. rejstříky bifara, šumivá kvinta, violetta aj.).

[51] Katastr varhan, Turnov.

[52] V r. 1915 napsal J. Kuhn následující zprávu do Cyrila (s. 110): *K povznesení všeho, co se při bohoslužbách v oboru hudby a zpěvu provozuje, přispěla měrou nemalou oprava varhan tím, že byly hlasově zdokonaleny. Doufejmež, že časem dojde i ke zmodernizování celého zastaralého mechanismu, dosud zásuvkové soustavy...*

[53] OA Semily, OÚ Turnov, kart. 93 (opravy kostela P. Marie).

[54] Kolaudační zápis po provedené rekonstrukci z 4. dubna 1960 (sdělení prof. L. Tomšího z Chrastavy).

[55] OA Semily, AD Turnov, pamětní kniha, s. 229.

[56] Tamtéž, s. 263.

[57] Katastr varhan, Turnov.

[58] SOA Litoměřice, pob. Děčín, Ústřední správa rohanských velkostatků, kart. 507. Účetní kniha 1841–1889, záznam k roku 1846.

[59] Katastr varhan, Turnov.

[60] SOA Litoměřice, pob. Děčín, Ústřední správa rohanských velkostatků, kart. 304 (rozpočet J. Kobrle na nové kovové píšťaly, účty za provedené opravy).

[61] Varhany nechal postavit František Kovář ze Žďáru, statkář, advokát a mecenáš zdejšího kostela.

[62] Nové prospektové píšťaly dodal v r. 1934 J. Ženatý za 1100 K.

[63] SOA Litoměřice, pob. Děčín, Ústřední správa rohanských velkostatků, kart. 319, 321, 507. Kobrle opravoval varhany již v r. 1876. Za čistění a ladění všech 13 řad píšťal, opravu

mechaniky a výměnu železných drátů za mosazné účtoval 70 zl. Inventář z r. 1889 uvádí odhadní cenu varhan 630 zl.

[64] Pekl, L.: *Městští písaři, učitelé a představení Železného Brodu v 18. století.* Sborník okresu železnobrodského, 2, 1925, s. 104.

[65] Hlava, R.: *Ze starých učitelských zápisků.* Beseda, 1, 1939–1940, s. 319.

[66] Hrdý, J.: *Ze zápisků Františka Jecha*, s. 55.

[67] Laurin, F.: *Pohled do minulosti Držkova.* Sborník okresu železnobrodského, 1, 1924, s. 131. Sdělení Karla Motejlka ze Zásady.

[68] *Průvodce po pramenech k dějinám hudby. Fondy a sbírky uložené v Čechách.* Praha 1969, s. 273. Mikanová, E.: *Hudba v Turnově a okolí*, s. 74–75.

[69] *Československý hudební slovník osob a institucí.* Praha 1963–1965.

[70] Tamtéž. Srv. též Mikanová, E.: *Hudba v Turnově a okolí*, s. 71–72, 77.

Slovníček organologických termínů

Aeolina, rejstřík velmi jemného, smykavého tónu.

Bordun, (Bourdon, Portunal), rejstřík temného zabarvení, zejména v 16' poloze.

crescendo-decrescendo, u novějších varhan mechanismus, jímž se postupně přibírají nebo vypouštějí jednotlivé hlasy.

dispozice, popis varhan, zejména rejstříků a pomocných zařízení.

Dolce, (Flauto dolce), flétnový rejstřík sladkého tónu.

elektroventilátor, elektrické čerpadlo vzduchu (viz také měchy).

Flétna, (Flauta, Flöte), vedle principálu základní hlas varhan nejrůznějšího provedení, např. Flétna dutá (Hohlflöte), špičatá (Spitzflöte), trubicová (Röhrflöte), koncertní aj.

Fugara, rejstřík ostřejšího zvuku, zejména v 4' poloze.

Gamba, (Viola da gamba), rejstřík charakteru smyčcového nástroje.

hlavní stroj, (I. manuál), jeho píšťaly jsou umístěny ve velké skříni (hlavním korpusu varhan) a tvoří zvukový základ nástroje.

hrací pult, (Spielschrank), na rozdíl od hracího stolu jsou některé součásti zabudovány přímo do varhanní skříně (manuálová klaviatura, rejstříky).

hrací stůl, samostatná část varhan, soustřeďující veškerý mechanismus k ovládání nástroje (manuálová a pedálová klaviatura, rejstříky, spojky aj.).

klávesnice (klaviatura) viz manuál, pedál. Jednotlivé klávesy se také nazývají tasty.

kolektivy, u novějších varhan zařízení, jimiž lze uvést v činnost celé skupiny rejstříků. Jsou dány buď pevně, nebo je může hráč volně sestavit.

Kopula, (Copula), starší označení pro krytý flétnový rejstřík.

korpus varhan, varhanní skříň často bohatě zdobená řezbami.

krátká oktáva, u starých varhan se v hlubokých oktávách vypouštěly tóny Cs, Ds, Fs, Gs.

Kryt, (Gedackt), základní flétnový rejstřík, jehož píšťaly jsou nahoře zakryté zátkou nebo kloboučkem.

kuželová soustava viz vzdušnice.

Kvintadena, (Dena), charakteristický rejstřík základního tónu se slabým souzněním kvinty.

manuál, klávesnice pro hru rukama. Rozeznává se manuál I.(hlavní), II. (vedlejší), u velkých varhan je i více manuálů.

manubrium, držadlo (rukověť) rejstříkového táhla na hracím stole.

měchy, záhybové (klínové) nebo skříňové (magacínové). Podle funkce se rozeznává měch čerpací, jímž se vhání vzduch do měchu zásobního a odtud vzduchovody k píšťalám. Měchy se obsluhují šlapáním nebo elektrickým čerpadlem vzduchu.

Mixtura, rejstřík, který má na jednu klávesu několik píšťal, vydávajících vysoké alikvotní tóny (kvinty, oktávy, tercie). Varhanám dává charakteristický lesk a zvukové završení. K mixturovým hlasům patří Kvinta šumivá (Rauschquint), Cimbál, Kornet aj.

Nasát, (Nasard), krytý kvintový rejstřík nosového zabarvení.

pedál, klávesnice pro hru nohama (pedálnice). V jiném smyslu název části varhan s pedálovými (basovými) rejstříky.

pevné kombinace viz kolektivy.

píšťaly, základní součást varhan. Kovové (ze slitiny cínu a olova, někdy i zinku) mají tvar válce (dole s tzv. nohou), dřevěné hranolu. Nahoře jsou otevřené nebo kryté. Kromě retných (labiálních) píšťal se v omezené míře používají p. jazýčkové (v podstatě kovový plátek, jehož chvěním vzniká tón). Ucelené řady p. různých konstrukcí tvoří rejstříky.

pneumatika viz traktura, vzdušnice.

pozitiv, původně velké nepohyblivé varhany (na rozdíl od portativu). Též menší stroj varhan, stojící samostatně v průčelí kruchty, později stavebně začleněný do skříně hlavních varhan. Také jako označení pro II. (vedlejší) manuál.

Pozoun, (Posaune), jazykový rejstřík v pedálu (16' též Bombarda, 8' Trompeta nebo Šnarchbas).

Principál, nejdůležitější rejstřík varhan. K principálovým hlasům patří též Oktáva, Superoktáva, Kvinta, Tercie aj.

prospekt, průčelí varhan, kde jsou umístěny tzv. prospektové píšťaly. Dříve byl bohatě členěn do tzv. píšťalových polí.

rejstřík (registr, mutace, hlas) viz píšťaly.

rejstříkové táhlo, zařízení, jímž se rejstřík zapíná a vypíná (viz t. manubrium). U novějších varhan jsou místo táhel tlačítka nebo sklopky.

Roh kamzíkový, (Gemshorn), nebo noční, charakteristické flétnové hlasy.

Salicionál, mírně smykavý rejstřík (ozvěna Gamby).

spojka, zařízení, jímž se spojují hlasy dvou nebo více manuálů (s. manuálové), nebo manuály s pedálem (s. pedálová). Zřizují se též spojky oktávové (zvukově o oktávu výše nebo níže).

stopa, (Fuss), stará délková míra (31,6 cm), jíž se označuje výška nejhlubší, tj. nejdelší píšťaly jednotlivých rejstříků, např. 32', 16', 8', 4', 2'; 32' je rovno 10 m.

Subbass, základní rejstřík pedálu v 16' poloze.

traktura, spojení mezi klávesou a ventilem ve vzdušnici, což je provedeno mechanicky táhlem nebo vzduchovou cestou (rourkami).

Viollon-cello, pedálový rejstřík 16' a 8' s užšími píšťalami.

volné kombinace viz kolektivy.

Vox coelestis, rejstřík s malou odchylkou ladění. Při spojení s jiným hlasem se dosahuje chvění tónu (podobně u rejstříku Bifara).

vysoké ladění, ve starších varhanách bylo asi o půl tónu vyšší než dnešní, normální.

vzdušnice, hranolová skříň, rozdělená vzduchovými kanály (kancelami). Ty jsou buď tónové (v. zásuvková), nebo rejstříkové (v. kuželová, pneumatická). Každý stroj má zpravidla vlastní vzdušnici.

žaluzie, skříň opatřená žaluziemi, ve které jsou umístěny píšťaly určitého manuálu. Otevíráním nebo zavíráním žaluzií (nožní pákou) se dosahuje efektu pozvolného zesilování nebo zeslabování zvuku.

První poznámky k železnobrodským pašijím

Vojtěch Ron

In memoriam František Sochor et Jan Tepr

V každém časovém úseku, v každém zeměpisném místě, v každém městě a každé vesnici, uvnitř tohoto místa, je určitá situace a vzhledem k této situaci se tu určité divadlo stává dočasně správnějším a jiné méně správné. Myslím, že tato relativita je něco, co je třeba mít neustále na mysli, nechceme-li upadnout do globálního dogmatismu...

(Peter Brook, 1972)

V druhé polovině 18. století byla v Železném Brodě tamějšími měšťany několikrát inscenována místní pašijová hra. Její dochovaný zápis, doklady, zprávy i památky různého druhu o této svérázné zbožné aktivitě jsou nebývale bohatým, ba výjimečným teatrologickým i kulturně a regionálně historickým materiálem. Skutečně není v Čechách konkrétního místa, kde by divadelní tvorba tohoto druhu a uvedeného období byla zachytitelná ve své genezi, rozvoji, zániku, ale i v doznění, jako právě v tomto městě. I v širším středoevropském prostoru – pokud bylo možno srovnávat s několika reprezentativními německými, polskými, slovinskými a do určité míry i maďarskými pašijovými hrami i jinými pozdními lidovými mystériemi, označovanými u nás termínem sousedské divadlo – patří vskutku svou dokumentací k několika výjimkám. Zájemci o divadelní historii je doslova lahůdkou, neboť může díky tomu zachytit inscenaci ve všech složkách a vrstvách, dokonce i v *zákulisních* a zcela nedivadelních aspektech, což se v případě studií starší divadelní kultury jen tak nenaskýtá. Navíc je tento vzácný materiál dráždivý i proto, že zachycuje dějiny jedné inscenace právě ve čtyřicetiletí, v němž se evidentně uzavírá starý feudální svět a poznenáhlu s novými generacemi se otvírá civilizace moderní éry.

Železnobrodskou hru nelze předložit veřejnosti bez komentáře, neboť nepříjemná torzovitost na mnoha místech poškozeného rukopisného záznamu by rušila běžný čtenářský úzus, proto si vynucuje vysvětlující doplňky. Tím spíše totéž vyžaduje i hypotetická rekonstrukce, převádějící někdejší živé inscenační jednání do verbálního zprostředkování původního divadelního díla, pravda, v jeho zobecněné ideální, kontaminované podobě. Při této příležitosti bude pouze zmíněno to nejzákladnější na podkladě nově přepsaného rukopisného svazku,[1] jakož i na základě studia železnobrodských archiválií a regionální historiografie. Přiznejme, že zatím nebyly prostudovány písemnosti týkající se Železného Brodu v pražském arcidiecézním (do roku 1784) a litoměřickém diecézním (po tomto roce) archivu

i ty, které vznikly z činnosti někdejšího krajského úřadu v Mladé Boleslavi. I přes tato manka mohou být shromážděné prameny dobrým podkladem k informativnímu úvodnímu článku a snad i zajímavým čtením pro zájemce o regionální minulost.

□

Okresní archiv v Jablonci nad Nisou ochraňuje ve svých železnobrodských fondech pozoruhodnou, avšak nepříliš známou památku naší divadelně dramatické kultury (nebo vůbec šířeji – středoevropské divadelní kultury), rukopis tzv. *Železnobrodské hry o umučení Páně z roku 1791*, jehož původcem je soukeník, soused a poslední *vůdce komedie* (režisér) Jan Tepr (1741–1799), který jej psal někdy mezi posledním velikonočním představením roku 1791 a – podle konečného data uvedeného v textu[2] – přibližně 10. březnem 1793.

Pašijová hra, která byla tehdy zavedena do náboženského, ba církevního a kulturního života města iniciativou mladé generace a ve čtyřicetiletí 1752 až 1791 asi devětkrát inscenována, nese v rukopise typicky barokní titul, který je bohužel neúplně zachovaný:

+ + + // THEATRUM PASSIO[NALE] // D[omini] N[ostri] I[esu] Ch[risti] // anebo // Zrdcadlo umučení Pána na//šeho Ježíše K[rista, Spas]itele, // v městě Žel[ezném Brodě] nad [Jizerou] // skrze 40 let p[roducírované] // představené [a] od měšťa//nův skrze ž[ivé] persony // co nejpobožněj držané // [...]

Jan Tepr psal své milované dílo kurentem, vypsaným, nepříliš úhledným a vyrovnaným písmem, ale poměrně dobře čitelným, s neustálenou gramatickou normou. Použil k němu padesát listů hrubého ručního papíru rozměru 22,5 x 36 cm. Olůvkem nebo tužkou si autor většinu stran svislými čárami rozdělil. Do levé krajní, asi palec široké kolonky nedůsledně zaznamenával nominaci mluvčích replik nebo aktéra němé či dokonce improvizované situace. V pravém, stejně úzkém krajním proužku zapisoval autora nově vzniklých úseků hry (Jelínek, Hudský, Hlubuček, Tepr) nebo zaznamenával odkazy (často nepřesně či nečitelně) na evangelijní kapitoly a verše či předlohu, z níž byla příslušná partie nebo pouhá replika převzata a volně zpracována (převážně *ex Kochem*, též Bonaventura a podobně). Celý rukopis je dílem jedné ruky – Jana Tepra. Najdeme v něm jen několik dodatečně zaznamenaných vpisků, nepatřičných a nepřesných, některého z pozdějších místních kronikářů.

Někdejší nenáležitou úschovou ve značně vlhkém prostředí byl rukopis zachvácen plísní a narušen parazity. Aby se zamezilo další devastaci vzácné památky, bylo v roce 1971 rozhodnuto restaurovat ji v konzervační dílně Albína Kuthana ve státním oblastním archivu v Litoměřicích. K rukopisu byly tehdy ještě přidány dva nové listy. Teprovo dílo bylo vevázáno do tvrdých desek a vloženo do zvláštního pouzdra. Nutným seříznutím okrajů listů se rukopis nepatrně zmenšil (22x35,6 cm). V roce 1983 byl tužkou profoliován.

Rukopisný svazek byl Janem Teprem zřetelně rozdělen na několik částí:

1. Titulní list (1a)
2. *Obsah té pobožnosti* (1b)
3. *Krátká zpráva o původu a začátku...* (1b–2b)
4. *Spořádání procesí z person...* (3a)
5. Text hry (3b–40b)
6. Teprův doslov (41a–41b)
7. Obsazení rolí z roku 1791 (42a–42b)
8. Inventář věcí potřebných ke hře (43a)
9. *Poznamenání některých pamětihodných věcí...* (44a–50a)

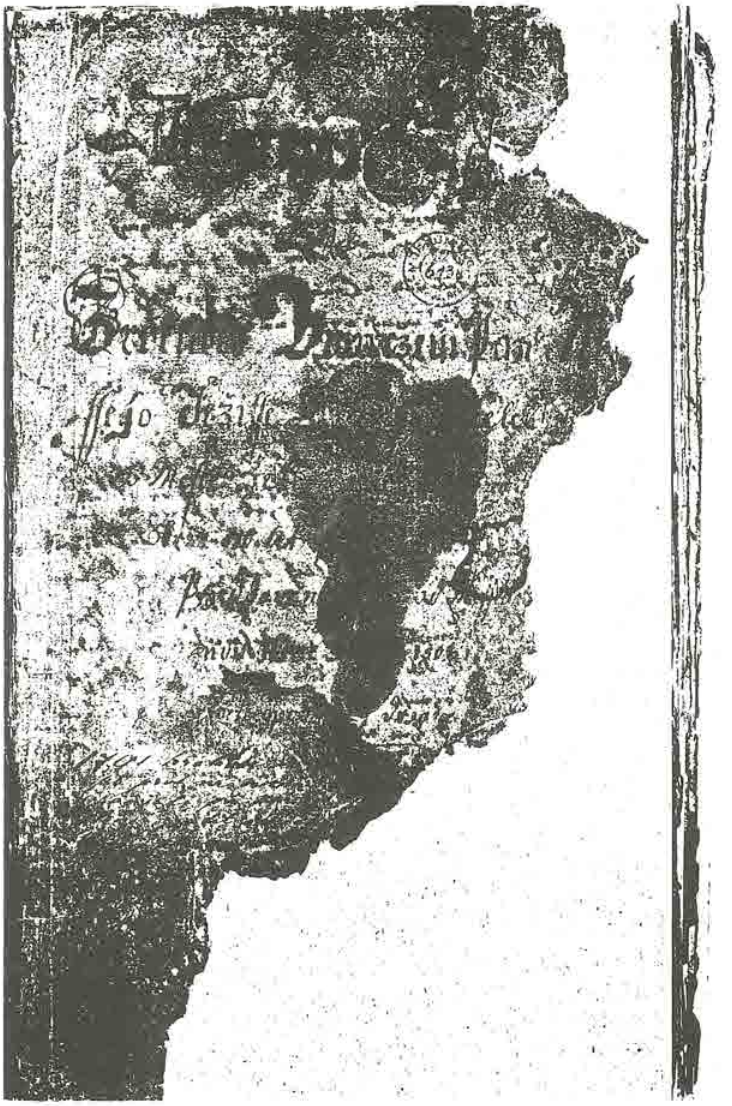

Železnobrodská hra o umučení Páně – titulní list.

Rukopis není bohužel úplný. Ještě před jeho nalezením (tj. před rokem 1935) kdosi odstřihl plísní poničené a rozpadávající se pravé dolní rohy listů 17 až 30. Nepoškozené jsou jen strany 35a až 47b. Nepopsány zůstaly pouze strany 43a a 45b. Při přípravě rukopisu k vazbě došlo navíc k nepatřičnému seřazení listů a tím k porušení původní souvislosti textu. Správné pořadí pagin je proto nyní toto: 13b, 15a/b, 14a/b, 16a/b, 17a/b, 19a/b, 18a/b a 20a/b.

V té části rukopisu, která obsahuje text hry a vše, co souvisí s inscenováním, listy nescházejí. Nelze to však říci o Teprově kronice,[3] která byla ke hře dodatečně připojena, ale tvoří s ní jeden, samotným autorem utvořený celek. Restaurátor upozornil, že chybějí tři listy v závěrečném Poznamenání (kronice), na nichž byly popisovány události z let 1777 až 1780.[4] K roku 1777 se dochoval pouze jediný řádek a na další straně je vzpomenuta ještě jedna událost z roku 1781. Vskutku tedy postrádáme kronikářské zprávy z let 1777 až 1781. Návaznost časového sledu porušil sám autor. Dole na straně 45b, u záznamu z roku 1777, je nerozluštitelná Teprova poznámka: *3 ostatní hledej toho roku [...] listu [...]*. Neodvažujeme se doplnit zmizelý text, ale rozumíme-li tomu dobře, pak tyto tři listy byly do svazku připojeny, avšak nyní v něm chybějí. Upozornil na to František Sochor (1910–1981)[5] ve zmínce o stavu rukopisného svazku před restaurací a detailech, které už dnes nejsou patrné. Z osmi vzadu přišitých archů byly tři kdysi u hřbetu odříznuty. Sochorovi se zdálo, že i vpředu byl přišit ještě jeden arch, po němž zůstaly u hřbetu nepatrné zbytky.[6]

Co bylo na těchto stranách, nevíme. V svědomitě podrobném popisu divadelního díla, v zápisu hry, postrádáme důležitý nákres jeviště – *teatra* s podrobnějšími údaji, jak tomu bývá v některých cizích rukopisech lidových her (Schwäbisch Gmünd, Oberammergau, Kohlgrub apod.). Jestliže byly zmíněny v rukopise, mohlo to být jen v těchto místech, protože zadní listy už zcela patřily Teprově kronice. Záhada s chybějícími listy kroniky je však trochu složitější. Někdy v polovině století získal Teprův rukopis jeden z jeho následovníků – Michal Fišer (1796–1873). Ten ve svých kronikářských zápiscích[7] často volně *cituje* z Teprových záznamů právě z let, která dnes v rukopise chybí. Pokud nejsou Fišerovy *citace* pouhou mystifikací (kdož ví?), pak lze tvrdit, že existovalo ještě jedno rukopisné *Poznamenání*. Dokazují to některé citace, které v našem rukopise postrádáme. Fišer se například zmiňuje o tom, že Tepr *pozůstavil zápisky, počínajíc léta 1751 až do 1786.*[8] My však čteme v restaurovaném rukopise o francouzské revoluci a počátcích panování Františka I.[9]

Nepředsevzali jsme si za úkol zabývat se složitostmi Teprovy kroniky, protože ale musíme z ní čerpat mnohá data o divadelních událostech, bylo třeba se u ní zastavit. Ponecháváme tedy dějiny zaznamenané v kronice jiné příležitosti. Věnujme se divadelnímu dílu, osobě autora zápisu, jedinečnosti jeho rukopisu a konečně kronice *života* pašijové komedie.

Autor rukopisu, Jan Tepr, pocházel ze staré železnobrodské rodiny, která přišla do města z německého prostředí během pobělohorské kolonizace a počeštila se tu. Z jeho předchůdců se jako výrazná osobnost připomíná Gabriel Vilém Tepr, který zde působil jako kantor a městský písař od roku 1707 až do své smrti v roce 1726. V jediném městě (spíše městečku) rozsáhlého, ale málo zalidněného hruborohozeckého desfourského panství pomáhal zakládat cechy, přísně sledoval poctivost řemeslníků a na místním kostelním kůru zavedl vedle lidového zpěvu též figurální hudbu. Za jeho působení došlo ve městě k významné události. Sto let neměl Železný Brod svého sídelního faráře. Jednou za čtrnáct dní sem dojížděl správce rozsáhlé kolatury ve Bzí. Náboženský a církevní život si obstarávali, do určité dovolené míry, Železnobrodští sami. Tvořivým činitelem při tom byl vedle kostelníka i kantor Gabriel Vilém Tepr.

O čtyřicet let později vstupuje do kulturního života města další z rodiny Teprů. Je jím ten, který nás podrobně seznamuje s životem pašijové hry, jíž obětoval mnoho práce a projevil nejednou tvořivé divadelní vlohy – Jan Jáchym, syn Jana Kryštofa a Kateřiny Teprových, narozený 21. srpna 1741 v domku čp. 29, jemuž se dodnes říká Teprovsko. V roce 1765 se oženil s Annou Juditou Bergrovou (1742–1820) z Hodkovic nad Mohelkou, později váženou matronou, jmenovanou důstojně a familiárně *paní Judita*. Měli spolu jedenáct dětí. Velkou radostí jim byl syn Ambrož, kněz, který působil v letech 1821 až 1826 jako farář v Bozkově, i syn Augustin, u něhož oba rodičové dožili svůj čas. Píše se, že Jan Tepr snad až

v pozdějším věku vyměnil pekařské řemeslo za soukenické, které ve městě svými údy bylo nejpočetnější a jejich cech nejbohatším a tedy i nejváženějším. Divadelní a kronikářská činnost i pověst dobrého řemeslníka, osobní poctivost, zbožnost, moudrost byly jistě příčinou, že ke konci života se mu dostalo cti stát na předních místech městského života. Přímé doklady o tom nemáme, ani on sám, snad ze skromnosti, se o tom nezmiňuje, ale zpravují nás pozdější místní anály, že byl soukenickým cechmistrem, radním a dokonce purkmistrem. Patrně plicní nemoc mu bránila rozvinout v závěru života mimořádné organizační schopnosti, jak dokazuje jeho vedoucí pozice při inscenaci pašijové komedie, aby svědčil i nadále svou příkladnou láskou k rodnému městu. Umírá *od dušnosti* 16. července 1799, zaopatřen svátostí posledního pomazání místním farářem P. Ferdinandem Pausem (1741–1800), který jej také pochovával, ale chybně zapsal do matriky zemřelých místo Teprova skonu. Jistě to bylo Teprovsko (nikoli dům č. 26), [10] kde také u svého syna o dvacet let později zemřela *od staroby* paní Judita.

Naše hlavní pozornost bude nadále upřena na jeho divadelní činnost. Jí také vstupuje do širšího povědomí, a dílem, které po sobě zanechal, se čestně zapisuje do dějin české divadelně dramatické kultury.

Místní pašijová hra oslovila Tepra už v mládí. Pamatuje si na její první inscenaci v roce 1752. Tehdy *paměť moje rozum bráti počala,* píše.[11] Šestadvacetiletý vstoupil do jejího života jako účinkující. V roce 1767 *sem já byl Nikodém.*[12] Následujícího roku obdržel roli Ježíše, s kterou se prezentoval ještě v několika následujících letech. Až v roce 1791, kdy bylo pořádáno poslední představení, byl určen (kým?) jako *vůdce komedie* a z tohoto poslání také Prologem (opovědníkem), jak tomu bývalo i ve středověkých mystériích. Tehdy mu bylo padesát let. Je třeba připomenout významný přesun. Jako *vůdce komedie* nahradil laik – soukeník kněze (P. Hudského), osobu, jíž v době josefinské byla taková činnost nepatřičná. Ze záznamů vyplývá, že podíl na hře byl činností bohulibou.

Na představení se také podílela jeho rodina. Především je třeba připomenout *paní Juditu,* jíž byla svěřena důležitá povinnost. Patřila do kvarteta žen, doprovázejících svým zpěvem jevištní jednání. Nejstarší syn Josef hrál Hejtmana a jeho služebníka mladší bratr Augustin. Dvaadvacetiletá dcera Barbora se podílela na nevelké, ale významné roli Magdalény. Hrál i dvacetiletý Tomáš a patnáctiletá Anna Kateřina. V komparsu patrně účinkovaly i další mladší děti, možná i tříletá Marie Františka se ocitla v něčí náruči, jak tomu bývalo zvykem ve skupině, představující jeruzalémské ženy. Zapojení členů rodiny do hry považujeme za příkladný a obětavý projev. Nezdá se, že by to bylo prosazování rodinných příslušníků. Role jsou sice významné, ale nikoliv velké. Příslušníci Teprovy rodiny dostali kromě role také určité organizační poslání – prodloužené *vůdcovské* starosti svého otce nad určitou skupinou účinkujících. Paní Judita, jistě dobrá zpěvačka, byla svou autoritou zárukou odpovědného podání ve skupině zpívajících žen, syn Josef *velel* početnému vojsku, skupině, v níž zejména bylo třeba udržet kázeň a přesnost. I Magdaléna se starala, aby otcovy příkazy byly spolehlivě plněny ve skupině žen. Právem shledáváme toto obsazení spíše jako taktické než vděčné.

Z našeho hlediska má největší význam zápis hry. Jím se Jan Tepr prosadil jedinečně jako první autor vzorné autentické režijní knihy v našem divadelnictví. Byť by hrál svého Ježíše dokonale a jeho režie byla vrcholem tehdejších možností, přece jen onen zápis rozhoduje o jeho významu. Takový už je osud divadelních tvůrců. Svým zápisem vešel do povědomí starších divadelních dějin jako unikátní osobnost. Posuzujeme-li jednotlivé akce, zaznamenané ve scénických poznámkách a uvedené zpravidla značkou paragrafu, musíme Tepra označit netoliko za organizátora, ale za skutečného režiséra, tzn. tvůrčí osobnost, která prosazuje svou vizi hereckého a scénického řešení hry. Text mu byl pouhým východiskem

k scénické tvorbě. Podle formulace mnohých poznámek se dokonce zdá, že byl režisérem velmi náročným, požadujícím výrazný herecký projev, dbalým na kázeň a nadšený i obětavý přístup k společnému dílu.

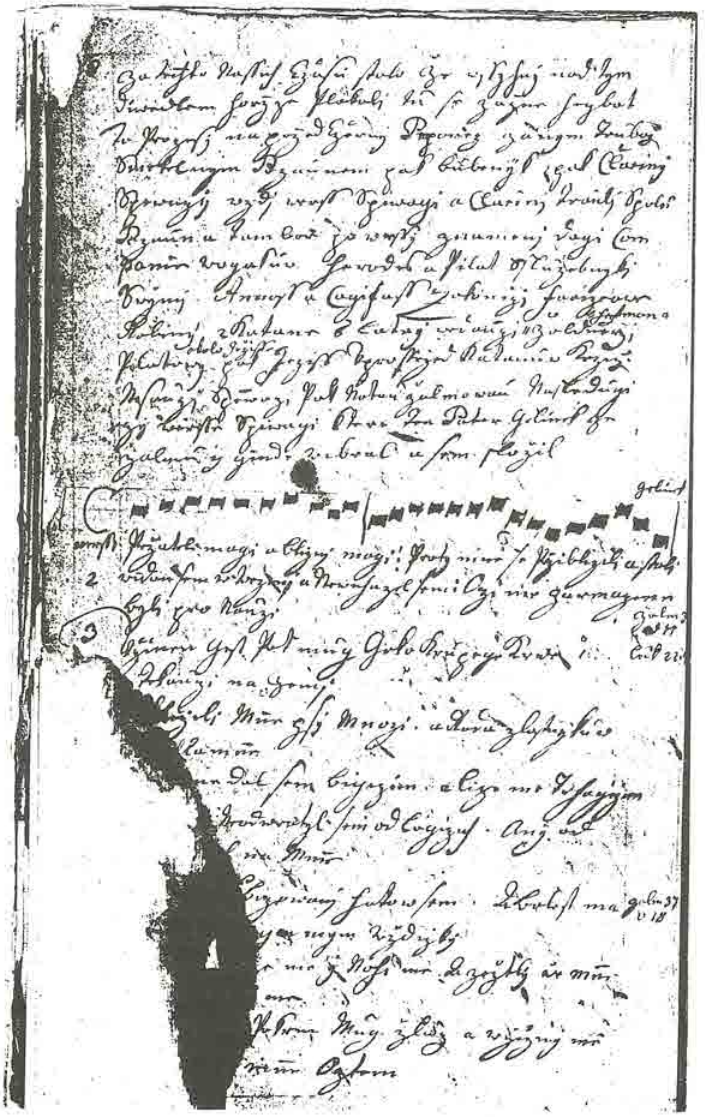

Železnobrodská hra – popis seřazení průvodu křížové cesty a záznam žalmu od P. Jelínka (fol. 25b).

Tepr psal svůj záznam jako o minulém představení pro budoucí zájemce. Tuší, že se dlouho nebude tato městská inscenace hrát, ale nedomyslí, že se změnila doba a už nikdy k inscenaci této hry nebude příznivá situace. Houževnatě se snaží předat ji verbálními prostředky budoucím pokolením. Ví, že předává nejen dílo svoje, ale dílo generace, která je vytvořila. Proto zjišťuje a zaznamenává zprávy o počátcích, dobírá se podílu jednotlivců na hře. Do té doby neznáme v české dramatické literatuře takový přístup. Tepr je vlastně – cum grano salis – naším prvním divadelním historikem, vždyť se vlastně pokouší rekonstruovat inscenaci s historickými odkazy k znalosti a pochopení budoucích pokolení.

Železnobrodská pašijová hra je zajímavá především svým divadelním zpracováním. Přiznejme, že není literárním skvostem, ale předlohou, prozrazující velmi komplikované, monumentální a účinné divadelní dílo. Má polymorfní půdorys. Vstřebává do sebe rozličné inscenační žánry a postupy. Nacházíme v ní stopy živých obrazů, pegmat, reprezentací, figurálních a mimetických procesí, činoherních konvencí, deklamací, improvizací i stopy lidových obyčejů. Co v ní oproti konvenci oficiálního náboženského divadla nenajdeme, jsou alegorické paralelismy. Hra je koncipována jako hra historická. Proto se netradičně vyjadřuje v próze. Tepr se téměř omlouvá za veršové partie, zavedené, *kde toho potřeba byla*,[13] tedy výhradně do písní a do sermonů Prologa.

Inscenace se konala na náměstí, před dřevěnou radnicí, na *teatru* se dvěma jevišti – *paláci*, mezi nimiž vzniklo ještě jeviště třetí – *místo Kalvárie* – a proscéniový prostor před nimi. Zatím se nám nezdařilo zrekonstruovat zdejší *teatrum* v patřičných rozměrech, ale víme, že bylo rozsáhlé, neboť v některých okamžicích bylo na něm více jak padesát herců. I přes velké rozměry scénického prostoru se zdá vyloučené, aby scény křížové cesty s několika zastaveními, tedy dějišti, byly hrány na pódiu *paláce*. Početný průvod musel opustit jevištní prostor a předvádět jednotlivé sekvence žalostného průvodu v prostoru náměstí. Přiznejme ale, že je to pouze naše úvaha, neboť jinak pečlivý Tepr nás s řešením těchto úseků detailně neseznámil. Hra ve své struktuře nezapře prastarý průvodový půdorys. Je vlastně průvodem, který se zastavil na náměstí, a tam se všechna zastavení shlukla do jediného místa. Však také průvodem herců z fary hra začíná a průvodem do šatny na faře končí. Je založena na epicko-lyrické pašijové písni, která je rozehrávána a doplňována deklamacemi Prologa. Scéna, celé to *teatrum*, je modifikovanou ozvěnou jeviště, které ve stejné době používali sousedé ve Švábském Gmündu a které asi do tohoto koutu Čech zprostředkovali Turnovští, tehdy čile obchodující se švábskými zlatníky.[14]

První známé datum o Železnobrodské hře o umučení Páně je uvedeno v Teprově rukopise, v závěrečném *Poznamenání: 1752. Tato vejš psaná comedie o umučení Páně ponejprv na světlo vyšla.*[15] Jestliže měla toho roku premiéru, sotva lze připustit, že myšlenka na ni, onen nezachytitelný okamžik, od něhož cílí komplikované úsilí ke scénickému zveřejnění, má své datum v uvedeném roce. Tak náročná produkce, třebaže ve své původní podobě, oproti poslednímu provedení, značně kratší a jednodušší, vyžadovala dlouhou přípravu. Genetický bod se datuje z let předcházejících, kdy byl náboženský život záměrně rozhojňován. Od středověku je každé pětadvacetiletí slaven Milostivý rok, jehož nabízené duchovní milosti jsou první rok soustředěny do vzdáleného Říma, a teprve v následujícím roce se slavení přenáší do zbývajícího katolického světa. Milostivý rok je provázen různými slavnostmi, svatými sliby, kajícími obětmi, procesími, navštěvujícími okolní i vzdálené kostely, a jinými zbožnými akcemi. Snad bychom tuto výroční slavnost přehlédli, kdyby na ni neupozornil sám Jan Tepr v *Poznamenání*.[16] Bylo mu tehdy deset let, a jestliže na tento slavnostní rok po několika desetiletích vzpomíná, musel být nezapomenutelný. Je tedy možné, že i do dvouletí Milostivého léta je inspirována myšlenka na založení pašijové hry v chudičkém Železném Brodě.

Vznik tohoto představení má ovšem své složité, tajemné a do hloubky času vedoucí antecedence, které při této příležitosti nebudeme pro jejich rozsáhlost vzpomínat. Nemůžeme ale pominout ty, které se nabízejí jako přímé vzory.

Pašijových her zde na severu Čech, mezi Němci i Čechy, bylo tehdy mnoho. V německém Liberci se každoročně konala pašijová kající pobožnost, spojená s divadelní produkcí. Před hlavním kostelem byly libereckými měšťany představovány scénky od odsouzení Ježíše k ukřižování, komponované jako dynamické živé obrazy. Potom se dramaticky realizovala křížová cesta. Ježíš a dva lotři, spolu s reprezentantem kajícníků, nesli kříže v doprovodu postav pašijového děje, flagelantů a kajících věřících, až došli po několika zastaveních na Kajlův vrch, kde byl Ježíš a dva lotři přivázáni ke kříži a na něm vyzdviženi. Podobně tomu bylo ve Frýdlantě, v Chrastavě, České Lípě, snad i v Hodkovicích a Turnově. Z jediného města, ze Cvikova, se dochoval zajímavý text pašijové hry, který je patrně mladší než původní železnobrodský.[17] Prý zmizel z cvikovské fary při domovní prohlídce 7. ledna 1942, při níž bylo gestapem z budovy odvezeno mnoho nejrůznějších písemností.[18]

Rozhodnější bude impuls jiné provenience. V Turnově byla hrána již před polovinou 18. století pašijová hra. Přímý doklad o tom postrádáme, ale z konce sedmdesátých let pocházejí úřední listiny, v nichž se v souvislosti se zákazem velkopáteční *Truchlohry o hořkém umučení a smrti našeho Spasitele* hovoří o představení, které bylo ve městě každoročně *producírováno od pradávna* (von uralten Zeiten). Rozumíme tomu tak, že tuto inscenaci pamatují ještě nejstarší z žijících měšťanů. Slovo *uralten* může tedy skrývat přibližný letopočet – 1730, ne-li ještě starší datum. Víme také, že vazby Turnova a Železného Brodu, dvou sousedních měst, byly velmi úzké, četné i důvěrné (příbuzenské vztahy).[19] Také některé skromné informace, které se dochovaly o turnovských pašijích, korespondují s železnobrodskými. Dokonce můžeme předpokládat, že v zachovaném textu železnobrodském jsou stopy inspirace turnovské, neboť první dramatizátor, kaplan P. Václav Jelínek, je v jičínských školních matrikách jezuitské koleje označen jako *Turnoviensis* – Turnovan.[20] Nesmíme opomenout, že i v nedaleké Zásadě se ve stejné době snažil tamější rychtář Jan Šourek (1693–1779) o založení pašijové inscenace, která se vzápětí uskutečnila. Hrála se až do roku 1859 vedle kostela na ochozu, směřujícím k svažité *kostelní louce*, určené k postavení bud o slavné červencové pouti. Tamější kaple svatého Prokopa, tehdy větší než farní kostel držkovský, byla vlastně založena spolu s pašijovou hrou jako Šourkova agitační akce, usilující o zřízení fary v bohaté obci.[21] Vzorů pašijových inscenací bylo v okolí dost. České se lišily od německých (kromě pozdějšího cvikovského případu) tím, že byly závislé na fixovaném textu dramatické a scénické hry. O tom, jak všechny vzpomenuté lokální hry vznikly, téměř nic nevíme. Snad jen nejisté první datum produkce. I z hlediska středoevropského velmi vzácná podrobná situační zpráva o genezi pašijové hry svého druhu(!) pochází ze Železného Brodu, z pera Jana Tepra. Ten se sotva mohl pamatovat, jak se rodila, ale zjišťoval tuto událost od svých starších vrstevníků.

Bohužel rukopis právě na předních listech, na nichž je zapsána *Krátká zpráva o [pů]vodu a začátku tohoto pobožného představení*,[22] je značně poškozený, takže se nám zachovaly jen fragmenty vět a někdy pouze slov. Protože je to doklad významný, pokusili jsme se o opatrné, kritické doplnění:

[...] mládenci [železnobrodský] a radili se, co by sobě [pro ukrác]ení času před sebe vzali. I připadlo jim, [...] že by nějakou comediji – jakž se toho času [...] tak jmenovati mohla. Tak si něco z rozlič[ných knih] vypsali, ale jen sprostě, potom s tím šli [...] k duchovnímu pastýři a jeho v tom za radu a [pomoc] žádali, kteréžto vida jejich dobrý oumysl, [spíše] v pobožnosti nežli v rozpustilosti se cvičiti, [projevil] nad tím velkou radost, jako nad svýma [ovečkama pastýř] mívá, když ovce jeho dobrou a [bohatou stříž] dávají, [z toho se ra]duje. Jmenoval

Roubená radnice v Železném Brodě. (Kresba J. Prousek, 1885.)

se ten dobré [... Jan Václav Michal] Ferdinand, rodič z Heřmanova [Městce ...].[23] Pak nám z pěti řádků zůstala jen poslední slova při pravém okraji: *[...] inštalaci zde [...] první byl z [...] Václav Hudský [...] aby se [...] to zformovali.*

Na základě celého kontextu je možno získat z torza pravděpodobnou verzi: P. Ferdinand (přišel do Železného Brodu jako kaplan 4. března 1723 a v roce 1728 byl zde instalován jako druhý farář v pořadí) určil své kaplany, P. Jelinka, který při tom *první byl*, a P. Václava Hudského, aby se s mládenci dohodli, a z toho, co oni měli, náležitě to *zformovali*.

A dále pokračuje text: *Kteřížto uposlechše svého principála, tak jsou učí[nili]. Obzvlášť ten pater Jelínek, jakožto otec tomu se [...] postavil. Hned tu materyji, co mládenci měli, [přijal], ji zlepšil a srounal, persony sepsal, jak mládence tak i muže, kdo se k čemu šikoval, vybral, a na zdejším rathúze je tomu učil, čímž jak p. faráři, tak i celý obci velké zalíbení tou svou prací učinil, až také pak na rynku veřejně to spravujíc, představil.*[24]

Již z tohoto popisu je zřejmé, co práce muselo být vykonáno, než došlo k zpracování předlohy z mnoha spisů, z evangelií, ze *Života Krista Pána dle rozjímání [sva]tého Bo[naventury], jak se kde šikovalo k materyji*, a zejména *nejvíce jest vzato a sem vneseno* z knihy

kapucína Martina z Kochema *Život Krista Pána*,[25] možná i některých dramatických předloh, též z paměti oživených pašijových produkcí v jezuitských učilištích jičínského gymnázia a pražského bohosloveckého ústavu ve dvacátých a třicátých letech, které P. Jelínek a víc jak o deset let starší P. Hudský po několik let prožívali, ať už na jevišti, na kůru, v procesích či v hledišti.

Je překvapující, že impuls k této produkci nevyšel z prostředí kněžského, ale od *mládenců železnobrodských*, z mladé měšťanské generace, která vstupovala do společenského života okolo šestnáctého až osmnáctého roku, před uzavřením manželství. Tepr tu připomíná společenskou skupinu, určité generační společenství, které se povinně podílelo na různých akcích soukromého (svatby) i veřejného, světského i náboženského a církevního života. Jejich ženským partnerem byly družičky. Tepr, který již pamatuje tuto dobu (v roce 1751 teprve jeho *paměť rozum brátí počala*), k *mládencům* ještě nepatřil. Menší děti se tehdy hry neúčastnily, k tomu došlo až za pozdějších *vůdců* – P. Hudského a Tepra. Nepochybně *mládenci* jako městská instituce přinesli do hry *turecké vojáky a důstojníky*, kteří v *tureckých kostýmech* se s žoldnéři a katany podíleli na představení Ježíšova umučení. *Turečtí vojáci* působili, jak víme odjinud, při jiných zvycích – v mikulášských, masopustních a jiných průvodech. Někde také působili jako stráž u božího hrobu v kostele.

Je udivujícím zjištěním, že brodští *mládenci* byli tehdy, samozřejmě v míře dobových a lokálních možností, vzdělaní, sečtělí, tvořiví a cílevědomí, když se chtěli odvážit tak složitého díla. Svědčí to o dobrých kantorech. Vesměs byli žáky Jana Josefa Schlesingera, původem z Rokytnice nad Jizerou, povolaného do Brodu roku 1736 z Horní Branné. Ten v Brodě působil nejen jako školní učitel, ale i radní písař, regenschori a učitel hudby. Zde se také roku 1745 oženil a jako vynikající hudebník a písař odešel do Liberce. V roce 1743 mu přišel z Jenišovic pomocník, jeho syn Jan Kryštof, absolvent chomutovského jezuitského gymnázia, rovněž tvořivý hudebník.[26] Snad ještě na ně mohl působit jejich následovník Jan Václav Florián Renger, původem z Jenišovic, který byl prvním učitelem malého Tepra. Po osmiletém působení v Brodě se vrátil do svého rodiště.

Jelínkův a Teprův text, započatý *mládenci*, byl zpracován, jak už bylo vzpomenuto, podle Kochemova *Velikého života Pána a Spasitele našeho Krista Ježíše*.[27] V jeho lidovém duchu, v jeho názorné poetice a duchovnosti je rovněž železnobrodské pašijové dílo vytvořeno. Dlouho před prvním představením sestavoval P. Jelínek z různých citátů a kapitol zbožných knih, kancionálů, pašijové chronologie, evangelií i ze své invence železnobrodský text. Pašijová dramatizace musela obstát před vkusem a kritikou účinkujících a libostně zapůsobit na diváky, byť představení bylo také spíláním publiku, obviňováním jednoho každého z hříšnosti a nevěrnosti. Mělo také reprezentovat město před cizími, ale – musíme i to připomenout – i před samotným Bohem. Vždyť hned od počátku byla hra vlastně pobožností, duchovním cvičením, rozjímáním, s náročnou snahou o vytvoření *zrdcadla* – věrného zpodobení pašijových událostí, historií svatého spasitelného děje, který se znovu opakoval *zde na této komedíji*[28] před diváky – přímými účastníky *zrdcadleného* umučení.[29]

Teprve až byla textová předloha dokončena, znovu několikrát opsána, až byly rozepsány některé větší úlohy, obsazeny role, o čemž patrně rozhodoval i farní úřad, teprve pak došlo k vlastnímu divadelnímu studiu. Herci se museli naučit role, pokud uměli číst, a pokud nečetli, bylo povinností režiséra, aby s nimi memoroval text. Kromě toho bylo potřeba pořídit kostýmy, rekvizity, pro tesaře a truhláře bylo třeba narýsovat plán stavby velkého jeviště, pak ho postavit, určit organizační zásady k chodu celého představení, ale také, a především, hru na radnici nazkoušet.

Stejně jako je tomu dnes, i tehdy bylo třeba získat finanční prostředky a dary. Z pozdější doby víme, že sklad pašijové hry *z nákladu dobrodinců a přičinění některých person, který*

to obětovaly, posloupnějíc od začátku až do tohoto 1791. roku, [30] byl dle dochovaného inventáře bohatý.

Přiznejme Železnobrodským, že přinesli pro hru velké oběti, že jí věnovali mnoho času, odhodlání, odvahy, tvořivosti, trpělivé kázně – všeho toho, co je zapotřebí ke zrodu kolektivního díla. Nepodceňujme tvořivý a kulturní život malého neznámého městečka, které se tímto dílem vůbec prvně zařazuje do širších kulturních dějin Čech.

Nevíme, jak dopadlo první představení. Asi úspěšně, když bylo následujícího roku (1753) opakováno. Neznáme rozsah první verze, ani její přesný dějový sled, i přes to, že pečlivý Tepr označoval autora replik a scének. Protože právě v těchto místech je text rukopisu nejčastěji poškozen, nelze to učinit ani hypoteticky, neboť celý text je už značně poznamenán Teprovým slohem a nemůžeme v něm přesně nalézt původní Jelínkův podíl, který byl jistě podstatný, neboť on určil základy, systém představení na celé čtyřicetiletí, a *mládenci* – patrně – kochemovskou orientaci.

Protože P. Jelínek patří k zakladatelům hry, seznamme se s ním několika informacemi. Do Brodu přišel jako sedmý kaplan. P. Ferdinand jej povolal v roce 1744. Jeho rodné město je jednou určeno jako Praha,[31] kronikář Jech nicméně tvrdí, že byl krajan z hruborohozeckého panství, z Vranova.[32] Narodil se v roce 1716 nebo 1715. V matrice studentů jičínské koleje je jakýsi Václav Jelínek, začínající tu jako parvista v roce 1728, označen jako Turnovan. Dále je tak zapisován v seznamech žáků až do rétoriky v roce 1733. Kde studoval bohosloví, ještě nevíme. Nepochybně v Praze, protože mladoboleslavský kraj patřil tehdy do pražské arcidiecéze. O jeho vysvěcení také nic nevíme, ani o tom, kde byl kaplanem před příchodem do Brodu, kdež působil čtrnáct let, až do své smrti. Svědectví o něm tvrdí, že byl horlivý pomocník a ctitel mariánský a rozmnožitel církve, výborný řečník a kazatel, pracující s neúnavnou horlivostí.[33] Spolu s kaplanem P. Hudským, o němž se rovněž dočteme na patřičném místě, založili pořádek bohoslužeb, *že takový velmi zřídka v Čechách k nalezení byl*. Kostel se pyšnil čistotou, přesností, *nebo podle hodin muselo vše na minutu jet*.[34] Společně zavedli různé pobožnosti na hřbitově, v kostele, mnohá procesí, poutě i různé muzicírování. Ne, nehnidopišíme, připomínáme-li tyto detaily. Takový přísný řád jistě pronikal i pašijovou komedií. V Brodě byl knězem oblíbeným, patrně mu příslušelo více přízně než druhému, P. Hudskému. Zemřel 2. února 1758, na Hromnice. *Konaje horlivě povinnost svou [...], kdežto v Železném Brodě hlavnice [tyfus – pozn. V. R.] vypukla i v okolí, a on při návštěvě nemocných nakažen [...], zemřel.*[35] Smrt o významném mariánském svátku činila z toho téměř zázračnou událost. Tepr, který P. Jelínka znal ze svého mládí, jistě byl ovlivněn jeho náboženskou výchovou, zapsal o něm lakonicky jednoznačně a tím sympaticky: *pobožný kněz*.[36]

P. Jelínek byl *vůdcem* první a druhé inscenace pašijové tragédie. O té druhé, v roce 1753, nepíše Tepr ve *Zprávě o původu*, ale v Poznamenání: *Podruhé tato komedie se producírovala*.[37] Pak se nehrálo čtrnáct let. Tepr připomíná některé příčiny: *Na to potom přišly vojny a časy nepokojný. On, P. Jelínek, pak roku 1758 dne 2. února umřel. Tak to zůstalo až do roku 1767*.[38]

V padesátých a šedesátých letech 18. století se Brodu citelně dotkly slezské války. Nebylo tehdy nikoho, kdo by se odvážil po smrti P. Jelínka obnovit náročnou divadelní pobožnost. Podmiňovaly to okolnosti místního rázu. Třeba počasí či vnitřní neshody ve městě kolem buřičského kantora Šaffuse, v roce 1765 suspendovaného. Tehdy musela být obec vrchností a magistrátem vyzvána k snášenlivosti. Negativně mohla působit i smrt několika herců. Krátce na to, roku 1764, přišla z Turnova jezuitská misie, která rovněž mohla být překážkou hře, neboť u jezuitů už opadal zájem o divadlo. Mezi přišlými misionáři byl i P. Josef Koegler, jehož chtěl po zrušení řádu zásadský rychtář Šourek za faráře do své stále *filiální* Zásady.

Protože po smrti P. Jelínka nebylo nikoho, kdo by se komedie ujal a touha po obnovení byla akutní, připadlo vůdcovské poslání v roce 1767 P. Hudskému, který byl od počátku podílníkem na tvorbě, byť stál v ústraní. Nastalo významné tříletí, v němž byla komedie každoročně opakována. Tepr píše v Krátké zprávě: *Zase skrze [kaplana] Patera H[ud]skýho, zase znovu na světlo vyvedena a moc[něji] zlepšena a skrze tři léta po sobě roku 1768 a 176[9] představena byla.*[39]

Nový *vůdce komedie* P. Václav Hudský pocházel z domu číslo 37 na brodském Hrubém náměstí. Když přišel spolu s P. Jelínkem na brodskou faru jako druhý kaplan, placený z platu faráře, byl oproti svému spolubratru více jak o deset let starší. Nezískal si přízeň církevních úřadů. Po smrti P. Ferdinanda město, vrchnost i on sám žádali marně, aby se mohl ujmout duchovní správy. Pravda, bylo mu tehdy už sedmdesát dva let, ale v městě třicet let kaplanoval. Žádal tedy o farářské místo ve Smržovce. Zase marně. Vrchnost, která mu byla vždycky nakloněna, nakonec pro něj zřídila fundaci při kostelíku na Poušti, kam se odstěhoval a po dvou letech uzavřel svůj pokorný a pracovitý život. Stejně jako P. Jelínek se věnoval organizování lidových pobožností. Co tehdy spolu začali, v tom pokračoval. Pečoval o dobrou chrámovou hudbu, figurální i lidový zpěv. Jestliže autorství první verze pašijové komedie patří P. Jelínkovi, pak P. Hudský se věnoval jiné tvůrčí činnosti. Jako zručný řezbář se stal tvůrcem velkého brodského kostelního betlému. I on toužil po věrné *historické* podobě – po *zrdcadle. Všechno ve figurách a tak pilně spořádal, jako živé jesličky, [...] tak mistrovsky, že v celé diecézi jako jinde druhý k vynajití nebyl, [...] že se považovalo, jako by to bylo skutečné – in natura [...]*[40]

V inscenaci v roce 1767 došlo k mnoha změnám. Někteří z herců zemřeli nebo zestárli či se odstěhovali. Musela je nahradit nová generace. Tehdy vstupuje do inscenace šestadvacetiletý Jan Tepr. Už nebyl *mládencem*, ale otcem několikaměsíčního syna. Vzpomíná: *Zase byla obnovena tato svatá komedie o umučení Páně, při kteréž sem já byl Nykodém.*[41] Nevíme, kdy se hrálo, zda ve Svatém týdnu nebo jindy, ale vše bylo provedeno v intencích P. Jelínka. Tehdy shledali, že by mohla být jejich hra v budoucnu zkrášlena a doplněna novými scénami. Toho se nyní ujal P. Hudský.

Téhož roku se během představení udála příhoda, která nemá s představením úzkou souvislost, ale v historiografii hry má neblahé stopy. Vrací nás k domnělým počátkům pašijových inscenací ve městě. Ve starých kronikách z devatenáctého století, Umlaufově a Fišerově, se častěji vzpomíná povalení městského pranýře během pašijového představení. Nebudeme rozpitvávat tento problém a vyhneme se podrobnému sledování dějin městského pranýře. Nepřehlédněme, že se táž příhoda několikrát, nepravděpodobně, připomíná: v roce 1708, 1710, 1767 a 1768. Pokaždé se žádostí do Prahy o povolení stavby nového pranýře. Dokonce i pilný historik místních dějin František Sochor ve svých *Železnobrodských letopisech* přebírá od svých předchůdců datum 1710 a přičítá k roku 1708 inscenaci *Komedie o umučení Páně* a povalení pranýře.[42] Pokusme se udělat v té věci pořádek.

Pranýři je věnována v 18. století značná pozornost, patrně město mělo zalíbení v držení tohoto trestného prostředku, ač železnobrodská spravedlnost příliš přísná nebývala. Co se vlastně stalo, o tom píše ve své kronice M. Fišer: *Komedie o hořkém umučení Páně, která od roku 1753 nebyla, zase vyzdvižena byla, veřejně, na velkém rynku představena, při kterýžto tento trefunek se stal a přihodil. Bylo množství lidu a každý rád všechno viděti chtěl, tak tím tlačením vystoupili tři na stupeň u právního sloupu, řečeného planýře, a jej hned při začátku komedie zvrátili. Kterýžto sloup se zvrátíc na jednu děvečku, až hned tu ležeti zůstala. Musili ji domů odnésti všechnu zkrvácenou. Kněz i felčar k ní museli jíti, však v krátkém čase zase se zhojila. Ale divná věc! Ta děvečka potom po několika letech v lese*

od stromu vyvráceného zadočkána [= zamačkána], násilnou smrtí ze světa sešla. Byla z vesnice Jirkova nazvané. Kus toho planýře leží v kašně na náměstí[...][43]

Uvěřme však písemnému dokladu z 5. prosince 1767. V městských písemnostech je německý koncept žádosti, určené vrchnostenskému úřadu, o svolení postavit nový pranýř místo toho, který byl povalen při *producírování tragédie*.[44]

Co ale s těmi představeními v roce 1708 a 1710? Nemáme o nich jediný doklad, jenom podezřelé zmínky pozdějších kronikářů. Jan Tepr pašijové produkce před rokem 1752 nezná. Vyslovujeme pouhou domněnku, že popraviště na *Šibeňáku* mohlo sloužit také za *místní Kalvárii*, na niž chodívalo procesí křížové cesty. Podobně tomu mohlo být ve Vysokém nad Jizerou i v Turnově s procesím na Vrchhůru či v Hodkovicích na Kalvárii za městem. Usuzujeme tak na základě znalosti podobných procesí v Liberci na Kajlův vrch, ve Cvikově na Kalvárii, v Chrastavě či Frýdlantě na kopce za městem. V uvedených německých městech jsou o tom doklady, ale z českých měst nám chybějí.[45]

Příhoda s pranýřem ukazuje, že je třeba počítat s narušením nebo dokonce porušením průběhu představení, že život v hledišti nebýval tak soustředěný a ukázněný jako v současném hledišti za tmy a v pohodlném posezení. Jaké vůbec tehdy byly poměry v hledišti? Byly postaveny lavice? V inventáři komedie z roku 1791 se nepřipomínají. Je však vyloučeno, že by obecenstvo vydrželo stát při několikahodinovém představení, často v studeném jarním počasí. Prostor náměstí, tedy hlediště, nebyl ještě urovnán a zpevněn kamennou pokrývkou, procházel jím úvoz, teprve později vyrovnaný. Někteří diváci sledovali představení z oken, jiní seděli zabaleni do kožíšků na přinesených sedadlech, prknech, na korytě u studny a na oné vyvýšenině pranýře, odkud bylo dobře vidět. Diváci si patrně organizovali hlediště sami a v zaopatřování pohodlí byli od představení k představení vynalézavější.

Tepr v roli Nikodéma uspokojil P. Hudského, líbil se i divákům a spoluúčinkujícím. V dalším dvouletí ho pověřili rolí nejčestnější. *Podruhé byla ta komedie představena, při kteréž sem já byl Ježíšem*, skromně svěřuje v Poznamenání.[46] Dostal roli, která se nedávala každému. Předpokládala samozřejmě hereckou dovednost, spolehlivost, patřičný vzhled. Pokud myslíme na rozsah, nebyla v textu tak dlouhá, jistě byly ve hře větší, ale byla fyzicky mimořádně náročná. Kromě divadelních či hereckých nároků o přidělení role Ježíše nepochybně rozhodovaly morální kvality představitele. Tepr byl jistě znám svým ctnostným, zbožným životem. Čteme-li jeho mimodramatické texty, zjistíme, že nebyl jen vroucím, ale také sečtělým a poučeným, myslícím věřícím. Nové obsazení bylo pro Tepra a vůbec pro další představení významné. Rolí Ježíše vlastně zkušenostně obsáhl celé představení, vždyť bez přestání bytoval ve hře na jevišti. Viděl mnohé nedostatky, tušil, co by bylo třeba vylepšit, názorněji zpracovat, kde rozšířit text či napsat nové scény a přepracovat sermóny Prologa.

Toto čtvrté představení pašijové komedie se svými změnami projevilo i jinak. Tepr připomněl, že byla *mocněji zlepšena*. Postaral se o to P. Hudský svou iniciativou: *Na prvním paláci se představí Lymbum, jen jak nějaká reprezentací, kdežto malé dítky, v bílých šatech oblečený, duše svatých Otcův znamenají. David, král, s harfou taky tam je. Postaví se mříže, kteroužto z jedné strany Smrt a z druhé Ďábel drží se třesou, kamžto Ježíš, [s] oslavenýma ranama vejdouce, je potěší. To tajemství Pater Hudský [v] 1768. roce ponejprv na svou žádost představil. Zpívají se dva verše písně, které Josef Hlubuček složil. Bylo to potom vždy opakováno krásně a libostně, též přemilé představení.*[47]

Scéna *Lymbu*, tedy očistce, předpeklí, je vlastně prastarý, velmi oblíbený a vděčný výstup středověkých mystérií, představující Kristovo sestoupení do pekel. Zde byla vřazena mezi pohřeb Krista a scénu jeho vzkříšení, kterou P. Jelínek rovněž kdysi zkomponoval jako *reprezentací*, aniž Tepr zmínil *žánr* scénky, jako v případě Hudského novinky. Těch

reprezentací je v polymorfní kompozici hry více. *Reprezentací* se tady myslí jakési němohry, scény bez dramatického textu, přesněji – *rozehrané živé obrazy*, ilustrující děj, zachycený v písni. Tepr tento *žánr* inscenačního postupu poněkud podceňuje, když píše *jen nějaká reperezentací*. Dialogické, dramatické, ale *ne obrázkové* prostředky jsou mu zárukou *historické* věrnosti. Hudského scénka je veskrze inspirována 146. kapitolou Kochemova *Velkého života*,[48] v níž je vzpomenuto osmnáct postav. V brodských pašijích nejsou uvedeny všechny dušičky svatých Otců jmenovitě, ale v roce 1791 jich bylo dost, protože se v Teprově obsazení uvádí: *Dítky malé, který byly v Lymbu, také pro množství nepíšu.*[49] Dětí ochotných k účinkování bývalo vždycky dost, předpokládáme tedy slušný počet účinkujících. Proč tuto scénku P. Hudský zavedl do inscenace, také nevíme. Mohla být vzpomínkou na některé představení ze studií či na nějaký obraz nebo vyřezávaný poutní oltář. Nejspíše to byl zájem o podíl nejmladší generace na hře.

Nepřehlédněme v této scénce i komický prvek, v železnobrodských pašijích velmi vzácný. Negativní mocnosti jsou představeny jako zbabělé. Ďábel se Smrti se drží mříží a roztřesení strachem s ní pohybují.

Tepr se zmiňuje o tom, že tato scénka byla zařazena na žádost P. Hudského. Prozrazuje tím, že komedie měla jakousi *radu starších*, která bděla nad komedií, ochraňovala její čistotu, její sloh a úroveň. Vyhovění jeho žádosti se ukázalo jako působivé obohacení, proto byla do hry navždy vsazena. Změny ve hře nebyly tak snadno prosaditelné. Ani *vůdci komedie* Teprovi se to nepovedlo. Jistě proto vložil do zápisu hry onu novou žalmovou vsuvku vedle starého žalmového zpěvu a nabídl budoucím inscenátorům, aby si sami vybrali, když on se svou novinkou nepochodil.

Autor rukopisu také vzpomíná, že několik veršů připojil Josef Hlubuček. Není lehké z tolika Josefů Hlubučků, kteří tehdy v Brodě žili, identifikovat skladatele nebo spíše upravovatele známých písní. Můžeme jej nejspíše hledat mezi členy staré mlynářské rodiny.

Tehdy se ve městě rozhojňuje náboženský život o kult svatého Jana Nepomuckého, který měl středisko na Poušti, kde sídlil poustevník. Také místní stařičký farář dostává výsadu, že nemusí během bohoslužby snímat paruku.

K roku 1769 Tepr píše: *Potřetí ta komedie představena byla a já opět byl sem Ježíšem.*[50] Páté představení! V komedii se nic nového nepřipomíná, což nemusí znamenat, že nedošlo k změnám v obsazení nebo v detailním řešení některé situace, ve vylepšování scény atd. Měšťané se nechovali laxně ke svému představení. Jen dodejme, že toho roku se také stavěl pranýř, před dvěma roky zbořený. Toho roku se také herci těšili na inscenaci následující. Marně! V Teprových zápiscích se nepřipomíná.

Další roky nebyly šťastnými. Z úkazů na nebi tenkráte vyčetli, že přijdou těžká nesnesitelná léta, snad hrůznější než někdejší válečné časy. Studené roky sedmdesátý a jednasedmdesátý, hladomor, povodně. Ve dvaasedmdesátém se počasí umoudřilo, ale přišly nemoce, *že v některých místech prázdné domy zůstaly.*[51] Také veliká chudoba mezi lidem se připomíná. Kronikář Umlauf tvrdí, že bylo ve městě sto sedm žebráků, tj. asi patnáct procent obyvatelstva.[52]

Až v roce 1774 *po přežití těch časů zase [komedie] opakována.*[53] *Po tom zlým čase opět tato komedie držena byla. Ten rok byl velmi na všechno ourodný,*[54] píše Tepr. Ač žádné změny v komedii nepřipomíná, je třeba s proměnami v každém představení počítat. Komedie se nehrála čtyři roky. Měšťanské vrstvy prořídly. Nemáme přesná čísla, ale v úředních seznamech se uvádí, že v roce 1771 měl Brod 850 obyvatel a po hladomoru asi o dvě stě méně. Jistě nastalo nové obsazování rolí a podrobnější zkoušky.

Tentokrát Tepr nepřipomněl svůj podíl na hře. Kdyby byl pověřen jiným úkolem, zmínil by se o tom. Fišer cituje z Tepra podrobnosti, které v našem originálním teprovském rukopise

postrádáme. Píše, že komedie v roce 1774 byla hrána na Květnou neděli a o velikonočním úterý, před množstvím přišedšího lidu.[55] Uvádí i nezvyklý název hry: *Komedie o Hořkém umučení Páně*. A ještě dodává, že ze všech nejslavněji dopadla, a končí pro nás záhadným: *Tolik Tepr.*[56]

Rok 1775 sotva byl příznivý k sehrání komedie. O velikonocích bylo mrazivé počasí. V březnu zasáhla selská rebelie i do Železného Brodu. Do Stráže pod Ralskem přitáhli vzbouřenci, právě když se představovalo *Ukřižování*. Představení se nedohrálo. Obecenstvo i herci se rozutekli.

Pro hru nebyl příznivý ani rok 1776. V lednu zemřel *starý zasloužilý farář Jan Ferdinand*, který kdysi podpořil *mládence* v jejich úsilí pokusit se o komedii a s radostí jim určil pomocníky. Asi dva týdny po jeho smrti je dosazen na faru P. Jan Linhardt, rodák z Prahy.[57] Komedie byla připravena, ale k provedení nedošlo. Tepr uvádí jako důvod: *skrze deště a nepohodlné časy pře[kažena]*.[58] Okolnosti kolem změny duchovního pastýře asi poznamenaly přípravu představení. Možná i osobnost nového faráře, který byl po čtyřech letech z Brodu pražskou konzistoří *z jistých důvodů*, nám neznámých, odvolán, nepřála této divadelní pobožnosti. V té době se stále silněji ozývají výhrady proti divadlu v náboženském životě. Možné obavy faráře, přišedšího z Prahy, nepřály divadelní aktivitě brodských sousedů. Faktem je, že během celého Linhardtova působení ve městě se komedie nehrála. Tepr se, pokud lze z porušeného textu soudit, obával, aby *dokonale k skončení nepřišla*.[59]

Z let 1777 až 1782 nemáme žádné údaje v Teprově Poznamenání. Jsou to ony tři listy, které byly odtrženy. Ostatně ani jiní kronikáři se o divadle nezmiňují, ale ani Tepr v dochované Krátké zprávě. My si však připomeneme, že proti vůli faráře P. Duška se konala pašijová inscenace v Bozkově.[60] V roce 1779 byla ostře zakázána krajským úřadem v Mladé Boleslavi pašijová inscenace v Turnově. Z listin, které se touto okolností zabývaly, se dovídáme některé detaily, které lze předpokládat i v sousedním Železném Brodě. Tyto hry byly světskými úřady opakovaně zapovídány jako zbytečné, veřejnosti škodlivé a obcím činící zbytečné výdaje. Turnovskou inscenaci pořádal magistrát. Byla to tedy jakási obecní hra. V radničním sklepu přechovávali veškerý inventář. Tentokrát už nesměli před radnicí hru inscenovat. V roce 1783 se sice hrálo, ale na radnici, a pořadatelem byly světské osoby. Producírovala se *Komedie o Kristu Pánu*.[61]

V březnu roku 1780 byl odvolán P. Linhardt. Na jeho místo nastoupil P. Ferdinand Paus (1741–1800), rodák z Dobrovice, syn významného kantorského skladatele, představitele ryzí české vánoční pastorální hudby. Skladby jeho otce znali Železnobrodští už v polovině století, když si je opisoval a na kůru prováděl kantor Renger.[62]

P. Paus, pocházející ze zcela jiného prostředí než jeho předchůdce, měl nepochybně smysl pro podobné produkce, jakou byla pašijová komedie. Přípravy na obnovenou inscenaci začaly zajisté už v zimě 1781, aby mohla být komedie hrána v první polovině následujícího roku. Bylo zase třeba opravit veškerý inventář, scénu, přeobsadit a naučit se role. Bylo ovšem také zapotřebí získat nového režiséra, vždyť posledni vůdce komedie P. Hudský byl už dva roky po smrti. Kdo jím byl? Byl to Jan Tepr? Tuto životní událost a poctu by snad neopomněl zaznamenat. Pouze konstatuje: *Opět roku 1782 zasejc, však ale jen jed[nou...], totiž [v] Křížovou neděli, byla producírovaná.*[63] O inscenaci se nezmiňuje v Poznamenání. Neprozrazuje v záznamu o následující produkci v roce 1791 cosi o představení v roce 1782? Tepr píše, že by měla být *opakována taková pobožnost, [a] to více beze vší roztržitosti a nevole*.[64] Právem z těchto slov soudíme, že mezi herci a vůbec v tamější veřejnosti ve vztahu ke komedii došlo k jakýmsi neshodám. Je možné, že Tepr byl při této inscenaci opomenut a nebyl přizván ke spolupráci a že hra byla *převzata* jinou než tradiční a právoplatnou skupinou. Kdo byl tehdy oním vůdcem? Do hry možná zasáhl kterýsi

Hlubuček. Tepr jej při jiné příležitosti, jak jsme se zmínili, připomíná. Nebo byla režisérem *tradice*, jako je tomu u lidových dramatických zvyků? Nedovedeme rozhodnout.

Ještě jedna okolnost by neměla uniknout naší pozornosti. Hra byla přeložena z velikonočního času a hrána až o páté neděli po velikonocích, zvané Rogate, která tehdy připadla na den 2. května; předcházely jí tzv. křížové dny. Proč byla pašijová inscenace přeložena do povelikonočního času? Zapříčinilo to počasí? Nebo změny, které se kolem nástupu Josefa II. už pomalu prosazovaly i v náboženském životě tohoto kraje? Nebyl to snad taktický tah, aby se dostala ze sledovaného velikonočního času, kdy byla zostřena pozornost na všelijaké neliturgické barokní pobožnosti, do *neutrálního* období? Nebo rozhodovaly důvody všednější, jako je onemocnění některého z herců?

Josefinský nátlak na odstranění všech veřejných pobožností a reliktů barokní kolektivní zbožnosti vyvrcholil až v roce 1784. Byla-li železnobrodská pašijová hra *kající pobožností*, rozjímáním, náboženským aktem, nesměla se pak provozovat. Musela se zbavit funkce pobožnosti, alespoň zdánlivě, před úřady, a přenést do jiného údobí. Staré vazby zůstaly zachovány. Na faře byla garderoba, odtud, od kostela, vycházelo procesí herců. Sem se také všichni vraceli. Vzpomeňme při této příležitosti, že ve vedlejším Vysokém nad Jizerou byly pašije hrány naposledy právě v tomto roce.

V Brodě se hrálo znovu až v roce 1791, tedy za devět let. Teprova generace si oddechla po smrti Josefa II. v roce 1790: *Ó, jak divní jsou soudové boží. Ten císař mnoho řízení před sebe vzal, ale málo k skončení přivedl, protože nejvyšší Pán, nebe i země mocnář, jemu jeho předsevzetí přetrhl a Josef všeho nechati a před něj se postaviti musel.*[65] Připadlo jim tenkráte, že se vrátí staré, předjosefinské časy. Naskytla se tedy příležitost obnovit komedii. Tepr již nehrál Ježíše, ale stal se *vůdcem komedie*. Bylo mu tehdy padesát let. Toho roku se pašijová hra producírovala naposledy. Dejme slovo Janu Teprovi a čtěme, pokud poškozený papír dovolí. Chybějící slova opět kriticky doplňujeme v závorce: *Posledně však nejslav[něji] a nejdoko[naleji ...], nejkrásněji a jak v množství per[son], [také i] šatstva a příprav k tomu [podniknuto], se vší mocností [před]stavována [...] Po tři dni, totiž na Květnou [neděl]li, kteréž [se 17.] aprili trefiia, a druhý dvě o velikonoční pondělí a outerý 25. a 26. aprili 1791. roku.*[66] Tentokrát jsme se nedozvěděli od Tepra o jeho úkolech z jeho kronikářských kapitolek, ale z popisu průvodu a obsazení. Tam se uvádí: *Prologus a vůdce komedie Jan Tepr, řemesla svého soukeník.*[67] Že by přece jen byl pověřen režií už v roce 1782 a ze skromnosti to nesdělil?

Tepr se na vůdcovství řádně připravil. Připsal některé výstupy a nové scény, ale ne všechny své novinky do inscenace prosadil. Sotva prošel návrh na rozšíření závěrečných výstupů, značně mnohomluvných, v nichž se prozrazuje Teprova záliba ve slovním projevu a dialogu. Zaznamenal je budoucím do svého reprezentačního rukopisu. Tyto partie nebyly inscenovány; usuzujeme tak proto, že postavy z této nově zpracované části nejsou v obsazení a v přesném popisu úvodního průvodu. Všech účinkujících, z nejrůznějších vrstev obyvatelstva, bylo maximálně sto padesát.

Tepr si také povšiml, jak obecenstvo přijalo hru. O tom, že to byla činnost bohulibá, nepochyboval. *Bůh všemohoucí skrze to pobožné rozjímání...chválu měl.*[68] Dodává: *My pak sme také při tom potěšení a velké chvály došli. Dalece a široce to bylo rozhlášeno, že v Železném Brodě tak pěkná komedie, které nikdež rouné není, držena a představena byla.*[69]

Jistě, po devítileté přestávce v hraní nastalo nové přeobsazování. Do starého kolektivu přišli noví herci. Ale kdož ví, zda úplně noví. Přeobsazování nebylo tehdy tak obtížné, vždyť malé děti kdysi účinkovaly v komparsu se svými rodiči a jejich první divadelní zkušenosti jim dovolily přemoci některá úskalí vystoupení v dospělosti. Podobnou praxi mají zavedenu i v bavorském Oberammergau, kde se hrají pašije přes tři sta let.

Proč bylo roku 1791 představení poslední? V dostupných archiváliích o tom zmínka není. Dosud však nebyly prozkoumány z teatrologického hlediska písemnosti litoměřického ordinariátu. Zásahy církevních úřadů proti tomuto druhu divadla a pobožnosti nejsou do té doby dosvědčeny. Nepochybně často záleželo na benevolenci místního faráře nebo vikáře. Příčinu k ráznému konci zavdala podnět bozkovská aféra. V Bozkově hráli toho roku rovněž pašije, ač je tamější sedmdesátiletý farář Dušek nepovolil. Nikdy se s jejich produkcí nesmířil. Na Bozkově přesto hráli. Leč P. Dušek byl v Litoměřicích obviněn, že hru povolil, půjčil hercům liturgická roucha, zavěsil v kostele pokladnici k příspěvkům na hru a že se zúčastnil představení jako divák. Vyšetřováním byl pověřen osvícenský kněz, biskupský vikář a libuňský farář P. Mauritius Max. Před ním se Dušek plně obhájil. P. Max přišel tehdy i do Železného Brodu, jak dokazuje podpis ve farní matrice zemřelých z 10. července 1791.[70] O tom, že zákaz platil i zde, se dohadujeme z toho, že se už nikdy *Zrdcadlo umučení* nehrálo. Snad stačil naléhavý a přísný ústní příkaz s domluvou faráři P. Pausovi, aby toto rozhodnutí věřícím vysvětlil.

Potom mizí pašijové hry z dalších míst litoměřické diecéze (Mikulášovice, Chrastava, Liberec, Cvikov, Neuwald). V té době, od roku 1790, byl litoměřickým biskupem výrazný představitel josefinského katolicismu P. Ferdinand Kindermann, který likvidoval relikty barokní teatrální zbožnosti, ač nebyl nepřítelem divadla. Divadelní činnost podporoval především mezi školní mládeží.

Na závěr tohoto článku chce autor předat Železnobrodským – a snad nejen jim – Teprův vzkaz:

Protož já nehodný a v této práci neumělý skladatel, chtěje budoucí potomky oučastné učiniti, to sem na sebe vzal a z lásky k nim sem to pro památku neumělým perem sepsal, aby budoucně to nepřišlo v zapomenutí, což sme my toho času našeho živobytí častokrát opakovali, a protož všech budoucích žádám a prosím, aby když by se jim líbilo, to zase znovu po nás před sebe vzíti. Na nás, jenž zde poznamenáni jsme,[71] *v dobrém zpomněli, obzvláštně na mne nehodného, jenž po všech jiných sem o to ne[j]větší péči a práci vedl, [...] v čemž já žádné chvály nehledám, ani jí hoden nejsem. [...] Amen.*[72]

Poznámky

[1] Státní okresní archiv (dále: SOkA) Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Železný Brod, *Železnobrodská hra o umučení Páně z roku 1791*. Rukopis Jana Tepra. (Dále jen: Železnobrodská hra.) Tam je uložen též první přepis hry z pera Františka Sochora z roku 1939. Rukopis byl 10. září 1935 inventarizován pod číslem 613 do železnobrodských muzejních sbírek. Za dárce byl označen Jaroslav Fišer, první správce muzea. Jeho děd, kronikář Michal Fišer, jej získal od Emanuela Vacka, kožešníka, s informací, že byl nalezen *za krovem* v domě čp. 29 (Teprovsko). O tom: F. Sochor: *Železnobrodské letopisy*. II. díl (Mistopis), pag. 97 an., čp. 29 (rukopis v pozůstalosti F. Sochora, státní okresní archiv Jablonec nad Nisou). Nový titul dostala hra v r. 1940, když byla vysílána rozhlasem (23. 4. 1940). Autor této stati připravuje článek o osudech rukopisu a dalším *životě hry*. V r. 1983 až 1984 přepsal znovu celý rukopis, hru i úvodní kapitoly a závěrečnou kroniku. Umožnil mu to ředitel archivu František Padrta, který mu navíc ve studiu všestranně pomáhal. Zde je příležitost vyjádřit mu za to poděkování.

[2] *Železnobrodská hra*, pag. 44a.

[3] *Kronikou* budeme někdy označovat poslední část Teprova rukopisu *Poznamenání některých pamětihodných věcí*, pag. 44a–50a.

[4] *Železnobrodská hra*, pag. 52a.

[5] Učitel František Sochor je vlastně prvním, který se o rukopis vážně a zaujatě zajímal, přepsal hru, zpracoval rozhlasovou úpravu i novou verzi pro současné jeviště, kterou v roce 1943 nabídl Národnímu divadlu v Praze. Úpravy však k jeho pozůstalosti nejsou. Bude je třeba hledat v archivech obou institucí.

[6] Sochor, František: *Tři poznámky k Železnobrodské pašijové hře z roku 1791*. Strojopis. SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, sign. B 378, pag. 1.

[7] Fišer, Michal: *První zápisky*. Rukopis. SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, sign. 3000.

[8] Zmiňuje se o tom v *Čeledníku* u č. 29 Michal Fišer. O tom Sochor, F.: *Železnobrodské letopisy*, pag. 97n.

[9] *Železnobrodská hra*, pag. 49b–50a.

[10] Státní oblastní archiv Litoměřice, Sbírka matrik, sign. L 188/31, matrika zemřelých, fol. 5, 16. 7. 1799.

[11] *Železnobrodská hra*, pag. 44a.

[12] Tamtéž, pag. 44b.

[13] Tamtéž, pag. 2b.

[14] Ron, Vojtěch: *Sousedské divadelnictví severních Čech v 18. století*. In: Divadlo v Kotcích. Praha 1991, s. 222.

[15] *Železnobrodská hra*, pag. 44a.

[16] Tamtéž.

[17] Ron, V.: *Sousedské divadelnictví*, s. 222.

[18] Dle sdělení někdejšího duchovního správce ve Cvikově, později libereckého vikáře, P. Josefa Dobiáše, v dopise z Rumburka 2. 4. 1973.

[19] Šimák, J. V.: *Pašijové hry v Turnově v XVIII. věku*. In: Od Ještěda k Troskám, 5, 1927, s. 160; též viz pozn. 14.

[20] SOkA Jičín, Gymnázium Jičín, knihy žáků (inv. č. 1008, kn.

802 a inv. č. 1009, kn. 803). Za zjištění děkuji řediteli dr. Jindřichu Franckovi.

[21] Ron, V.: *Sousedské divadelnictví*, s. 222.

[22] *Železnobrodská hra*, pag. 1b–2b.

[23] Tamtéž, pag. 1b.

[24] Tamtéž, pag. 2a.

[25] *Železnobrodská hra*, pag. 2b. Srv. též Ron, V.: *Sousedské divadelnictví*; tam i další literatura v poznámkách 47, 48, 49.

[26] SOkA Jablonec n. N., fond K. Motejlek, kartotéka kantorů – hudebníků. Heslo: Jan Kryštof Schlessinger.

[27] Viz pozn. 25.

[28] *Železnobrodská hra*, pag. 3b (Prologus, Teprův nový text).

[29] Tamtéž, pag. 2b.

[30] Tamtéž, pag. 43a.

[31] Fišer, M.: *První zápisky*, pag. 63.

[32] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, kronika obecné školy smíšené 1845–1864, pag. 26n., opis Jechovy školní kroniky.

[33] Tamtéž.

[34] Tamtéž.

[35] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, Umlauf, J.sef: *Pamětní kniha města Železného Brodu*, pag. 8.

[36] *Železnobrodská hra*, pag. 44a.

[37] Tamtéž.

[38] Tamtéž, pag. 2a.

[39] Tamtéž.

[40] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, kronika obecné školy smíšené 1845–1864, pag. 27.

[41] *Železnobrodská hra*, pag. 44b.

[42] Sochor, F.: *Železnobrodské letopisy*. In: Železnobrodský kulturní přehled, květen 1983, s. 58.

[43] Fišer, M.: *První zápisky*, pag. 70.

[44] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, kart. 40, inv. č. 279.

[45] Ron, V.: *Sousedské divadelnictví*, s. 222.

[46] *Železnobrodská hra*, pag. 44b.

[47] Tamtéž, pag. 34b.

[48] Ron, V.: *Sousedské divadelnictví*, s. 222, 146. kapitola: s. 926–931.

[49] *Železnobrodská hra*, pag. 42b.

[50] Tamtéž, pag. 45a.

[51] Tamtéž, pag. 45b.

[52] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, Umlauf, J.: *Pamětní kniha města*, pag. 8.

[53] *Železnobrodská hra*, pag. 2a.

[54] Tamtéž, pag. 45b.

[55] Fišer, M.: *První zápisky*, pag. 74.

[56] Tamtéž.

[57] *Železnobrodská hra*, pag. 2a.

[58] Tamtéž.

[59] Tamtéž.

[60] Štajnygr, Jan Křitel: *Pomněnky z Boskova*, Praha 1894, s. 80.

[61] Ron, V.: *Sousedské divadelnictví*, s. 222.

[62] Berkovec, J.: *České pastorely*, Praha 1987, s. 49 a a 130.

[63] *Železnobrodská hra*, pag. 2a.

[64] Tamtéž, pag. 2b.

[65] Tamtéž, pag. 48b.

[66] Tamtéž, pag. 2b.

[67] Tamtéž, pag. 42a.

[68] Tamtéž, pag. 41a.

[69] Tamtéž.

[70] *Vidi sub visitatione canonica die 10. Juli 1791. Mauritius Max, curatus Libunae.* – SObA Litoměřice, sign. L 188/30, matrika zemřelých, pag. 25.

[71] *Poznamenání person jménem a příjmením těch, jenž při té komedii roku 1791 osobně byli a svou povinnost co nejlepej zastávali, což sem proto poznamenal, aby potomci věděli, co jejich předkové se v tom spasitelném Umučení Páně cvičili a sobě rozjímali [...]:*
Smrt s kosou – Jiří Hlubuček z Nejedlouska; Černý praporečník – Filip Konvalinka; První trubač – Filip Kondratinský, kantor loučecký; Hejtman vojenský – Josef Tepr; Jeho služebník – Augustin Tepr; Longin, žoldnéř Pilátův – Josef Hlaváč; Žoldnéři Pilátovi – Václav Vít, František Sedlák, Jakub Kolzert, Martin Cvrček, Karel Poselt, Jakub Piroch; Prologus a vůdce komedie – Jan Tepr, *řemesla svého soukeník*; Anděl Ježíšův – Josef Hudský; Ježíš zahradní – Josef Vacek; Ježíš trpící – František Rezler; Petr – Josef Hoření; Jan – František Bredler; Jakub – Jan Rezler; Jidáš – Václav Salaba; Anděl, meč před Marií nesoucí – Jan Hlubuček; Marie, matka Ježíšova – Kateřina Herbe; Maří Magdalena – Barbora Teprová; Marie Jakubova – Regina Poseltová; Marie Salome – Regina Šefrová; Matka synů Zebedeových – Františka Hudská; Veronika – Marie Vítová; Ženy plačící nad Ježíšem – Marie Hudská, Regina Vacková, Anna Salabová; Trubač druhý – Jan Asman; Laufrové, běžci Pilátovi a Herodesovi – František Šic, Filip Šic; Herodes – Karel Šefr; Pilát – Jan Kolzert; Herodesovi a Pilátovi služebníci – Ignác Tepr, Josef Bredler; Annáš – Josef Šic mladší; Kaifáš – Karel Daniček; Služebníci – Jan Hudský, Josef Najman, Jan Juna, Ignác Wagner; Děvečka – Anna Teprová; Josef Arimatejský – Martin Hlubuček; Nikodém – Václav Šefr; Zákoníci – Josef Hudský, František Daniček, Jakub Hlubuček, Vít Rezler; Písař – František Prediker; Farizejové – Karel Hofrichter, František Wolf, David Jakubička, Josef Hlaváč; Rabíni – Josef Vacek, Jan Hofrichtr (*tento byl obzláštní*), Jan Mazanec, Lorenc Večerník, František Šír, Jan Josef Jirda; Rota židovská – *jména nevím pro m[n]ožství*; Dítky malé, které představovaly duše v očistci – *pro množství nepíšu*; Katané – Jan Hudský (*tento byl obzláštní*), Antonín Šefr, František Mazanec, Jan Večerník, Jakub Asman, František Šourek; Lotři – první Josef Poselt, druhý Jan Vondra; Barabáš – Josef Kozel; Ponocný – Jan Papež; Třetí trubač – Josef Cee; Červený praporečník – Kašpar Deva; Turečtí oficíři – Josef Šefr, Josef Vít; Služebnici tureckých oficírů – Josef Večerník, František Bredler; Přednější Turci – Jiří Hlubuček, František Hlubuček; Turecké vojsko – *ostatní z paměti nevím*; Ženy, které zpívaly verše – Kateřina Hudská, Anna Hudská, Judita Teprová, Monika Rezlerová; Ďáblové – Dominik Maryško, Jan Piroch, Josef Hofrichtr. (*Železnobrodská hra*, pag. 42a–42b.)

[72] Tamtéž, pag. 41a.

Teprve během tisku sborníku byly získány latinské doklady o zrušení pašijových komedií v Železném Brodě a v Bozkově, nalezeno místo bohosloveckých studií P. Jelínka a P. Hudského, jakož i data jejich kněžského svěcení.

Působení Antonína Marka jako školdozorce turnovského vikariátu

Milena Lenderová

Dne 14. května 1843 zemřel biskupský vikář, konzistoriální rada, mnichovohradišťský děkan a školní dozorce turnovského okresu František Nigrin. Antonín Marek – přes jisté výhrady, jež k zesnulému měl – držel nad jeho rakví uznalou pohřební řeč, kterou o málo později vydala arcibiskupská tiskárna v Praze. Markův proslov byl proslovem následníka: kdo jiný než on se hodil pro odpovědné poslání prostředníka mezi litoměřickou konzistoří a turnovským vikariátem, pro úřad, v němž bylo nutno kromě dozoru nad duchovní správou dohlížet i na čtyřicet triviálních škol, do kterých bylo zapsáno 7916 dětí. Největší škola turnovská měla 555 žáků, dále škola v Sobotce 446 žáků, v Železném Brodě 338 žáků a v Bakově 328 žáků.[1]

Jmenování, jež došlo 24. ledna 1844,[2] zastihlo Marka v době, kdy již z velké části rezignoval na své někdejší životní plány a smířil se s perspektivou dožití na venkovské faře. Bylo mu 58 let a pomalu přestával považovat Prahu za jediné místo plnohodnotného českého národního života.[3] Ostatně již předtím vytvořil z Libuně, kde byl od roku 1823 farářem,[4] jedno z center vlastenecké agitace – na *slovanské sněmy* dojížděli profesoři jičínského gymnázia František Šír, Šimon Karel Macháček, prefekt Kudrna, profesor dr. Antonín Fähnrich, katecheta Sidon, dále sobotecký farář a pozdější děkan František Vetešník, kováňský farář, spoluzakladatel Časopisu katolického duchovenstva a bolzanovec Vincenc Zahradník a další. V malém měřítku libuňské fary se – co do profesního složení – scházel vzorek vlastenecké obce doby předbřeznové: středoškolští učitelé a duchovní. Vedle vzácných hostí z Polska, Ruska, Lužice a Srbska jezdival z Prahy do Libuně kromě P. J. Šafaříka, V. K. Klicpery, J. S. Presla a V. Jandery především Jungmann, nikoli už Čelakovský, velmi kritický k Markovu zaujetí pro hospodářské otázky libuňské fary. Marek na oplátku s despektem přehlížel Čelakovského básnickou tvorbu.[5]

Ve čtyřicátých letech se Marek vzdal literární činnosti – v roce 1844 vyšlo jeho nejobsáhlejší dílo *Základní filosofie*, společné vydání starší *Logiky*(1820) a nově napsané *Metafysiky*. Marek knihu věnoval majiteli hruboskalského panství baronu Aehrenthalovi. Rezignace na původní ideály nebyla však úplná – Marek se nikdy nedokázal smířit s kněžským celibátem, který se příčil jeho temperamentu i přesvědčení. Jmenování biskupským vikářem přišlo do období vzplanutí k Antonii Reisové, asi o deset let později navázal milostný poměr s Barborou Novotnou, narozenou v roce 1827 v Pařezské Lhotě, obci přifařené k Libuni. Vztah byl požehnán třemi syny, z nichž prvního Marek zplodil ve věku 69 let.[6]

Se svým povýšením se Marek hned svěřil Jungmannovi, ten projevil uznání a spokojenost v dopise z 25. května 1843: *Nedivím se tomu, že Vám hodnost sekretariátu vikariátního podali, a vikárství zajisté podají, ale divil jsem se, že toho již dávno neučinili. Nemohlo se najít statnějších ramenou, které by břemeno toho nesla. Vám arci to ukrádá času veliký díl, a nám to ukrádá Vás samého, ježto nyní cesty úřední zdržují Vás od cesty přátelské k nám... Užitek tohoto Vašeho povýšení vlasti a českému národu bude zajisté veliký...*[7]

Jako školdozorce mohl Marek zúročit všechny své bohaté zkušenosti a dovednosti – ty obyčejné lidské, pastorální i organizační, znalost cizích jazyků, poznatky z bojů mezi analogickým a bratrským pravopisem, jakož i ze sporů mezi přívrženci přízvučné prozódie a časomíry. Byl navíc dobrý zpěvák, hezky kreslil, ovládal krasopis. Když se na přelomu dvacátých a třicátých let ucházel o místo redaktora časopisu Přítel mládeže a katechety na pražské normální škole,[8] seznámil se se soudobou pedagogikou a didaktikou. Marek byl tedy pro úřad školního dozorce skutečně dobře připraven. Současně si uvědomoval, že jak jeho působení vikáře, tak okresního školního dozorce mu v mimořádně velkém rozsahu umožní podílet se na realizaci plánu *znovuzrození* národa, ve dvacátých letech vypracovaném právě družinou kolem J. Jungmanna, tedy programu obrody národa, jenž se definuje jazykem. Realizace tohoto plánu spočívala v záchraně a očištění jazyka, v obohacení jeho slovní zásoby tak, aby byl schopný odrazit život ve všech podobách. V tomto směru tedy hodlal Marek působit na učitelstvo turnovského okresu a jeho prostřednictvím na nejmladší generaci českého národa. Česká vzdělanost měla být šířena v mikrokosmu turnovského vikariátu, nacházejícího se na rozhraní českého a německého světa, měla prokázat své, od vzdělanosti německé kvalitativně odlišné rysy.

Marek žil v regionu poměrně dlouho a jistě nepředpokládal, že jeho působení ve školách vikariátu, který, pokud se školství týkalo, patřil k nejhorším v litoměřické diecézi, bude mít podobu dialogu se vzdělanými a o identické cíle usilujícími pedagogy. Jeho první inspekční cesta, podniknutá na jaře 1844, tyto předpoklady potvrdila. Učitel doby předbřeznové nebyl dosud stavovsky a národně vyhraněnou osobností, žil často na pokraji existenčního minima, v neustálém strachu ze svých nadřízených, kteří po něm vyžadovali zbožnost, loyalitu a poslušnost – jen takový učitel mohl ve svém místě setrvat. Zdá se, že v přísnosti vůči učitelům nebyl Marek výjimkou – nepovažoval je za partnery duchovního, ale za osoby duchovnímu podřízené. Připisem ze 3. prosince 1844 upozorňoval kněze svého obvodu, že jsou povinni na učitele dozírat, mohou je kárat pro *hrubost a nehorlivost v odbývání služeb Božích, neuctivost k představeným*, opakovanou *nepravost* mají hlásit školnímu dozorci.[9] Na druhé straně se dokázal nespravedlivě nařčených učitelů zastat, dokonce i u litoměřické konzistoře, když v listopadu 1844 projevila obavy, zda se učitelé diecéze chovají patřičně v kostele. Marek odpověděl, že se za své podřízené může zaručit, nicméně pokud by se vyskytly případy, které by podezření konzistoře potvrzovaly, nemohl by *jinak jednati, než jak zákonem zemským v takových případech se klade.*[10] Dostatečně známá je i jeho starost o hmotné zabezpečení učitelů, opírající se o přesvědčení, že učitel má být natolik hmotně zaopatřen, aby se mohl věnovat jen svému povolání. Při libuňské škole založil zvláštní fond s kapitálem čtyř set zlatých pro zlepšení sociálního postavení zdejšího podučitele, usiloval o zlepšení finanční situace všech učitelů na Turnovsku. Jeho proslulá dobročinnost se neomezovala jen na region – peníze si od něj půjčovala řada pražských i mimopražských příslušníků vlastenecké obce. V roce 1851 věnoval k uctění Jungmannovy památky tisíc zlatých jako základ nadace pro podporu studentů učitelství, popřípadě i studujících jiného oboru.[11]

Sociálně slabé a nadřízenými úřady deptané učitelstvo nepatřilo k politickým kverulantům – bylo ustrašené, zakřiknuté, navenek se příliš neprojevovalo. Marek byl navíc rozčarován

úrovní učitelských vědomostí (v době předbřeznové trvalo studium v učitelské přípravce pouhých šest měsíců pro učitele škol triviálních a rok pro učitele škol hlavních), jejich slabým národním i stavovským uvědoměním. A právě zde se rozhodl začít s nápravou. Ihned v roce 1844 přistoupil – v souladu se všeobecně platným nařízením – ke svolávání učitelských porad, jež měly mít podobu doškolovacích kursů a současně být tribunou pro výměnu názorů, měly poskytnout učitelům možnost svobodné a otevřené diskuse.[12] Marka popuzoval malý zájem učitelů o další vzdělání, skutečnost, že leckterý učitel *na podušce svého uspokojení se svou vědomostí usnul*, proto prosazoval novou koncepci těchto porad. Měly být takové, aby učitele *budily a ponoukaly*. Nezastavil se ani před ukládáním úkolů učitelům, spočívajících ve vypracování mluvnických, početních a pravopisných cvičení.[13] Podobně – i když méně energicky – postupovali ve svých vikariátech v Chrudimi J. L. Ziegler a v Kopidlně F. A. Vacek, posledně jmenovaný referoval o kopidlenských poradách na stránkách časopisu Přítel mládeže. Marek byl s oběma v písemném styku a Vackovým příkladem byl patrně přímo ovlivněn. Uvedená forma působení na učitele společensky založenému Markovi maximálně vyhovovala: mohl organizovat, věnovat se vlastenecké agitaci, šířit myšlenky panslavismu.

V řízení učitelských porad, které se konaly pravidelně každý čtvrtek střídavě v Libuni, Turnově, Mnichově Hradišti, Sobotce a Bosni a na něž docházeli i učitelé ze sousedních okresů, pomáhali Markovi jeho kaplani, nejdříve Josef Neumann, astronom-amatér, pak Vincenc Rameš, vlastenec a Markův oblíbenec. Marek si na Ramešovi cenil především jeho schopností pedagogických, znalostí z přírodopisu, zeměpisu, geometrie a filozofie, teprve na druhém místě jej chválíval jako zpovědníka a kaplana.[14]

Markovy porady měly přitomné nejen vzdělávat, ale i aktivizovat. Na každou z porad si jeden až dva učitelé připravili praktický výstup, týkající se výuky mluvnice, počtů, přírodopisu. Někdy se konaly přednášky z náboženství, které měl na starosti přepeřský farář Jan Lor, či z polního hospodářství. Jindy Marek – patrně i pro vlastní obveselení – dával učitelům obtížné matematické hříčky či příklady. Od roku 1848 si Marek vedl o těchto shromážděních zápisy: podle nich absolvoval v letech 1848 až 1855 celkem 51 poradu.[15] Zpočátku naráželo jeho úsilí mezi učiteli, kterým se nelíbilo, že jsou *přinuceni sami se učiti, starou metodu odkládati a jeho (M.) návodu se přidržovati*, na nepochopení,[16] brzy si však na porady i nového školdozorce zvykli. Snad byla původní nedůvěřivost v Markovo konání a neschopnost měnit vžité návyky dána i relativně vysokým věkovým průměrem učitelstva, který byl ostatně v době předbřeznové handicapem celého českého školství – v turnovském vikariátu činil v roce 1843 padesát let.[17] Jisté je, že Marek tuto nedůvěřivost překonal vlídným a laskavým vystupováním.

Markovo osvětové působení mezi učiteli okresu, jeho péče o školní docházku, učebnice i samotný průběh vyučování přineslo, jak dokládá vizitační zpráva dochovaná z pololetí roku 1852, výsledky. Mezi 21. květnem a 23. červnem navštívil Marek 26 míst – vysloveně nespokojený byl pouze ve čtyřech školách, v Týně, Hradišti, Všeni a Libošovicích.[18]

Krátce po nastoupení do úřadu přesvědčil Marek učitelstvo svého obvodu o výhodách latinského písma: *Novota tato vzbuzovala neobyčejnou pozornost a mluvilo se o českém písmu, kteréž takto stávalo se zvěstovatelem nové doby v národě českém*.[19] Kurent byl nositeli národního programu hodnocen jako písmo velmi neestetické a Marek tak patřil mezi pedagogy, jejichž zásluhou byla ve školách spontánně provedena pravopisná odluka: bez jakýchkoli nařízení přivedli učitelé děti k psaní českého textu latinkou a německého kurentem. Odluku vzalo ministerstvo kultu a vyučování na vědomí až v roce 1855.

Marek sledoval nejen úroveň výuky předmětů literních, zajímalo ho i kreslení – v jeho době běžný vyučovací předmět ve školách hlavních, méně ve školách triviálních, a tělocvik,

Antonín Machek: Portrét P. Antonína Marka. Olej na plátně.

který byl tehdy zcela netradiční. Trvalý zájem o obě disciplíny dokládá i Markova pozdní korespondence se synem Josefem z roku 1868.[20]

Tělocviku ani kreslení se ve školách turnovského vikariátu neučilo, školský kodex z roku 1806 předpokládal vedle trivia pouze katechismus, něco málo z reálií a základy polního hospodářství. Vyučovací program škol v obvodu Markova působení byl však bohatší – žáci se seznamovali se základy hvězdářství, botaniky, zoologie (učila se podle Staňkova přírodopisu), vlastivědy, štěpařství. Marek osobně vyučoval v opakovací škole *také lučbě, silozpytu,... pak hospodářství tak znamenitě..., že obyčejně 400–500 posluchačů se tu schází, aby z této příležitosti kořistili...*[21]

Marek mohl být ve školách svého vikariátu spokojen s vyučovacím jazykem, jímž byla jednoznačně čeština. O svých dojmech napsal Jungmannovi: *... Vašnosti jste ráčili jeviti chuť pobýti na takové školní vizitaci naší a vyslechnouti, jak ti naši žáčkové asi svým školním předmětům se naučili, a jak svého jazyka rozklady vedou. Zvu tedy uctivě na tu naši mládež a při tom na to naše slunce a povětří...*[22] Jungmann se do Libuně dostal až v září 1847 – byla to ostatně jeho poslední návštěva u Marka a přátel v Jičíně. Nicméně v lednu 1845

navštívil libuňskou faru čerstvě promovaný lékař František Cyril Kampelík. O libuňské škole se zmínil v časopise Květy, kde pochválil školu, učitelstvo, vyučování v češtině i nedělní opakovací hodiny.[23] Kampelík, rodem zakotvený na Jičínsku, byl duch neklidný a v roce 1845 již známý bouřlivák, je tedy dost dobře možné, že na Marka přitáhl nežádoucí pozornost vrchnostenského úřadu. Podrobnosti neznáme, jisté však je, že v tomto roce některý z patrimoniálních úředníků udal Marka u krajského hejtmana v Jičíně: Marek, jenž má bratra v Rusku, [24] rozdává učitelům učebnice ruského jazyka, naučil je azbuku – jeden z učitelů prý seznámil s tímto písmem dokonce žáky – provádí mezi vesničany panslovanskou agitaci. Spolu s Františkem Vetešníkem *přemnožuje českou mluvnici ruskými slovy, pro něž v češtině příhodného výrazu nenalézá*. Marka napodobují někteří jeho faráři, dokladem mohou být zápisy v sobotecké matrice i jinde. Krajský úřad postoupil šetření guberniu, odtud případ putoval k litoměřické konzistoři. Biskup Augustin Hille, ač přívrženec katolické restaurace, byl Markovi nakloněn. Poslal mu obšírný dopis, v němž radil k opatrnosti, současně se snažil vysvětlit případ správci českého království vévodovi Štěpánovi. Celý Markův případ byl založen ad acta a aféra utichla.[25] Biskup Hille si ještě v Libuni osobně ověřil, zda je vše v pořádku – v červenci 1846 provedl – u příležitosti biřmování – vizitaci libuňské školy i fary. Vizitace proběhla k úplné Hillově spokojenosti a dva roky nato byl Marek jmenován čestným kanovníkem litoměřické kapituly.[26]

Markovo nekritické rusofilství a panslavismus vycházely z programu Jungmannova kruhu, který mezi rodinou, národem a národním kmenem viděl jen rozdíl kvantitativní, proto považoval slovanské národy za pouhé větve jednoho širšího všeslovanského národa. V blouznivém úsilí o vytvoření společné slovanské říše však Marek svého učitele daleko předčil – jeho nadšení pro obohacování slovní zásoby češtiny výpůjčkami z jiných slovanských jazyků, hlavně ruštiny, šlo tak daleko, že pro přemíru rusismů jsou některé jeho pozdní písemné projevy takřka nesrozumitelné. Ne všichni vlastenečtí agitátoři s tímto přehnaným rusofilstvím, dokladem politické nezralosti několika koryfejů českého národa, souhlasili – Čelakovský se již v červenci 1838 v dopise Chmelenskému ohradil proti Markově stylu, přeplněném rusismy.[27] Marek však zůstal rozhodným přívržencem těchto snah. S oblibou používal azbuky i při psaní českých slov, učitele skutečně rusky učil a některé i naučil.

Náročná práce děkana, vikáře a školdozorce nevstřebala veškerý Markův organizační elán, vedle dalších aktivit nadále pokračoval v činnosti ve prospěch Matice české. Sám patřil mezi její zakladatele a do řad přispívatelů přivedl několik turnovských občanů. Jeho zásluhou pronikly spisy Matice a Časopis Českého muzea do celého regionu – mezi odběratele patřili obyvatelé Hrubé Skály, Turnova, Rovenska pod Troskami, Vysokého nad Jizerou, Bozkova i Semil. Podle Markových představ mohla Matice sehrát důležitou roli také v českém školství, kde měla suplovat *ustanovené ministerium celé národní osvěty* a starat se mj. o české učebnice, jak napsal Marek Jungmannovi 29. ledna 1846. Na Markův podnět přistoupilo k Matici české učitelstvo celého turnovského okresu.[28] V roce 1848 se účastnil Slovanského sjezdu, byl členem Slovanské lípy, usiloval též o založení opatrovny v Turnově: toto předškolní zařízení považoval za velmi účinný prostředek národní výchovy. Snaha Marka a jeho spolupracovníků byla v dubnu 1854 korunována úspěchem. V Praze se angažoval v Umělecké besedě, Svatoboru, byl konzervátorem památek v Boleslavském kraji, jednatelem a později předsedou Muzejní společnosti v Jičíně. Úspěchem se však minula jeho snaha o založení Sboru podkrkonošských Čechů, jímž chtěl napodobit obdobný spolek slovenský.

V roce 1858 oslavil třiasedmdesátiletý Marek své kněžské druhotiny. Dne 5. září téhož roku složil biskupský vikariátní úřad i úřad okresního školního dozorce. Neobešlo se to bez

slavnosti: 4. září se do libuňské školy sjeli všichni učitelé okresu. Vlastní slavnost se konala v kostele, kde měl hlavní projev učitel turnovské hlavní školy Josef Koucký, pěvecký sbor učitelů řídil jeho kolega Jan Jarý. Markovi byla odevzdána slavnostně vázaná adresa, deputace města Turnova mu předala diplom čestného občanství, stejně jako měšťané z Lomnice nad Popelkou. Navečer přijel do Libuně pražský světící biskup Petr Krejčí, *co starý přítel Markův*. Večer se konal *průvod s pochodněmi od mladíků libuňských a knížnických, při čemž hudba hrála*. Druhého dne sloužil Marek slavnostní mši na hudbu F. Škroupa, přítomen byl majitel panství hrabě Lexa z Aehrenthalu, na faře uspořádal oslavenec hostinu. Ještě 6. září přijel s gratulací katecheta brněnského gymnázia D. P. Procházka, tlumočící blahopřání Františka Sušila a ostatních moravských vlastenců.[29]

S učitelskými poradami však Marek neskončil, ještě téměř po celé tři roky jim předsedal. Teprve 6. května 1861 se s učiteli rozloučil a svěřil je svému nástupci, turnovskému vikáři Josefu Šulcovi, děkanovi z Rovenska pod Troskami.[30] Své pastorační povinnosti plnil Marek nadále – jako libuňský děkan odstonal ještě pruský vpád, kdy po bitvě u Jičína byla Libuň obsazena pruským vojskem, které se ubytovalo i na faře a ve škole. Teprve 1. října 1876 se odstěhoval do Prahy.

Jako pedagogický organizátor a vlastenec mohl být Marek spokojen: již na konci padesátých let se dotvořilo stavovské vědomí českého učitelstva a zformovaly se základy jeho vědomí národního: český učitel, jenž měl od listopadu 1848 při Amerlingově Budči k dispozici první českou učitelskou přípravku a jemuž bylo v červenci 1849 přiznáno právo na dvouleté vzdělání na nových učitelských ústavech, vedle německých i českých, se na přelomu padesátých a šedesátých let stává nositelem českého národního programu, který předává jak nejmladší generaci, tak širší veřejnosti. Uvedená skutečnost nebyla jistě výhradní zásluhou osobností typu A. Marka, J. L. Zieglera, K. S. Amerlinga, F. Vinařického, V. Zahradníka a dalších, nicméně jejich vliv a osobní příklad sehrály v tomto procesu, v němž působily jako katalyzátor, kladnou roli.

Víme-li, že Marek byl pro úřad okresního školního dozorce mimořádně erudován, že se orientoval v soudobém pedagogickém myšlení, zbývá odpovědět na dvě spolu související otázky: který z pedagogických myslitelů na Marka zapůsobil a zda se Marek v oblasti školské problematiky nechal ovlivňovat svým zájmem o filozofii a z něj vycházející názorovou orientaci.

Hned na začátku našich úvah je třeba si uvědomit, že Čechy v době předbřeznové postrádaly skutečné pedagogické osobnosti: působení českých pedagogických reformátorů první poloviny 19. století je pramálo originální (výjimku tvoří původní, nicméně v praxi nepoužitelná koncepce K. S. Amerlinga), jejich odborné spisy jsou českými kompilacemi ze soudobé německy psané pedagogické publicistiky. Jak již bylo uvedeno, Marek tyto spisy, vzhledem k tomu, že se kdysi zajímal o místo katechety na pražské normální škole, znal, znal ostatně osobně i některé z autorů, najmě Krále, Vacka, snad i Filcíka a nepřímo Pařízka. V letech 1842 až 1875 si dopisoval s Amerlingem, uvítal myšlenku Budče. Ani tyto dopisy však neobsahují náměty a řešení pedagogických či didaktických problémů. Jejich obsah je velmi prozaický: Amerling, jako ostatně tolik lidí kolem Marka, potřeboval na své projekty peníze. Průběžně je z Marka mámil a přitom poskytoval informace o pokračující výstavbě Budče a o neshodách uvnitř pražské vlastenecké obce.[31] Marek byl i z jiných pramenů o Amerlingových pedagogických představách informován, znal jeho *Návrh pro národní školy*, vypracovaný v roce 1848 pro školskou sekci Národního výboru, jistě se ztotožňoval s Amerlingovým řešením vztahu mezi rozvojem intelektuálních schopností dítěte a rozvojem jeho manuálních dovedností. Na Budči mu bylo dozajista sympatické její slovanství. Nicméně jako josefinského osvícence a racionalistu ho Amerlingův projekt odrazoval svým

iracionalismem a mytologičností. Jednoznačně můžeme konstatovat, že koncepce o generaci mladšího Amerlinga rozhodně Marka neinspirovala. Tím však jsme problém nevyčerpali, je třeba zkoumat i vliv ostatních Markových současníků.[32]

Jistý cizí vliv lze v Markově pedagogickém uvažování vysledovat: byl zřetelně inspirován německým filantropismem J. Basedowa, akcentujícím spojení přírody, školy a života se zájmem o reálie a tělocvik, výchovné metody postavené na mírném a laskavém přístupu k žákovi. Basedowův vliv dokládají Markovy články, uveřejňované v roce 1866 v časopise Národní škola. Jde o časopisecké zveřejnění jeho *poradních řečí*, přednášených od poloviny čtyřicátých let na shromážděních učitelů turnovského vikariátu, tedy o výklady ryze praktické, jimž chybí nadhled, zobecnění či systém, zato z nich dýchá lidskost, láska k dětem, vědomí důležitosti učitelské profese, vlastenectví. Neopomíjejí výchovu ke kázni, která je důležitá hlavně u mladších dětí: Marek, který sám jako malý žáček turnovské triviální školy poznal drsné a urážlivé chování učitele,[33] prosazoval, aby požadavek kázně byl provázen úctou k dítěti, respektováním dětské důstojnosti: *My mládež navádíme, aby nás pozdravením přivítala, když do spolku jejího školního vcházíme, a to jest zajisté slušnost. Než jaké bývá poděkování? Nebylo by rovně tak slušno, abychom alespoň s vlídnou tváří, bez kyselé zasmušilosti do středu té mládeže vstoupili, a když ne jinak, aspoň pokývnutím hlavy poděkovali? Mládež školní, kdykoli co oznamuje, co prosí, jmenuje nás uctivě pánem. Čímpak odměníme tu její zdvořilost? Pánem nebudeme žáka nazývati, ale můžeme mu říci kupř. milé dítě, milý synu, milá dceruško atd.*[34] A dále: *Nedomnívejte se, že dítě neví ještě, co jest čest, že necítí urážku své cti... Kdo v mládí se naučil ctít člověčenstvo, uvykne též v rozmluvách užívati výrazů zdvořilých.*[35]

Marek respektuje osobnost dítěte: autoritu člověk nezíská hrubostí a drsným zacházením, ale *povinnou uctivostí, kterou každý učitel, buď duchovní, nebo světský, ke svému žákovstvu jeviti má.*[36]

Pokud se týče vlastního vyučování, věnoval se Marek pouze didaktice českého jazyka, přesněji řečeno metodice *slohu*, sledoval způsoby, jakými je možno dítě přivést k správnému a přesnému vyjadřování, nejprve ústnímu, pak písemnému: *Jak se to děje, že škola neumí učinit dítě tak hovorné, jako je činí domácnost, rozmluva s otcem neb matkou, kteříž o návodu*

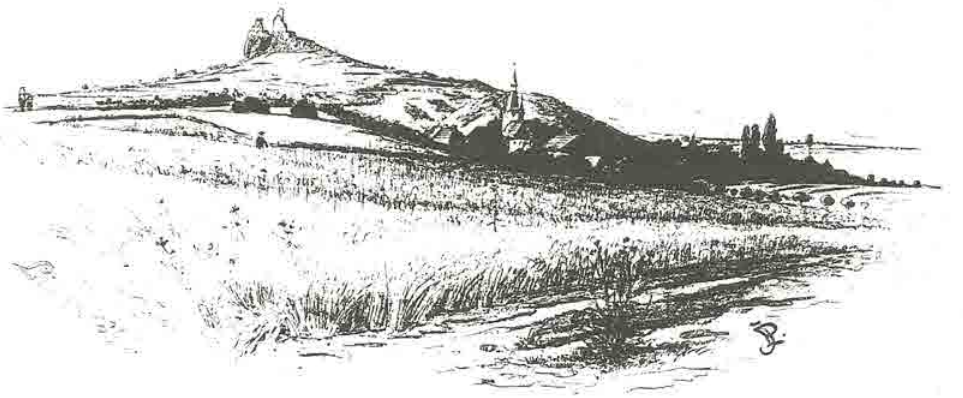

Jan Prousek: Libuň v roce 1896. Kresba tuší.

sokratickém předce nic neslyšeli? Dítě je nutno motivovat ke spontánnímu projevu, motivace má být nenásilná, pro dítě příjemná: *Povídky jsou dětem příjemny, ony poutají nejvíce jejich pozornost..., a když se dítě čtením unavilo, povídkou zas okřeje a občerství...*[37] V těchto názorech je obsaženo i Markovo přitakání pedagogickým zásadám J. A. Komenského a J. H. Pestalozziho: učitel má být spravedlivý, má nejen vzdělávat, ale i vychovávat, má být vlídný, trpělivý, umět se ovládat. Má postupovat od známého k neznámému, vyjít vstříc žákovým zájmům. Škola musí být hrou, nikoli trápením.

Bez váhání lze odmítnout úvahy o jakémkoli filozofickém zakotvení Markovy pedagogické praxe. Ač tvůrce českého filozofického názvosloví, jako myslitel nebyl původní – jeho filozofie je odvarem prací W. Tangotta Kruga *System der theoretischen Philosophie*, Kiesewetterova *Grundrüss einer allgemeinen Logik* a Jaegrovy *Methaphysik*.[38] Ostatně první čeští filozofové, vedle A. Marka vlastenečtí kněží V. Zahradník a K. F. Hyna, se ve svých pracích soustřeďovali takřka výhradně na jazykovou stránku. Markův přínos byl nejvýznamnější a již za jeho života všeobecně uznávaný: v červenci 1851 byl vyzván ministerskou komisí svolanou k vytvoření české odborné terminologie pro gymnázia a reálky, aby opravil a rozšířil filozofické názvosloví.[39]

Jako žák Seibtův, Meissnerův, Vydrův a Cornovův byl Marek odchovancem osvícenství, nesl v sobě ideje pozdního josefinismu, dokladem toho je i racionálně podmíněný vztah ke kněžskému povolání a značně liberální smýšlení. Byl však rovněž žákem a přítelem Jungmannovým a jako takový dokázal obětovat osvícenskou rozvahu ve prospěch emocionálního jazykového nacionalismu. Jeho – nesporně Jungmannem inspirovaná – nechuť k Bolzanovi, v němž celý jungmannovský kruh viděl *nepřítele Čechů*,[40] dokazuje romantické a nekritické zaujetí pro národ, ideologicky podmíněné některými nesprávně interpretovanými myšlenkami Herderovy filozofie.[41]

Díky svému všestrannému rozhledu by byl Marek jistě schopen filozoficky zobecnit celou problematiku výchovy. Pro podobnou činnost však neměl důvod – nenalezl by mezi tehdejší pedagogickou veřejností ohlas. Všechny školní časopisy, které za Markova života vycházely, počínaje Přítelem mládeže (včetně jeho starší německé verze Schulfreund Böhmens), Jakschovým Školním kalendářem, přinášejícím zprávy o školách v litoměřické diecézi, přes Posla z Budče, Školu, Školníka až po rozhodně české Školu a život a Národní školu, jsou jednoznačně orientovány na praktické problémy výuky. Také Markovy postoje vycházely z reality a byly ryze empirické, bez následného teoretického vyústění.

Není sporu o tom, že po praktické stránce Marek svou roli okresního školního inspektora výborně zvládl. Navíc je nutno zvážit skutečnost, že až do jmenování vikářem nikdy o svém vztahu ke školství neuvažoval, nikdy nepřemýšlel o problémech, které se předbřeznového školství týkaly. Zajímala ho česká literatura, národ, otázky slovanství, praktické souvislosti jeho pastorační i organizátorské činnosti. S Jungmannem si vyměnili úctyhodné množství dopisů – do roku 1843 v nich není jediné, byť okrajové zmínky týkající se školství, snad jen s výjimkou případu, kdy Marek uvažoval o školách jako o jedné z tribun vlastenecké agitace.[42]

Většina členů *slovanských sněmů* v Libuni byla tou či onou měrou angažována ve školství. Zdá se však, že pedagogické problémy se při besedách na libuňské faře neprobíraly, ústřední otázkou zůstávaly problémy českého národa, chápaného v širším slovanském kontextu, problémy národa, jehož sémantémem byl jazyk. A právě z tohoto úhlu pohledu se Markovi – školnímu dozorci otevíraly nové možnosti působení: prostřednictvím učitelů měla být tato ideologie účinně šířena mezi lidovými vrstvami. A tak Marek, stejně jako se smířil s povoláním kněze, které pojal jako poslání a možnost pracovat k obrození českého národa, uvítal nesporně i nabídku bezprostředního působení na učitele. Svým mnohotvárným bytím tak zosobnil ideál člověka – vlastence, podílejícího se na široké škále kulturních a sociálních

aktivit: byl literátem, překladatelem, filozofem, přírodovědcem, hospodářem i vychovatelem. Jeho všestrannná výkonnost byla obrazem malé diferencovanosti české kultury, jež trvala až do čtyřicátých let devatenáctého století. Jakmile na prahu druhé poloviny věku tento synkretismus mizí, vyčleňuje se věda, vytvářejí se základy politické publicistiky, specifikuje se umělecká literatura, Marek, poslední z jungmannovců, se – třebaže národnímu dění i nadále přihlíží – aktivního podílu na tomto světě zříká. Poslední zbytek jeho činného zájmu však patří právě školství, jemuž věnoval i závěr své tvorby básnické – slavnostní báseň k vysvěcení nové budovy turnovské hlavní školy:

[...] Ano jiný jest to dům!
Tu se práce koná duchem,
Tu se vědy bystrý zkum
Jímá okem nebo sluchem.
Takový to stojí dům
Zasvěcený potomkům!

Města drahé poklady
Shromadí se pod tím krovem,
Tu se počnou porady
Moudrým učitelů slovem.
Pro umění jest ten dům
Oddán pilným školáčkům! [...][43]

Poznámky

[1] *Jahrbuch für Lehrer, Eltern und Erzieher.* Litoměřice 1844, s XIX–XX příl.

[2] Jisté problémy působí určení přesného data nástupu Marka do funkce okresního školdozorce: Jaksch ve své školní ročence uvádí Marka jako školdozorce již v roce 1842 (Jahrbuch, 1844, s. XIX–XX příl.). Podle kroniky libuňské školy vykonal Marek svou první vizitaci *u veliké okázalosti přítomného duchovenstva z dalekého vůkoll, patronátního úřednictva, sboru profesorského gymnasia jičínského* 4. června 1843. Okresní archiv Jičín se sídlem v Jeřicích (dále jen: OA Jičín), NŠ Libuň, kronika školy 1842–1938, pag. 15. Zdá se, že libuňský učitel F. Zelinka, nastoupivší v roce 1842, uchoval tak důležité datum v paměti. Je tedy možné, že Marek pracoval za churavějícího Nigrina a dozor nad školami turnovského vikariátu vykonával již od roku 1842.

[3] Doklady o tom, že Marek, který se v roce 1831 ucházel o místo hradčanského kanovníka a rok nato o kanovnické místo v Litoměřicích, nebyl dlouho srozuměn s představou dožití v Libuni, poskytuje i jeho korespondence s Jungmannem. V dopise z 5. března 1835 Marek píše: *Dojedšího samé Sobotky těžkomyslnost mě napadla, vskutku proč a jak nemohu náležité říci – nejspíš, že jsem blíže přišel k svému hrobu... To vše mých smyslů dojímalo – a mne upomínalo, že jsem stěhovancem z Pražského ráje...* A v dopise ze 7. ledna 1837: *Do Prahy ať mne Vaše laskavost nevábí – vědouc, z jak slabých kořenů moje soustava spletena jest, a že si snadno věci za možné a slušné namluvíti dám, kterýchžto na dobro a moudro vyspalý a vystřízlivělý rozum za takové přijmouti a uznati nemůže.* Časopis Muzea království Českého (dále ČČM), 1889, s. 264, 207.

[4] V letech 1809 až 1815 byl Marek v Libuni kaplanem u vynikajícího duchovního Karla Jelínka, vzdělaného vlastence, přítele J. F. Hurdálka a J. Dobrovského. Srv. Šimek, F.: *K. M. Jelínek, děkan v Libuni, předchůdce Ant. Marka.* Časopis Národního muzea, 1947.

[5] Šimek, F.: *Příspěvky k Ant. Markovi.* Listy filologické, *73*, 1949, s. 198, 199, 263. Definitivní tečku za přátelstvím obou mužů učinil sňatek Čelakovského s Markovou láskou – Bohuslavou Rajskou. Srv. Jakubec, J.: *Antonín Marek básník.* In: Sebrané básně Antonína Marka. Praha 1935, s. 170–171.

[6] Vávra: *Tragický úděl.* In: Blahoslav, kalendář čs. církve husitské na rok 1973, s. 95. Šimek, F.: *Neznámý rukopis Antonína Marka.* Naše věda, *25*, 1947, s. 27–29. Barbora Novotná zemřela roku 1909 u syna Františka v Aniině.

[7] Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, pobočka Staré Hrady u Libáně (dále jen: LA PNP), Písemná pozůstalost A. Marka, 1–2–138.

[8] ČČM, *56*, 1882, s. 448–450. Plán padl díky intrikám Aleše Pařízka.

[9] Okresní archiv Semily se sídlem v Bystré nad Jizerou (dále jen: OA Semily), Vikariát Turnov, Registra A. Marka.

[10] Tamtéž, fol. 48b–49a.

[11] LA PNP, Pozůstalost A. Marka, 1–A–140.

[12] Učitelské porady nařídil již Leopold II. v r. 1791. V roce 1802 byly zrušeny a obnoveny školským zákonem z roku 1806. Měly se konat každý měsíc za předsednictví okresního školního dozorce.

[13] Národní škola, *4*, 1866, s. 238.

[14] Šimek, F.: *Příspěvky k Ant. Markovi*, s. 267. Neumann byl Markovým kaplanem v letech 1843–1849, Rameš od roku 1849 až do Markova odchodu z Libuně.

[15] Rameš, A.: *Život a působení Antonína Marka, kněze, českého spisovatele a předního buditele národa.* Turnov 1888, s. 23; Zelinka, F.: *Působení Ant. Marka, děkana v Libuni, co biskupského vikáře a školdozorce bývalého okresu turnovského.* Praha 1875. Jakubec napočítal celkem 47 porad. Srv. Jakubec, J.: *Antonín Marek.* Praha 1896, s. 71.

[16] Mišek, F.: *Jak se máme nazývati.* Posel z Budče, *1*, 1848, č 5, s. 70.

[17] Jahrbuch, 1845, s. XIX–XX příl.

[18] OA Semily, Vikariát Turnov, Vizitační zpráva A. Marka, nestr.

[19] Zelinka, F.: *Památka na duchovní a vlasteneckou působnost A. Marka.* Posel z Budče, 1877, s. 186.

[20] *Kdo jsa naučil sám něco kreslit, umí spíše každou rytinu neb malbu posuzovati, ano jeho oko umí rozeznávati krásu od škaredosti, súměr od nemotornosti... Nyní cvičíš své údy aspoň každodenním během do školy a ze školy... V Karlíně tušim také jest zavedeno sokolnictví. To by Tobě bylo pro svou blízkost nejpohodlnější...* Havel, V.: *Doplněk ke korespondenci A. Marka.* Literární archiv, *8–9*, 1975, s. 40–41.

[21] Kampelík, F. C.: *Škola v Libuni.* Květy, *12*, 1845, č. 21.

[22] ČČM, 66, 1892, s. 467–468.

[23] Kampelík, F. C.: *Škola*, s. 82–83.

[24] František Marek vykonal svou první cestu do ciziny v roce 1827, ve stopách strýcových šel pak i synovec Michal Kotler, jehož cestovní deník vydal A. Marek v letech 1842–1843 na stránkách ČČM. Srv. Knob, J.: *Cesty Turnovanů po světě v době národního obrození*. Slovanský přehled, *50*, 1964, s. 341, 344.

[25] Mařan, C. – Pražák, E. – Malý, F.: *Patriarcha slovanství P. Antonín Marek*. Praha 1947, s. 10–11; Zelinka, F.: *Památka*, s. 187.

[26] OA Jičín, NŠ Libuň, kronika školy 1842–1938, pag. 17; Jakubec, J.: *Antonín Marek*, s. 65.

[27] Šimek, F.: *Příspěvky k Ant. Markovi*, s. 197.

[28] ČČM, *21*, 1847, s. 566; Jakubec, J.: *Antonín Marek*, s. 66.

[29] OA Jičín, NŠ Libuň, kronika školy 1842–1938, pag. 25.

[30] Jakubec, J.: *Antonín Marek*, s. 65. Škola a život, 7, 1861, s. 246.

[31] LA PNP, Pozůstalost Antonína Marka, sign. 1–A–137.

[32] Při řešení tohoto problému by nám pomohl inventář Markovy osobní nebo alespoň vikariátní knihovny. Víme však pouze, že vikariátní knihovna v Libuni měla v r. 1845 403 svazky knih a 191 *sešitků* (OA Semily, Vikariát Turnov, Registra A. Marka, fol. 60b). Marek převzal rozsáhlou knihovnu svého předchůdce Mauritia Maxe, rozšířil ji o celou novější českou literaturu. O knihovně se zmínil J. V. Šimák v turnovské přednášce z 25. března 1927 (*O Antonínu Markovi*. Turnov 1927, s. 23). Tehdy měla Markova knihovna na tři tisíce svazků. Knihovnu zdědil Markův syn František Jindřich Novotný, po jeho smrti v r. 1946 připadla turnovskému muzeu, kde tvoří fond zvaný Markova knihovna (Vávra, *Tragický úděl*, s. 96).

[33] Srv. Zelinka, F.: *Působení Ant. Marka*, s. 49.

[34] Národní škola, *4, 1866, s. 209.*

[35] Tamtéž, s. 210.

[36] Tamtéž, s. 258.

[37] Tamtéž, s. 209.

[38] Jakubec, J.: *Význam Antonína Marka*, s. 366.

[39] LA PNP, Pozůstalost Antonína Marka, sign. 1–A–140.

[40] Na Bolzanovo sesazení z pražské profesury reaguje Marek v dopise Jungmannovi ze dne 18. 12. 1819 následovně: *Jisté s užalením byl bych přijal zprávu o svévolném vídeňském dvoru s pražskými profesory smýkání, kdyby to právě nebylo potkalo Čechův nepřítele a Vašeho protivníka. Na takového českého ducha záhubcích nechať se opětuje podobné rozhněvané nebe kárání... Listy A. Marka k J. Jungmannovi. ČČM, 62*, 1888, s. 168.

[41] Srv. Patočka, J.: *Dilema v našem národním programu. Jungmann a Bolzano*. In: Patočka, J.: Náš národní program. Praha 1990, s. 44 an.

[42] Srv. Markův dopis Jungmannovi z února 1818 o zdárném počínání Zieglera na biskupském semináři v Hradci Králové. Listy A. Marka k J. Jungmannovi. ČČM, *62*, 1888, s. 161.

[43] *Slovo ku posvěcení nové školy v Turnově*. Turnov 1867, s. 4.

Úvaha nad dílem Karla Kazbundy (24. 1. 1888 – 7. 6. 1982)

† *Karel Kučera*

V roce 1982 publikoval nedávno zemřelý archivář PhDr. Karel Kučera (pod jménem Adolf Würfel) v samizdatovém sborníku Historické studie (ročník 10, s. 228–245) článek, který napsal při příležitosti úmrtí docenta PhDr. Karla Kazbundy, jičínského rodáka. Jelikož tento sborník je i odborné veřejnosti málo dostupný a mnohé Kazbundovy zkušenosti, související s archivní a spisovou rozlukou od rakousko-uherské monarchie, budováním samostatné republiky a organizací vědecké práce jsou opět aktuální, rozhodli jsme se jej přetisknout v našem sborníku. Přinášíme text bez krácení a jen s nejnutnějšími textovými úpravami (interpunkce, korekturní přehlédnutí); odkazy na prameny a literaturu jsme převedli do poznámek.

(Karol Bílek – Zdeněk Pousta)

□

Na prahu letošního roku [tj. 1982] zesnuli v krátkém časovém odstupu tři významní čeští historici. Odešli v požehnaném věku, a i když skoro všichni pracovali téměř do posledního dne svého života, lze říci, že jejich díla byla již dávno uzavřena. Je až něco pochmurně symbolického v této nezvyklé kumulaci ztrát ochudivších české dějepisectví, neboť není pochyby, že v osobách Zdeňka Kalisty, Karla Kazbundy i Miloslava Volfa ubyly z jeho středu významné individuality vědecké. Jejich odchodem však mizí i další pamětníci a aktéři předválečného vědeckého dění, kteří nás svými osobami spojovali s touto v podstatě vzdálenou, avšak duchovně ne zcela cizí minulostí. Každá taková ztráta ochuzuje kontinuitu našeho života: v historiografii to snad platí dvojnásob. Všem třem bylo navíc společné, že značnou část svého života prožili mimo hlavní proud oficiální historické vědy české, do níž byli tak trochu počítáni jako nevhodná rezidua minulosti. Kazbundovo dílo je přímo dokladem věrnosti pozitivistické metodě, od níž se neuchýlil ani ve svých posledních pracích. A právě jeho vklad do českého dějepisectví je třeba si v této chvíli připomenout, neboť jde o historika, který v posledních letech jen zřídka publikoval a k jehož pracím, uzavřeným do předválečných ročníků dávno již zaniklých časopisů, sami pohlížíme z velké dálky. Nechce být cílem následujících řádků podat vyčerpávající nekrolog zemřelého. V nedávno vydaných dějinách českého a slovenského dějepisectví ostatně František Kutnar načrtl podstatu jeho historického díla. Autoru této statě jde spíše o letmé zachycení některých rysů jeho vědeckého profilu na základě souvislostí, z nichž většina bude asi stěží rozvedena na stránkách našich odborných časopisů.

Karel Kazbunda byl donedávna seniorem české historické obce. Když počal roku 1906 studovat na pražské univerzitě, přednášel na fakultě ještě Jaroslav Goll; bylo to však na sklonku jeho učitelské dráhy, takže můžeme Kazbundu spíše považovat za vyučence Gollovy školy, jejíž čelní reprezentanti již tehdy působili po boku svého učitele. Jičínského rodáka a maturanta na tamním gymnáziu přiváděly ke studiu historie – vedle přirozené záliby – bezpochyby stejné pohnutky, jež sem přiváděly jeho jiné vrstevníky. Přeplněné posluchárny historického oboru, kam se hlásilo vždy více adeptů, než odpovídalo možnostem uplatnění absolventů, převážně existenčně závislých na školské službě, byly samy o sobě svědectvím citlivého vztahu mladé generace k národní minulosti. Byl to i nepřímý důkaz toho, jakému zájmu se v očích veřejného mínění těšila historická věda, jež byla tradičně pojímána jako účinná podpora politického boje národa, vedeného již od obrozenských dob převážně historickými argumenty.

Od většiny svých studijních kolegů se však mladý Kazbunda lišil především v tom, že se v době svých studií počal cílevědomě orientovat na novodobé dějiny. Do jisté míry nebyl ve své orientaci osamocen. Již mezi jeho staršími generačními druhy se vyskytli jedinci, jež počala lákat novější tématika, úžeji spojující historii se životem. Často je k tomu dováděl silný zájem o politiku. To byl případ Jana Heidlera, Hugo Trauba a ze starších a přímých

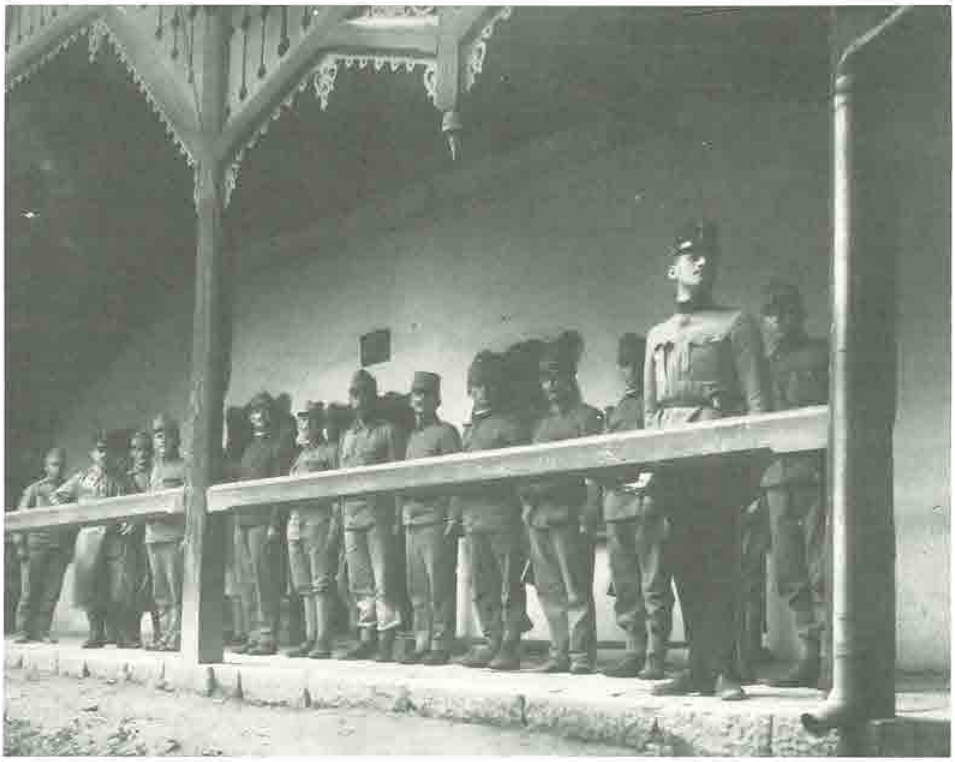

Záložní důstojník K. Kazbunda za první světové války.

žáků Gollových i Zdeňka Tobolky a částečně též Julia Glücklicha, kteří všichni v řadě dílčích studií a statí sledovali počátky moderní české politiky, ve snaze objasnit průběh politických zápasů 19. století. Do cesty se jim však kladly nemalé překážky. S výjimkou Josefa Pekaře, který tyto snahy podporoval a s postupem svých žáků souhlasil, narážely tyto pokusy na nezájem ostatních univerzitních učitelů, ve vlastní vědecké práci zcela soustředěných na revizi díla Palackého a velké úkoly ediční. Po vzoru svého učitele skoro všichni historici Gollovy školy, působící na univerzitě (opět s výjimkou Josefa Pekaře), pohlíželi s jistým despektem na českou politiku a také svým žákům spíše bránili překročit vžité hranice starší tématiky a zkoumat události postrádající náležitého historického odstupu. Při zadávání témat seminárních, státních a přirozeně též disertačních prací bylo rozhodující, že vlastní seminární výuka, uvádění do heuristiky a metodické školení mladých historiků probíhaly skoro výlučně na podkladě středověkých pramenů a že studium novodobých dějin naopak ztěžoval jejich citelný nedostatek, zvláště když pramenný materiál pro oblast 19. století zůstával stále nepřístupně uzavřen ve státních archivech. Oblast nedávné historie byla považována za doménu žurnalistiky nejen proto, že při jejím zpracování nemohly být uplatněny zásady pečlivé heuristiky, nýbrž že se i fakticky nalézala v rukou žurnalistů. Autory prvních prací z dějin české politiky byli většinou novináři, často přímí účastníci politických zápasů minulosti, kteří čerpali látku ke svým kronikářským úvahám ze starých ročníků novin a časopisů. Uvážíme-li, že nejedna pozůstalost českého politika se z rozličných příčin zachovala jen zlomkovitě a tam, kde byla dochována, opět příbuzní bránili v přístupu k ní, a že při nedostatku memoárové literatury bylo nemožné využít plynulého svědectví hlavních účastníků historických událostí, poznáme další příčiny, které působily k tomu, že historikům, zajímajícím se o novější tématiku politických dějin, byl jejich úkol ztěžován. Jejich práce závisela na náhodném výběru a nemohla být systematická.

Těmito okolnostmi si lze též částečně vysvětlit, proč první vědecký pokus Kazbundův mířil k problematice stojící na okraji obecných dějin, k čemuž jej také opravňovala jeho jazyková erudice. Disertační práci, věnovanou zahraniční politice Rakouska před válkou francouzsko-pruskou, mohl založit na vydaných sbírkách evropské diplomatické korespondence.[1] Práce, přijatá profesory Pekařem a Šustou, nevyšla tiskem a autor ji nepublikoval ani po dobu svého poměrně dlouhého studia. Je proto dokladem podivuhodných cest osudu, že do Kazbundova vědeckého vývoje šťastně zasáhla teprve světová válka, která jinak ochudila českou vědu o mnoho vědeckých nadějí. Jako záložní důstojník narukoval hned při vyhlášení mobilizace a na sklonku války sloužil u vojenského velitelství ve Vídni. V převratových dnech byl přidělen úřadu diplomatického zástupce československého státu a zde mu byly záhy jako odborníkovi svěřeny přípravné práce archivní odluky. Akce archivní odluky, v jejímž důsledku byly z vídeňských archivů a centrálních úřadů republice postoupeny písemnosti české provenience, potřebné pro kontinuitu státní správy mladého státu (od roku 1888), a rovněž staré historické archivy, vzešlé z činnosti úřadů, jejichž pravomoc se vztahovala na české země (do r. 1749), probíhala po několik let a účastnila se jí celá řada českých odborníků. Kazbundovi, který se na akci podílel jako pracovník Archivu ministerstva zahraničních věcí, od samého počátku však připadl hlavní podíl při navazování kontaktů s úředníky vídeňských ústavů. Jeho korektní styky s rakouskými archiváři, později rozšířené o přátelské svazky, podstatně přispěly k tomu, aby z rakouské strany byly splněny všechny podmínky pražské archivní úmluvy, uzavřené v květnu 1920 na základě St. Germainské smlouvy.[2]

Aktivní účast na archivní odluce od počátku Kazbunda spojoval s průzkumem fondů, které republice nepřipadly, avšak obsahovaly cenná bohemika. Již otevření archivů staré monarchie a tím jejich zpřístupnění historickému studiu (byly zpřístupněny materiály do roku 1894), provedené po převratu vládou Rakouské republiky, poskytlo legální podklad pro tento

průzkum; mírové smlouvy a pražská úmluva je navíc dokonale zabezpečily. Důležitý článek pražské úmluvy zavazoval rakouskou stranu poskytnout československým zástupcům volný přístup k archiváliím rakouských zeměpanských úřadů z rozmezí let 1749 až 1888; článek byl do úmluvy původně vložen s ohledem k potřebám správním, zároveň však umožňoval, aby ho bylo použito i k účelům vědeckého výzkumu. Péče o tuto stránku věci byla po provedení vlastní spisové rozluky svěřena speciální komisi při ministerstvu zahraničí a Kazbundovi připadl její referát ve Vídni. To vše přirozeně jen přispělo ku gradaci jeho badatelského úsilí, které se vzápětí projevilo i v intenzitě jeho činnosti literární.

Kazbundův vstup do odborné literatury nepostrádal promyšleného plánu, i když zároveň vycházel z náplně jeho pracovních povinností. Na počátku byla jeho podstatnou složkou snaha seznámit české vědecké kruhy se strukturou nejdůležitějších celků poměrně složité sítě vídeňských archivních fondů, avšak i s rozsahem působnosti jednotlivých vládních orgánů, neboť při procházení aktového materiálu si uvědomoval, jak nedokonale je novodobý historik informován o byrokratickém zázemí rakouského vládního systému. V prvních dvou ročnících Časopisu archivní školy proto postupně uveřejnil dvě informační studie: první věnoval archivu nejvyššího policejního úřadu, v níž pojednal o organizaci, působnosti a rovněž o povaze dochovaných písemností tohoto důležitého výkonného orgánu porevolučního neoabsolutismu, a obdobně rozebral i činnost a archivní fondy pozdějšího ministerstva policie;[3] v druhém článku podal přehled archivu říšského sněmu a funkčně na něho navazujících říšských rad.[4]

Kazbunda zřejmě zamýšlel v podobných přehledech pokračovat, avšak cenný materiál, jenž mu doslova padal do rukou, jej postupně stále více odváděl ku tvůrčí historické práci. Z prvotních úmyslů ještě realizoval v samostatné monografii vydaný institucionální rozbor rakouské státní rady spolu s přehledným vylíčením jejích dějin, opatřený výtahem z indexních knih, protože považoval za důležité objasnit úlohu tohoto poradního orgánu císařova, v podstatě neústavního organismu, anachronicky přežívajícího do doby ústavnosti.[5] Také o rok později v kratším článku, psaném s cílem podat českým historikům zprávu o dosahu katastrofálních ztrát, jež utrpěly vídeňské archivní sbírky v důsledku požáru justičního paláce, neváhal připojit podrobné a zevrubné informace o obsahu shořelých archiválií.[6] Při četbě tohoto článku si uvědomíme, jakou obrovskou pracovní energii musel Kazbunda na počátku dvacátých let vyvinout, neboť se mu do té doby podařilo prozkoumat většinu těchto později nenahraditelně ztracených fondů a načerpat odtud množství výpisků. Značná část jeho pozdějších prací byla z velké části pramenně založena právě na těchto zničených sbírkách, ať již šlo o ústřední archivy policejní, nebo o archivy rakouského předsednictva ministerské rady a ministerstva vnitra. Do jisté míry lze přičlenit k této stránce Kazbundovy literární produkce i jeho pozdější úvahy o možnosti vědecké práce ve vídeňských archivech.[7] Po ukončení své vídeňské pracovní mise v nich podal konkrétní návrh na vytvoření československého badatelského střediska ve Vídni a jeho statě také zasvěceně rýsovaly některé podněty pro jeho vědecký program. Důvody, proč tyto Kazbundovy návrhy nebyly uskutečněny, bychom dnes asi nejspolehlivěji nalezli v okolnosti, že byly formulovány v době hospodářské krize, která vnucovala státní správě řadu úsporných opatření. Je ovšem zřejmé, že tu působily i motivy jiné.

Při koncepci organizace československé historické práce ve Vídni tanul Kazbundovi na mysli příklad Maďarů. Ti již brzy po převratu vytvořili ve Vídni zvláštní historický ústav, jejž roku 1924 převzal do péče uherský stát a začlenil jej do soustavy dalších vědeckých ústavů v cizině, velkoryse budovaných pro výchovu domácích odborníků, studium kulturního života ciziny i vzájemných kulturních styků. Bylo jen přirozené, že tato jejich vědecká reprezentace byla zapojena do služeb maďarské iredentistické politiky; na vídeňské půdě se cítili ob-

zvláště silni, opírajíce se o právní nároky, které podle jejich hlediska vyplývaly z bývalého rakousko-uherského vyrovnání.

V Československu, kde naproti tomu i třináct let po převratu stále trvaly představy o nutnosti naprostého rozchodu s rakouskou minulostí, působil návrh na vytvoření vědeckého ústavu ve Vídni spíše dojmem jakéhosi oživení přerušené kontinuity; také postupně se zhoršující poměr mezi oběma státy, které směřovaly do odlišných mocenských konstelací, ztěžoval případnou realizaci takového projektu. Vůči velkoryse vytvářenému maďarskému vědeckému programu, na nějž maďarská vláda nelitovala sebevětších částek ve státním rozpočtu, byla státní podpora vědeckému úsilí v Československu příliš skrovná. Vědecký rozvoj byl v republice dotován ve formě subvencí, udílených státem vědeckým společnostem a vysokým školám, a značná část prostředků byla vynakládána na udržování pracovních a stipendijních kontaktů, převážně se zeměmi západní Evropy. Zbytek byl vyčerpán v subvencích na ediční účely, takže publikační možnosti byly uspokojivé, avšak na budování ústavů se široce pojatými vědeckými úkoly nebylo chuti a tím méně peněz. Později to mimo jiné dokazovala poměrně omezená činnost Čs. státního ústavu historického

v Římě. Josef Pekař považoval již v roce 1921 český badatelský ústav ve Vídni za mnohem důležitější než historický ústav římský,[8] avšak byl zcela ponořen do své vědecké práce, v uplatňování svých názorů a postřehů navíc neprůbojný a jeho vliv nezasahoval do ministerských kanceláří. Tam bylo vytváření vědeckých ústavů považováno za zbytečný přepych, protože jejich existenci nahrazovaly veřejné instituce, knihovny a archivy, jejichž pracovníkům byla umožňována vědecká práce často na úkor jejich úředních povinností. Mnozí z dalších vedoucích osobností mezi československými historiky pěstovali vědeckou politiku převážně v kuloárech českých vědeckých společností, zcela nezávislých na státních dotacích, a bylo mnoho důvodů soudit, že tento systém jim spíše vyhovuje, takže i rozvoj historické literární produkce, k němuž nepochybně došlo, se ve většině vyvíjel dál v intencích tematických úkolů minulého století. Značné oživení nastalo v oblasti slovanských dějin, zvláště po založení Slovanského ústavu, jehož vznik podnítil nejen rozvoj české slavistiky, nýbrž i pěstování slovanské historie, jak to bylo ve shodě s oživením vědomí slovanské vzájemnosti po první světové válce. Brzy se však i tento poměrně moderně pojatý ústav přizpůsobil stylu práce České akademie, Učené společnosti a dalších vědeckých korporací. Demokratický stát, jehož vládní koalice musely řešit svízelné problémy vnitřní hospodářské rovnováhy, sociálního zabezpečení a řadu problémů, vyplývajících z nedávno dosažené státní samostatnosti, a neměly tolik akční volnosti jako autoritativní režim maďarský, nemohl prostě naráz vyřešit dlouholeté zanedbávání všech národních kulturních potřeb, jež narostly za minulá léta. Tyto všechny okolnosti společně způsobily, že Kazbundovy podněty byly přijímány jako úvahy akademické. Jako s takovými bylo s nimi rovněž naloženo.

Znalost vídeňských fondů zůstávala Kazbundovi spolehlivou oporou i ve vlastní tvořivé práci historika, jakmile došel k poznání, že výsledky jeho studia si zaslouží zveřejnění. Proto ještě dříve, než počaly vycházet jeho články o vídeňských archivech, uveřejnil první obsáhlou studii: *Pokusy rakouské vlády o české vyrovnání.*[9] Kazbunda při svém výzkumu přirozeně směřoval k problémům, kde se mohl nejvíce dozvědět o stanoviscích a reakcích vídeňských vlád na politický program českého národního hnutí. Zmaření vyrovnávacího pokusu Hohenwartovy vlády na počátku sedmdesátých let nelze nezahrnout mezi ústřední problémy novodobých českých dějin. Po zbytek století působilo jako psychické trauma, zasáhnuvší svými morálními důsledky akceschopnost české politiky, takže současníci v tomto neúspěchu právem spatřovali zárodek její latentní krize, přežívající v různých obměnách až do rozpadu habsburského soustátí. Vědomí, že splnění českých státoprávních požadavků, které se nacházelo již na dosah ruky, mohlo být vzápětí zmařeno, posilovalo na české straně autokritické tendence. V rámci domácích politických sporů, negativním výsledkem jednání opět oživených, vyčítali mladočeši staročechům, že neúspěch způsobili neschopností své politické taktiky, která v závislosti na svých šlechtických spojencích žádala příliš mnoho, aby získala málo. Zůstane Kazbundovou zásluhou, že jeho práce nepřímo přehlušila tyto doznívající úvahy a převedla otázku do širších souvislostí evropské politiky i rostoucího vlivu německého nacionalismu. Do jisté míry jeho studie představuje pendant předválečné knihy Zeithammerovy,[10] na niž se v úvodu odvolává. Přejímá její časové rozpětí a staví do kontrastu s obsahem Zeithammerovy bohaté ediční sbírky, sestavené z návrhů, memorand a korespondence českých účastníků vyrovnávací akce, stanoviska a názory panovníka a dalších činitelů vládnoucí mocenské skupiny monarchie, kteří si zpočátku přáli vyrovnávací kompromis uskutečnit v zájmu posílení jednoty říše a dovedli jej opět odvolat ve chvíli, kdy triumf německého nacionalismu po bitvě u Sedanu a obavy z Pruska je společně donutily ustoupit nátlaku německé strany, hájící výsadní postavení své národnosti.

Tím, že se autor zabývá problematikou vyrovnání v celé šíři již od pokusů Belcrediho a vychází ze zjištění, že *vyrovnání s Čechy nutno pojímati a chápati v úzké souvislosti se*

zahraničními úmysly vídeňského kabinetu, věnuje přirozeně hodně místa vývoji pružné zahraniční politiky Beustovy a jeho vytrvalému odmítání českých národních tužeb. Své výklady o tom, jak soudil Beust o české politice a jak dovedl úspěšně čelit některým jejím pokusům upoutat zájem cizíny, ostatně Kazbunda šířeji rozvedl v řadě dalších příspěvků. Byla to monografie věnovaná moskevské pouti roku 1867[11] a některé studie věnované českým kontaktům s francouzskými činiteli,[12] svým obsahem bohatě dokumentující, že po nezájmu oficiálního Ruska nemínila české politické snahy podpořit ani Francie.

Kazbundova první vědecká studie byla metodicky významná pro pracovní postup, jímž jeho dílo brzy proslulo. Autor se v ní co nejúzkostlivěji přidržoval obsahu své bohaté heuristiky, takže jeho práce pečlivě probírá znění všech ministerských zpráv, rezolucí a zvláštních přednesení k císaři, ve snaze zjistit průběh událostí do nejmenšího detailu. Její závěrečné pasáže, líčící zápas předlitavského ministerstva o prosazení původně navrhovaného znění chystaného reskriptu pro český sněm, se mění takřka v podrobný zápis pracovních porad kabinetu a zachycují, někdy až s formální přesností, jednotlivá stanoviska, diskusní příspěvky a autentické poznámky panovníka i ministrů. A tento *vídeňský* materiál opět doplňují s ním korespondující zprávy místodržitele a pražských policejních orgánů, ilustrující z úředního pohledu situaci v Čechách, a posudky o náladách a tendencích v českém politickém táboře. Čtenář tohoto zhuštěného obrazu průběhu jednání sotva může protiřečit Schäfflovu skeptickému mínění, uváděnému v jeho pamětech, že *budoucí historik, který by hlavně mínil psát dějiny z protokolů ministerské rady, ocitl by se často na úhoru.*[13] Na druhé straně ovšem postřehne, že jde o uzavřený svět vládnoucího centra, klonícího se vždy k praxi zvládnout situaci administrativními prostředky a závislého pouze na oněch informacích, jež tam izolovaně proniknou.

Důraz na prameny úřední povahy byl Kazbundovi později nejednou vytýkán. V zájmu pravdy třeba zdůraznit, že autor si byl tohoto nedostatku dobře vědom a dosti dlouho považoval své studie za práce předběžné a přípravné. V úvodu své vědecké prvotiny vysvětluje svůj postup snahou seznámit veřejnost s hodnotami neznámých pramenů. *Přiznávám*, píše, *že bylo mým cílem především seznámiti čtenáře s datovými hodnotami dosud neznámého materiálu, nikoliv pokusit se na základě jeho o vědecky založené zpracování jeho.*[14] Stereotypní věta – *podle nových netištěných pramenů napsal* – objevující se v různých obměnách v podtitulech jeho dalších prací, dává tušit, jak toto konečné zpracování Kazbunda neustále odkládal. Tato jeho orientace na úsilí co nejúčinněji využít příhodné chvíle doby, snímající pečetě ze státních tajemství, však zároveň dokazuje, jak silnou složkou jeho vědecké individuality byla právě heuristika a osobní vášeň pro objevování stále nových a nových poznatků. Tím si však zároveň můžeme vysvětlit, proč se ku zpracované problematice rovněž neustále vracel, jestliže při svých archivních výzkumech objevil nové souvislosti a nová fakta. Kazbundovy práce, jež s pravidelností vyplňovaly ročníky Českého časopisu historického v dvacátých a třicátých letech, navzájem na sebe navazovaly; souvisely spolu nejen tematicky, nýbrž spojovala je i ústřední myšlenka, která zdůrazňovala závislost vnitropolitického vývoje Rakouska na jeho proměnlivé zahraniční politice.

U příležitosti šedesátého výročí vyrovnání věnoval Kazbunda této problematice opět studii, tentokráte s cílem objasnit postup odpůrců Hohenwartovy akce.[15] Podle jeho výkladu obrat v postoji panovníka nezpůsobil přímý tlak z Berlína, nýbrž Beustův pamětní spis, v němž bylo vyloženo, jaké vážné důsledky bude mít nové uspořádání Předlitavska pro zahraniční situaci a jaké nebezpečí z toho plyne pro dynastii a říši. K tomuto závěru došel autor po studiích v kabinetním archivu, odkud vzápětí čerpal i některé nové podklady pro práci *Kolem dubnového sněmu českého 1867*.[16] Zde analyzoval formy nátlaku Beustova při

prosazování rakousko-uherského dualismu. Správce zahraničních záležitostí, působící po odstoupení Belcrediho krátce v úřadu rakouského premiéra, rozpustil tehdy sněmy zemí, jejichž federalistické většiny nemínily obeslat užší říšskou radu, a v Čechách při nových volbách se díky volebním machinacím podařilo docílit porážky historické šlechty ve velkostatkářské kurii; Češi tím byli opět zatlačeni do izolace a na říšské radě prošly bez obtíží vyrovnávací předlohy.

Kazbundův zájem vyložit všechny podstatné peripetie řešení české otázky v průběhu 19. století jej přirozeně dovedl k tématu tzv. punktací, posledního pokusu staročeské strany dosáhnout pomocí speciálních ujednání s vládou a německými stranami dohody v jazykových a národnostních otázkách. V obsáhlé studii vyzrálého historika[17] lze na rozdíl od většiny jeho ostatních prací z období rakouské ústavnosti poprvé zachytit náznaky jednotícího pohledu a syntetizujícího smyslu. Bylo to umožněno širším pramenným zázemím práce, která vedle pramenů úřední povahy se mohla opřít o literaturu vzpomínkovou, avšak i postupem autora, jenž dříve, než přikročil k analytickému rozboru punktačních porad, shrnul krizové příznaky české politiky. Staročeská strana, setrvávající ve vládní většině z obavy před návratem německé koalice k moci, si uvědomovala rostoucí tlak německých stran na politiku Taaffovy vlády, v zahraničně politických vztazích zcela se orientujícího na německého spojence. Gautschovy ordonance, nepřízeň panovníka, alergického na rusofilskou politiku mladočeské opozice, exodus Němců ze sněmu a vzápětí odepření vládní podpory a případné sankce osnovám zákonů o úpravě jazykových poměrů a menšinovém školství, to byly hlavní důvody, které postupně dotlačily staročechy k jednání o národnostní smír v zemi, v němž spatřovali účinný modus vivendi, závazný pro obě národnosti. Na rozdíl od

Přijetí doc. dr. Karla Kazbundy předsedou ČSAV akademikem F. Šormem 18. 11. 1968 při příležitosti předání zlaté plakety F. Palackého za zásluhy ve společenských vědách. (Foto J. Plechatý.)

vyrovnávacích pokusů z doby Hohenwartovy, k nimž přistupovala česká strana zesílená léty opozice a sebevědomým programem státoprávním v očekávání ústupků ze strany předlitavské vlády, omezila léta aktivní politiky její aspirace. Návaznost na Hohenwartovu vyrovnávací akci spočívala ve formální stránce dohod, avšak převrácený poměr sil naznačoval, že Taaffově vládě záleží na vstupu Němců do sněmu více, než na vyplnění českých požadavků. Kazbundovo podrobné líčení průběhu porad a zvláště přípravy punktačních předloh na schůzích vlády přineslo mnoho důkazů o tomto postoji Taaffova kabinetu, jenž z obavy před rozbitím jednání vycházel německé straně vstříc i v tom, že přednostně předkládal na zemském sněmu jako předlohy ony články dohod, které především uspokojovaly německé kruhy. Vládní snahy donutit staročechy, aby v praxi rezignovali na zásady národnostní rovnoprávnosti, spolu s nezájmem podpořit jejich hroutící se autoritu v bouři odporu českého veřejného mínění sebemenšími koncesemi v otázce českého vnitřního úředního jazyka, byly ve shodě se stanoviskem panovníka, který nabyl přesvědčení, že české požadavky ohrožují jednotu říše. Kazbundův výklad rostoucího odporu vůči punktačním předlohám v národním táboře je naprosto objektivní, i když se značnými sympatiemi pro mladočeský postoj zdůrazňoval nepříznivé důsledky dohod pro národní život. Na závěr své studie přesto nazývá základní myšlenku punktační politiky zdravou, aby vzápětí konstatoval s nebývalým smyslem pro aktuální dosah historikovy práce (článek byl dotištěn roku 1935), že *myšlenka smírné dohody s německými krajany, kterou dr. Rieger označil za přední cestu k dosažení politických ideálů českých, zůstává i dnes v očích vůdčích osobností politických i předních představitelů naší vědy historické hlavním úkolem a ovšem i přetěžkým problémem politiky československé.*[18]

Studie o punktacích ohraničuje poslední časovou mez Kazbundova tematického zájmu o dějiny politiky v ústavním období druhé poloviny 19. století; jejím počátkům věnoval již předtím dvě základní práce, které postupně vydal v průběhu roku 1927. Jde o článek *Národní program český r. 1860 a zápas o politický list*,[19] jemuž přecházela studie, tematicky spíše na něj navazující, s názvem *Otázka české korunovace 1861*.[20] Zatímco první práce přinášela doklady o tom, s jakým přezíráním rakouské úřady pohlížely na rostoucí projevy české politické aktivity na úsvitu rýsující se ústavnosti, byl druhý článek příspěvkem k tak eminentně důležité otázce novodobých českých politických dějin, jakým bylo spojenectví české národní strany se šlechtou. Kazbunda zde zvláště na podkladě situačních zpráv pražského místodržitele objasnil obavy úředních míst z názorové diferenciace uvnitř české šlechty, jež pro své silné dynastické cítění byla dlouho považována za oporu rakouského absolutismu. Rozpad politické jednoty feudálního tábora a sblížení jedné jeho části – pro niž byl později ražen název historická šlechta – s českými politiky bylo umožněno na podkladě populární myšlenky české korunovace, která dokázala spojit tak odlišně orientované směry, jakými byli šlechtičtí stoupenci Clamova projektu historických individualit na jedné a liberální zastánci české národní autonomie na druhé straně. Kazbunda ovšem došel ku zjištění, že slib korunovace, učiněný Františkem Josefem deputaci zemského sněmu, jenž byl v Čechách přijímán s tolika nadějemi, neměl být v rozporu se zásadami státního centralismu. Schmerlingova vláda uvažovala o korunovaci pouze z taktických důvodů, přičemž od počátku chápala korunovační obřad jako pouhou formalitu; i korunovační přísaha panovníka měla vycházet z únorové ústavy.

Z toho, co bylo uvedeno, vyplývá, že Kazbundovy studie se dotkly v pomyslném kruhu skoro všech nejdůležitějších problémů českých ústavních zápasů v průběhu 19. století. Stranou jeho pozornosti však nezůstala ani předchozí léta absolutismu. Sté výročí Havlíčkova narození, spadající do prvních poválečných let, jej přivedlo ke studiu života osobnosti, která svým osudem takřka personifikovala perzekuci národního hnutí v absolutistické

době. V úvodní poznámce svého prvního příspěvku k této tématice, v práci *K otázce návratu Karla Havlíčka z Brixena*,[21] Kazbunda označil své bádání za *stejně zajímavé jako složité*. Podle jeho výkladu nebylo téměř jediného ústředního úřadu, v jehož registratuře by nebyl nalezl stopy zvýšené pozornosti vládních orgánů o osobu českého publicisty. Kazbunda se při studiu této problematiky mohl opřít o obsáhlou havlíčkovskou literaturu a také cena většiny jeho prací tkvěla v tom, že upřesňovaly některé její závěry. Šlo především o nejasnosti kolem Havlíčkovy konfinace. Hned první příspěvek uváděl na pravou míru dohady E. Chalupného o okolnostech Havlíčkova návratu z Brixenu, když Kazbunda vyšetřil, že neúspěch Havlíčkovy první žádosti o povolení návratu do vlasti byl způsoben nepříznivým dobrozdáním pražského místodržitele, který se obával, že Havlíčkova přítomnost v Praze v předvečer tehdy očekávaného válečného konfliktu bude mít vliv na aktivizaci *ultračeských živlů*. Další Kazbundova práce si položila za cíl vyšetřit příčiny Havlíčkova nuceného pobytu v Brixenu, do té doby spíše tušené než jasné. Studie *Rakouská vláda a konfinování Karla Havlíčka*[22] je mistrnou analýzou vzájemně se prolínajících relací, dobrozdání a memorand všech stupňů rakouské správní a policejní administrativy, která sledovala s rostoucí nedůvěrou Havlíčkovo novinářské působení, zvláště pro jeho nesmírný ohlas na českém venkově. Kazbunda objasnil, že po potlačení revoluce bylo v tomto prostředí již od roku 1849 o Havlíčkově umlčení uvažováno, avšak teprve demonstrační osvobození Havlíčka kutnohorskou porotou v listopadu 1851 podnítilo vojenské kruhy, aby naléhavou intervencí dosáhly rozhodnutí panovníka. Rozhodnutí o konfinaci nepadlo na ministerské radě, nýbrž ministr Bach byl tímto úkolem *ústně* pověřen císařem. To byly výsledky Kazbundova archivního průzkumu.

Za nejcennější Kazbundovu studii o Havlíčkovi lze však považovat práci *Karel Havlíček a c. k. úřady v době předbřeznové*.[23] Byla založena na úředních zprávách, sledujících první Havlíčkovy kroky na dráze českého žurnalisty. Cenný materiál policejní, k němuž byly přikládány opisy ze zachycované Havlíčkovy korespondence s přáteli po dobu jeho ruského pobytu, umožnil autoru, aby tu vyložil i myšlenkový růst Havlíčkův, jeho ideový obrat pod dojmem ruské skutečnosti. Studie se stala významným příspěvkem ku sledování geneze českého austroslavismu, a jak správně připomenul Kutnar, poskytla autoru i vítaný průhled do hospodářských a sociálních poměrů předbřeznové doby a prvních ohlasů revolučních událostí italských a francouzských v metternichovském Rakousku.[24] Byly to Kazbundovy první doteky s problematikou, jež šířeji rozvedl v práci o revolučním roce 1848. Nepočítáme-li některé drobné články, nevydal Kazbunda v následujících letech o Havlíčkovi žádné další studie, avšak bylo veřejným tajemstvím, že na tomto úkolu nadále pracoval. Své přátele nepřestával ujišťovat, že do několika svazků rozvržený obsáhlý životopis Karla Havlíčka naleznou v jeho písemné pozůstalosti.[25] Zda tento slib splnil, není ještě jasno, avšak rozhodně musíme přiznat, že v Kazbundovi odešel po E. Chalupném nejzasvěcenější znalec Havlíčkova života i díla.

Při svém úsilí vyčerpat z vídeňských archivů v co největší míře nová fakta, která by doplnila dosavadní znalosti klíčových úseků českých novodobých dějin, nemohl Kazbunda pominout tématiku české revoluce v roce 1848 a svatodušního povstání. Jeho obsáhlá studie *České hnutí roku 1848*, vydaná knižně v roce 1929,[26] patří k nejobsáhlejším dílům autora a byla také podkladem Kazbundovy habilitace na pražské filozofické fakultě. Svým zaměřením, pracovní metodou, výkladem pramenů i snahou vyložit historické události do sebemenších podrobností navazovala na dosavadní vědeckou Kazbundovu produkci; zároveň však dokazovala, že Kazbunda je typický analytik, který ani tváří v tvář tak důležité epizodě dějinného vývoje nepociťoval potřebu synteticky ztvárnit dramatičnost historické reality. První kapitoly jeho knihy vyšly předtím v Českém časopisu historickém s typickým

Manželé Kazbundovi v Jičíně roku 1973. (Foto J. Štrait.)

podtitulem jeho příspěvků (*podle nových archivních pramenů povahy úřední*), a i když vzápětí nikdo nepochyboval o tom, že práce naráz zastínila vše, co bylo dosud o revolučním roce napsáno, nebyly její výsledky přijaty jednoznačně. Svědčil o tom i nezvykle opožděný referát Josef Pekaře,[27] jenž s uznáním ocenil vše nové, co práce přinesla, avšak neopomenul se zmínit o jednostrannosti jejího pohledu, když zdůraznil, že Kazbundova kniha přináší obraz českého hnutí, jak se jevil státním činitelům. Odmyslíme-li si vše, co bylo jistě právem současníky povězeno o závislosti Kazbundova výkladu na pramenech úřední povahy, probleskují v dalších Pekařových kritických připomínkách zároveň náznaky toho, v čem bychom dnes spíše spatřovali přednosti jeho práce. Byla to Kazbundova snaha vyložit vznik pražského petičního hnutí vlivem neutěšených poměrů hospodářských a sociálních, které jitřily nespokojenost lidových vrstev. *Pokusím se dovoditi,* psal autor již v první redakci své knihy, *že to nebyly v samém počátku hnutí mravní pohnutky národní a politické, jež daly první podnět k výbuchu, nýbrž důvody hmotného rázu, těžký materiální tlak, spočívající na nižších třídách obyvatelstva, ona velká hospodářská a sociální krize let čtyřicátých.*[28] Také v posouzení svatodušního povstání projevil Kazbunda odlišná mínění než většina jeho předchůdců, kteří vesměs přijali názor Palackého, že svatodušní bouře svými důsledky přerušily slibný ústavní vývoj českých zemí. Kazbunda kladl důraz na to, a to je příznačné pro jeho argumentaci, že ještě před propuknutím pražského povstání se vídeňská vláda rozhodla zamezit svolání českého sněmu, jak odpovídalo její koncepci centralistického uspořádání říše.

Nezjistíme bezpochyby příčiny, které na sklonku třicátých let vedly Kazbundu k tomu, že uvolnil intenzitu své vědecké produkce. Léta okupace, jež brzy následovala, ostatně zne-

možnila publikační možnosti většině českých historiků, a v poválečném rozvoji se záhy dostavila omezení jiného druhu. Kazbunda prožil okupaci v Archivu ministerstva vnitra, kam byl přidělen po likvidaci ministerstva zahraničních věcí, a teprve konec války mu poskytl možnost návratu do Archivu ministerstva zahraničních věcí, jehož správu převzal. Tehdy mohl rovněž obnovit své pedagogické působení na filozofické fakultě. Odchod do penze a přesídlení z Prahy na počátku padesátých let, jakož i nové poměry na univerzitě, kde po vydání vysokoškolského zákona v roce 1950 zanikla instituce soukromých docentů, jej postupně odvedly do ústraní rodného města. Svědčí o velké pracovní kázni Kazbundově, že nepřestal vědecky pracovat ani v těchto změněných podmínkách, jež mnozí z jeho kolegů považovali za nepřekonatelně obtížné. Opíraje se o nevyčerpatelné zázemí svých výpisků z vídeňských archivů, chystal se k vydání řady prací, jejichž počet a rozsah ozřejmí teprve průzkum jeho pozůstalosti. Řadu let pracoval na dějinách českého divadla v předbřeznové době, na doplňcích své monografie o Havlíčkovi a na dalších tématech. Tiskem mohl vydat pouze obsáhlé dějiny oboru historie na pražské univerzitě, jež jsou co do velikosti jeho nejobsáhlejším spisem a zachycují vývoj stolice dějin od jejího obnovení roku 1746 až do sklonku rakouské éry.[29] Kazbundu tato problematika zaujala již před válkou, kdy do Pekařova sborníku přispěl stati *Dvě kapitoly z dějin stolice dějin na pražské univerzitě*,[30] sledující její osudy v období tereziánského a josefinského osvícenství, avšak teprve v poválečné době přistoupil k celkovému zpracování látky. Práce zachycuje převážně institucionální vývoj historického studia, ač autor věnoval hodně místa i vědeckému působení reprezentantů pražské historické vědy. Jde zároveň o epilog jeho literární produkce, která byla ukončena hodnocením díla Kazbundových učitelů. S nádechem jisté symboliky byl tak zvolna uzavírán kruh vlastní Kazbundovy vědecké práce.

Životní osud Karla Kazbundy, který zesnul v patriarchálním věku 93 let, byl podobný údělu všech lidí, kdož přežili či přežívají svůj věk; o jeho díle však budou dlouho platit nedávno napsaná slova Kutnarova, že se samo stává obdivuhodným pramenem naší novodobé historie, v čemž tkví i jeho velký význam a cena.

Poznámky

[1] *Zahraniční politika Rakouska před válkou francouzsko-pruskou. (Otázka allianční.)* Srv. Disertace pražské university, 1882–1953. Praha 1965, s. 69.

[2] Opočenský, J.: *Archivní úmluva republiky Československé s republikou Rakouskou.* Časopis archivní školy (dále jen: ČAŠ), *1*, 1923, s. 51–141; Hermann-Otavský, E.: *K otázce provedení rozluky spisové a archivní v základním ustanovení mírové smlouvy s republikou Rakouskou dne 18. května 1920.* Věstník ministerstva vnitra, *3*, s. 105–118.

[3] *Organizace a archiv nejvyššího policejního úřadu a ministerstva policie 1852–1867.* ČAŠ, *1*, 1923, s. 23–50.

[4] *Archiv rakouského ústavodárného říšského sněmu (1848 až 1849), rakouské říšské rady (1851–1860) a rozmnožené rady říšské (1860–1861).* ČAŠ, *2*, 1924, s. 44–111.

[5] *Archiv c.k. státní rady 1861–1868 a seznam poradních předmětů týkajících se zemí českých a Slovenska.* Praha 1926.

[6] *Archivní pohroma vídeňská.* Český časopis historický (dále jen: ČČH), *31*, 1927, s. 580–592.

[7] *Možnosti čsl. historické práce ve vídeňských archivech.* ČČH, *37*, 1931, s. 237–251; 38, 1932, s. 477–488.

[8] ČČH, *27*, 1921, s. 265.

[9] ČČH, *27*, 1921, s. 94–131, 353, 412.

[10] Zeithammer, A. O.: *Zur Geschichte der böhmischen Ausgleichsversuche (1865–1871).* 2 díly. Praha 1912–1913.

[11] *Pouť Čechů do Moskvy 1867 a rakouská diplomacie.* Praha 1924.

[12] Z nich zvl. *Dvě Riegrova memoranda.* Zahraniční politika, *4*, 1925, s. 844–870, 954–979.

[13] Schäffle, A. E. B.: *Z mého žití.* 1. díl. Praha 1911, s. 267.

[14] ČČH, *41*, 1935, s. 554.

[15] *Ke zmaru českého vyrovnání.* ČČH, *37*, 1931, s. 512–578.

[16] ČČH, *38*, 1932, s. 265–346.

[17] *Krise české politiky a vídeňská jednání o tzv. punktace 1890.* ČČH, *40*, 1934, s. 80–188, 310–346, 491–528; ČČH, *41*, 1935, s. 41–82, 294–320, 514–554.

[18] ČČH, *41*, 1935, s. 554.

[19] ČČH, *33*, 1927, s. 473–547.

[20] Tamtéž, s. 60–116.

[21] ČČH, *29*, 1923, s. 121–138, 389–410.

[22] ČČH, *30*, 1924, s. 179–306, 502–545.

[23] ČČH, *32*, *1926*, *s. 33–61, 299–334, 542–569.*

[24] Kutnar, F.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví.* Díl 2. Praha 1978, s. 279.

[25] Pozůstalost Karla Kazbundy (cca 100 kartonů) je uložena v Archivu Národního muzea a byla zpřístupněna Alenou Šubrtovou. Srv. Šamberger, Z.: *Poselství Karla Havlíčka z Archivu Národního muzea.* In: Časopis Národního muzea. Ř. historická. Praha 1988, s. 67. (Pozn. editora.)

[26] *České hnutí roku 1848.* Praha 1929, nákladem Historického klubu, 438 s. + 8 obrazových příloh.

[27] ČČH, *37*, 1931, s. 124 an.

[28] ČČH, *34*, 1928, s. 26.

[29] *Stolice dějin na pražské universitě.* 3 díly. Praha 1964, 1965, 1968.

[30] *Pekařův sborník Od pravěku k dnešku.* Praha 1930. 2. díl, s. 281 an.

K událostem let 1968 až 1970 v semilském okrese (I. část)

Ivo Navrátil

V posledních letech se mnozí z nás zamýšleli nad otázkou, zda události tzv. Pražského jara byly opravdu jen bojem uvnitř komunistické strany o mocenské pozice, nebo zda šlo o něco víc; do jaké míry byla na společenských proměnách zainteresována občanská veřejnost, kam směřovaly její spontánní tužby a snahy. K řešení těchto a dalších otázek bychom chtěli přispět – alespoň dílčím pohledem, pokusem o zhodnocení událostí v jednom nevelkém okrese, jehož jméno se tehdy stalo díky mistrné Vaculíkově reportáži proslulým. Vedle regionálního tisku, vzpomínek pamětníků, magnetofonových nahrávek, dokumentačních sbírek, písemností úřadů a společenských organizací jsme mohli poprvé využít také zápisů ze schůzí předsednictva a pléna OV KSČ Semily, zatímco ostatní agenda tohoto orgánu, v předlistopadové době řídícího a ovlivňujícího veškerý politický, hospodářský a kulturní život, byla na sklonku roku 1989 pracovníky sekretariátu svévolně zničena. Nebylo také v našich silách sledovat podrobně vývoj na všech závodech a ve všech obcích okresu – těžiště práce představují Semily jako centrum politické správy, kde se situace díky působení Klubu mladých na jedné straně a protireformě orientované skupiny hodnostářů na straně druhé vyhrotila nejvíce, přihlédli jsme také k pozoruhodné aktivitě turnovského Klubu angažovaných nestraníků, jenž se stal vůdčí silou tohoto největšího města okresu. Z průmyslových závodů jsme se zaměřili na ty, které představovaly páteř okresní ekonomiky, ze společenských organizací pak jsou blíže představeny ty, které buď procházely výraznými proměnami, nebo byly přímo plodem polednového uvolnění.

I. Snahy o demokratizaci veřejného života

Z dostupných pramenů je zřejmé, že dramatické zasedání ÚV KSČ na přelomu let 1968–1969 představitele této strany v semilském okrese překvapilo. Zpočátku měli jen velmi kusé a neúplné informace. Zásluhu na tomto stavu měl zvláště poslanec Národního shromáždění a člen ústředního výboru JUDr. Jan Němec,[1] jenž o novém kursu na mimořádném zasedání okresního výboru KSČ 12. ledna 1968 informoval velmi vyhýbavě. Později se ostatně ukázalo, že na zasedání ÚV, když se jednalo o rozdělení funkcí prezidenta a prvního tajemníka, hájil vehementně Antonína Novotného před kritikou. Zprávy v tisku byly zcela neuspokojivé, o průběhu zasedání byl i vedoucí tajemník okresního výboru

Vítězslav Loskot[2] zpraven jen konzervativním Němcem, takže i někteří osvícenější členové okresního výboru spoléhali spíše na zprávy demokratických zahraničních agentur, zejména Svobodné Evropy. Kritika špatné informovanosti zaznívala z řad občanských i stranických a předsednictvo ÚV na ni nebylo schopno reagovat.[3]

Přelom na Semilsku neznamenala ani okresní konference KSČ 9. až 10. března, která naopak ukázala nepřipravenost, politickou naivitu i houževnatost konzervativního křídla. Místo původně sjednaného tajemníka Lubomíra Štrougala dorazil znovu Němec, hlavní referát si připravil Loskot sám, nezajímavá byla i sama rezoluce. Po konferenci nicméně začal působit tlak veřejnosti a také mnozí delegáti zjišťovali, že udělali chybu, když pod vlivem Jiřího Mareše z Turnova rozhodli hlasovat aklamací, protože tajné hlasování by umožnilo svobodnější volbu. Bylo příznačné, že i text tradiční zdravice pionýrů musel být předem schválen a že V. Loskot a J. Šprengr, brojící proti liberalizaci tisku, se pokusili i vcelku umírněnou diskusi, od níž si delegáti hodně slibovali,[4] podřídit stranické disciplíně a kritické hlasy umlčet.

Významnou roli v této době sehrál krajský deník Pochodeň. Od poloviny března se jeho tvář výrazně mění, stává se názorově pestřejším, aniž by ovšem příspěvky přesahovaly povolený rámec socialistické demokracie. Kraj, který si vysloužil pověst kulturně a politicky nejkonzervativnějšího,[5] se proti vůli reprezentantů KV KSČ začal pozvolna otevírat novým proudům.[6] Na Semilsku byl s neobyčejným zájmem čten otevřený dopis stranické organizace redakce Pochodně plénu Vč KV KSČ, i dalších organizací, kritizujících kabinetní a nerozhodnou politiku vedoucího tajemníka Františka Pechy, zastávajícího tuto funkci již od roku 1955, i tajemníků Zdeňka Kapuciána, Františka Krause a Vojtěcha Říhy. Situací se již 26. až 27. března zabývalo plénum KV KSČ a rozhodlo uvolnit Pechu, Krause a Kapuciána z funkcí, zvolilo také nové předsednictvo a vedením pověřilo redaktora Vladimíra Štěpána. Krajská konference 19. až 21. dubna, která již plně zachytila kvas doby, zvolila novým vedoucím tajemníkem 45letého Miroslava Štěpána, dosud vedoucího tajemníka OV KSČ v Jičíně.

V semilském okrese byli kritice z řad stranické i bezpartijní veřejnosti vystaveni zejména dva reprezentanti – kromě již zmíněného vedoucího tajemníka OV KSČ Vítězslava Loskota to byl předseda Městského národního výboru v Semilech Petr Puturek, který byl pro mnoho lidí symbolem všeho zla padesátých let.[7] Jeho osoba se stala oblíbeným terčem legendárních semilských mítinků, ač se zprvu snažil působit progresívně. Ještě na březnové konferenci se zastal studentů, kteří na Strahově demonstrovali za splnění svých požadavků a jejichž vystoupení bylo surově potlačeno SNB, horoval i pro větší prostor spisovatelské obci. Když poznal, že na mítincích nejde jen o kritiku nějakých drobných omylů, s nimiž on koneckonců nemá nic společného, svůj postoj změnil. První mítink svolal ještě městský výbor ČSM dne 8. dubna na radnici, tedy s Puturkovým požehnáním.[8] Předcházel mu nekonvenční a spontánní průvod mládeže s transparenty *Lepší podmínky našim školám, Mladé a schopné lidi do NV, Více Šiků, méně šikovatelů, Máš-li stranu rád, k řemeslu se vrať* a podobně. Do sálu se vešlo tři sta padesát občanů, pro velký zájem byly ozvučeny i ulice města. Úlohu moderátora postupně převzal dvaadvacetiletý Karel Hádek, reklamní fotograf při Kulturním a společenském středisku v Semilech, který původně oznámené téma *Jak zlepšit život v Semilech?* nahradil otázkami pro předsedu Puturka, vedoucího tajemníka Loskota, náčelníka okresního oddělení VB mjr. Špátu, ředitelku SVVŠ B. Tichánkovou a další představitele veřejného života. Spektrum dotazů bylo během více než šestihodinové otevřené debaty nesmírně široké a na rozdíl od mítinku svitavského, probíhajícího týž den podle předem připraveného scénáře, postihovalo výhradně regionální a lokální problémy: od podivné likvidace firmy Vobořil a Bayer a vzorkovny látek firmy Schmitt přes vystěhování

Poslanci NS a ČNR za semilský okres: JUDr. Jan Němec, Anna Kobosilová, Josef Pulpán.

rolníka Drahoňovského z Žernova, údajné týrání kněží v semilské nemocnici počátkem padesátých let, zabrání majetku Junáka, snětí pamětní desky T. G. Masaryka z radnice, likvidaci dr. Vladimíra Daníčka až po připomenutí konkrétních obětí StB a odsouzení vyšetřovacích metod kpt. Vladimíra Tůmy,[9] kritizovány byly i špatné jevy ve školství, bytové politice, zdravotnictví a mnoho dalších.[10]

O měsíc později, 15. května, uspořádal druhý mítink v přeplněné sokolovně (asi šest set osob) nový fenomén – přípravný výbor semilského Klubu mladých,[11] vedený Karlem Hádkem. ČSM se vylekal otevřenosti jednání a od akce se distancoval. Ve městě se hned ráno objevila hesla *Dubček ano, Loskot ne, Ať žije demokracie, Schopnější lidi do MěstNV*, ale i *Pryč s nadvládou SSSR*, jež předznamenávala průběh večera, o němž jsme podrobně informováni městskou kronikou i slavnou reportáží Ludvíka Vaculíka v Literárních listech.[12]

Pozvání dostali všichni vedoucí činitelé okresu a města, přijal je však pouze okresní prokurátor Jiří Kuník a náčelník StB Zdeněk Stříbrný. V průběhu dramatických šesti hodin mítinku, který navštívili hojně i občané z Železného Brodu, Turnova a dalších míst, vystupovali s obžalobou konkrétních viníků oběti procesů padesátých let, znovu přišla na pořad údajná spolupráce primáře semilské nemocnice při likvidaci duchovních, hovořilo se o konfidentech StB, nekvalifikovaných nomenklaturních kádrech atd. Dnes však musíme ocenit a vyzdvihnout ještě jiný jev, který tehdy vyvolal svrchovaně rozporné reakce občanů. Na tomto mítinku přednesl svůj památný a zřejmě spontánní projev, jdoucí na sám kořen našich společenských problémů, teprve třicetiletý Václav Tomíček, jeden z reprezentantů odbojné semilské mladé generace. Hovořil o tom, že pachatelé zločinů a mučitelé nevinných dosud žijí mezi námi, dosud tu panuje komunistický systém. Byla to právě komunistická strana, která vše řídila a o všem věděla, jejím jménem se páchaly bestiální činy a rabovalo přírodní bohatství. Z toho pro Tomíčka vyplývал jediný závěr: *Komunistickou stranu Československa je nutno považovat za zločineckou organizaci, kterou skutečně byla, a vyloučit ji z veřejného dění, ať se její současní představitelé dělají sebehezčími!* Tomíček znal i cestu, jak KSČ zbavit nadvlády – svobodné volby. Tato slova bezpochyby předběhla dobu o dvacet let, velká část našich občanů na ně nebyla připravena a odmítla se s nimi ztotožnit. Stojí za zmínku, že prokurátoru Kunikovi bylo později kladeno za vinu, že s nimi nepolemizoval, naopak projevil s Tomíčkem souhlas a zdůraznil, že společnost nemůže být svobodná, dokud každý jednotlivec není svobodný, a že je nutno zbavit moci ty, kdo jí zneužívají.[13]

Atmosféra mítinků odpovídala všeobecnému uvolnění letitých zábran svobodnému myšlení a jednání občanů, objektivně je však nutno přiznat, že s výjimkou V. Tomíčka nezazněly (ani z úst Hádkových) hlasy o nutnosti rozchodu se socialistickým vývojem. I předseda K 231 Josef Jiroš na druhém mítinku prohlašoval: Ne mstu, ne kapitalismus, ale socialismus, lidská práva. Dubčekův socialismus s lidskou tváří tehdy souzněl s tužbami většiny občanů i v semilském okrese.

Dodejme ještě, že na druhý mítink vyslal OV KSČ asi padesát řadových členů strany (funkcionářům účast nedoporučil), z nichž někteří v průběhu večera bez valného úspěchu vystoupili a mnozí z nich podle kronikáře projevovali souhlas s navrženou rezolucí. Nezkušenost organizátorů ovšem způsobila, že rezoluce, na jejíž formulaci se podílel na Hádkovu prosbu i spisovatel Vaculík, byla přednesena na samém počátku schůze, během jednání se velká část občanů vzdálila (byl v tom i strach?) a závěrečného hlasování se mohlo zúčastnit jen několik desítek lidí. O to větší ohlas měla po svém rozmnožení. Nejvíce poškozen se cítil Puturek, který Karla Hádka a Josefa Dohnala žaloval.[14] Domníváme se, že její text stojí i dnes za připomenutí:

REZOLUCE

přijatá účastníky veřejného mítinku, konaného dne 15. května 1968 v Semilech I v sále sokolovny nově ustavenou organizací – Klubem mladých v Semilech

1. Odsuzujeme postoj funkcionářů, které jsme zvali na naše shromáždění a kteří nepřišli. Členové organizací, kteří se chtějí ucházet o důvěru lidí, musí chodit za lidmi tam, kde se shromažďují, a nemají se povýšenecky vyhýbat styku s veřejností, i když je jim tento styk nepříjemný.
2. Také v našem městě a okrese došlo v minulosti k nezákonnostem a křivdám, které nebyly dosud napraveny a nikdo se k nim nehlásí. Žádáme OV KSČ, aby konečně – jestliže si dělá nárok na důvěru lidí – vystoupil s jasným prohlášením o tom, jak se chce přihlásit k politice pokrokové části ÚV KSČ, aby zveřejnil konkrétní plán na nápravu chyb, odstranění neschopných kariéristů a dosazení schopných lidí do jejich funkcí a postavení.
3. Na základě plénem vznesených připomínek a některých nabídnutých důkazů žádáme přešetření činnosti s. Petra Puturka ve funkci předsedy ONV i MěstNV po stránce právní. Pro naprostou ztrátu důvěry požadujeme jeho okamžitou rezignaci z funkce předsedy MěstNV, odstoupení z politického života a odnětí neprávem mu udělených státních vyznamenání.
4. Prohlašujeme, že se nezúčastníme žádných voleb, ve kterých budou jakkoli figurovat zkompromitovaní funkcionáři, kterým byl na dnešním plénu drtivou většinou hlasů vysloven projev nedůvěry, jako např. s. Puturek, Loskot, Hypšman apod.
5. Stavíme se plně za požadavek K 231 úplné rehabilitace politických procesů, požadujeme současně rehabilitaci protiprávně provedených postihů zemědělců a drobných živnostníků a žádáme důrazně prošetření nelidských vyšetřovacích metod příslušníků bezpečnostního aparátu, zvláště pak kapitána Tůmy (StB Semily) a dalších.
6. Závěrem prohlašujeme, že chceme nadále bojovat za dodržování socialistické zákonnosti v našem okrese při plném respektování demokratických práv a občanských svobod všech občanů a plně budeme podporovat politiku naší nové vlády, pokud bude vedena úsilím o dosažení ekonomicky silného a politicky nezávislého státu Čechů a Slováků.

Demokratický vývoj vzbuzoval obavy u okresního vedení KSČ, bombardovaného žádostmi o svolání nové okresní konference, znepokojovaného rostoucí aktivitou socialistické a lidové strany, usilujících o samostatnou činnost bez řízení Národní frontou, děsilo je vyslovování nedůvěry vedoucím závodů, které bylo 3. června v ČSAD Semily a Lomnice nad Popelkou podpořeno první stávkou v okrese, vytlačování komunistů z odborových organizací a výzvy k odchodu zprofanovaných a neschopných kádrů strany vůbec. 10. dubna se v Semilech konal okresní aktiv KSČ, avšak hlavní referát ředitele ČTK Miroslava Sulka byl pro většinu účastníků po obsahové i formální stránce hlubokým zklamáním.[15] Vedoucí tajemník Loskot příznačně pozval člověka, který v roce 1948 jako vedoucí tajemník KSČ a předseda okresního akčního výboru Národní fronty v Semilech organizoval únorový převrat.

Proto protiváhu mítinků mládeže měla vytvořit veřejná schůze KSČ, jež by byla v režii městského výboru. Předcházela jí mobilizující všeplenární schůze semilských komunistů, které přijeli povzbudit tajemníci krajského výboru Říha a Nový. 21. května 1968 se sešli také *staří komunisté okresu Semily*, jejichž provolání odsuzovalo mítinky, sílící antisovětismus a antikomunismus.[16] Zde někde se začalo líhnout semilské *zdravé jádro strany*, jež si vytvářelo svou samostatnou partajní politiku, nezávislou na linii dubčekovského vedení. Veřejná schůze KSČ se konala týden po druhém mítinku, 22. května, v téže sokolovně, za účasti asi pěti set občanů. Je pozoruhodné, že asi třetinu tvořili mladí lidé, sympatizující s Klubem mladých a K 231. Hlavní referát přednesl Oldřich Kaderka, vedoucí mezinárodního oddělení ÚV KSČ, který si rovněž vysloužil ostruhy v roce 1948 na Semilsku. Na dotaz z pléna definoval nepřítele státu takto: je jím každý, kdo se staví proti socialistickým vymoženostem, kdo je pro neutralitu Československa, kdo je proti SSSR, kdo chce soukromé vlastnictví výrobních prostředků. Funkcionáři strany byli na této schůzi v ofenzívě a díky pevné režii udrželi její klidný průběh. Hádek se musel bránit, že jeho klub není proti straně, ale chce jen její očistu, naproti tomu prokurátor Kuník přiznal, že nomenklaturní kádry směly být dříve souzeny jen se souhlasem KSČ, a Stříbrný sdělil, že činnost vyšetřovatele StB kpt. Tůmy je šetřena inspekcí. Rozruch způsobilo vystoupení Prokeše z propagačního oddělení n. p. Kolora, který si dovolil zpochybnit opodstatněnost Lidových milicí.[17]

Na třetí mítink přípravného výboru Klubu mladých 5. června 1968 se již mnozí čelní funkcionáři dostavili, protože poznali, že svou váhavostí ztrácejí mezi občany důvěru: byl tu Loskot, který ovšem dopoledne na předsednictvu rezignoval, tajemník ideologického oddělení RSDr. Ladislav Pavelka, předseda ONV Antonín Zlatník, prokurátor Kuník a představitelé města Puturek s tajemníkem Miroslavem Hypšmanem. Den předtím navštívil Karel Hádek Pavelku na okresním výboru s prosbou, zda by nechtěl být vedoucím tajemníkem, jelikož má jejich důvěru. Odpověď byla zamítavá, Pavelka naopak požádal předsednictvo o uvolnění, protože se cítil příliš spjat s minulou dobou, a současně doporučil, aby odešli i ti pracovníci aparátu, kteří tu působí od padesátých let.[18]

Tento mítink byl nejúspěšnějším v celé jejich krátké historii. Přišlo snad tisíc občanů, sokolovna přeplněna, za předsednickým stolem v první řadě komunističtí funkcionáři, ve druhé představitelé Klubu mladých. Pavelka kladně hodnotil, že se Semily konečně probudily, na druhé straně poznamenal, že na Semilsku působí protisocialistické síly, které dokonce spolupracují s mezinárodním imperialismem: oponoval mu učitel Jan Paroulek s upozorněním, že všechny mocenské prostředky má KSČ v rukou a že Toušův článek v okresních novinách Rozvoj je pokusem zdiskreditovat Klub mladých – vinu nese okresní výbor, vyčkávající opatrnicky, jak to nahoře dopadne. Hádek vysvětlil, proč se klub nechce stát členem Národní fronty – je to špiclovská organizace, sloužící KSČ, vstoupí do ní teprve tehdy, až bude střediskem konzultací rovných s rovnými. Pavelka proto zdůraznil, že KSČ nepřipustí opozici, jen oponenta v rámci Národní fronty, odmítl také kolektivní odpovědnost za deformace let padesátých. Mítink, trvající více než sedm hodin, nepochybně odhalil rozpory mezi tužbami veřejnosti a mezemi demokratických práv reformních komunistů. Během června se projevovalo názorové štěpení a polarizace veřejného mínění – mnozí představitelé inteligence nabývali přesvědčení, že Hádek a jeho družina zašli příliš daleko, a důvěřovali komunistické straně, že to se svým přerodem myslí doopravdy. Protože nejkritičtěji vystupovali dvacetiletí, zahánějící do opozice tehdejší padesátníky, byl konflikt mnohdy nesprávně chápán jako generační dialog. Otevřená témata byla ovšem živě probírána, k čemuž přispěla i skutečnost, že průběh mítinků redaktor Stanislav Šimanovský pravidelně nahrával a nejzajímavější vystoupení vysílal v okresní síti rozhlasu po drátě, k malé radosti potrefených veličin.[19]

Když v polovině června 1968 hodnotilo předsednictvo OV KSČ politickou situaci, muselo konstatovat, že komunisté jsou úplně dezorientováni – dříve nebyly informace téměř žádné, nyní je jich bezpočet, kdo se v tom má vyznat. Společenský pohyb se neuvěřitelně zrychlil a diferencoval, stoupl zájem občanů o politiku a sdělovací prostředky, lidé se chtěli stát aktivními spolutvůrci společenského dění. Předsednictvo přiznalo, že zatímco vedoucí činitelé ústředního výboru se těší důvěře občanů, pověst okresních a místních funkcionářů je silně pošramocena, což vede *k negaci dvacetiletých úspěchů*. Záchranou měl být tzv. akční program, kolem něhož by se sjednotili komunisté, ostatní politické strany i nestraníci.[20]

Akční program ÚV KSČ, přijatý 5. dubna 1968, byl veřejností se zájmem studován. Kladně se hodnotilo, že umožňoval přístup k funkcím v hospodářském, společenském a kulturním životě i členům jiných stran a bezpartijním, sliboval rehabilitaci neprávem odsouzených osob a nápravu spáchaných křivd, uplatňování vedoucí úlohy KSČ bez mocenských prostředků, zvýraznění samostatnosti hospodářských subjektů v průmyslové a zemědělské výrobě atd. Semilští komunisté nicméně začali s přípravou vlastního akčního programu až o měsíc později, protože březnová konference zakonzervovala rostoucí problémy s neschopným aparátem okresního výboru a zejména napětí mezi jednotlivými tajemníky. Proti konzervativnímu Loskotovi stál reformní Pavelka, podporovaný tajemníkem pro národohospodářský úsek Otakarem Adamcem: *On dovede domýšlet všechny závěry, on je duchovní*

Jeden z rituálů – vedoucí tajemník OV KSČ Loskot váže stuhy na pionýrské prapory.

otec...,[21] zatímco organizační tajemník ing. František Valečka se pokoušel mezi oběma póly lavírovat. Tyto poměry na sekretariátu měly v době, kdy fakticky řídil veškerý život v okrese, dalekosáhlé důsledky – do dosud výlučně vnitrostranických záležitostí začínali pojednou mluvit řadoví občané.

Do poloviny června byl ve 24 odborových organizacích vyměněn celý závodní výbor, dvanáct předsedů závodních výborů nedostalo důvěru nebo sami rezignovali, začaly vznikat samostatné odborové svazy, jako lékařů, zdravotních sester, mistrů apod. Množily se vážné připomínky k vedoucím funkcionářům, jež měly být řešeny na červnové mimořádné okresní konferenci KSČ, kde měl být do čela okresní organizace postaven L. Pavelka.[22]

Ještě před konferencí, 22. června 1968, svolal přípravný výbor Klubu mladých čtvrtý mítink, tentokrát do amfiteátru přírodního divadla v Semilech. Uvedly jej opět nápisy v ulicích *Loskot se kroutí, KSČ se hroutí* nebo *Vrátí-li se staré časy, nevytáhnem paty z basy*. Loskot je hodnotil jako trestný čin pobuřování, prokurátor Kuník s mjr. Špátou to kvalifikovali jako pouhý přestupek.[23] Tříhodinovou besedu navštívilo asi dvě stě padesát občanů (působila již únava z nezvyklé politické aktivity?), kteří se zájmem vyslechli dopis členů KSČ ze semilské Technometry, vyslovujících podporu Klubu mladých a oceňujících, že mladí nečekali na liknavé funkcionáře, současně však žádajících, aby nebyly připuštěny antikomunistické projevy Tomíčkovy. Redaktorka Mladého světa Eda Kriseová vyprávěla mj. o svém pronásledování po otištění článku o poměrech v Domově mládeže n. p. Kolora, když si semilská vrchnost stěžovala na ÚV KSČ a ÚV ČSM a žádala její hlavu.[24] Další plánované mítinky se pro nepřízeň úřadů nemohly uskutečnit.[25]

Pouhé dva dny před okresní konferencí komunistů vzrušil veřejnost článek Ludvíka Vaculíka *Dva tisíce slov,* otištěný v Mladé frontě, Práci a Literárních listech. Na dálnopis ústředního výboru (podepsaný Aloisem Indrou, jehož negativní postoj k demokratizaci byl již tehdy na Semilsku dobře znám) měly 28. června odpovědět odsuzující rezoluce ze všech základních organizací KSČ. Tato demagogická akce se však nesetkala s obvyklou manifestační podporou, dokument si získal i ve stranických řadách četné příznivce.

Diskuse pokračovala na mimořádné okresní konferenci KSČ 29. června 1968. Základní teze dokumentu podpořily ZO KSČ semilských škol, SVVŠ Turnov, závody 01 a 02 semilské Tofy a řada dalších.[26] Naproti tomu oficiální odsuzující stanoviska Alexandra Dubčeka, ÚV KSČ, vlády a také této semilské konference (byť jen šedesáti procenty hlasů) ukázala meze obrodného procesu, které ani tzv. demokratický socialismus nedokázal a nechtěl překročit. Veřejnost od tohoto okamžiku začala mít oprávněné obavy ze zpomalení demokratizace, z omezování svobody projevu, z používání mocenských prostředků k potlačení odlišného názoru. Shodou okolností v témže čísle Literárních listů publikoval L. Vaculík ironizující reportáž *Obrodný proces v Semilech*, jež měla mimořádný ohlas nejen v okrese, ale v celé republice. Brzy bylo zdůrazňováno, že oba články nebyly publikovány jen náhodou současně, ale semilský případ měl být naplněním výzvy Dva tisíce slov v praxi, a to především v té pasáži, zdůvodňující oprávněnost rezistence vůči neschopným funkcionářům.[27]

Naděje do mimořádné okresní konference vkládal i přípravný výbor KAN v Turnově, který jejím delegátům zaslal otevřený dopis (přečtený zvláštní náhodou ortodoxním Jiřím Marešem, jenž jinak členy klubu, jimž přezdíval *šolcové* podle výrazné osobnosti JUDr. Václava Šolce, vůbec neměl v lásce) s přáním zdaru v době, kdy nejdůležitější otázky života národa nemohou řešit orgány lidosprávy, volené ve svobodných volbách.[28]

Samotná konference toužila být předělem mezi starým a novým chápáním socialismu. Do okresního orgánu byla zvolena řada nových tváří. Puturek na poslední chvíli kandidaturu vzdal, když proti sobě cítil silný odpor. Konference přijala akční program,[29] ale odsoudila Dva tisíce slov, v rezoluci se na jedné straně horovalo pro boj s konzervativními tendencemi,

Předseda MěstNV Semily Petr Puturek.

současně ale také s projevy antisocialismu a antikomunismu, vyjadřoval nesouhlas s omezováním práva na svobodu projevu sdělovacích prostředků a zároveň s formováním politické opozice mimo Národní frontu. Usnesení také požadovalo důslednou nápravu přehmatů padesátých let, oproštění strany od nositelů deformací, odstranění direktivních vstupů stranických orgánů do ekonomiky atd. V tajné volbě zvolili delegáti 39 členů a 15 kandidátů okresního výboru, avšak bez bývalého nadšení a jednoty – nejvíce hlasů získal Otakar Adamec (155) a Ladislav Pavelka (154), ostatní méně než osminu. Konference zvolila též devět delegátů XIV. sjezdu a Mojmíra Stuchlíka a Jaroslava Čeřovského navrhla za členy ústředního výboru. Nejvyšší okresní funkci vedoucího tajemníka přijal major Václav Stěhulka,[30] čtyřicetiletý politický funkcionář armády a Svazarmu, jenž ve svém úvodním projevu apeloval na komunisty, aby se postavili do čela obrodného procesu v semilském okrese. Tato slova potvrzují, že KSČ zde – na rozdíl od Prahy a většiny ostatních regionů – jeho režii skutečně v rukou neměla.

Na přelomu června a července 1968 se v Semilech rozhořel nemilosrdný boj Klubu mladých s vedením radnice a bylo na Stěhulkovi, aby záležitost řešil. Předseda národního výboru Puturek a tajemník Hypšman neochvějně seděli na svých židlích. Nový vedoucí tajemník, který se na veřejné schůzi v semilském kině 3. července sympaticky uvedl prohlášením, že KSČ musí společnosti sloužit a ne vládnout, musí se řídit etickými principy

demokracie a má zájem spolupracovat se všemi občany bez rozdílu přesvědčení, náboženského vyznání či národnosti,[31] se pokusil Puturka pohnout k abdikaci ihned poté, jakmile 8. července nastoupil Karel Hádek na Riegrově náměstí protestní hladovku. Puturek stále váhal, když se však připojil nátlak městského výboru Národní fronty (po osobní intervenci vedoucího odboru vnitřních věci ONV JUDr. Miloše Plachty), týž den rezignoval a k abdikaci byl získán i Hypšman. O celé události bylo promptně informováno předsednictvo vlády a vyslaný zmocněnec ministerstva vnitra s překvapením konstatoval, že nic podobného se dosud v celé republice nestalo.[32] Semilům spadl těžký kámen ze srdce, 9. srpna měl Puturek ohlásit rezignaci plénu národního výboru.

Za měsíc se ovšem Puturkovi věc rozležela v hlavě a vrátil se na radnici s tím, že byl k rezignaci přinucen. Významnou podporu získal 18. července v členské schůzi své 1. uliční organizace KSČ (předsedkyně Františka Šimková, místopředsedkyně Jiřina Stinilová). Plénum bylo svoláno o den dříve bez větší propagace, a protože Puturek stihl zmanipulovat klub komunistů, při malé účasti poslanců (29 ze 46) nezískali Puturkovi odpůrci potřebnou většinu všech zvolených poslanců (19 pro rezignaci, 9 proti, 1 hlas neplatný, u Hypšmana byl poměr opačný). Znovu a naposledy se hlasovalo na plenárním zasedání 3. října 1968, kdy už měl Puturek v rukou trumf – soudní výhru nad Hádkem. Z třiceti přítomných vyslovilo s jeho rezignací souhlas dvanáct, nesouhlas osmnáct poslanců.[33]

Kuriózním momentem v této kauze je, že Puturek, který všechny útoky na svou osobu prezentoval jako útoky na samu stranu, byl vlastně svými šéfy již dávno zatracen. Roku 1963 rozhodlo předsednictvo OV KSČ, že Puturek musí z funkce předsedy národního výboru odejít – ten se to však nějak dověděl a opatřil si mocné přímluvce. V listopadu 1967 o jeho odchodu rozhodl městský výbor KSČ a ani v tomto případě se Puturek usnesení stranického orgánu nepodřídil, neustoupil ani klub komunistů v národním výboru, podporovaný stalinistickou první uliční organizací.[34]

Předběhněme na tomto místě tok událostí, abychom mohli připomenout ještě jednu akci neúnavného přípravného výboru Klubu mladých (Karla Hádka, Bohumila Mrklase a Miloše Hujera), který se pokusil proti všemocnému Puturkovi ještě jednou vystoupit. Učinil tak otevřeným dopisem, který vyvěsil 29. října na improvizované tabuli na Riegrově náměstí. Autoři v něm dokazovali, že obrodný proces v Semilech vyžaduje osobu s vyššími odbornými a morálními kvalitami, než má Puturek, který se v minulosti prokazatelně dopouštěl deformací, po lednu neuposlechl výzvy k čestnému odchodu zkompromitovaných funkcionářů, okresní soud v Jilemnici lživě informoval o tom, že mu byla plénem národního výboru vyslovena důvěra, a naopak plénum před hlasováním o důvěře ovlivnil publikací rozsudku, který ještě nenabyl právní moci. V dopise redaktoru Práce J. Lorencovi Puturek označil Klub mladých za protisocialistickou a pravicovou organizaci, což zdůvodnil tím, že Hádek pro svou osobu požaduje oslovení *pane* místo obvyklého soudruhování.

Okresní národní výbor vydal Klubu mladých výzvu k odstranění dopisu, jenž by mohl ohrozit veřejný pořádek ve smyslu zánovního zákona č. 126/68 Sb. K. Hádek odpověděl, že setrvávání P. Puturka ohrožuje veřejný pořádek daleko více – následovalo ukrytí desky na radnici za asistence VB a trestní stíhání Hádka pro trestný čin útoku na státní orgán a orgán společenské organizace, jež však prokurátor Kuník odmítl převzít a místní lidový soud mohl Hádka odsoudit 18. června 1969 jen k pokutě za provinění proti socialistickému soužití.[35]

II. Omezený rozvoj demokratických práv a institucí

Již na prvním semilském mítinku se ukázala být palčivým problémem otázka smyslu a poslání Národní fronty, kterou komunisté chápali jako nástroj k prosazování svých mo-

censkopolitických cílů. Občané kritizovali nejnápadnější jev – proč musí být vedoucí tajemník OV KSČ současně předsedou OV NF. Na ustavující schůzi 11. července 1968 si nový okresní výbor NF, vytvořený ze zástupců okresních výborů všech společenských organizací, zvolil tajným hlasováním nové předsednictvo a předsedou se stal MUDr. Vladimír Holas, ředitel OÚNZ a *řadový* člen OV KSČ, samozřejmě na doporučení své strany.[36] Místopředsedy byli zvoleni Vilém Šturm (předseda okresního výboru Československé strany socialistické), Anna Dolenská (předsedkyně okresního výboru Československé strany lidové) a Luboš Grafek (předseda okresní odborové rady), tajemníkem bývalý předseda okresního akčního výboru Národní fronty v Turnově Jan Gdovín. V prohlášení k občanům byl vysloven program, vycházející již plně z nových, polednových pohledů: *Každý občan bez rozdílu politické příslušnosti i politicky neorganizovaný a bez rozdílu náboženské příslušnosti může v Národní frontě plně a svobodně uplatnit svůj podíl na politickém životě... S členstvím v Národní frontě je neslučitelná propagace fašismu, rasismu, antisemitismu a antikomunismu.*[37] Ačkoliv se v provolání již nezdůrazňovala vedoucí úloha KSČ, naopak *v našem okrese nebude mít žádná politická strana ani společenská organizace právo si přivlastňovat moc*, přesto si komunisté v tomto orgánu udrželi absolutní většinu. Tuto skutečnost napadl tajemník OV KSČ Pavelka v okresním tisku: jestliže má být Národní fronta reprezentací politického a sociálního složení obyvatelstva, pak není udržitelné, že z dvanáctičlenného předsednictva jsou pouze dva zástupci ostatních politických stran, z 21členného pléna je pak jen šest nestraníků, dva příslušníci ČSS a jeden ČSL.[38] K novým volbám v důsledku srpnových událostí již nedošlo a po listopadovém zasedání ÚV KSČ se Národní fronta kajícně vrátila k osvědčené koncepci vedoucí úlohy komunistické strany. Za zmínku stojí vývoj Národní fronty v Turnově. Díky zapojení několika členů Klubu angažovaných nestraníků a K-231 se městský výbor stal velmi iniciativním. Na památné schůzi 9. srpna 1968 se po čtyřhodinovém jednání dokonce vzdala mandátu poslance Národního shromáždění Anna Kobosilová, kterou veřejnost znala především z neblahého působení předsedkyně školské a kulturní komise ONV, kritiku však sklidila za svou práci kádrovačky v turnovských Sklářských strojírnách. Musíme ocenit zvláště statečné úsilí předsedy městského výboru Národní fronty, profesora střední umělecko-průmyslové školy Zbyňka Suka – teprve 1. října 1969 se ho komunistům podařilo nahradit majorem Josefem Vlnou a 28. ledna 1970 na své členství ve výboru musel rezignovat také JUDr. Václav Šolc (původně za KAN, po jeho zákazu za Sokol a lidovou stranu).[39]

Od března roku 1968 se začala osamostatňovat politika okresních výborů i místních organizací obou nekomunistických a dosud beze zbytku poslušných stran, zatímco jejich ústředí vyčkávala. Po lednu již padla povinnost nechat si v OV NF schvalovat přijetí každého nového člena a zachovávat komunisty stanovené přípustné počty svých příslušníků,[40] nadále však nesměly zakládat vlastní mládežnické a odborové organizace.[41] Díky politickému uvolnění byly pořádány hojně navštěvované veřejné schůze za účasti významných delegátů, měsíc za měsícem rostla členská základna. V semilském okrese se dařilo zejména lidovcům, kteří začínali se sto osmdesáti členy v sedmi organizacích. K 15. červenci 1968 měli již pět set osmdesát členů a k 5. září přes šest set členů ve třinácti místních organizacích, do konce roku pak 17 organizací s téměř devíti sty členy. Také v Podkrkonoší tradiční socialisté získávali nové členstvo: zatímco v lednu 1968 měli ve třech organizacích necelých sto členů, k 15. červenci již sto osmdesát členů a k 5. září 244 členů v sedmi organizacích.[42]

Menší úspěch socialistů lze vysvětlit tím, že zvláště na Turnovsku, kde bývali národní socialisté před únorem 1948 nejsilnější stranou, získával mezi inteligencí velký vliv Klub angažovaných nestraníků, zatímco staří členové socialistické straně pro její kolaboraci s KSČ nedůvěřovali.[43] Pokus o založení závodní organizace v turnovském národním pod-

niku Šroubárna byl zmařen, v březnu 1968 se nepodařilo vyměnit předsedu okresního výboru. 21. května 1968 uspořádali turnovští socialisté veřejnou schůzi s projevy místopředsedy krajského výboru Františka Haase a redaktora Svobodného slova dr. Vaclíka, jenž podpořil požadavek samostatné kandidátky strany, požadoval přijímání členů ČSS a ČSL do Lidových milicí, odsouzení Milady Horákové označil za sprostou vraždu a ujistil přítomné, že pokud budou na závodech základní organizace KSČ, musí je tam zakládat i socialisté.[44]

Přihlášky do lidové strany korespondovaly s návratem občanů do aktivního církevního života. Již od roku 1966 rostla návštěvnost bohoslužeb (nejvíce v okolí Studence a na Lomnicku) i frekvence dalších obřadů – v roce 1969 bylo pokřtěno třicet devět procent všech novorozenců, zvyšoval se také počet církevních pohřbů. Zvlášť sympatický byl růst počtu dětí, přihlášených do školní náboženské výchovy – ve školním roce 1966/67 6,66 procent, 1967/68 6,73 procent, 1968/69 14,98 procent, 1969/70 15,50 procent veškeré dětské populace. Někteří duchovní se věnovali výchově mládeže – jilemnický vikář dr. Zemanec vedl skautský oddíl v Horní Branné, farář československé církve Plašil v Přepeřích; lomnický farář Žemlička roku 1968 zřídil v Malé Úpě dětský tábor pro osmdesát dětí – všem byla zakrátko tato činnost zakázána.[45] Lidovci se na rozdíl od socialistů snažili o samostatnou politiku, aby byli komunistům rovnocenným partnerem. Vytvořili si dokonce dva akční programy, přičemž v druhém, interním, odmítli respektovat vedoucí úlohu KSČ.

Realita politického vývoje přiměla okresní výbor KSČ, aby se pokusil navázat neformální kontakty s představiteli ostatních stran. Největší nebezpečí komunisté spatřovali v dosud ilegální straně sociálně demokratické, a to zvláště poté, když 3. července 1968 vznikl v Hradci Králové prozatímní přípravný krajský výbor. Tehdy se KV KSČ rozhodl sestavit seznamy bývalých sociálních demokratů a novou stranu rozštěpit – levici izolovat, pravici úplně umrtvit. K tomu měla sloužit i zvláštní komise OV KSČ pro práci se sociální demokracií,[46] i odměňování věrných soudruhů pamětními medailemi k 50. výročí vzniku republiky (Františka Prudiče, bývalého předsedy okresní organizace sociální demokracie v Turnově, od února 1948 člena KSČ i OAV NF).

První jednání s nekomunistickými stranami se mělo konat 23. srpna 1968 a podle dochovaných tezí se mělo diskutovat o postavení KSČ, partnerských vztazích mezi politickými stranami apod. OV KSČ se již tehdy smířil s ustavováním základních organizací obou stran na závodech, jednání mělo předejít politickým střetům a narušování činnosti jednotných odborů. Největší obavy budily vlastní kandidátky politických stran do nadcházejících voleb – KSČ usilovala o dohodu stran na jednotné kandidátce Národní fronty.[47]

Vedení obou nekomunistických stran se oficiálně hlásilo k polednové politice KSČ a k jejímu akčnímu programu, s čímž mnozí noví členové nesouhlasili. OV KSČ cítil, jak se mu obě strany vzdalují, a proto se po sovětské invazi pokusil vytvořit nikoliv rovnoprávné vztahy, jak to ukládal akční program, ale aspoň partnerské. Duší těchto jednání byl tajemník L. Pavelka, jenž vedl po schválení tezí dohod v předsednictvu diskuse s reprezentanty obou stran, korunované 18. února 1969 podpisem politických dohod mezi OV KSČ na straně jedné a OV ČSS a OV ČSL na straně druhé, a to na *neutrální půdě* okresního výboru Národní fronty.[48]

Protože se domníváme, že tato jednání byla v Československu ojedinělým zjevem, pokusíme se obsah dohod stručně charakterizovat, aniž bychom chtěli příliš zveličovat jejich význam – vládnoucí strana je zavrhla dříve, než se mohly prakticky uplatnit.

V preambuli byl stručně hodnocen polednový vývoj a vysloveno přesvědčení, že poskytl celou řadu nových pozitivních hodnot, jež je nutno do budoucna zachovat, upevňovat a rozvíjet; konstatovalo se tu také, že *měl prosocialistický charakter a negativní rysy a extrémy jsme byli schopni řešit vlastními prostředky a nebylo třeba zásahu zvenčí*. Dohody

odsoudily takové uplatňování vedoucí úlohy KSČ, které vedlo k režimu osobní moci – OV KSČ se v nich zavazoval provádět otevřenou politiku, zbavenou direktiv a svévolných rozhodnutí. KSČ se v dohodách uznává za jedinou sílu, schopnou vyvést zemi z ekonomických potíží; obě nekomunistické strany si za cíl kladou vybudování socialismu, při respektování odlišného ideového základu. Dohody měly umožnit přímý dvoustranný styk na úrovni předsednictev stran, vedoucích funkcionářů, delegací a podobně, bez berliček Národní fronty.[49]

Jaké byly konkrétní výsledky dohod? V materiálech OV NF se dochoval pouze jediný stenografický záznam porady představitelů OV KSČ, OV ČSS a OV NF ze 7. října 1969 (lidovci neprojevili o koordinaci činnosti zvláštní zájem), na níž se účastníci podrobně informovali o situaci v socialistické i komunistické straně, o budoucí spolupráci (formou čtvrtletních schůzek); socialisté přislíbili, že do své strany nebudou přijímat bývalé členy KSČ, K 231 a KAN, a potvrdili, že formální stránku politických dohod bude nutno upravit podle závěrů posledních plén ÚV KSČ.[50] Dohody přirozeně přepracovány nebyly. Naopak – 21. května 1970 se na OV NF sešli čelní představitelé všech tří stran a vedoucí tajemník OV KSČ své partnery informoval, že v situaci, kdy KSČ upevňuje svou vedoucí úlohu, nemůže dohody akceptovat. Nesetkal se s žádným odporem – předseda OV ČSL Václav Zíma prý dohodu už dávno považoval za neplatnou a bezpředmětnou, také předseda OV ČSS Vilém Šturm mínil, že by se *to mělo zlikvidovat*, že sice dohodu nepoužívali, ale často jim pomáhala *ke zlomení špiček* na schůzích. Předseda okresní revizní a kontrolní komise KSČ Jan Klaban soudil, že dohod není třeba, když ústřední výbory obou stran bezvýhradně souhlasí s politikou KSČ. Podle vedoucího tajemníka Kouckého dohody pramenily z nemohoucnosti a rozkladu KSČ. Volal také po očistě stran od *živlů* a Zíma si pochvaloval, jak se mu od nástupu do funkce v dubnu 1969 podařilo všechno konečně uvést na správnou míru a připravit rozsáhlé změny v plénu i předsednictvu okresního výboru. V Lomnici a Turnově se musí vyměnit celé vedení! Tajemnice socialistů Z. Řídká o čistkách nemluvila – *bratr Šturm si kádrové otázky hlídal a rovněž při členských schůzích si všechno hlídáme.*[51] 26. května 1970 byli předsedové nekomunistických stran bez skrupulí předvoláni na OV KSČ a tam dohody anulovali pro jejich *krajně revizionistický, oportunistický a protisovětský* obsah. V předsednictvu OV KSČ byla revokace dohod zdůvodněna tím, že znevažovaly postavení KSČ a podkopávaly její vedoucí úlohu – *v Národní frontě není místa pro partnerskou spolupráci a konfrontaci rozdílných názorů* – dohody přímo vytvářely *předpoklady k návratu k tzv. předúnorové demokracii*.[52]

Po této odbočce se však vraťme znovu do doby předsrpnové. Jak známo, v roce 1968 se měly konat volby poslanců do zastupitelských orgánů všech stupňů. Kandidáti nebyli vybíráni přímo, ale plény a předsednictvy okresních výborů společenských organizací, při zdůraznění politické příslušnosti. Již 10. ledna rozhodlo předsednictvo OV KSČ, že v sedmdesátičlenném ONV bude majorita KSČ 60 až 65 procentní, pět členů bude dohromady za ostatní strany, jen dvacet pět dosavadních poslanců se mělo vyměnit.[53] Předvolební schůze v únoru a březnu měly bouřlivý průběh a návrhy na poslance, na nich vznikající, směřovaly především do řad dosud opomíjené inteligence – vybíráni byli učitelé, lékaři, inženýři. Voliči požadovali, aby kandidáti předstupovali již na těchto schůzích s vlastním programem, kritizovali nepřiměřené zastoupení komunistů, strany uvažovaly o vlastních kandidátkách. Během jara sílily hlasy, volající po změně nedemokratického volebního zákona. Podle předběžných průzkumů se zvláště v obcích nejevila situace pro KSČ nijak růžově, a tak následovalo odročení voleb.[54] Předvolební schůze byly také příležitostí k nastolení požadavku revize územního uspořádání. V Turnově se o samostatný okres bral nejen národní výbor, ale i městský výbor KSČ; probíhala jednání se sousedními ONV v Jablonci nad Nisou

a Liberci i s obcemi, které dříve patřily k Turnovu. Obvinění Václava Kopeckého, Vladimíra Kouckého a Oldřicha Pavlovského,[55] že *navrhli, dohodli a direktivně prosadili* v roce 1960 nynější podobu semilského okresu, bylo obsaženo poprvé v rezoluci MěstV KSČ předsednictvu ÚV KSČ.[56] Přirozené územní svazky hospodářské, kulturní a historické byly nepochybně rozbity, vzpomínka na Turnov jako město okresní byla ještě velmi živou.

16. července si turnovská delegace vymohla slyšení v kanceláři místopředsedy vlády Gustáva Husáka a tajemníkem dr. Novotným byla přislíbena náprava v první etapě, tj. do voleb. Nebyl to ovšem případ jediný. Jilemnice projevila zájem o začlenění do nového okresu Krkonoše (spolu s Vrchlabskem), avšak v listopadu byli všichni žadatelé odmrštěni s poukazem na nevhodnost doby. Obnovené samosprávné povědomí našlo výraz také v účasti předsedy turnovského národního výboru na ustavujícím sněmu Svazu měst a obcí ve dnech 20. až 21. srpna 1968 v Praze.[57] Klasickou ukázkou hry na demokracii byly tzv. volby do České národní rady. 3. července 1968 byli na schůzi OV NF vybráni čtyři kandidáti – dva straníci (profesor SVVŠ Oldřich Kolzrt ze Semil a ředitel ZDŠ Rudolf Horáček z Podmoklic) a dva nestraníci (profesor SVVŠ Jiří Vodvárko z Jilemnice a učitel ZDŠ Rudolf Hlava ze Semil). Z nich byl ve druhém kole vybrán R. Hlava, kterého též schválil OV KSČ.[58] S kandidáty nebyl čas jednat, týž den si návrhy odvezl tajemník KV KSČ Říha a ihned byly spolu s charakteristikami kandidátů odeslány z KV NF předsedovi České národní rady Krieglovi. Užší výběr se zřejmě prováděl až v Praze.[59] Semily doufaly v pomoc poslance Jana Němce, avšak marně – Národnímu shromáždění byla předložena kandidátka bez Hlavy. Nepřímá volba poslanců České národní rady byla pochopitelně ostře kritizována a opravdové rozhořčení v okrese způsobilo, že potřebných padesát procent hlasů nezískali oblíbení ing. Jiří Hanzelka a Pavel Kohout.[60] Kritika parlamentu, nerespektujícího zájmy voličů, vyústila v celostátní akci za odvolání konzervativních poslanců.

Přesto se trapná situace za půl roku opakovala, když po federalizaci měla být ČNR doplněna ze sto padesáti na dvě stě poslanců. Tentokrát již podle osvědčených třídních hledisek: okres Semily měl během čtrnácti dnů vybrat jednoho mladého dělníka, komunistu. Předsednictvo OV NF doporučilo dva kandidáty, protože nedošlo ke shodě – OV KSČ prosazoval člena okresního štábu Lidových milicí Josefa Pulpána z turnovské Juty, zatímco Národní fronta vybrala poslance ONV Mojmíra Stuchlíka ze semilské Technometry.[61] Z krajského výboru odešel návrh jediný, totiž na Pulpána, který se pak skutečně poslancem ČNR stal. Je příznačné, že OV KSČ při výběru vůbec nebral ohled na veřejnost – nesouhlas projevil závod, městský výbor NF v Turnově a 18.února 1969 také plénum okresního výboru NF. Pulpán se tím dostal do velmi nepříjemných situací, odškodněn byl později zvolením do předsednictva OV KSČ a posléze se stal dokonce pomocníkem vedoucího tajemníka.

Naši pozornost budeme nyní věnovat vývoji společenských organizací, sdružujících pod kazajkou Národní fronty občany *k naplnění jejich potřeb a zájmů.*

Nejpočetnější bylo Revoluční odborové hnutí, kterému se od března 1968 dostávalo přísné kritiky. Členové požadovali, aby se ROH přerodilo z poslušného vykonavatele a zprostředkovatele stranických a vládních usnesení v organizaci, jež by plně hájila jejich zaměstnanecké a pracovní zájmy. Ve snaze docílit, aby v odborových orgánech byli skutečně zástupci zaměstnanců, byly nové závodní výbory voleny bez obvyklého vlivu ZO KSČ, místy museli předsedové pozbyvší důvěru sami rezignovat. Například v třináctičlenném ZV ROH n. p. Technometra Semily zůstali jen čtyři komunisté, v n. p. Průmysl trvanlivého pečiva v Lomnici nad Popelkou vznikly dva závodní výbory docela bez komunistů.[62] 24. dubna 1969 nahradila okresní odborovou radu okresní rada odborových svazů (OROS), složená z delegovaných zástupců jednotlivých svazů. Tento orgán již neřídil závodní výbory, ale měl k nim jen delegovanou pravomoc. Aby byla zajištěna vedoucí úloha

komunistů, byl výběr zástupců projednáván v ZO KSČ rozhodujících závodů – přesto z 28 členů OROS mělo jen jedenáct legitimaci KSČ. Pouze dva svazy, školství a státních orgánů, měly vlastní okresní výbory, ostatní řídily přímo ústřední výbory. Aby se zabránilo nekoordinovaným schůzím předsedů závodních výborů (Turnov), rozhodla OROS, že je mohou svolávat jen místní výbory NF. V této době měli komunisté v závodních výborech jen třetinu hlasů; postupně ztratili zastoupení v ZV ROH Elektropřístroj Rokytnice nad Jizerou, Naveta Jablonec nad Jizerou, Hedva Hradsko, Kovozávody Semily a Preciosa 06 Turnov, abychom uvedli alespoň největší závody. Značně se zvýšil také podíl bezpartijních předsedů závodních výborů,[63] byť předsedou OROS zůstal komunista.

Druhou největší organizací se stal Svaz zemědělců, později přetvořený ve Svaz družstevních rolníků, jehož přípravný okresní výbor vznikl již před červencovou nitranskou konferencí z podnětu ředitele okresního zemědělského sdružení ing. Josefa Krause. Na

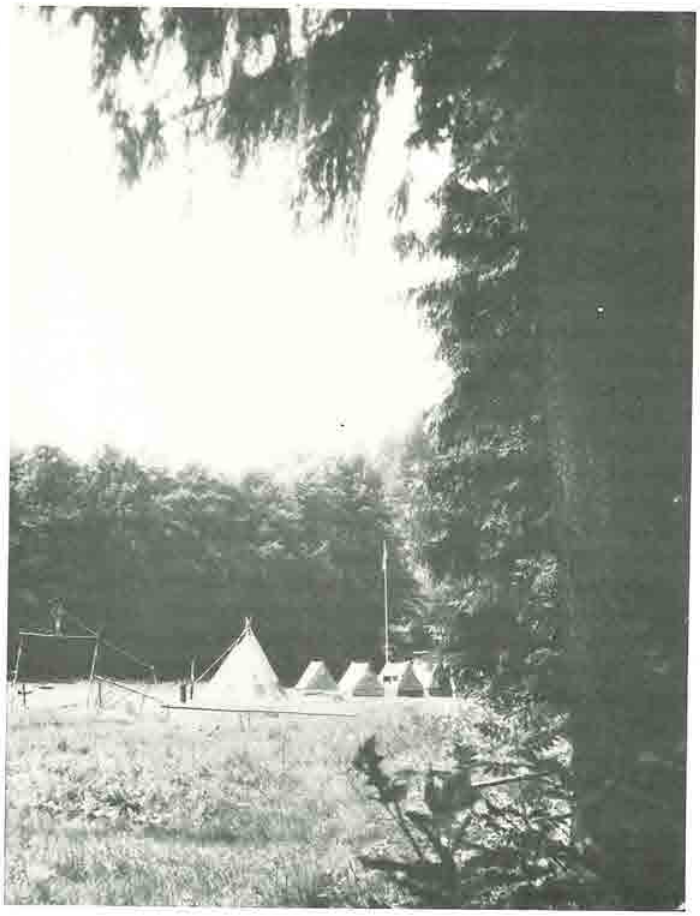

Tábor jilemnických skautů pod Návarovem roku 1969. (Foto J. Bažant.)

okresní konferenci 17. prosince 1968 v Sedmihorkách, které se zúčastnili zástupci 33 přípravných výborů,[64] byl zvolen 31členný okresní výbor (jen s šesti komunisty) a 13členné předsednictvo (s třemi komunisty). Za dva roky měl svaz 44 základních organizací v JZD se 7563 členy a jednu základní organizaci soukromě hospodařících rolníků s 21 členy.[65] Prvním předsedou byl zvolen ing. František Horák, předseda JZD Veselá, který prosazoval krytí nákladů výroby cenami (dosud jen ze 75 procent) a odstranění direktivního řízení zemědělství. Připravováno bylo obnovení hospodářského družstva v Turnově.[66]

Jako první ze zakázaných spolků obnovil svou činnost v našem okrese Junák. Již 4. dubna 1968 svolal turnovský učitel Ladislav Petrnoušek veřejný sraz bývalých členů, Sdružení přátel Junáka i dalších zájemců, o den později požádal ONV o registraci. 29. dubna se sešel také přípravný výbor Junáka v Semilech, který zpočátku volil spolupráci se Svazarmem, jenž zapůjčil klubovnu u Jirounků. Všechna střediska organizovala rádcovské kursy, vůdcovský kurs pro okresy Semily a Jičín proběhl v Turnově. V červenci 1968 se podařilo uskutečnit stanové tábory střediskům v Turnově, Jilemnici a Jesenném.[67] Koncem roku již byl Junák nejpočetnější dětskou organizací. V Turnově pracovalo deset oddílů, v Jilemnici a Semilech po čtyřech, v Rokytnici nad Jizerou tři, v Horní Branné a Jesenném po dvou, v Benešově, Klokočí a Přepeřích po jednom oddílu. 12. února 1969 byla zvolena nová okresní rada Junáka v čele s Františkem Kordíkem; z patnácti členů byli jen tři příslušníky KSČ.[68]

Od dubna se také připravovalo založení organizace dělnické mládeže, završené 4. října 1968 v Jinolicích, kdy se ustavil Svaz pracující mládeže pod vedením předsedy Vítězslava Kracíka, od listopadu Jiřího Kubíčka. Zakladateli svazu byly čtyři ZO ČSM – ZTS a Technolenu 11 v Lomnici nad Popelkou, Juty Turnov a Kolory 06 v Přepeřích. K 13. listopadu 1968 v něm bylo 205 členů.

Z pasivity, lhostejnosti a apatie dosavadního ČSM vzešla rovněž Organizace studující a učňovské mládeže (OSUM), jejíž ustavující okresní konference se sešla 24. srpna 1968. Zvolila okresní radu v čele s Brynychovou, studentkou SEŠ Turnov. Do konce listopadu se do ní zapojilo 335 členů ze SVVŠ Jilemnice, Semily a Turnov, SPŠT Jilemnice, SUPŠ, SZŠ, SEŠ a SZTŠ Turnov, ZOU Vysoké nad Jizerou, LOU Lomnice nad Popelkou a Harrachov a učiliště Kolory v Semilech. Pionýr se sice na okresní konferenci 27. dubna 1968 osamostatnil od ČSM, avšak koncem téhož roku zrušením placených skupinových vedoucích organizace fakticky zanikla, neboť z ní v celém okrese zůstalo jen devět oddílů, dvě samostatné družiny a jedna družina jisker, celkem asi dvě stě dětí.

O nezbytné změny v zaměření své činnosti se snažil od dubnového pléna, na němž se zbavil svých přestárlých představitelů, i sám Československý svaz mládeže. Pluralita mu byla nebezpečná – k uplatňování žádoucích vlivů měla sloužit okresní zájmová organizace, která od září 1968 nesla název Svaz klubů mládeže Český ráj. Celkem sedmnáct zájmových klubů s 313 členy, jako např. *Osada Český ráj* se zaměřením na tramping, *Klub mladých cestovatelů* v Turnově, pěstující zahraniční turistiku, *Klub Pavla Nováka* v Turnově a další, mělo zastoupení v radě svazu, která však do činnosti klubů přímo nezasahovala.[69] 24. října rozhodlo poslední plenární zasedání okresního výboru ČSM o svém zániku a ze Svazu klubů mládeže Český ráj, Svazu pracující mládeže a Organizace studující a učňovské mládeže vznikla Okresní federace dětských a mládežnických organizací s devítičlenným výborem a neplaceným předsedou Ladislavem Poláčkem, který byl již předtím předsedou likvidovaného OV ČSM.[70] Snahu Junáka o samostatnost hodnotil OV KSČ jako odklon od akčního programu.[71]

Od dubna se na Lomnicku a Turnovsku projevovalo úsilí o obnovení Sokola mimo půdu ČSTV. V Turnově se tehdy konal sjezd bývalých náčelníků České obce sokolské, 11. května se v Lomnici nad Popelkou ustavil přípravný výbor sokolské župy Krkonošské v čele se

starostou Josefem Martínkem, náčelníkem Čestmírem Novotným z Mříčné, náčelnicí Jiřinou Běhalovou z Nové Paky, jednatelem ing. Jaroslavem Zuzánkem z Lomnice nad Popelkou a vzdělavatelem Josefem Zemánkem z Nové Paky.[72] Výbor se znovu sešel v červenci a konstatoval připravenost k zahájení činnosti v Lomnici nad Popelkou, Košťálově, Jablonci nad Jizerou a Vrchlabí. Majetkové problémy a odpor ČSTV osamostatnění Sokola bránily. Předsednictvo OV ČSTV vyvolalo jednání se sokolskými reprezentanty a důrazně jim dalo na vědomí, že narušení jednoty tělovýchovného hnutí absolutně nepřipadá v úvahu. Omezili se proto na základní tělesnou výchovu, která se na jarní konferenci roku 1969 ustavila jako okresní svaz Sokola pod hlavičkou České tělovýchovné organizace.[73] Pokud se dosavadní tělovýchovné jednoty vracely k původnímu názvu Sokol, jako 5. června TJ Slavoj Turnov, zůstávaly ve svazku jednotné tělovýchovné organizace. Do 30. května 1969 změnilo svůj název Jiskra, Slavoj nebo Slovan na Sokol celkem devět jednot – Benešov u Semil, Jilemnice, Košťálov, Lomnice nad Popelkou, Poniklá, Semily, Studenec, Turnov a Víchová nad Jizerou.[74]

Větší pozornost bychom chtěli věnovat dvěma novým organizacím, jejichž stanovy nebyly nikdy schváleny, nemohly proto ani evidovat své členstvo a jejich charakter se tudíž blížil občanským hnutím a iniciativám, jak je známe z doby mnohem pozdější.

První informace o programu Klubu angažovaných nestraníků získal JUDr. Václav Šolc, když navštívil jeho jednání na chemicko-technologické fakultě v Praze. Organizačních příprav se v Turnově ujali Ivan a Václav Šolcovi, Dalibor Sehnoutka, dr. Přemysl Vidner a Karel Růžička.[75] Kolem 10. května byla pro turnovský rozhlas připravena relace o poslání klubu a 22. května oznámeno ONV složení přípravného výboru. Jeho předsedou se stal učitel Josef Šimek. Během července byl uskutečněn nábor členů s tím, že se po registraci stanov změní přihlášky prozatímní v řádné – bylo jich asi sto, převážně z Turnova, a po srpnu byly zničeny, když se staly předmětem intenzívního zájmu StB. Její perzekuci byli vystaveni pak především členové přípravného výboru Miloslav Kopal, dr. Stanislav Mazánek, Karel Roubínek, ing. Karel Růžička, prof. Dalibor Sehnoutka, Oldřich Peklák, Josef Šimek, dr. Václav Šolc, Jan Valšík a dr. Přemysl Vidner.[76] Zájem o členství projevovali lidé širokého názorového spektra, od stoupenců reformního socialismu až po křídlo, které se socialismem příliš nesympatizovalo.

Úvodní besedu s veřejností uspořádal přípravný výbor 14. června 1968 a osvětlil na ní zásady činnosti a organizaci KAN. Velký ohlas měla beseda o moderní politologii s představiteli pražské pobočky ing. Štěpánkem a spisovatelem Langrem 28. června v hotelu U Karla IV. Alespoň zpočátku byl městský výbor KSČ v čele s předsedou Marešem zřejmě přesvědčen, že KAN získá na svou stranu – proto také zaštítil veřejnou besedu s účastníky okresní a krajské konference KSČ 5. července 1968 v Turnově, když ji ONV odmítl povolit.[77] Není však vyloučeno, že jej ovlivnily sympatie, které hnutí vzbuzovalo u tajemníka Stěhulky.[78] Organizátoři besedy se chtěli u delegátů informovat, *jakou cestu volí KSČ k uskutečňování v akčním programu proklamovaných ideálů socialismu, demokracie a humanismu v našem okrese, kraji a státě.* Schůze pořádané Klubem angažovaných nestraníků měly svou otevřeností a živým zájmem občanů o veřejné dění blízko k mítinkům Klubu mládeže v Semilech.

Po invazi sovětské armády se těžiště práce přeneslo do městského výboru Národní fronty. Poslední veřejná schůze, již po zákazu činnosti, se konala v říjnu 1968 v sále na Střelnici, kde byly dohodnuty požadavky vůči velitelství sovětské posádky. Závěrem připomeňme povzdech tajemníka OV KSČ ing. Valečky: *KAN – to byl řetěz, vše pracovalo. Práce se jim dařila lépe, než některým soudruhům na závodě (Šroubárna, Turnovské brusírny, Sklostroj, Monokrystaly).*[79]

Počátek okupace v Turnově. (Foto J. Hajfler.)

Oběti politických procesů a komunistické perzekuce se sdružovaly v pobočkách Klubu 231. Přípravný okresní výbor se po ustavující schůzi 21. dubna 1968 sešel 2. května na Kozákově – do čela byli zvoleni předseda Josef Jiroš z Turnova, místopředseda Bohumil Thömers ze Semil a tajemník František Šťastný z Turnova.[80] Jeho 135 členů pořádalo vlastní veřejné schůze, jichž se účastnili i členové klubu z jiných okresů, zejména libereckého. Klub se stále více zapojoval i do politického života, v Semilech se kupříkladu podílel na organizaci mítinků Klubu mladých.[81]

Po neschválení stanov K 231 s ujištěním, že práva a oprávněné potřeby rehabilitovaných občanů budou plně zajištěny jinak, bylo nutno hledat nové formy, jež by činnost klubu nahradily. Pod křídly Národní fronty vznikla v září okresní rehabilitační komise v čele s pplk. v. v. Františkem Benzlem z Turnova. V komisi byly zastoupeny všechny politické strany, odbory, Svaz československých zemědělců a Svaz protifašistických bojovníků. Tajemníkem byl JUDr. Miloš Plachta, který se současně stal vedoucím okresní rehabilitační poradny SPB jakožto aparátu komise. Do konce září 1969 navštívilo poradnu 224 osob, pro které vypracovala 53 návrhů na soudní rehabilitaci.[82] Složité důkazní řízení (ve všech případech musela proběhnout nová přelíčení), omezení rehabilitací na krajské soudy, neobjektivnost soudců a změna trestní politiky po dubnovém a květnovém plénu byly hlavními příčinami,

proč se většina postižených vůbec rehabilitace nedočkala a těm šťastnějším byla později znovu odňata.

Mnozí bývalí členové KAN a K 231 se pokusili vytvořit Společnost pro lidská práva, jež kromě Turnova měla ve Východočeském kraji pobočky v Rychnově nad Kněžnou a Svitavách. Ustavující schůzi svolali na 30. března 1969 do sokolovny v Turnově II předseda přípravného výboru MUDr. Emanuel Hubička a tajemník profesor Jaroslav Marek. K zásadám společnosti – všestranná a aktivní účast občanů bez rozdílu politické, národnostní a náboženské příslušnosti na životě společnosti a státu a přitakání Všeobecné deklaraci lidských práv OSN – se přihlásilo na sto padesát přítomných, kteří zvolili předsedou MUDr. Vlastimila Bílého, místopředsedou RNDr. Přemysla Vídnera a tajemníkem ing. Jaromíra Dědečka. 25. dubna uspořádala společnost v městském divadle besedu s advokátem JUDr. Janem Kazdou o rehabilitačním zákonu, spojenou s referátem o Mezinárodním paktu občanských a politických práv. Měsíc na to ministerstvo vnitra činnost společnosti zakázalo a 16. června byla likvidována i turnovská organizace, jelikož předsednictvo ÚV NF zamítlo její žádost o přijetí – vždyť koneckonců *zásady Všeobecné deklarace lidských práv OSN jsou zakotveny v socialistické ústavě ČSSR a dalších zákonech* a při ÚV NF ČSSR existuje speciální *komise pro zabezpečování všeobecných lidských práv OSN v naší republice*.[83]

Po zákazu činnosti KAN, K 231 i Společnosti pro lidská práva se jejich členové znovu rozešli do jiných organizací, kde jim ovšem Státní bezpečnost věnovala trvalou pozornost. Od března 1969 se o ně živě zajímal i OV KSČ. Zlobila jej především aktivita městského výboru Národní fronty v Turnově, v němž bylo pět bývalých členů KAN, zato jen dva komunisté.[84] Vedoucí tajemník Stěhulka si dokonce zařídil u krajského náčelníka StB, aby semilská StB pravidelně informovala okresní výbor o politické situaci v okrese – tato zpráva vyvolala velký nesouhlas reformních komunistů v předsednictvu, kteří zastávali názor, že tyto informace by měly být získávány od komunistů v Národní frontě – spolupráce s StB stranu poškozuje, vždycky to v minulosti vyšlo nějak najevo, politickými prostředky se dokáže více.[85]

Na sklonku roku 1968 se v Turnově vytvořila základní organizace Federace lokomotivních čet, jež plnila úlohu odborů ve specifických podmínkách vlakových obsluh. Předsedou byl strojvedoucí Vladimír Oppa a při zákazu činnosti 25. dubna 1969 měla tato organizace 189 členů. Hájila vehementně platové, pracovní a sociální podmínky členstva, zajišťovala lázeňskou a rekreační péči, starala se o bezplatnou obhajobu zaměstnanců ve služebních a pracovně právních sporech, poskytovala finanční podpory v čas potřeby a umožňovala též kulturní vyžití členů. Nebyla jí cizí ani charitativní činnost – přispívala například na budování vesniček SOS.[86]

Zvláštní a velmi důležité místo v tzv. obrodném procesu měla inteligence, jež se takřka bezvýhradně hlásila k programu demokratického socialismu. V semilském okrese byla nejpočetnější inteligence technická, jež kriticky hleděla na neutěšený stav národního hospodářství, vítala novou soustavu řízení a lačně přijímala ekonomické teorie Oty Šika. Určitou rezervovanost si zachovávali zemědělští inženýři a tradičně také venkovští učitelé. Jiná byla situace ve městech, kde byl snazší přístup k informacím i k výměně názorů. Ještě v roce 1967 komunističtí učitelé takřka bez výjimky podpořili odsuzující závěry ÚV k sjezdu spisovatelů, avšak strahovské události a vliv kulturních periodik, především hojně čtených Literárních listů, vedly kantory k samostatnému myšlení. Ředitelé škol byli většinou k vývoji zdrženlivější, přesto i z nich začala řada působit v Junáku, někteří i v KAN a Společnosti pro lidská práva. V mladší generaci učitelů byl nutně zkoumán obsah pojmu socialismus, zavrhována politická funkce školy, třídní pohled a ojediněle i sám marxismus-leninismus. Stovka příslušníků inteligence se 18. dubna 1968 sešla na okresním aktivu v semilském

kině, kde na jejich otázky odpovídal profesor Věnek Šilhán, ředitel Výzkumného ústavu ekonomiky průmyslu a stavebnictví VŠE v Praze. I zde se ozvala slova proti monopolu jedné politické strany a proti zneužívání moci k porušování ústavy a Charty lidských práv (Břetislav Mánek z Rovenska pod Troskami).[87] Učitelé Miloš Plachta a Jan Paroulek díky odvaze svého mládí vystupovali na mítincích Klubu mladých, do popředí se dostávala otázka mravních kvalit pedagogů.

Již na počátku jara 1968 byla kupříkladu učitelským sborem zemědělského odborného učiliště ve Vysokém nad Jizerou kritizována neodbornost i konzervativní politické postoje předsedkyně ZO KSČ Milušky Klimešové, v srpnu podepsal celý sbor rezoluci, žádající její odvolání pro schvalování okupace. Ministerská komise se dostavila až na podzim 1969, na základě její stížnosti, a vyvodila z případu tvrdé závěry.[88]

Relativně úspěšnější bylo úsilí učitelů třetí ZDŠ v Turnově za odvolání ředitele Zdeňka Kůrky. Při hlasování 12. května 1968 mu nebyla vyslovena důvěra a rada ONV 29. srpna jej zbavila funkce.[89] Třebaže bylo známo, že rozhodujícím důvodem odvolání byly pedagogické nedostatky, v rámci normalizace se Kůrka na své místo opět vrátil.

Podobně i ředitelka SVVŠ Semily dr. Božena Tichánková musela k 1. září 1968 odejít do Hradce Králové, neboť učitelský sbor i ZO KSČ jí vytýkaly administrativní řízení, podezíravost, konzervatismus a podíl na přeložení dr. Vladimíra Daníčka (jednoho z nejlepších učitelů českého jazyka v okrese a spoluautora pokusných učebnic SPN a školních pravidel pravopisu) z místa zástupce ředitele jedenáctiletky v Semilech na učitelské místo na osmiletce v Podmoklicích; za záminku posloužilo jeho veřejně vyznávané náboženské přesvědčení.[90]

Poznámky

[1] JUDr. Jan Němec, nar. 1913, do r. 1948 sociální demokrat, pak člen KSČ, v letech 1948–1949 a 1966–1981 člen ÚV KSČ, 1948–1954 a 1964–1971 poslanec NS a FS za část semilského okresu, 1971–1986 poslanec ČNR, 1961–1970 ústřední tajemník SČSP, 1970–1982 předseda ČÚV SČSP a místopředseda ÚV SČSP, 1969–1981 ministr spravedlnosti ČSR.

[2] Vítězslav Loskot, nar. 1923, absolvent jednoročního kursu Vysoké stranické školy. V letech 1952–1958 vedoucí tajemník OV KSČ v Litomyšli, 1958–1962 instruktor KV KSČ, 1962–1968 vedoucí tajemník OV KSČ v Semilech. (Státní oblastní archiv /dále jen: SObA/ Zámrsk, OV KSČ Semily, zasedání předsednictva okresního výboru /dále jen: POV/ 30. 10. 1968. Není-li uvedeno jinak, pocházejí citované zápisy ze schůzí orgánů OV KSČ Semily z archivu KV KSČ Hradec Králové, odkud je převzal SObA Zámrsk.)

[3] Pochodeň, 6. 3. 1968, s. 1.

[4] Pochodeň, 9.–10. 3. 1968, s. 1–2.

[5] Jan Baleka: *Paměť a svědomí*. Pochodeň 23.–24.3.1968, s. 5.

[6] Na dubnové krajské konferenci sklidil velký potlesk výrok jednoho z delegátů: *Ptám se, je Pochodeň ještě komunistickými novinami?* Také Jan Němec při jednom semilském projevu označil Pochodeň za nejpravicovější list v českých zemích. (Pochodeň 27.–28.4.1968, s. 1.)

[7] Petr Puturek (1905–1985) byl v letech 1945–1946 a 1960 až 1971 předsedou MNV a MěstNV Semily, 1946–1951 a 1954 až 1960 předsedou ONV Semily, v letech 1951–1954 referentem pracovních sil a zdravotnictví KNV Liberec. Členem OV KSČ byl zřejmě nepřetržitě od r. 1934 až do r. 1968 a znovu od r. 1970. Vyznamenáván byl pravidelně každých deset let – Za zásluhy o výstavbu (1955), Řád práce (1965) a Řád Vítězného února (1975).

[8] OA Semily, OV NF Semily, schůze plena 26. 4. 1968.

[9] Tůma, ke službě u StB kvalifikovaný výučním listem kováře, autory výroků vůči své osobě žaloval, zpočátku ovšem neúspěšně. Kupř. Josef Havel jej na druhém mítinku obvinil, že při výslechu užíval násilí a výhrůžek, podal též svědectví o pěti politických vězních ze Semil, roku 1961 amnestovaných, avšak na stavbě Cutisinu znovu StB zatčených a odsouzených. Prokurátor Kuník se 24. 9. 1968 odvážil věc odložit, neboť *nezjistil nepravdivost výroků přednesených na veřejných shromážděních*, a když proti tomu podal krajský náčelník StB stížnost, zamítl ji, protože byla podána neoprávněnou osobou! (Státní okresní archiv /dále jen: SOkA/ Semily, Okresní prokuratura Semily, zn. Pn 205/68, též MěstNV Semily, depozitum městského kronikáře, kronika R. Hlavy, 1968, sv. 1, pag. 109–127.)

[10] SOkA Semily, Místní lidový soud Semily, zn. M 10/68. V téže době se odbýval svazácký mítink ve Svitavách – dotazy připravené, odpovědi funkcionářů frázovité, na lokální problémy nezbyl čas (Pochodeň 23. 4. 1968, s. 5).

[11] Založení Klubu mladých oznámil K. Hádek 25. 4. 1968. Náplní jeho činnosti mělo být zlepšení kulturního života mládeže a podpora obrodného procesu v Semilech. 19. 5. 1968 se v kavárně hotelu Okresní dům konala ustavující schůze klubu (SOkA Semily, ONV Semily, odbor vnitř. věcí, shromažďování 1968–1969).

[12] Ludvík Vaculík: *Obrodný proces v Semilech*. Literární listy, č 18, 27. 6. 1968; srv. též OV KSČ Semily, zápis ze schůze POV 22. 5. 1968; Rozvoj 17. 5. 1968, s. 1; Pochodeň 29. 5. 1968, s. 2; kronika Rudolfa Hlavy, 1968, sv. 2, pag. 171–182.

[13] Jiří Kuník, nar. 1931, se stal okresním prokurátorem v Semilech již v r. 1961.

[14] 26. 9. 1968 rozhodl okresní soud v Jilemnici ve prospěch Puturkův, tj. odvolání všech tvrzení, publikace rozsudku a úhrada nákladů řízení. Postižení se odvolali a krajský soud jim dne 12. 12. 1968 přiznal právo veřejně kritizovat nedostatky jako nezadatelné *právo občana socialistické společnosti*, které však překročili, pokud na Puturkovi požadovali, aby se vzdal politického života a státních vyznamenání.

[15] Informační bulletin OV KSČ Semily, č. 1, 24. 4. 1968. Iniciátorem stávky v ČSAD Semily byl předseda stávkového výboru František Dolenský (SOkA Semily, OV KSČ Semily, výměna legitimací 1970).

[16] Pochodeň 9. 5. 1968 a 28. 5. 1968, s. 2; Rozvoj 31. 5. 1968, s. 1.
[17] Kronika Rudolfa Hlavy, 1968, sv. 1, pag. 187–198. OV KSČ Semily, POV 22. 5. 1968.
[18] OV KSČ Semily, POV 5. 6. 1968.
[19] Kronika Rudolfa Hlavy, 1968, sv. 1, pag. 208–219.
[20] OV KSČ Semily, POV 12. 6. 1968.
[21] OV KSČ Semily, POV 8. 5. 1968.
[22] OV KSČ Semily, POV 12. 6. 1968.
[23] SOkA Semily, OP Semily, zn. Pn 62/68.
[24] Kronika Rudolfa Hlavy, 1968, sv. 1, pag. 235–241.
[25] Zákaz se opíral o novou instrukci ministerstva vnitra z 1. 7. 1968, podle níž nesmí přípravný výbor svolávat veřejná shromáždění. Klubem mladých se 27. 6. 1968 zabývala také rada ONV: projevila ochotu tuto iniciativu podporovat s podmínkou, že nepřekročí mantinely Národní fronty a zaměří se *na aktivní účast při plnění [!] obrodného procesu*; odsoudila ty projevy na mítincích, *které přesáhly rámec demokratické diskuse a znepokojují některé skupiny pracujících* (SOkA Semily, ONV Semily, zápisy ze schůzí).
[26] Prohlášení základních organizací středních všeobecně vzdělávacích škol v Turnově a Jilemnici tvoří přílohu originálu zápisu z mimořádné konference. Srv. též Rozvoj, 3. 7. 1968, s. 2.
[27] Tento názor nalézáme nejdříve u Petra Puturka (v rozhovoru s redaktorem deníku Práce) a v rozsáhlých elaborátech, produkovaných předsedou MěstNV České Budějovice Bedřichem Drajerem a jeho tajemníkem Jaroslavem Čubou.
[28] Dopis byl publikován též v Rozvoji 10. 7. 1968, s. 2, originál je součástí zápisu schůze.
[29] Otištěn 26. 6. 1968 v Rozvoji, s. 3–4. Vycházel z něj Akční program ONV, schválený 9. 7. 1968 a publikovaný 17. 7. 1968 jako zvláštní příloha týdeníku Rozvoj.
[30] Václav Stěhulka, nar. 1928, absolvoval jednoroční vojenské politické učiliště a v letech 1951-1967 působil jako vojenský politruk. V letech 1967–1968 zastával funkci předsedy OV Svazarmu Semily. (OV KSČ Semily, zasedání pléna OV 5. 1. 1970.)
[31] Kronika Rudolfa Hlavy, 1968, 1. díl, pag. 259–267.
[32] Zpráva Antonína Zlatníka v SOkA Semily, MěstNV Semily, zápis ze schůze rady 9. 7. 1968; OV KSČ Semily, zápis ze schůze pléna 8. 7. 1968; Rozvoj 10. 7. 1968, s. 4.
[33] SOkA Semily, MěstNV Semily, zápis ze schůze pléna 8. 8. a 3. 10. 1968.
[34] OV KSČ Semily, POV 9. 10. 1968.
[35] SOkA Semily, MLS Semily, zn. M 2/69. Místní lidový soud se v březnu 1969 pokusil kauzu předat krajské prokuratuře, neboť se mu zdálo, že Hádka nemůže dostatečně přísně potrestat. Neuspěl – přestupkový soud byl ujištěn, že okresní prokuratura věc kvalifikovala správně.
[36] Do funkce předsedy OV NF byli postupně navrhováni Jaromír Horáček, Rudolf Horáček, pplk. Jíně a MUDr. Holas.
[37] Rozvoj, 17. 7. 1968, s. 1.
[38] Rozvoj, 14. 8. 1968, s. 1.
[39] OV KSČ Semily, OV 19. 12. 1968 a POV 6. 8. 1969; SOkA Semily, OV NF Semily, zápisy ze schůzí 1969–1970.
[40] Hlášení tajemníka OV NF Jana Gdovína pro KV NF o činnosti a počtu členů nekomunistických stran z 28. 5. 1968 bylo na semilské poště zadrženo a zasláno K. Hádkovi, jenž je použil na třetím mítinku. Vyšetřování bylo bezvýsledné (SOkA Semily, OV NF Semily, korespondence 1968, usnesení SV OVB Semily z 26. 8. 1968).
[41] Konferenční hovor s Aloisem Indrou. In: Informační bulletin OV KSČ Semily č 2, 3. 6. 1968.
[42] SObA Zámrsk, KV NF Hradec Králové, korespondence 1968.
[43] OV KSČ Semily, POV 4. 4. 1968.
[44] SObA Zámrsk, KV NF Hradec Králové, korespondence 1968.
[45] OV KSČ Semily, POV 18. 11. 1970.
[46] OV KSČ Semily, POV 14. 8. 1968. Není v této souvislosti bez zajímavosti, že i krátce před listopadem 1989 se hradecká StB po těchto seznamech znovu v archivech pídila.
[47] SOkA Semily, OV NF Semily, korespondence 1968.
[48] OV KSČ Semily, POV 8. 1. 1969 a OV 27. 1. 1969.
[49] Srv. též komentář L. Pavelky a J. Touše *Další krok v politice NF* v Rozvoji 19. 3. 1969, s. 2.
[50] SOkA Semily, OV NF Semily, zápis z porady 7. 10. 1969.
[51] Tamtéž, zápis z porady 21. 5. 1970.
[52] OV KSČ Semily, OV 5. 6. 1970; Rozvoj, 24. 6. 1970, s. 1.
[53] OV KSČ Semily, POV 10. 1. 1968.
[54] Filmový záznam jedné rušné předvolební schůze pořídil Ivan Šrajer z OFAS Turnov – film pod názvem *Kandidáti* zvítězil na krajské přehlídce na Hrubé Skále.
[55] Václav Kopecký (1897–1961) byl od r. 1945 členem ÚV KSČ a jeho politbyra, v letech 1945–1953 ministrem informací, 1953–1954 ministrem kultury, od r. 1954 místopředsedou vlády; Vladimír Koucký (1920–1979) byl od r. 1944 členem ÚV KSČ, v letech 1952–1958 zástupcem šéfredaktora a šéfredaktorem Rudého práva, 1958–1968 tajemníkem ÚV KSČ, 1968–1970 velvyslancem v SSSR, 1970–1978 velvyslancem v Belgii, 1978–1979 velvyslancem v Itálii; Oldřich Pavlovský (nar. 1922) byl v letech 1949–1953 vedoucím tajemníkem OV KSČ Gottwaldov, 1956–1960 vedoucím tajemníkem KV KSČ Liberec, 1960–1963 vedoucím tajemníkem KV KSČ České Budějovice, 1963–1968 velvyslancem v SSSR, pak ministrem vnitřního obchodu.
[56] Pochodeň, 30. 3. 1968, s. 2; Mladá fronta, 3. 4. 1968.
[57] SOkA Semily, MěstNV Turnov, zápisy ze schůzí rady 18. 7. a 7. 11. 1968; OV KSČ Semily, POV 14. 8. a 17. 4. 1968.
[58] SOkA Semily, OV NF Semily, zápis z mimořádné schůze pléna 3. 7. 1968.
[59] OV KSČ Semily, POV 9. 10. 1968; SObA Zámrsk, KV NF Hradec Králové, volby do ČNR.
[60] Kronika Rudolfa Hlavy, 1968, 1. díl, pag. 274.
[61] SOkA Semily, OV NF Semily, korespondence 1968.
[62] OV KSČ Semily, POV 17. 4., 5. 6. a 12. 6. 1968; SOkA Semily, OOR Semily, zpráva pro plénum 9. 7. 1968.
[63] Rozvoj 21. 5. 1969, s. 1; OV KSČ Semily, OV 15. 9. 1969, POV 19. 3. a 12. 11. 1969; SOkA Semily, OOR Semily, zápis z ustavujícího zasedání OROS 24. 4. 1969.
[64] Rozvoj, 10. 5., 24. 5., 7. 8. a 4. 12. 1968, 16. 4., 20. 8. a 26. 11. 1969; SOkA Semily, OV NF Semily, zpráva pro OV z 27. 11. 1970.
[65] SOkA Semily, OV NF Semily, zpráva svazu z 28. 12. 1969; OV KSČ Semily, POV 2. 4. 1969.
[66] OV KSČ Semily, POV 13. 11. 1968.
[67] Rozvoj, 10. 5. 1968, s. 2, 17. 5. 1968; SOkA Semily, ONV Semily, odbor vnitřních věcí, shromažďování 1968–1969; SOkA Semily, OV SSM Semily, zpráva předsedy ORJ F. Kordíka na ustavující konferenci PO SSM 23. 6. 1970.
[68] SOkA Semily, ONV Semily, odbor vnitřních věcí, agenda shromažďování 1968–1969.
[69] Pochodeň, 29. 4. 1968, s. 1.
[70] OV KSČ Semily, POV 4. 12. 1968.
[71] OV KSČ Semily, POV 19. 3. 1969.
[72] SOkA Semily, ONV Semily, shromažďování 1968–1969.
[73] SOkA Semily, OV NF Semily, zpráva OV ČTO pro POV NF z 10. 7. 1970; Rozvoj, 26. 6. 1968, s. 1, 17. 7. 1968, s. 4; OV KSČ Semily, POV 8. 5. 1968.
[74] SOkA Semily, ONV Semily, odbor vnitřních věcí, shromažďování 1968–1969.
[75] Za tyto i další osobní vzpomínky JUDr. Václava Šolce vděčím dr. Haně Maierové.
[76] SOkA Semily, ONV Semily, odbor vnitřních věcí, shromažďování 1968–1969.
[77] Tamtéž.
[78] SOkA Semily, OV NF Semily, zasedání pléna 11. 7. 1968.
[79] OV KSČ Semily, POV 16. 10. 1970.
[80] Rozvoj, 10. 5. 1968, s. 4; OV KSČ Semily, POV 8. 5. 1968.
[81] OV KSČ Semily, POV 25. 2. 1970.
[82] SOkA Semily, OV NF Semily, POV 21. 3. 1969.
[83] SOkA Semily, ONV Semily, odbor vnitřních věcí, shromažďování 1968–1969.
[84] OV KSČ Semily, POV 13. 11. 1968. Již počátkem února 1969 si spisy týkající se KAN a K 231 vypůjčil z ONV náčelník StB mjr. Stříbrný!
[85] OV KSČ Semily, mř. POV 13. 3. 1969.
[86] SOkA Semily, ONV Semily, odbor vnitřních věcí, shromažďování 1968–1969, zabavená korespondence federace.
[87] Kronika Rudolfa Hlavy, 1968, pag. 134–138; Pochodeň, 19. 4. 1968, s. 1.
[88] OV KSČ Semily, POV 26. 11. 1968.
[89] Rozvoj, 13. 5. 1968, s. 1.
[90] Kronika Rudolfa Hlavy, 1968, pag. 177–178.

MATERIÁLY

Nástin vývoje tvrzí na Jičínsku

Jiří Slavík – Ladislav Svoboda

Vzhledem k roztříštěnosti feudální držby půdy náleželo Jičínsko v období vrcholného a pozdního středověku k oblastem s hojnými stavbami drobných feudálních sídel – hrádků a tvrzí. Poloha i členitý charakter krajiny mezi Polabím a Podkrkonoším pak do značné míry podmínily jejich značné typologické rozrůznění. Protože značná část těchto sídel zanikla nebo se dochovala jen ve více či méně čitelných reliktech, představuje Jičínsko jeden z opomíjených, avšak důležitých regionů pro jejich výzkum. Lokality u Bezníka, Javornice (k. ú. Kněžnice), Nebákova, Stavu, Úhlejova (obr. 1a), Spařenců a Lázní Bělohradu představují ostrožné hrádky, přičemž zjišťovací výzkumy na trojici posledních z nich datovaly jejich vznik již do poloviny 13. století a zachytily zbytky dřevěné, případně vepřovicové zástavby.[1] Značně setřené rozlehlé kruhové vodní tvrziště se nachází ve Starých Smrkovicích, menší a méně pravidelná vodní tvrziště jsou v Milkovicích, Sekeřicích a Heřmanicích u Nové Paky. Vodní opevnění ovšem jistě měla i velká řada tvrzí, u nichž zaniklo a naopak se částečně zachovala jejich obytná stavba – prokázat je můžeme v Konecchlumí a Dřevěnici. U dalších tvrzišť (například v Údrnicích a Mlázovicích) příkopy zatopeny nebyly.

Vývojově velmi důležité jsou hrádky s obvodovou zástavbou, jejichž zbytky se zachovaly Na zámkách u Lužan[2] a u Březovic (Pustohrad či Buštěhrad)[3]. Posledně jmenovaný byl tak malý, že jeden ze dvou objektů byl k hradbě přistavěn zvenčí. Zbytky kamenných jednoprostorových věží zřejmě ze 14. století byly nalezeny v zámeckých objektech v Cerekvici nad Bystřicí a v Dětenicích[4], pozůstatkem podobné tvrze může být i sklep v čp. 63 v Železnici, zatímco sklep ve tvrzišti v Kovači považujeme za mladší, nejspíše klasicistní zásah (obr. 3a). Revizí průzkumu zámku v Jeřicích[5] byl identifikován zástupce dvoudílné věžové dispozice. Běžný trojdílný palác tu je snad zastoupen zbytky tvrze v Kamenici, jeho dále rozvinutý typ, vybavený navíc hodnotnými architektonickými články, představuje nejstarší fáze sídla ve Starých Hradech[6]. Zcela zásadní význam pak mají tvrze, pracovně zvané pětiprostorové, zastoupené tu stavbami v Hořicích, Dřevěnici a snad i Konecchlumí a mladší realizací v Mladějově.

Posledně jmenovaná náleží již do pokročilého renesančního období a i v něm je škála na Jičínsku zastoupených dispozičních typů tvrzí značně bohatá. V Samšině byla realizována stavba s atypickým uspořádáním,[7] v podstatě pětiprostorová, v Hradišťku u Ostroměře je toto schéma redukováno na síň se dvěma komorami vpravo a schodištěm vlevo, přístavbou

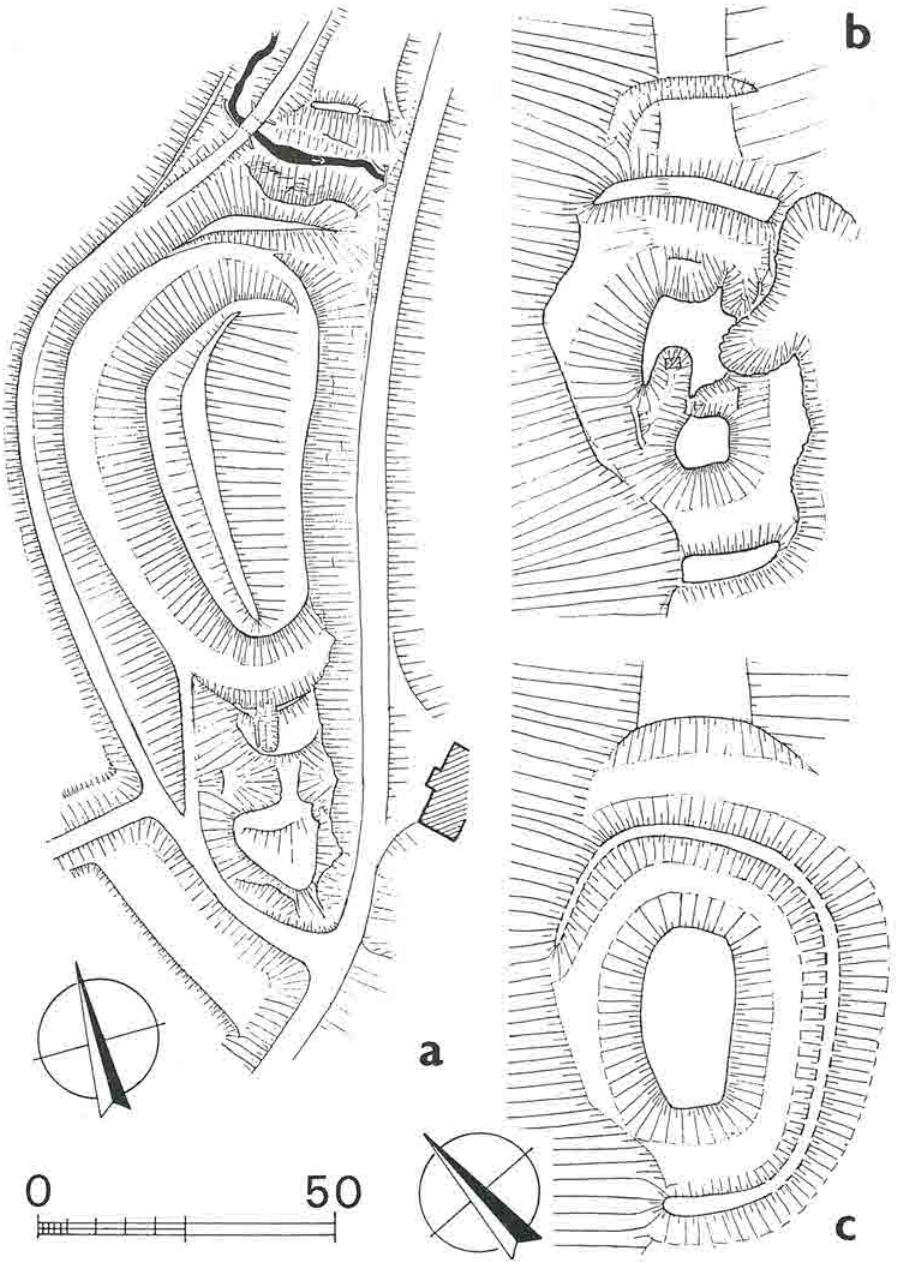

Obr. 1. Terénní náčrty opevněných lokalit: a) Úhlejov, b) Stav, c) Stav – rekonstrukce situace.

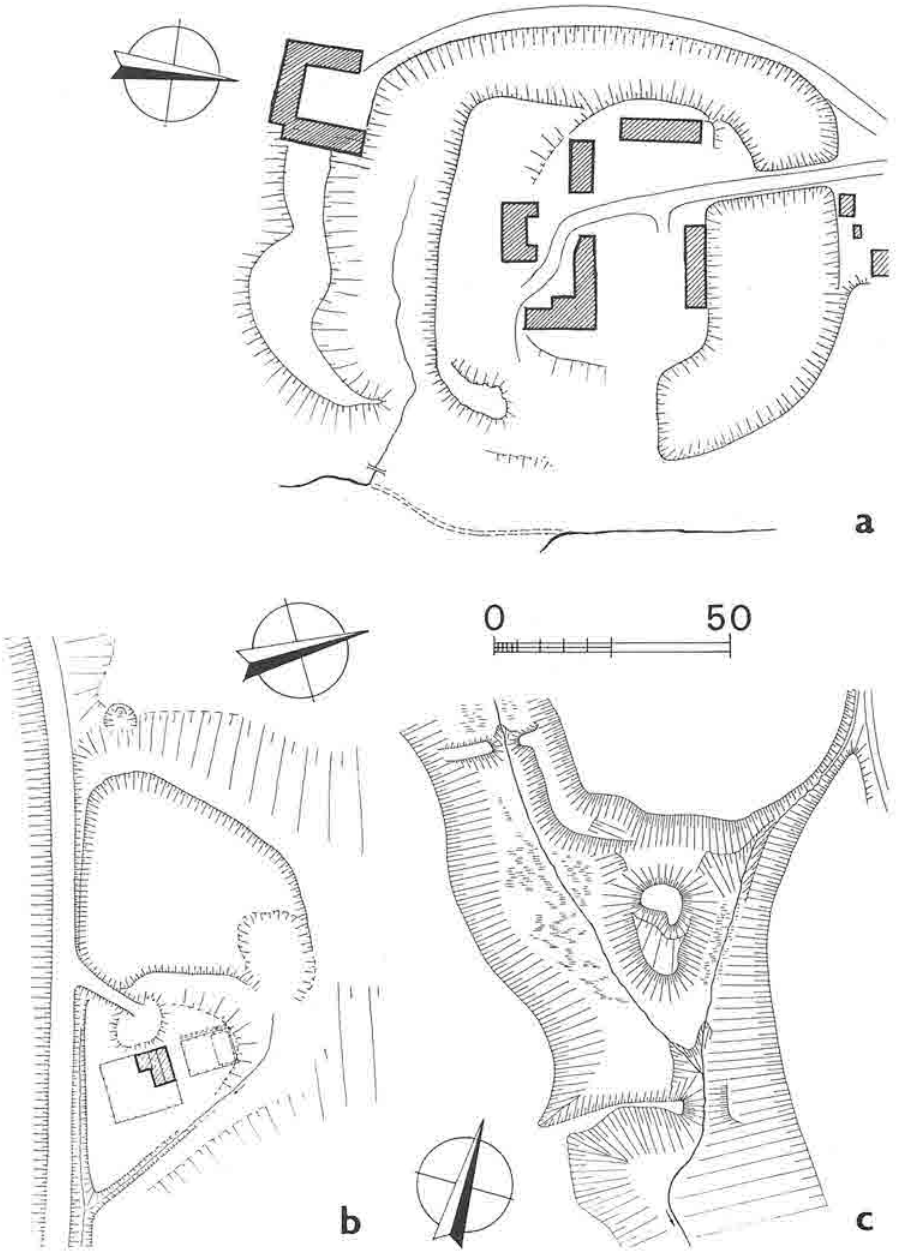

Obr. 2. Terénni náčrty tvrzišť: a) Staré Smrkovice, b) Milkovice, c) Heřmanice.

k tvrzi v Dětenicích vznikla impozantní trojtraktová stavba se dvěma čtveřicemi bočních komor,[8] v Bělohradě byla zřejmě stavba vícekřídlá, po barokní přestavbě již těžko v organismu zámku čitelná,[9] a ve Vysokém Veselí nejméně dvoukřídlá tvrz s nárožními rizality. Renesanční dostavba sídla Pruskovských ve Starých Hradech s přízemní arkádou v nádvoří a podobně i novostavba v Kopidlně jsou pak již jednoznačně zámeckými objekty. Z jiných staveb zůstaly jen architektonické detaily (Dolní Dobrá Voda,[10] Úlibice), další dosud průzkumu unikají (mohutná budova čp. 31 a 49 v Třebnouševsi).

Podívejme se nyní na některé nově zjištěné skutečnosti podrobněji.

Tvrziště ve Stavu se nachází na okraji stráně nad Úlibickým potokem, proti jižnímu konci Úbislavic, a je velice silně porušené recentní těžbou zeminy (obr. 1b). Ze situace lze soudit (obr. 1c), že nepravidelně oválná akropole byla vyjma jihozápadní strany obklopena nejméně tři až pět metrů hlubokým příkopem. Před ním byl vytvořen val, jehož zbytky jsou dnes jen kolem jednoho metru vysoké, pouze severozápadní výběžek má výšku ke dvěma metrům. Přinejmenším na severu byl zřejmě ještě druhý příkop, až na téměř jeden metr hlubokou rýhu opět zavezený. Dějiny tvrze nejsou známy, podle Malocha tu byly vykopány kusy trámů.[11]

Tvrziště ve Starých Smrkovicích na jihovýchodním okraji vsi, v nivě potoka Javorky (obr. 2a), je zastavěno domy čp. 121 a 58, jejich stodolami a dalšími objekty. Převýšení akropole nad dnem příkopu činí dnes jen jeden až dva metry. Její tvar byl čtvercový se silně zaoblenými rohy nebo kruhový o průměru nejméně čtyřicet metrů. Halda v jihovýchodní části příkopu je recentního původu. Petr ze Smrkovic se připomíná v roce 1347, tvrz, dvůr a ves jsou jmenovány v roce 1440 a znovu při koupi Vilémem z Pernštejna v roce 1518, kdy se o vsi hovoří dokonce jako o městečku. Poté lokalita zpustla, roku 1548 se uvádí jen ves. Tvrz však byla po roce 1555 ještě obnovena.[12]

Tvrz v Milkovicích u Libáně se nalézala v zamokřeném údolí severovýchodně pod dodnes stojícím dvorem. Na zanikajícím tvrzišti stojí domek čp. 17, vzniklý přestavbou sušárny (obr. 2b). Jižně je dobře patrná rozloha menšího rybníka, větší rybník byl pravděpodobně po severní straně. V rýze pro kabel jihozápadně od domku se v říjnu 1992, objevily zbytky 60 cm silné kamenné zdi na hlínu a několik střepů. Do svahu mezi dvorem a bývalým rybníkem je zapuštěn mírně lichoběžníkový sklep, přístupný krátkou chodbičkou, ústící do předsklepí (obr. 3b). Vlastní sklep má valenou lomenou klenbu z lomového pískovcového zdiva do bednění o šířce prken až 37 cm. Samotná klenba je v přední části značně deformována, a byla nejspíše nedlouho po vzniku vynesena dvojicí půlkruhových pasů. Vstup do sklepa umožňuje půlkruhový portál se zalomeným okosením (obr. 4a). Ve vysprávce pravé stojky portálu a ve špaletě jsou použity cihly o rozměrech 16,5x6,5 cm. Stěny i valená klenba předsklepí nepravidelného půdorysu jsou ze smíšeného zdiva. Ze stejného materiálu je provedena i vstupní chodbička, tarasní zídky jsou vystavěny z pískovcových kvádrů, tzv. štuk, vnější část záklenku nad odstraněnými dveřmi vstupu je z litého betonu. Výstavbu sklepa je možno zařadit do 15. až 16. století, výstavbu předsklepí a chodbičky (ve dvou fázích) do následujícího století, vnější úprava tarasních zídek pochází z první poloviny 19. století. Podobný, ale drobnější sklípek se stejným portálem (obr. 4b) je zastavěn do domu čp. 103 na vnější straně příkopu kruhového tvrziště v Mlázovicích (obr. 3c).

Tvrziště v Heřmanicích u Nové Paky se nachází v nevýrazné poloze severně při vsi, v údolíčku pod prudkým svahem Končin. Na vejčité, necelých deset metrů široké akropoli, oddělené od stoupajícího ostrohu 2,5 m hlubokým příkopem, lze s velkou pravděpodobností předpokládat jedinou hranolovou, snad i věžovitou stavbu (obr. 2c). První známý majitel Petr z Heřmanic jinak z Kamenice se připomíná v roce 1395, v 16. století se Heřmanice uvádějí jako pusté,[13] Cechner předpokládá zánik tvrze již v husitských válkách.[14]

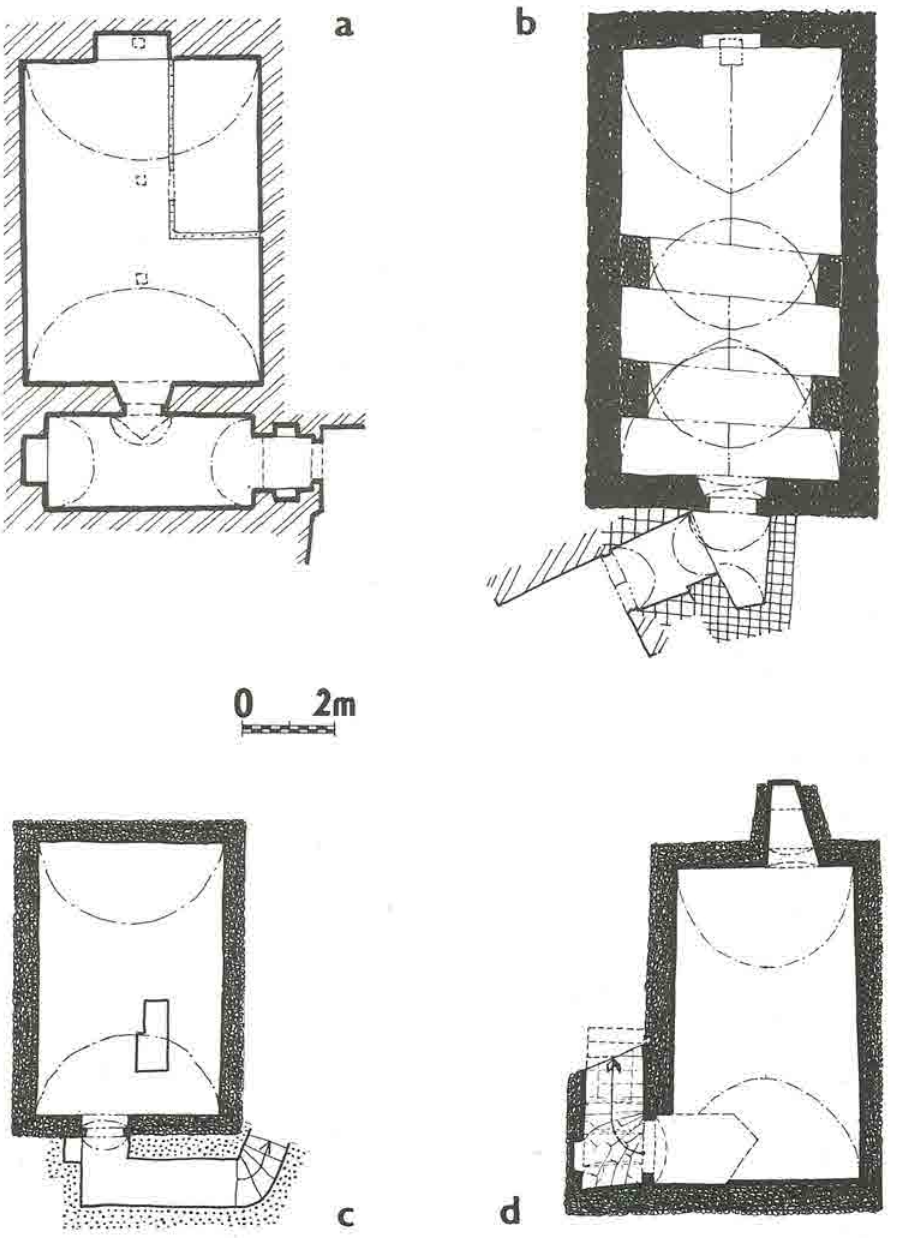

Obr. 3. Půdorysné náčrty sklepů tvrzí: a) Kovač, b) Milkovice, c) Mlázovice, d) Železnice. Zrněné zdivo gotické, křížkované renesanční, šrafované barokní, dvojité šrafování klasicistní, tečkovaně novodobé (legenda platí i pro následující půdorysy, barokní a mladší zdivo není u rozsáhlejších objektů rozlišeno).

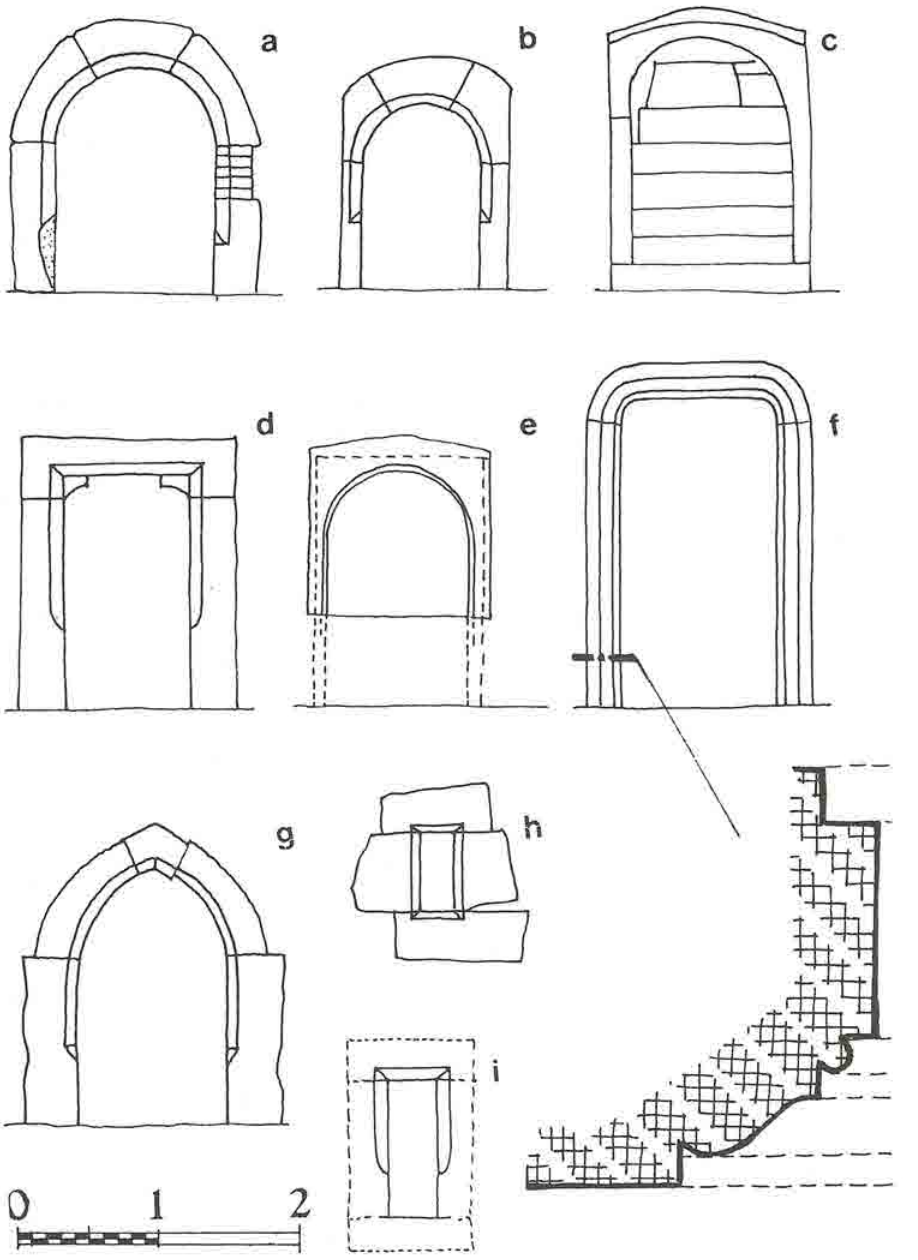

Obr. 4. Architektonické detaily – portály: a) Milkovice, b) Mlázovice, c) Železnice, d) Hořice, e) Dřevěnice – severovýchodní komora, čárkovaně odtesání pro dveřní křídlo, f) Dřevěnice – vstupní, g) Konecchlumí – okénka, h) Kamenice, i) Hořice.

Na nevýrazné ostrožně severozápadně při jádru městského založení v Železnici je pod domkem čp. 63 nevelký obdélný sklep (obr. 3d) s valenou klenbou, zděný z kvádrů hrubě opracovaných a kladených na maltu z načervenalého písku. V jihovýchodní stěně je větrák se šikmými špaletami a úzkým segmentovým záklenkem, na nějž navazuje šikmo položená kamenná deska. Vstup v severním koutě je opatřen neprofilovaným půlkruhovým portálem (obr. 4c). K portálku vede křivočaré schodiště, nad nímž je polovina valené klenby, opřená do zbytku segmentové klenby, jejíž ubouraná část je nahrazena železnými nosníky a plotnami. Sklep je pravděpodobně zbytkem tvrze, jmenované spolu s poplužním dvorem k roku 1539, odkdy patřila k Jičínu.[15] Byla založena nedlouho předtím nebo nejvýše v 15. století (starší sídlo stálo na vrchu Železný jižně od městečka, eventuálně i u kostela[16]) a vzhledem k době vzniku je málo pravděpodobné, že se nad sklepem tyčila dřevěná věžová stavba.

V Jeřicích prozrazuje použití části tvrze při výstavbě barokního zámku jen masivní, 150–160 cm silné zdivo dvou přízemních místností v jeho jihovýchodním nároží (obr. 5a). Jižní z nich je plochostropá, severní nejspíše druhotně valeně zaklenutá: omítnutá klenba

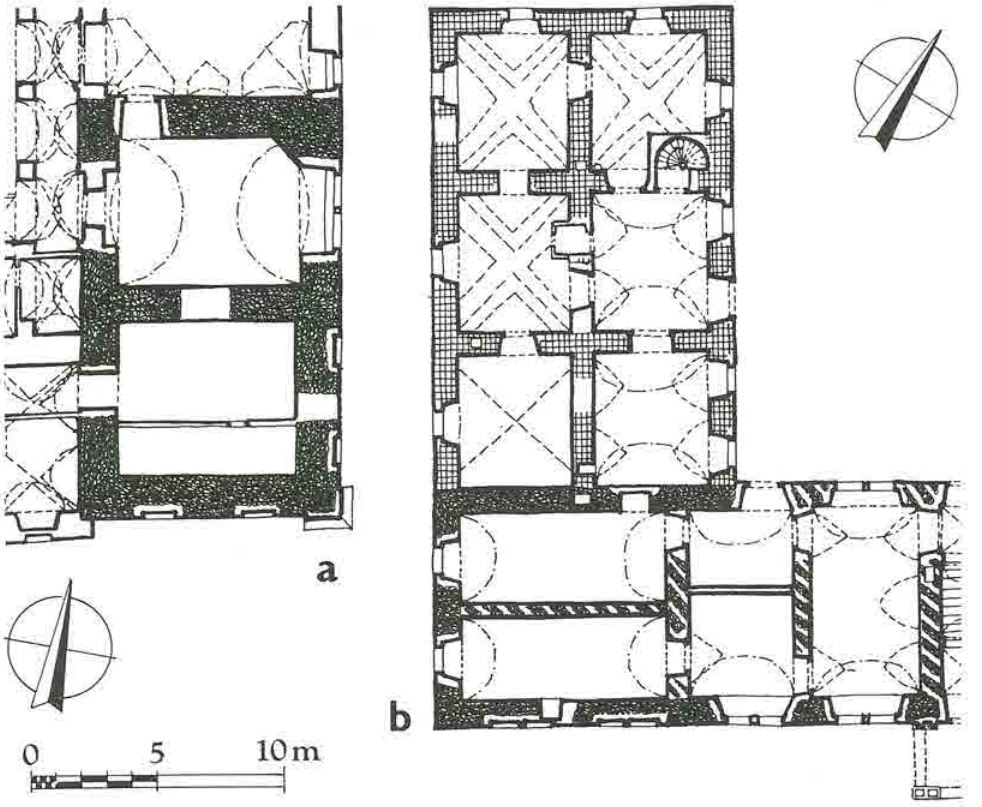

Obr. 5. Půdorysy částí zámků s vyznačením zdiva tvrzí: a) Jeřice, b) Kamenice.

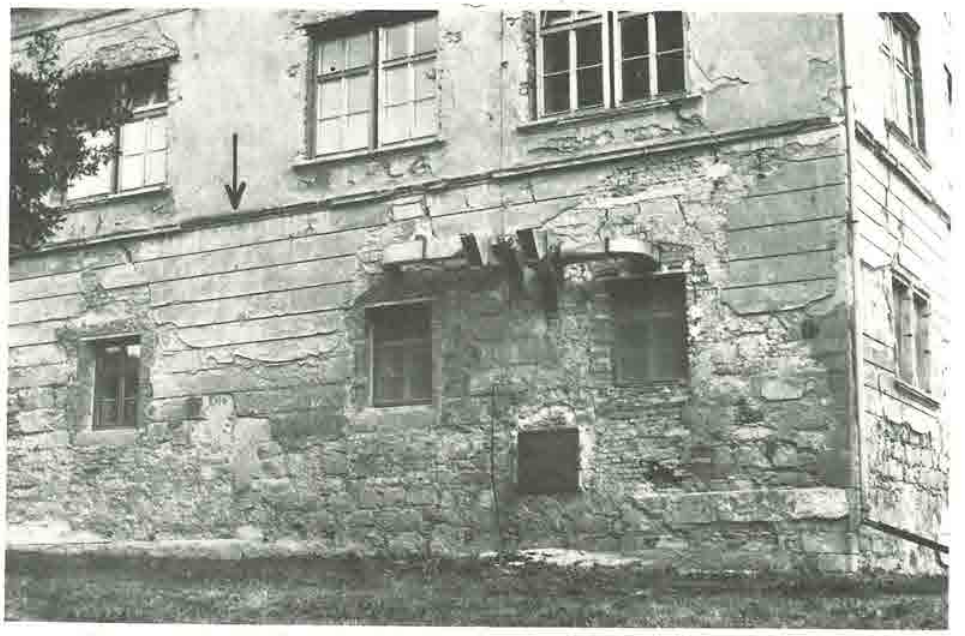

Obr. 6. Kamenice, jihovýchodní nároží zámku s nárožními armaturami (označeny šipkami).

je nasazena ve výši 140 cm a ve vrcholnici má výšku 395 cm nad podlahou. Do této prostory vede (stejně jako do místnosti dále k severu) zpod nádvorní arkády porušený půlkruhový, střídavě bosovaný rozměrný portál. Jeřice se poprvé uvádějí v predikátu Mrzáka a Zdeňka z Jeřic v roce 1379[17] a do této doby klademe vznik dvouprostorové obytné budovy tvrze.

Trojkřídlý zámek v Kamenici u Jičína stojí na nevýrazném ostrohu na východním konci obce. Po otlučení části jeho vnějších omítek se objevila na jižním konci hlavního křídla dvě armovaná nároží (obr. 6) a na východním průčelí 5,3 metru vpravo od jihovýchodního nároží bylo zjištěno okosené ostění střílnového okénka, zazděného cihlami (obr. 4h). Popsanou část zámku s obvodovými stěnami, zděnými do řádků z nepravidelných kvádrů, dorovnávaných drobnými úlomky, lze ztotožnit s částí gotické tvrze, pravděpodobně s tradičním trojdílným uspořádáním,[18] vzniklé již před husitskými válkami (obr. 5b). Tomu neodporují ani historické zprávy, uvádějící Jana z Kamenice již k roku 1318, tvrz se dvorem a vsí však výslovně jmenující až mezi lety 1520 až 1530.[19] Podobu tvrze před raně barokní přestavbou zachycují plány, nalezené V. Richterem v collaltovském zámeckém archivu z Brtnice.[20] Areál sídla uzavíral lichoběžníkový dvůr s dlouhou frontou se stodolou, stájí a obytným domem na severní straně, velkou polygonální stodolou s dvojicí průjezdů na jihozápadní straně a dalšími budovami na jižní straně. Hlavní budova na východní straně byla dvoukřídlá,[21] s arkádovou chodbou podél mladšího jižního křídla, které mělo pravidelnou dvoutraktovou dispozici o šesti takřka identických prostorách v každém patře. V koutě křídel byl nevelký čtvercový přístavek, snad starší schodiště,[22] nahrazené však v době před pořízením plánů dvěma kruhovými točitými schodišti, přiloženými k nádvorní zdi zevnitř. K renesančnímu

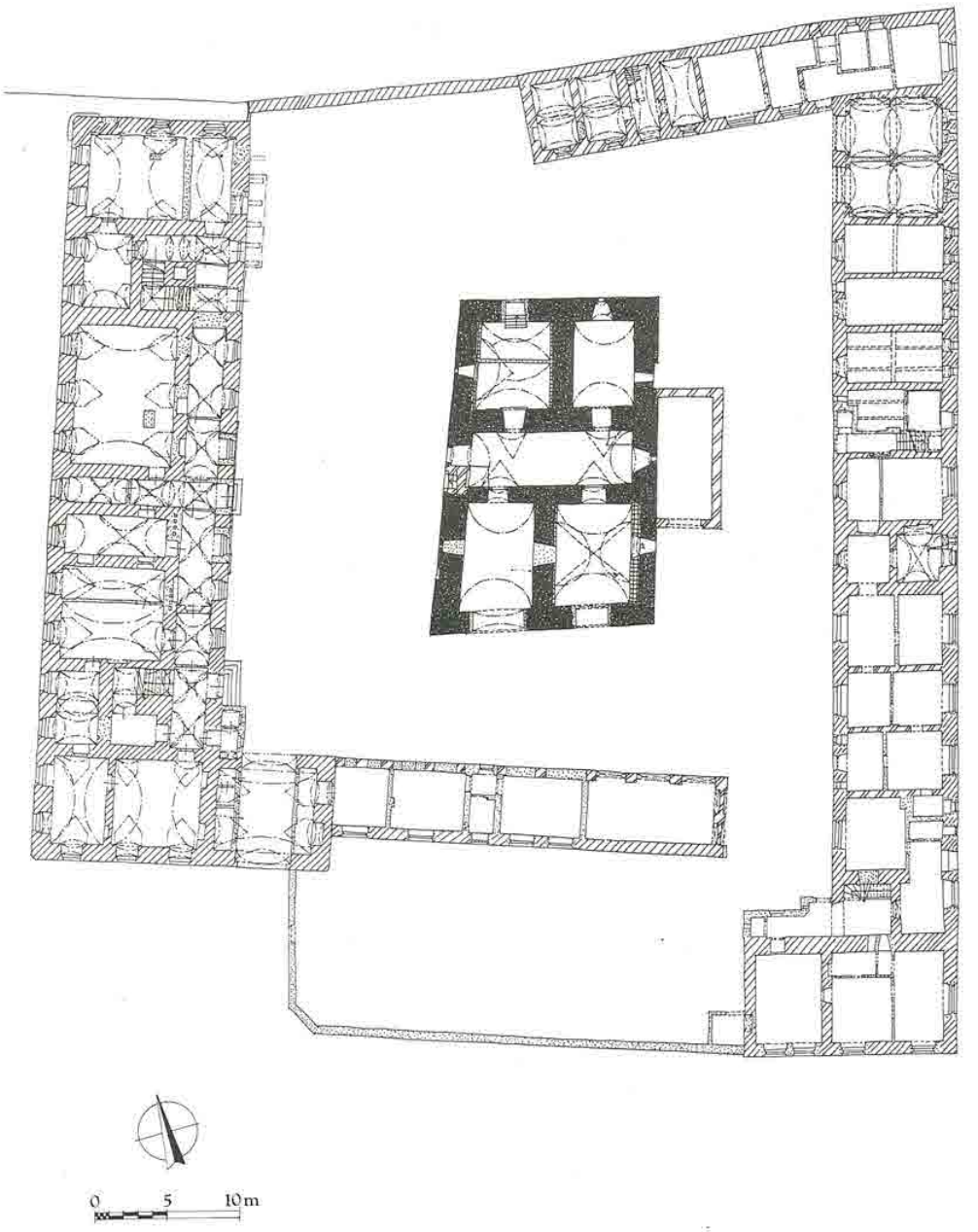

Obr. 7. Hořice, půdorys areálu zámku s analýzou stavebního vývoje (podle Lancingera-Vlčka, upraveno).

rozšíření tvrze došlo pravděpodobně ještě před rokem 1559, kdy byla Kamenice připojena k Úlibicům.[23] K následné raně barokní přestavbě, kladené do roku 1639 a připisované N. Sebregondimu,[24] se v uvedeném archivu zachoval i výkaz potřebného stavebního materiálu ze 7. 2. 1637 a dopis od Jacoma Macettiho, políra při stavbě jičínského zámku.[25]

Nedávno zpracovaný stavebně historický průzkum areálu hořického zámku upřesnil vývoj tvrze, dochované v jeho nádvoří.[26] Pětiprostorová, dnes přízemní stavba je datována autory do druhé poloviny 15. století, vznik části kleneb a sklepa je kladen do 16. století. Na základě zprávy z roku 1618, v níž se uvádí na tvrzi 28 dveřních zámků a 3 zámky visuté, a konfiskačního soupisu z roku 1628, uvádějícího ve tvrzi *větším dílem ode dřeva starodávným mustrem vystavěné* 6 světnic a 7 komor, 6 komor pod krovy, 5 sklepů povrchových a 4 podzemní, soudí autoři, že kromě budovy pozdně gotické tvrze s dřevěným patrem existoval renesanční zámek, dochovaný v přízemí hlavního křídla dnešní zámecké budovy (obr. 7).[27] Ve tvrzi přetrvaly sedlové portálky s pravoúhle vedeným okosením a okénka v horních dvou třetinách okosená (obr. 4d, i). Domníváme se, že tvrz měla nejméně dvě dřevěná patra (obr. 8a).[28]

Ačkoliv se po Sedláčkově zprávě, že po tvrzi v Dřevěnici není ani potuchy,[29] donedávna touto stavbou nikdo nezabýval,[30] dochovala se na jazykovitém terénním výběžku do zrušeného rybníka při areálu dvora dodnes (obr. 9). Dvoupatrový sklad sladu severně od budovy sýrárny má dosud pětiprostorové členění přízemí (obr. 10a).[31] Do patra (obr. 10b) byla vložena dvě sýpková podlaží, konstrukce s průvlaky na okosených dřevěných sloupcích se svou úpravou hlásí do 17. století. Nárožní armování i zdivo je podobné jako v Kamenici. K původním detailům náleží vedle dvou půlkruhových portálků, rámujících dnes otvor niky v severovýchodní komoře (obr. 4e) a výklenek pod schodištěm střední místnosti, také

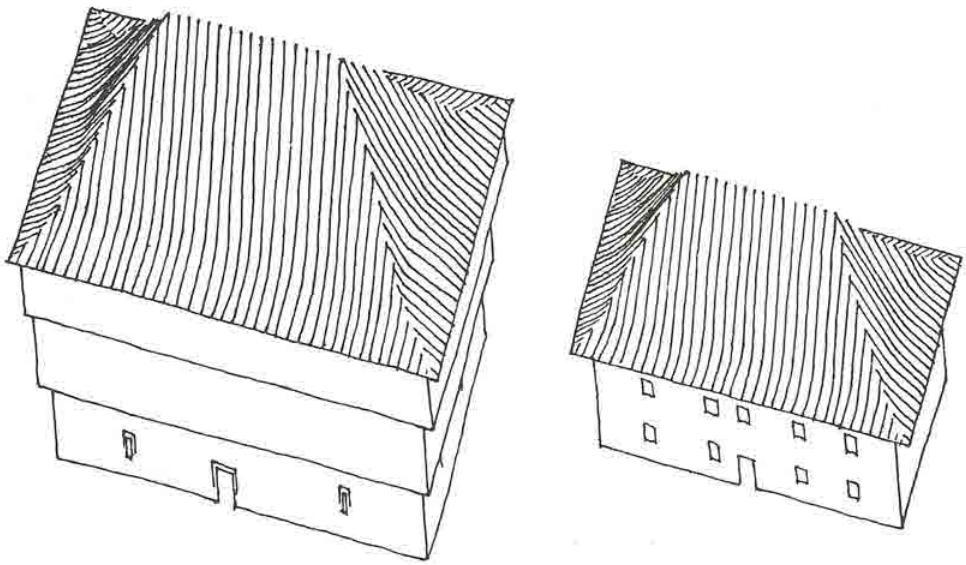

Obr. 8. Hmotové rekonstrukce obytných budov tvrzí pro počátek 17. století: a) Hořice, b) Mladějov.

Obr. 9. Dřevěnice, budova bývalé tvrze od západu.

monolitické okosené ostění zazděného střílnového okénka na východním průčelí. O stavebních úpravách v 16. století svědčí další torzálně dochované detaily. Je to především pískovcové okosené nadpraží (nikoli náhrobek[32]) o rozměrech 42 x 130 cm, druhotně osazené v jihozápadním nároží tvrze. Nadpraží je uprostřed zdobeno reliéfním kolčím štítem s ostrvemi, heraldicky vpravo kolčím štítem třikrát šikmo děleným, vlevo odtesaným štítem. Zbylou plochu vyplňuje nápis minuskulí : [Jindrzich] berka z [dub]e a / Naywissi sudij kralow[stwi] // czeskeho // [A]fra z Cheynowa ž: / [... z] ssumburka// (obr. 11).[33] (Jindřich Berka tvrz vlastnil od roku 1511 až do své smrti 9. 1. 1541.[34]) Na obou stěnách u jihozápadního nároží jsou pod opadávající nažloutlou omítkou zbytky psaníčkového sgrafita (obr. 12a), rytého do načervenalé podkladní omítky, a konečně do otvoru hlavního vstupu na západním průčelí je osazen portálek se silně zaoblenými horními rohy a profilací simou a drobným prutem, ujímanou ze hmoty (obr. 4f). Portálek je osazen za líc zdiva a jeho cihelná obezdívka byla okosená. K tomuto pozoruhodnému prvku neznáme průkazné analogie, a tak se neodvažujeme jej datovat. V úvahu snad přichází manýristický zásah nejspíše za Kateřiny Donínské z Donína mezi lety 1588 a 1596, neboť poté byla Dřevěnice připojena ke kumburskému panství.[35]

Také konecchlumská tvrz má podobné rozměry (13x22 m, obr. 10c), zdivo v přízemí má však podstatně menší tloušťku (135 cm) oproti Hořicím a Dřevěnici (160 cm a více). Jejímu stáří nasvědčuje hrotitý okosený portálek přístavku (obr. 4g), jen o málo mladšího než hlavní budova, i zbytky (zejména na jihovýchodním průčelí) šedohnědé omítky, do níž bylo vyryto

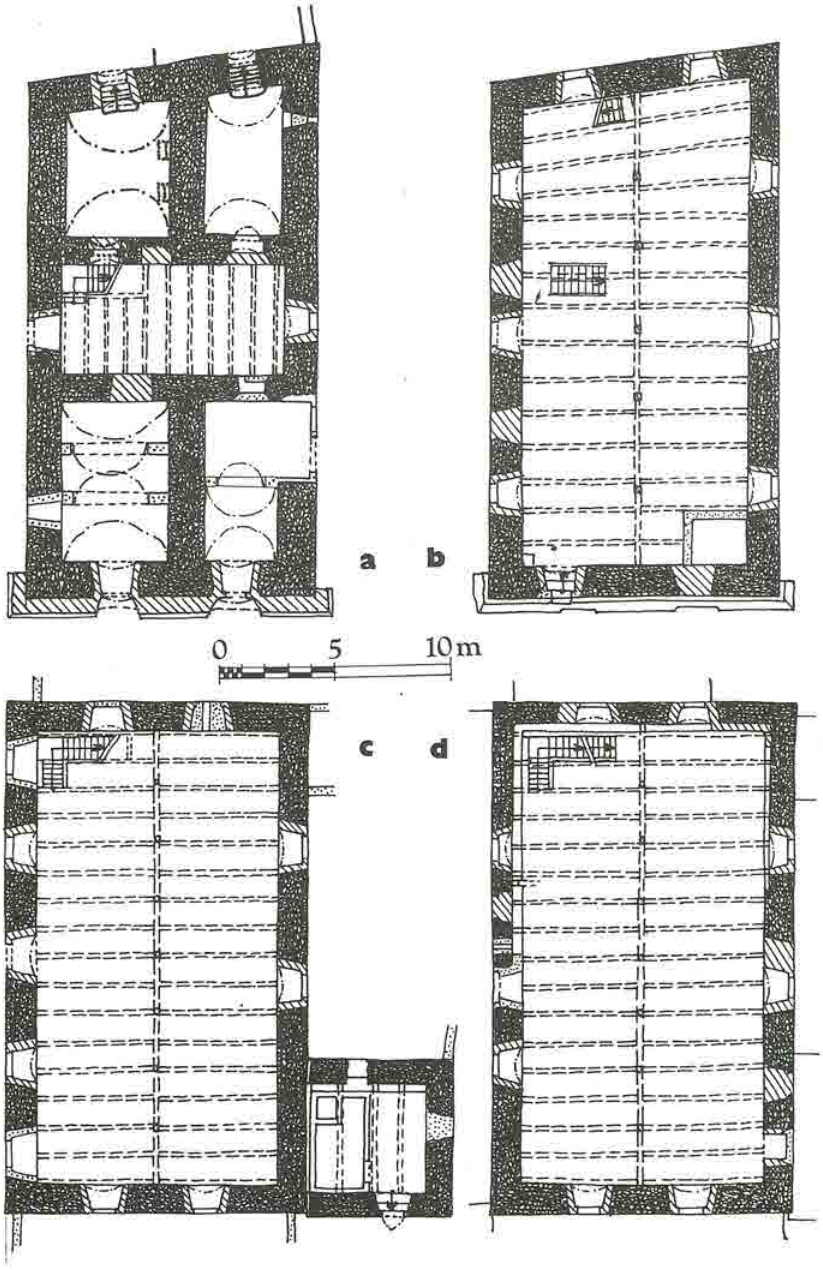

Obr. 10. Půdorysy přízemí a 1. patra tvrzí: a, b) Dřevěnice, c, d) Konecchlumí.

Obr. 11. Dřevěnice, druhotně použité nadpraží.

kvádrování, zdůrazněné bílou linkou a navazující na pravidelné kamenné armování nároží (obr. 13). Kolem oken byly široké bílé pasparty. Pod touto chátrající omítkou se však začíná objevovat ještě bílá s černošedými linkami. Vlevo od středu severovýchodního průčelí se nad vykonzolovaným přístřeškem rýsuje horní část zazděného portálu, pravděpodobně půlkruhového, do prvního patra. Uvnitř jsou kromě oslabení stěn prvního patra (obr. 10d) v jihovýchodní třetině, kde byla zřejmě vložena srubová konstrukce, patrny zazdívky starších otvorů, v zazdívce vstupu do bývalého přístavku je kus poškozeného okoseného ostění s náběhem dělícího kříže. Zbytky červenavých malovaných rozvilin a ptáků a letopočet 1681[36] ve druhém a třetím patře tvrze, zaznamenané Z. Wirthem pro jičínský Soupis památek v roce 1913,[37] jsme nenalezli. Tentýž uvádí závažné zásahy do podoby tvrze, totiž odstranění strmé valbové střechy v r. 1910 a odbourání vrchních pater přístavku, v jehož přízemí byla valená klenba s výsečí nad vchodem, v roce 1912. Pohlednice (obr. 14),[38] zachycující tvrz od jihozápadu před rokem 1910, však dokládají, že stavba v sýpkové úpravě byla jen dvoupatrová a přístavek (otisk jeho valbové střechy je na budově dosud patrný) bez viditelných okenních otvorů jen jednopatrový. Doložený vysoký krov, zřejmě ještě středověký, ukazuje na to, že tvrz měla vysoké první patro, nad nímž chybělo poslední dřevěné nebo hrázděné obranné podlaží. To asi umožnilo i ztenčení obvodového zdiva. Budova kromě vodního příkopu a snad hrazeného dvora téměř postrádala obranné prvky.

Důležitou otázkou tvrzí v Hořicích, Dřevěnici a Konecchlumí, stavební podobou velmi blízkých, je jejich datování. Ve všech třech případech se nelze příliš opřít o historické zprávy, sídla jsou tu doložena přídomky již od 14. století a lokality byly často rozděleny mezi několik

vlastníků.[39] Hořickou tvrz klade D. Menclová do druhé čtvrtiny 15. století,[40] L. Lancinger a P. Vlček na základě architektonických detailů dokonce až do jeho druhé poloviny,[41] podle našeho názoru však nepříliš odůvodněně.[42] Vznik konecchlumské tvrze klade P. Chotěbor podle omítek a kamenných oken s křiži nejspíše do přelomu 14. a 15. století.[43]

Společensko-politické poměry v zemi vytvořily předpoklad pro vznik pětiprostorových kamenných tvrzí, tedy staveb s relativně velkým obytným komfortem, již v předhusitském období.[44] D. Menclová datuje takovou tvrz v Neustupově do konce 14. století,[45] M. Rykl ve Velkých Horkách do období mezi léty 1380 a 1410.[46] Její palác je svými rozměry (cca 30x x15 m) ještě větší než hořický (asi 23x14,5 m), z detailů má však dochovanou snad jen jedinou valenou bezvýsečovou klenbu. Sedlový portál s rámem, profilovaným oblým prutem mezi dvěma výžlabky, se však nachází v přízemním vestibulu neustupovské tvrze a jsou tu i další portály, půlkruhové se zkosenou hranou.[47] Pokročilost dispozice tak zdá se koresponduje s pokročilostí detailu, neboť vznik takových portálů je na Jičínsku obecně kladen až do druhé poloviny 15. a do 16. století.[48] Výstavbu sídla v Dřevěnicích koncem 14. století podporuje i přídomek, poprvé doložený k roku 1393.[49] Vznik této trojice staveb tedy klademe do předhusitského období a konstatujeme, že se jimi Jičínsko, a to zvláště Konecchlumím, na celé století postavilo do čela vývoje drobných feudálních sídel v Čechách.

Vývoj tvrzí se výbuchem husitských válek prudce změnil a s pětiprostorovou dispozicí se opět setkáváme až v 16. století, převážně v obohacených a modifikovaných podobách.[50] I jednoduché typy však dlouho přežívaly v sídlech nejmenších statků. Takovým dokladem se zdají být i Hradišťko u Ostroměře a Mladějov. Hradišťská tvrz je postavena v hospodářském dvoře, v poloze celkem nevhodné pro obranu. Tvoří ji převýšená, původně asi dvoupatrová budova o rozměrech 14x10,5 m, se zdmi jen 0,8–1 m silnými (obr. 15a).

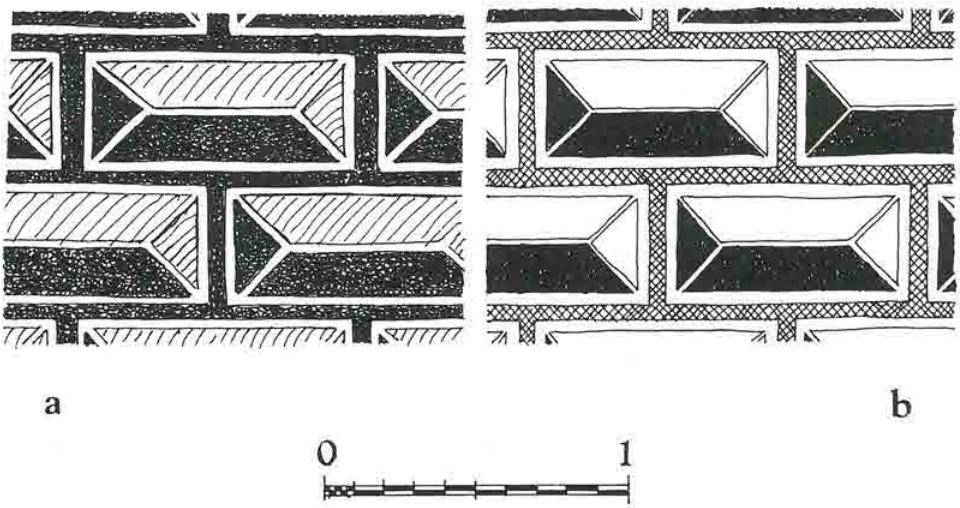

Obr. 12. Schémata sgrafitové výzdoby: a) Dřevěnice, b) Úlibice.

Obr. 13. Konecchlumí, detail omítky u severovýchodního nároží východní stěny tvrze.

V přízemí je přes různé pozdější úpravy a příčky dosud čitelná původní dispozice, tehdy zřejmě plochostropá. V západní polovině byla vstupní síň a při západní stěně jednoramenné schodiště do patra, ve východní části velká místnost a za ní úzká komora. Tvrz byla postavena před r. 1553,[51] kdy Jan z Rokytníka obdržel při dělení otcovského statku *tvrz novou Hradiště* s dvorem, rolí a jiným příslušenstvím.[52]

Nejstarší dochované mladějovské sídlo je spatřováno v severozápadní části dnešního zámečku, tedy bez východního a jižního traktu.[53] Dochoval se z něj valeně klenutý sklep se vstupním půlkruhovým portálkem a část zdiva přízemí, jež zřejmě mělo nám známé pětiprostorové schéma (obr. 15b), na půdorysu 20x10 metrů, s obvodovým zdivem jen 50–70 centimetrů silným. Stavba vznikla po obnovení samostatnosti statku počátkem roku 1603 trčkovským úředníkem Hynkem Kozlovským z Kozlova a poprvé je zmiňována při prodeji v roce 1611; při následujícím prodeji roku 1623 je uvedena jako tvrz *toliko ode dřeva vystavěná*. K takovému ohodnocení prostě obytné budovy vedlo zřejmě ohledání roubeného nebo hrázděného patra a neklenutého přízemí (obr. 8b).

Tvrz ve Vysokém Veselí vznikla již v první polovině 14. století,[54] roku 1586 ji Jan Bořek Dohalský z Dohalic dal renesančně přestavět, jak o tom svědčí reliéfní erbovní deska s nápisem, letopočtem a delfíny po stranách, druhotně osazená v tarasní zdi na severní straně návrší (obr. 16). Tehdy vzniklo také východní křídlo, dodnes z velké části ve zdivu zachované v několikrát upravované[55] budově školy. Zvláštností přes 50 metrů dlouhé stavby,

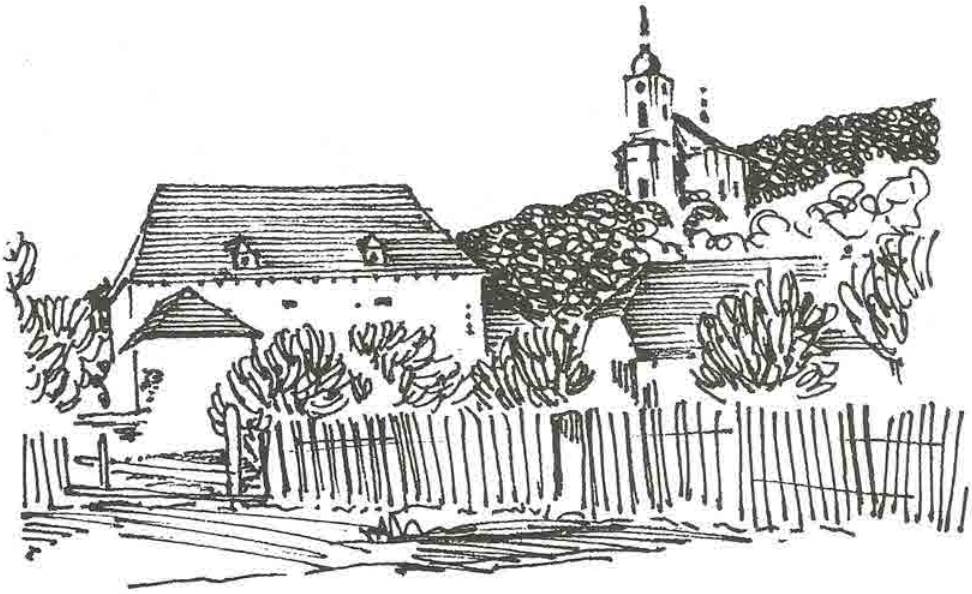

Obr. 14. Konecchlumí, vzhled tvrze před r. 1910 (překresleno podle pohlednice).

mající obvodové zdivo v přízemí až 190 centimetrů silné (obr. 17a), jsou dva nárožní rizality, vystupující téměř o tři metry z východního průčelí. O navazujícím jižním křídle svědčí dnes jen rozměrná vpadlina v pravé části západního průčelí, nějaký objekt zřejmě navazoval i po levé straně, neboť je tu průčelí vyrovnáno tenčí pozdější zdí. Mohla to být i budova starší tvrze, jelikož v porovnání synů a vdovy po Janu Bořkovi v roce 1590 si tato vymínila *bytnosť s dcerami na tvrzi Veselské v nových pokojích, vystavených v tom štoku nad marštalemi se sklepem pivným pod marštalí a pekárnou*.[56] Tím sklepem je snad míněna rozměrná prostora v severovýchodním rizalitu (obr. 17b), klenutá z nahrubo opracovaných kvádrů do bednění ze širokých prken. Kromě ní se z detailů původní stavby zachovala jen zmíněná reliéfní deska, přesto jde o cennou stavbu – jednu z velmi mála renesančních staveb s nárožními rizality u nás, inspirovanou nejspíše Gryspekovskými podniky v Kaceřově a Nelahozevsi.

O milíčeveském zámku se obvykle uvádí, že vznikl přestavbou tvrze v letech 1677 až 1679.[57] Poloha zámku nad okrajem planiny i jeho dispozice včetně detailů svědčí pro novostavbu, sledování výkopů na severní a západní straně zámku v roce 1992 přineslo zjištění, že pod vrstvou humusu se nalézají rozptýlené zlomky cihel a stavební rum novověkého původu na rostlém podloží. Při úpravách zámku v letech 1989 až 1992 nebyly ve větším rozsahu odstraňovány omítky. Jihovýchodně od zámku se nalézá hospodářský dvůr – dvoupatrová budova pivovaru (později sýpka) z roku 1679, klasicistní konírna a o něco starší budova skladu s rozsáhlým sklepem. Trojúhelný areál dvora uzavírá na jihu mírný pahorek, obezděný na jihu a východě tarasní zdí, vzniklý po zániku pětiboké budovy, doložené ještě na mapě stabilního katastru. Větší část budovy byla podsklepena (obr. 18). Severní část sklepů tvoří dvojice dodatečně spojených místností s valenou stlačenou klenbou a s dodatečným vstupem u severovýchodního nároží zkrácené východní prostory.

Obě místnosti jsou vyzděny včetně kleneb z hrubých pískovcových kvádrů, na klenbě východní místnosti jsou zbytky otisků bednění. Zmíněné dodatečné úpravy jsou provedeny z cihel, z nichž pochází i horní část zazdívky severní stěny východní místnosti. V jihozápadním koutě východní místnosti se pod segmentovou klenbičkou nalézá zazděný půlkruhový portál, v dolní části zakrytý plentou. Obdobná situace je i v západní místnosti, portál je však zcela skryt za cihelnou plentou, průnik kleneb vynáší cihelný pilíř. Jižní chodbovitá místnost s valenou cihelnou klenbou s výsečí nad východním portálkem je přiložena k severní části dodatečně a je osvětlena ležatým okénkem. Východní portálek má okosenou hranu se zalomením v soklu, ze západního portálu se zachovaly pouze stojky nadezděné segmentovým pasem z cihel. Tarasní zdi, vymezující vnější obrys stavby, jsou ze smíšeného zdiva. Dochované suterény patří nepochybně k výstavbě tvrze z první poloviny 16.století. Zda se jedná o podnož hlavní budovy tvrze či suterén hospodářského stavení, jak by se dalo soudit z polohy portálů směřujících ven ze stavebně mladšího areálu, nelze prozatím určit.

Barokní dvůr v Úlibicích s původní sýpkou a jednopatrovým úřednickým domem z počátku 19. století (1816?)[58] nahradil starší renesanční dvůr. Po odstranění východního křídla dvora

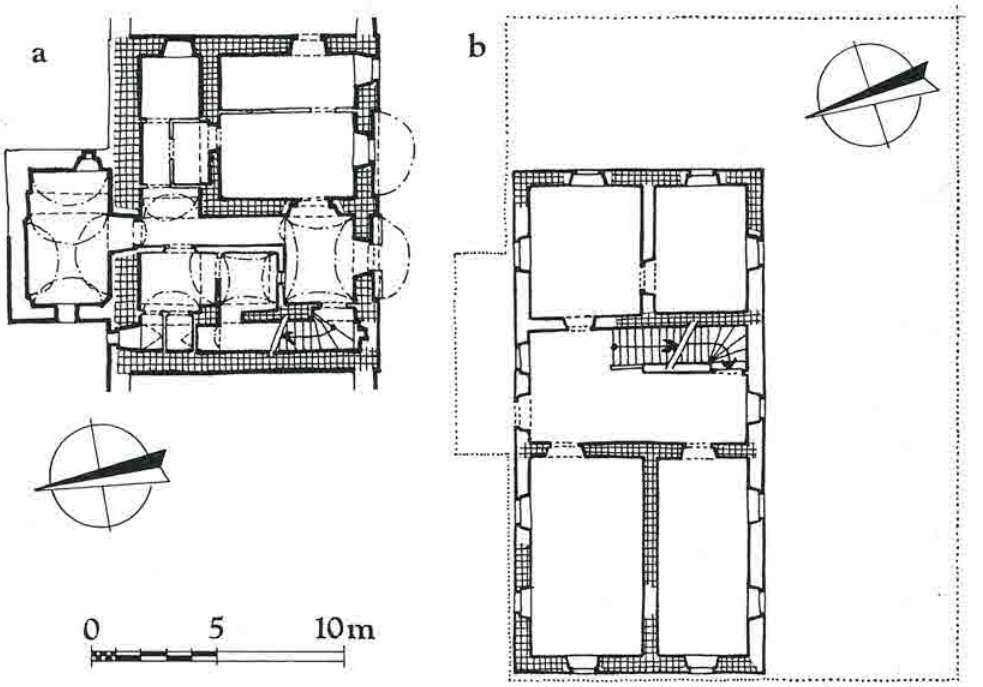

Obr. 15. Půdorysy přízemí renesančních tvrzí: a) Hradišťko, b) Mladějov (rekonstrukce s vyznačením dochovaného zdiva).

dokládají starší výstavbu jen zlomky psaníčkového sgrafita na ohradní zdi východně od úřednického traktu (obr. 12b). Přestože dvůr stojí v údolí, je možné, že tvrz stála zde[59] a ne u kostela, jak se obvykle uvádí.[60]

Poznámky

[1] Sigl, J.: *Výzkum středověkého hrádku u Uhlejova (o. Jičín).* Zpravodaj KMVČ VII/1–2, 1980, s. 20–25; Waldhauser, J. – Weber, V.: *Tvrz Spařence.* Zpravodaj Šrámkovy Sobotky 1972, s. 20–21; Sigl, J. – Vokolek, V.: *Záchranný výzkum na středověkém hrádku u Lázní Bělohrad.* Zpravodaj KMVČ X/1, 1983, s. 37–40.

[2] Svoboda, L.: *Výzkumy v Čechách (BZO),* 1982/83, odkaz 241 a obr. 27.

[3] Durdík, T.: *K počátkům výskytu hradů s plášťovou zdí v Čechách.* In: Archaeologia historica. Sv. 5. Brno 1980, s. 259 až 265.

[4] Svoboda, L.: *Příspěvek k vývoji trojdílné dispozice drobného feudálního sídla ve východních Čechách.* In: Vesnický dům v 16. a 17. stol. Praha 1992, s. 199–214.

[5] Srovnej tamtéž, s. 199 a 200.

[6] Menclová, D.: *České hrady,* díl 2, Praha 1972, s. 186; srv. Svoboda, *Příspěvek, s. 199.*

[7] Tamtéž, s. 203.

[8] Tamtéž, s. 206.

[9] Poche, E. a kol.: *Umělecké památky Čech.* Sv. 4. Praha 1982, s. 504.

[10] Slavík, J.: *Povrchový průzkum tvrze v Dolní Dobré Vodě (o. Jičín).* Zpravodaj MVČ XVIII/1, v tisku.

[11] Maloch, A. V.: *O někdejším statku Dřevěnickém blíže Jičína.* In: Programm des k. k. Gymnasiums zu Jičín im Jahre 1858, s. 1. Sedláček, A.: *Hrady, zámky a tvrze v království Českém. Díl 5. Podkrkonoší.* Praha 1887, s. 207.

[12] Tamtéž, s. 327–328.

[13] Tamtéž, s. 204.

[14] Cechner, A.: *Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese novopackém.* Praha 1909, s. 28.

[15] Sedláček, *Hrady,* s. 199.

[16] Srv. tamtéž, s. 198–200. Keramika ze západní části hřbitova z dosud nezpracovaných sběrů J. Slavíka z let 1991 a 1992 pochází z 1. pol. 13. stol. (určil dr. J. Sigl), uložena v MVČ v Hradci Králové a OMaG Jičín.

[17] Tamtéž, s. 142.

Obr. 16. Vysoké Veselí, pamětní deska, původně součást portálu tvrze.

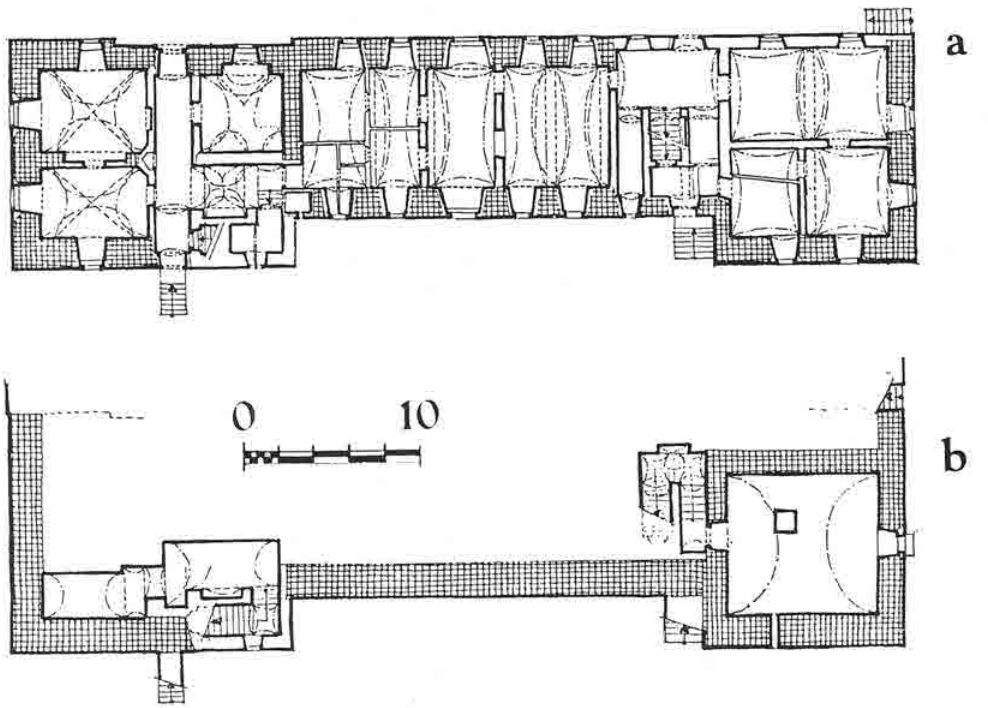

Obr. 17. Půdorysy zámku ve Vysokém Veselí: a) přízemí, b) sklep.

[18] Interiér zámku není bohužel přístupný, podle plánové dokumentace v archivu Památkového ústavu v Pardubicích (z r. 1963) není vyloučeno, že se mohlo jednat i o dispozici pětiprostorovou.

[19] Sedláček, *Hrady*, s. 205.

[20] Richter, V.: *Příspěvek k dějinám architektury 17. století.* Památky archeologické, 1933, s. 66–69.

[21] Tvořila tedy jižní část dnešní stavby, jak tomu odpovídá i charakter smíšeného zdiva pravé části východního průčelí, prozrazujícího tak přes stejnou tloušťku barokní původ.

[22] Srovnej např. Vranovou Lhotu (viz Svoboda, *Příspěvek*, s. 207).

[23] Sedláček, *Hrady*, s. 205.

[24] Poche, E. a kol.: *Umělecké památky Čech.* Sv. 2 Praha 1978, s. 25.

[25] Richter, *Příspěvek*, s. 66, 68.

[26] Lancinger, L. – Vlček, P.: *Hořice, stavebně-historický průzkum (SHP) zámku.* Pasport SÚRPMO 1991, s. 39

[27] Nápadně pravidelná dispozice zámku, narušená pouze příčným křídélkem průjezdu a místností jižně při úzkém příčném průchodu, dochované detaily stavby i sledování opravy fasád v letech 1991–1992 nasvědčují tomu, že zámecká budova je novostavbou po požáru v r. 1749. Při zmíněné opravě fasád byly otlučeny omítky z r. 1954 a objevilo se smíšené, typicky barokní zdivo. V nádvoří byly dokumentovány tři stlačené oblouky zazděné arkády uprostřed dispozice, zazděná a upravená okna, ojediněle s odsekaným kamenným ostěním, většinou však s kamenným parapetem a z cihel dozděným ostěním, narušeným vysekáním drážky pro vnější křídlo okna. Na západní fasádě byla dokumentována úprava a zazdívka dveří z příčné chodby přízemí (Slavík, J.: *Nálezová zpráva Hořice-zámek – oprava 1991–1992.* Strojopis v archivu Památkového ústavu v Pardubicích). Cechnerem (*Soupis*, s. 36–37) zmiňovaná sgrafitová rustika, odstraněná při opravě fasády v r. 1954, kdy zmizely všechny starší omítky, se nalézala nejspíše na přízemí mělkého rizalitu v nádvoří, zdůrazňujícího vstup třemi oblouky arkády, a jednalo se nejspíše o pásovou či kvádrovou rustiku, pocházející z doby stavby zámku po požáru roku 1749.

[28] Porovnáním počtu dveřních zámků (visuté zámky chápeme jako dodatečné) a počtu místností lze dojít ke stejnému počtu 28, což může být znamením, že každá z místností tvrze (byly-li v popisu jmenovány všechny a zanedbána pouze chodba suterénu) byla uzamykatelná. Z uvedených indicií lze vyvodit, že v popisu z r. 1628 byly vyjmenovány pouze místnosti hlavní budovy tvrze, která pak měla dvě dřevěná patra, čímž se vysvětluje i zmínka o značném podílu dřevěných konstrukcí na budově ve zmíněném popisu. I když bylo v areálu tvrze v r. 1613 složeno značné množství stavebního materiálu, nemusel být použit pro stavbu zámku. Do 16. či počátku 17. století kladou autoři SHP i vznik části hospodářských budov.

[29] Sedláček, *Hrady*, s. 203.

[30] Kolektiv: *Hrady a zámky v Čechách.* Praha 1986, s. 114.

[31] Všechny komory mají valené klenby, v jižních komorách omítané a po deformaci podtažené pasy.

[32] Prvně Wirth, Z.: *Umělecké památky Čech.* Praha 1957, s. 159, naposledy Šimek, T. a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Sv. 7. Východní Čechy.* Praha 1989, s. 101.

[33] Výška písmen 4 cm. Nápis je poškozen odlomením části líce a zkrácením levé části. Jiný zajímavý detail se nachází na domku nad pivovarskými sklepy při západní části dvora – dřevěný, drobnou simou profilovaný portál s nadsvětlíkem, zdobeným osmilistým kruhovým emblémem, a datovaný do roku 1678. Nad portálem je čtvercová štuková deska se šternberským erbem. Omyl při popisu polohy portálu se datuje od A. V. Malocha. Budova tvrze byla uživána jako sklad sladu. Část hlavní budovy dvora i domek nad pivovarskými sklepy mají výsečové klenby s hřebínky.

[34] Sedláček, *Hrady*, s. 203.

[35] Tamtéž, s. 204.

[36] Jelikož Konecchlumí přestalo být samostatným statkem už po r. 1560, lze předpokládat, že tvrz sloužila v 17. století za obydlí správce dvora a k úpravě na sýpku došlo až po tomto letopočtu, a to ve dvou etapách: nejprve byla ležatá okénka vložena do zazdívek původních otvorů, a teprve později vloženo 2. patro a zřízena okénka nynější.

[37] Pozůstalost akad. Wirtha. Archiv ÚDU ČAV, sign. WXVIII b/8 – č.111.

[38] OMaG Jičín, sbírka pohlednic, př. č. V – I – 87.

[39] Podrobněji Sedláček, *Hrady*, s. 132–136, 203–204 a 204 až 205.

[40] Menclová, *České hrady*, s. 343.

[41] Lancinger – Vlček, *Hořice*, s. 39.

[42] Sedlové portálky s pravoúhle vedeným okosením se vyskytují již před r. 1400 – srv. Mencl, V.: *Vývoj středověkého portálu v českých zemích*. Zprávy památkové péče 1960, s. 132 až 134. Použité ukončení okosení okének lze považovat za pokročilé, kolem r. 1400 však možné.

[43] Chotěbor, P.: *Povrchový průzkum tvrze v Konecchlumí*. Zpravodaj KMVČ XIII/1, 1986, s. 87–91.

[44] Srovnej Durdík, T.: *České hrady*. Praha 1984, s. 188.

[45] Menclová, *České hrady*, s. 103.

[46] Rykl, M.: *Stavební vývoj tvrze Velké Horky (okres Mladá Boleslav)*. Památky středních Čech, 5, 1990, s. 119–134.

[47] Menclová, *České hrady*, s. 103.

[48] Wágner, J.: *Jičín*. Praha 1979, s. 19; Líbal, D.: *Jičín – SHP jádra*. Strojopis SÚRPMO 1961.

[49] Sedláček, *Hrady*, s. 203.

[50] Lancinger, L. – Svoboda, L.: *Nové Město nad Metují, SHP zámku*. Pasport PÚ v Pardubicích 1992, s. 104; Rykl, M.: *Trojdílné dispozice u tvrzí vrcholného středověku*. In: Vesnický dům v 16. a 17. století. Praha 1992, s. 189–198; Úlovec, J.: *Volfartické tvrze*. In: Castellologica bohemica. Sv. 2. 1991, s. 125–144; viz též Svoboda, *Příspěvek*, s. 203–206.

[51] Sedláček, *Hrady*, s. 121–122.

[52] Svoboda, L.: *Tvrze východních Čech*. Nepublikovaný rukopis, 1986, s. 41–42. Nynější vzhled a severní přístavek jsou dílem pozdně barokní úpravy.

[53] Ebel, M. – Svoboda, L.: *Mladějov – zámek*. SHP. Pasport PÚ v Pardubicích 1992. Dva zmíněné trakty vznikly při barokní přestavbě sídla Annou Terezií Unwertovou mezi lety 1735 a 1747. První patro postavil nově Václav Augustin Havle, nobilitovaný pražský měšťan, před rokem 1787 a pseudobarokní podoba vznikla r. 1913 za Anny Bláhové.

[54] Podrobněji Sedláček, *Hrady*, s. 319.

[55] Mladší dějiny viz Šimek, *Hrady, zámky*, s. 543–544. Z přestavby po r. 1715 se zachovala dispozice přízemí JV rizalitu včetně kleneb, zbytku zrušeného schodiště a aliančního znaku ve štítě, po požáru r. 1835 vznikly ostatní klenby i většina příček a konečně při rekonstrukci v letech 1970–1972 nevhodná rozměrná okna.

[56] Sedláček, *Hrady*, s. 320.

[57] Šimek, *Hrady, zámky*, s. 303, kde je jen rozvedena starší myšlenka A. Sedláčka, *Hrady*, s. 279. Půdorys Svoboda, *Příspěvek*, s. 212.

[58] Wirth, *Umělecké památky*, s. 810, odtud pasáž o dvoře beze změny přejal Poche, E., *Umělecké památky Čech*, sv. 4, s. 140.

[59] Srv. Sedláček, *Hrady*, s. 208, kde se k r. 1558 uvádí tvrz Úlibice *se dvorem tu při tvrzi*. Srv. údolní polohu tvrze v Milkovicích.

[60] Šimek, *Hrady, zámky*, s. 511.

Obrázky č. 3b, 3c, 4a, 4b, 4h, 7, 8a, 11, 12b, 14 a 18 zpracoval J. Slavík, ostatní L. Svoboda. Půdorys zámku v Kamenici podle zaměření v archivu PÚ Pardubice, půdorys areálu v Hořicích podle SHP SÚRPMO, půdorysy zámku ve Vysokém Veselí podle plánů uložených na obecním úřadě ve Vysokém Veselí.

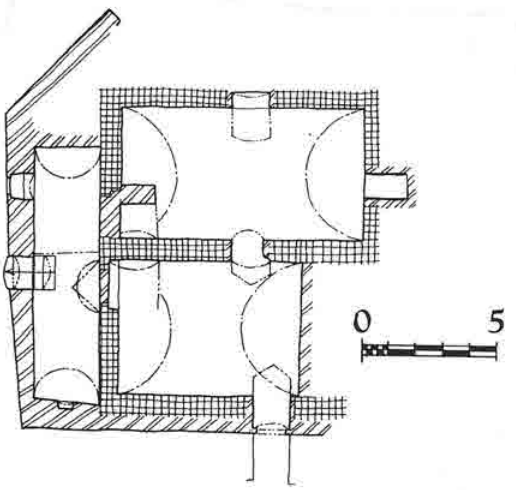

Obr. 18. Milíčeves, půdorys sklepa na východním okraji hospodářského dvora zámku.

Přehled osobních fondů se vztahem k Českému ráji a Podkrkonoší v Literárním archivu Památníku národního písemnictví

Eva a Karol Bílkovi

Ve svém příspěvku přinášíme přehled těch osobních fondů uložených v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, jejichž původci mají vztah k Českému ráji a Podkrkonoší. Tuto oblast vymezujeme územím dnešních okresů Jičín a Semily a dále přilehlými částmi okresů Mladá Boleslav, Nymburk, Trutnov, Liberec a Jablonec nad Nisou. Hranice tohoto regionu samozřejmě nejsou nijak přesně určeny; zastánci širšího vymezení budou postrádat osobnosti z Českodubska, Benátecka, Královédvorska apod. Ty jsme již do soupisu nezahrnuli, zato jsme se snažili postihnout i pedagogy a studenty středních škol, zvláště jičínského a mladoboleslavského gymnázia.

Do soupisu jsme pojali jen výjimečně ty autory, kteří zde čerpali náměty ke svému dílu nebo kteří sem jezdívali na letní byt či na chalupu. Vynechali jsme ty, v jejichž díle je vztah k tomuto regionu ojedinělý (např. S. Čech, V. Dyk, J. Neruda, J. Vrchlický), a rovněž literární vědce, kteří se věnovali osobnostem tohoto kraje (F. Baťha, F. Buriánek, A. Grund a jiní). Přesto jsme si vědomi, že zařazení či nezařazení některých autorů je sporné, a omlouváme se za případná pochybení v tomto směru.

Osobní fondy významných osobností byly již od středověku ukládány v knihovnách klášterů, později v muzeích a v archivech. V našich zemích to bylo především Národní muzeum v Praze, kde se během času vytvořilo samostatné oddělení s názvem Literární archiv. Ten se v roce 1964 stal základem Literárního archivu Památníku národního písemnictví, který se v průběhu dalších let rozšířil rozsáhlou akviziční činností (koupěmi, dary i delimitacemi archivních materiálů literární povahy) v největší pramennou základnu pro literárněvědné bádání.

Zprvu byl LA PNP soustředěn v Praze v prostorách strahovského kláštera, od roku 1969 je stále větší část fondů uložena na pracovišti v zámku Staré Hrady u Libáně. V tomto soupisu jsou uvedeny fondy uložené v Praze i ve Starých Hradech.

Soupis je zpracován tak, že každé heslo je rozděleno do čtyř částí: v prvé je jméno a životní data původce fondu (bez akademických a jiných hodností a pseudonymů), v druhé jeho co nejstručnější charakteristika včetně vztahu k regionu, ve třetí rozsah fondu a jeho hlavní části a konečně ve čtvrté stupeň zpřístupnění. Vše k datu 31. 8. 1993.

Věříme, že se i tento stručný přehled stane užitečnou pomůckou pro rozvoj regionálního bádání a že v dalších ročnících tohoto sborníku budou následovat obdobné přehledy osobních fondů v dalších ústředních i regionálních muzeích a archivech.

ADLA Zdeněk (1910–1990)
Spisovatel, redaktor, ilustrátor. Chalupář na Samšíně, odkud čerpal i náměty k některým svým prózám.
6 kartónů – rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

ALEŠ–LYŽEC Josef (1862–1927)
Učitel na Mnichovohradišťsku, propagátor lyžování v Krkonoších. Pohřben v Bosni.
9 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

BABÁK Eduard (1873–1926)
Fyziolog, univerzitní profesor v Praze a v Brně. Gymnaziální studia konal v Jičíně.
4 kartóny – doklady, korespondence
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek – D. Oulehlová)

BĚLOHOUBEK Augustin (1847–1908)
Chemik, univerzitní profesor v Praze. Rodák z Jeřic.
1 kartón – korespondence, rukopisy
Uspořádáno

BENDL–STRÁNICKÝ Václav Čeněk (1832–1870)
Spisovatel, překladatel. Rodák z Turnova.
1 kartón – korespondence, rukopisy
Zpracováno, inventář publikován (J. Wagner)

BENEŠ Josef (1905–1979)
Spisovatel, probošt vyšehradské kapituly, politik, redaktor. Působil jako římskokatolický kněz a středoškolský profesor v Jičíně a okolí.
1 kartón – korespondence, rukopisy, výstřižky
Uspořádáno

BERNARD Alexander (1859–1912)
Středoškolský profesor, odborný spisovatel. Rodák ze Sobotky.
1 kartón – korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

BÍLKOVÁ–KYZLVÁTOVÁ Drahomíra (1909–1990)
Učitelka, kulturní pracovnice v Sobotce.
6 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

BOUDYŠ Jan (1897–1972)
Učitel, básník, kulturní pracovník Mladoboleslavska.
1 kartón – korespondence, rukopisy, tisky
Uspořádáno

BROŽEK–JIZERSKÝ Josef (1875–1935)
Povídkář, kulturní pracovník v Loučkách u Železného Brodu.
1 kartón – rukopisy, výstřižky
Uspořádáno

BUREŠ Miloslav (1909–1968)
Básník, novinář, za 2. světové války působil v Jičíně.
9 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, fotografie
Nezpracováno

BUVOVÁ Barbora (1849–1932)
Kulturní pracovnice ve Vysokém Veselí.
3 kartóny – korespondence, tisky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (J. Straková)

CRHA Václav Antonín (1836–1905)
Novinář a spisovatel. Rodák z Kopidlna.
2 kartóny – korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

CUMPFE Karel (1853–1931)
Klasický filolog, ředitel gymnázia v Písku. Rodák ze Sobotky.
1 kartón – doklady, korespondence
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (K. Bílek)

ČERNÝ Václav Jaromír (1832–1883)
Okresní tajemník v Libáni, vlastivědný spisovatel.
1 kartón – korespondence, rukopisy
Nezpracováno

ČTVRTEK Václav (1911–1976)
Spisovatel a redaktor. Náměty ke svým dílům čerpal často z Jičínska.
30 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář publikován (R. Hamanová)

DEJMEK Petr (1870–1945)
Učitel, spisovatel. Rodák ze Svojku u Nové Paky.
1 kartón – rukopisy
Uspořádáno

DOKOUPIL Vilém (1852–1927)
Středoškolský profesor, odborný spisovatel. V letech 1884–1904 ředitel sochařské školy v Hořicích.

5 kartónů – korespondence
Zpracováno, inventář publikován (J. Wagner)

DOLENSKÝ Jan (1859–1933)
Učitel, odborný spisovatel, překladatel. Rodák z Jesenného.
10 kartónů – korespondence, fragmenty archivů pedagogických spolků
Nezpracováno

DURDÍK Alois (1839–1906)
Právník, literární historik, překladatel. Rodák z Hořic.
2 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář publikován (J. Wagner)

DURDÍK Josef (1837–1902)
Filozof, univerzitní profesor v Praze. Rodák z Hořic.
6 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy
Zpracováno, inventář publikován (J. Wagner)

DURDÍK Pavel (1843–1903)
Lékař, spisovatel. Rodák z Hořic.
1 kartón – korespondence, rukopisy
Zpracováno, inventář publikován (J. Wagner)

DURDÍK Petr (1845–1909)
Středoškolský profesor, spisovatel. Rodák z Hořic.
2 kartóny – korespondence, rukopisy
Zpracováno, inventář publikován (J. Wagner)

DURYCH Václav Fortunát (1735–1802)
Slavista, člen řádu pavlánů. Rodák z Turnova.
8 kartónů – korespondence, rukopisy
Zpracováno, inventář publikován (F. Bařha, P. Křivský)

DVORSKÝ František (1839–1907)
Archivář, spisovatel, editor, organizátor kulturního života. Rodák ze Sobotky.
19 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, výstřižky
Nezpracováno

EISELT Bohumil Jan (1831–1908)
Lékař, univerzitní profesor v Praze. Gymnaziální studia konal v Jičíně.
1 kartón – doklady, korespondence, tisky
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

EMLER Josef (1836–1899)
Archivář, univerzitní profesor v Praze, editor. Rodák z Libáně.
2 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (K. Bílek)

ERBEN Karel Jaromír (1811–1870)
Básník a spisovatel, archivář a editor. Rodák z Miletína.
25 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, fotografie
Uspořádáno

FOERSTER Josef Bohuslav (1859–1951)
Hudební skladatel, odborný spisovatel. Měl rodový a přátelský vztah k Jičínu a k Osenicím.
2 kartóny – korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář publikován (J. Hrdina)

FRINTA Antonín (1884–1975)
Slavista, univerzitní profesor v Praze. Působil na gymnáziu v Mladé Boleslavi.
25 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, tisky
Nezpracováno

FRÝBA Václav (1900–1968)
Učitel, redaktor, odborný spisovatel. Rodák z Radimi.
12 kartónů – korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

FUČÍK Josef Jan (1859–1930)
Učitel, vlastivědný pracovník v Bradlecké Lhotě.
8 kartónů – korespondence, výstřižky
Nezpracováno

GABLER Vilém (1821–1897)
Novinář, středoškolský profesor. Studoval na gymnáziu v Mladé Boleslavi.
10 kartónů – korespondence, rukopisy, výstřižky, tisky
Uspořádáno

GEBAUER Jan (1838–1907)
Jazykovědec, univerzitní profesor v Praze. Rodák z Úbislavic.
24 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Uspořádáno

GEISSLOVÁ Irma (1855–1914)
Básnířka a spisovatelka. Žila v Jičíně.
1 kartón – korespondence, rukopisy, výstřižky
Uspořádáno

GLAZAROVÁ Jarmila (1901–1977)
Spisovatelka, publicistka. Rodačka z Malé Skály.
95 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, výstřižky, fotografie
Uspořádáno

GREGOROVÁ Ludmila (1900–1977)
Učitelka, kulturní pracovnice v Mladé Boleslavi.
5 kartónů – korespondence, rukopisy, tisky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (J. Straková)

HAKL Bohumil František (1827–1904)
Spisovatel, básník, děkan v Hořicích.
1 kartón – korespondence, tisky
Uspořádáno

HANUŠ Josef (1862–1941)
Literární historik, univerzitní profesor v Bratislavě. Rodák z Dolních Štěpanic.
19 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy
Nezpracováno

HAVELKA Matěj (1809–1892)
Básník, právník. Rodák ze Žitětína.
1 kartón – rukopisy
Uspořádáno

HAVLÍČEK Jaroslav (1896–1943)
Spisovatel, úředník. Rodák z Jilemnice.
20 kartónů – korespondence, rukopisy
Nezpracováno

HAVLÍK Antonín (1855–1925)
Jazykovědec, středoškolský profesor. Rodák z Rožďalovic.
9 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

HESS Pavel Ondřej
Lékař, sběratel. Působil v Mladé Boleslavi.
1 kartón – rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář dosud nepublikován

HIRŠAL Josef (1920)
Učitel, básník, redaktor. Rodák z Chomutíček.
28 kartónů – korespondence, rukopisy
Nezpracováno

HOLMAN Vladimír (1914)
Učitel, kulturní pracovník ve Starých Hradech.
1 kartón – korespondence, rukopisy, výstřižky
Uspořádáno

HOLÝ Josef (1874–1928)
Básník, středoškolský profesor. Rodák z Košíku.
1 kartón – korespondence, rukopisy, tisky
Uspořádáno

HONZÁKOVÁ Albína (1877–1973)
Středoškolská profesorka, redaktorka. Rodačka z Kopidlna.
11 kartónů – korespondence, rukopisy, tisky
Nezpracováno. Zpracována 1. část, inventář publikován (J. Wagner)

HONZÁKOVÁ Anna (1875–1940)
Lékařka, pracovnice ženského hnutí. Rodačka z Kopidlna.
1 kartón – korespondence
Nezpracováno

HORÁK Josef (1883–1968)
Učitel, folklorista. Rodák z Rožďalovic.
13 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, fotografie
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (J. Bílek)

HOZDECKÝ Josef (1851–1929)
Novinář, spisovatel. Rodák ze Všeně.
1 kartón – korespondence, rukopisy
Zpracováno, inventář publikován (J. Wagner)

HUJER Oldřich (1880–1942)
Jazykovědec, univerzitní profesor v Praze. Rodák z Paceřic.
1 kartón – rukopisy
Nezpracováno

HUKAL Josef (1794–1867)
Básník, dramatik, právník. Rodák z Bystřice.
1 kartón – korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář publikován (F. Batťha)

HUSOVÁ Marie (1902–1990)
Středoškolská profesorka, spisovatelka, překladatelka. Působila i v Mladé Boleslavi.
1 kartón – korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (M. Mašínová)

CHMELÍK Antonín (1924)
Knihař a kartograf. Vlastivědný pracovník Podkrkonoší.
1 kartón – kresby
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (K. Bílek)

CHVALOVSKÝ Karel (1902–1977)
Učitel, hudební skladatel, odborný spisovatel. Rodák z Libáně.
6 kartónů – korespondence, rukopisy
Uspořádáno

JAKUBEC Jan (1862–1936)
Literární historik, univerzitní profesor v Praze. Rodák z Libunce.
13 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Uspořádáno

JANDERA Ladislav Josef (1776–1857)
Premonstrát, matematik, univerzitní profesor v Praze. Rodák z Hořic.
7 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy
Zpracováno, inventář publikován (P. Křivský)

JANÍČEK Rudolf (1904–1988)
Středoškolský profesor, překladatel, cestovatel. Kulturní pracovník v Železném Brodě.
23 kartónů – korespondence, rukopisy, výstřižky, fotografie
Nezpracováno

JANOVSKÝ Miroslav (1903–1974)
Knihovník, bibliofil, sběratel. Rodák z Jilemnice.
13 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Nezpracováno

JAVŮREK Josef (1900–1981)
Kronikář, vlastivědný pracovník v Rokytňanech.
1 kartón – rukopisy, tisky
Uspořádáno

JECH Jaromír (1918–1992)
Folklorista, odborný spisovatel. Působil v Podkrkonoší.
16 kartónů – korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

JEŘÁBEK František Věnceslav (1836–1893)
Dramatik, odborný spisovatel, politik. Rodák ze Sobotky.
8 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

JESENSKÁ Růžena (1863–1940)
Spisovatelka, učitelka. Působila i v Mladé Boleslavi.
13 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (V. Hellmuth–Brauner)

JEŽKOVÁ Marie Vítězslava (1872–1951)
Básnířka, učitelka. Rodačka z Turnova.
5 kartónů – korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

JÍHLAVEC Jaroslav (1901–1980)
Úředník, vlastivědný pracovník Českého ráje.
2 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, fotografie
Nezpracováno

JÍLEK–OBERPFALCER František (1890–1973)
Filolog, univerzitní profesor v Praze. Náměty k dílu sbíral i v Podkrkonoší.
72 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Nezpracováno

KAFKA Alois (1908–1980)
Lékař, vlastivědný pracovník Sobotecka.
1 kartón – korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

KAIZL Ladislav (1898–1957)
Lékař, odborný spisovatel. Působil v Nové Pace.
1 kartón – rukopisy, tisky
Zpracováno

KALFUS Radim (1920–1985)
Spisovatel, kulturní pracovník v Nové Pace.
1 kartón – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Uspořádáno

KALISTA Zdeněk (1900–1982)
Básník, spisovatel, historik, univerzitní profesor v Praze. Rodák z Benátek, absolvoval gymnázium v Mladé Boleslavi.
93 kartónů – korespondence, rukopisy, tisky, výstřižky
Nezpracováno

KAMINSKÝ Bohdan (1859–1929)
Básník, překladatel, novinář. Rodák z Husy u Sychrova.
4 kartóny – korespondence, rukopisy, tisky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (J. Straková)

KAMPELÍK František Cyril (1805–1872)
Lékař, spisovatel. Rodák ze Syřenova.
2 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Uspořádáno

KAPPER Siegfried (1821–1879)
Lékař, básník. Působil v Mladé Boleslavi.
1 kartón – korespondence, rukopisy
Nezpracováno

KARÁSEK Josef (1868–1916)
Literární historik. Rodák z Miletína.
13 kartónů – korespondence, rukopisy, výstřižky
Uspořádáno

KASALICKÝ Jan (1894–1965)
Brigádní generál, vlastivědný pracovník Podkrkonoší.
9 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, fotografie
Nezpracováno

KAVÁN František (1866–1941)
Malíř, básník. Rodák z Víchovské Lhoty.
14 kartónů – doklady, rukopisy, výstřižky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (P. Chalupa)

KEBLOVÁ Marie (1882–1959)
Lidová básnířka, selka ze Starých Hradů.
2 kartóny – korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář publikován (E. Horáčková)

KINSKÝ Karel (1901–1969)
Malíř, vlastivědný pracovník Turnovska.
2 kartóny – korespondence, výstřižky, fotografie
Nezpracováno

KLECANDOVÁ–MARTENOVÁ Anna (1893–1974)
Spisovatelka. Žila na Turnovsku.
1 kartón – korespondence, výstřižky
Zpracováno (K. Bílek)

KLES Petr (1869–1916)
Spisovatel, právník. Rodák z Frýdštejna.
1 kartón – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

KLÍMA Jiří Václav (1874–1948)
Pedagog, docent na univerzitě v Praze. Rodák z Mnichova Hradiště.
11 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

KNAP Josef (1900–1973)
Spisovatel, divadelní historik. Rodák z Podůlší.
48 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, fotografie
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (K. Bílek)

KNÍŽEK Antonín (1890–1974)
Učitel, vlastivědný spisovatel. Rodák ze Starých Hradů.
3 kartóny – doklady, rukopisy, výstřižky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (R. Škodová)

KNOB Jan (1904–1977)
Učitel, spisovatel, muzejní pracovník v Turnově.
12 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (I. Štěpánková)

KOLÁŘ Josef (1830–1910)
Jazykovědec, profesor na technice v Praze. Rodák ze Sylvárova Újezda.
5 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, fotografie
Uspořádáno

KOLLER Franz (1767–1826)
Generál, sběratel. Rodák z Mnichova Hradiště.
3 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Nezpracováno

KOMÁREK Vladimír (1928)
Malíř, spisovatel, grafik, středoškolský profesor. Žije v Nedvězí u Semil.
4 kartóny – rukopisy, tisky, výstřižky, fotografie
Uspořádáno

KONÍČKOVÁ Karla (1877–1951)
Učitelka, odborná spisovatelka. Žila v Mladé Boleslavi.
4 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (D. Holmanová)

KONŮPEK Jan (1883–1950)
Grafik, středoškolský profesor. Rodák z Mladé Boleslavi.
3 kartóny – korespondence, rukopisy
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (Š. Snížková)

KOTT František Štěpán (1825–1915)
Jazykovědec. Působil i na gymnáziu v Jičíně.
14 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy
Nezpracováno

KOUBLE Josef František (1785–1824)
Odborný spisovatel. Rodák z Bozkova.
1 kartón – rukopisy
Uspořádáno

KRAFT Otto (1895)
Německý spisovatel, gymnázium studoval v Jičíně.
3 kartóny – rukopisy
Nezpracováno

KRAMÁŘ Karel (1860–1937)
Politik. Rodák z Vysokého nad Jizerou.
1 kartón – korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

KRAMÁŘ Oldřich (1848–1924)
Středoškolský profesor, odborný spisovatel. Rodák z Vysokého nad Jizerou.
1 kartón – rukopisy
Nezpracováno

KRBAL Josef (1891–1957)
Knihkupec a nakladatel ve Vrchlabí a v Lázních Bělohradě.
12 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář publikován (D. Oulehlová)

KROLMUS Václav (1787–1861)
Spisovatel, archeolog, římskokatolický kněz. Studoval na gymnáziu v Mladé Boleslavi.
8 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, kresby
Zpracováno, inventář publikován (H. Krejčová)

KRUŠINA ze Švamberka Josef (1859–1914)
Učitel, spisovatel. Působil na Železnobrodsku.
14 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

KRYŠTŮFEK Jan (1844–1924)
Středoškolský profesor, historik. Působil na gymnáziu v Mladé Boleslavi.
2 kartóny – doklady, rukopisy, tisky
Nezpracováno

KŘELINA František (1903–1976)
Učitel, spisovatel, redaktor. Působil na Jičínsku a Českodubsku.
31 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, fotografie
Uspořádáno

KUBÍN Josef Štefan (1864–1965)
Spisovatel, folklorista, středoškolský profesor. Rodák z Jičína.
32 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář publikován (J. Wagner)

KUBŮ Jan (1861–1935)
Obuvník, lidový básník ze Sobotky.
1 kartón – rukopisy, tisky
Uspořádáno

KUČERA Josef Václav (1908–1980)
Redaktor, spisovatel, vlastivědný pracovník Podkrkonoší.
86 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky; písemnosti časopisu Beseda
Nezpracováno

KUČERA Otakar (1906–1980)
Psychiatr, právník. Rodák z Jilemnice.
1 kartón – rukopisy
Uspořádáno

KUDĚJ Zdeněk Matěj (1881–1955)
Spisovatel. Rodák z Hořic.
3 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy
Uspořádáno

KUCHAŘ Jaromír (1906–1993)
Právník, vlastivědný pracovník. Rodák ze Sobotky.
9 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, fotografie
Nezpracováno

KUNCÍŘ Ladislav (1890–1974)
Nakladatel. Rodák ze Žitovlic, působil v Jičíně.
1 kartón – korespondence, rukopisy, výstřižky
Uspořádáno

KUTINOVÁ Amalie (1898–1965)
Lékárnice, folkloristka, spisovatelka. Působila i v Podkrkonoší.

19 kartónů – doklady, rukopisy, korespondence, výstřižky, fotografie
Uspořádáno

KVÍČALA Jan (1834–1908)
Klasický filolog, univerzitní profesor v Praze, politik. Rodák z Mnichova Hradiště.
11 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy
Nezpracováno

LAURIN Arne (1889–1945)
Redaktor, překladatel. Rodák z Kopidlna.
75 kartónů – korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář publikován (J. Wagner)

LEPAŘ František (1831–1899)
Klasický filolog, ředitel gymnázia v Jičíně.
4 kartóny – korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář publikován (E. Horáčková)

MACEK Antonín (1872–1923)
Básník, redaktor. Rodák z Mladé Boleslavi.
22 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář publikován (M. Formánková)

MACKOVÁ Anna (1887–1969)
Gratička. Rodačka ze Studeňan.
3 kartóny – korespondence, rukopisy, tisky, výstřižky
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (K. Samšiňák)

MAČENKA Ferdinand (1872–1938)
Učitel, spisovatel. Rodák ze Sobotky.
5 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

MAHEN Jiří (1882–1939)
Spisovatel, knihovník. Studoval na gymnáziu v Mladé Boleslavi.
21 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (J. Mourková)

MACH–STRÁNSKÝ Jan (1915–1945)
Básník, spisovatel. Působil v Sobotce.
2 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

MALÍŘOVÁ Helena (1877–1940)
Spisovatelka, novinářka. Měla rodový vztah k Podkrkonoší.
4 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (J. Wagner, E. Janásková)

MAREK Antonín (1785–1877)
Římskokatolický kněz, básník, odborný spisovatel. Rodák z Turnova.
5 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář publikován (F. Bařha, B. Pražáková)

MAREK Jaroslav (1895–1989)
Kominík. Vlastivědný pracovník Libáňska.
16 kartónů – doklady, rukopisy, tisky
Nezpracováno

MAŠEK Jiří (1905–1959)
Právník, básník. Rodák z Ohrazenic.
2 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

MAŠÍNOVÁ Leontina (1882–1975)
Učitelka, spisovatelka. Žila v Lázních Bělohradě.
78 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

MAŠTÁLKA Jindřich Gustav (1866–1926)
Politik, vlastivědný pracovník Sobotecka.
1 kartón – korespondence, tisky
Zpracováno, inventář nepublikován (J. Bílková)

MATINA Vincenc Jan (1882–1967)
Lékař, básník, odborný spisovatel. Žil na Malé Skále.
15 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, tisky
Zpracováno, inventář publikován (D. Balcarová)

MATTUŠ Karel (1836–1919)
Právník, novinář, politik. Rodák z Mnichova Hradiště.
6 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (K. Bílek)

MENČÍK Ferdinand (1853–1916)
Historik, editor. Rodák z Vitínêvsi.

1 kartón – korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (K. Bílek)

MENŠÍK Jan (1885–1949)
Literární historik, středoškolský profesor. Působil na gymnáziu v Mladé Boleslavi.
11 kartónů – korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

METELKA Věnceslav (1807–1867)
Učitel, houslař, písmák v Pasekách nad Jizerou.
10 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář publikován (E. Horáčková, E. a K. Bílkovi)

MIKŠOVIČ Ivan O. (1909–1987)
Novinář, spisovatel. Kulturní a skautský pracovník Jilemnicka.
43 kartónů – korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno.

MÍŠKOVÁ-RAISOVÁ Marie (1884–1968)
Učitelka, spisovatelka. Rodový vztah k Lázním Bělohradu.
16 kartónů – korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

MOUCHA Jaroslav (1899–1993)
Železniční úředník, básník, vlastivědný pracovník. Rodák z Bystřice.
1 kartón – doklady, rukopisy, tisky
Uspořádáno

NÁHLOVSKÝ František (1807–1853)
Římskokatolický kněz, odborný spisovatel, publicista. Rodák ze Sýkořic.
1 kartón – korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář publikován (P. Křivský)

NOSEK Josef (1829–1899)
Úředník, publicista. Rodák z Vysokého nad Jizerou.
1 kartón – korespondence, tisky
Uspořádáno

NOVÁK Ladislav (1872–1946)
Spisovatel, politik. Náměty k dílu čerpal i na Sobotecku.
1 kartón – korespondence, rukopisy, výstřižky
Uspořádáno

NOVÁK Mirko (1901–1980)
Estetik, univerzitní profesor v Praze. Zajížděl na rodovou chalupu v Malechovicích, pohřben v Sobotce.
14 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

OLBRACHT Ivan (1882–1952)
Spisovatel, novinář, politik. Rodák ze Semil.
11 kartónů – korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář publikován (J. Wagner, E. Bílková, R. Havel)

OPOLSKÝ Jan (1875–1942)
Spisovatel, novinář. Rodák z Nové Paky.
9 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Uspořádáno

OTMAR Antonín (1912–1988)
Úředník, kulturní pracovník Turnovska.
20 kartónů – korespondence, rukopisy, výstřižky, tisky
Uspořádáno

OTRUBA Mojmír (1923)
Literární historik, editor. Rodák z Mladé Boleslavi.
10 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

PALA Dušan (1924–1945)
Básník, student. Rodák z Libošovic.
4 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Nezpracováno

PALA František (1887–1964)
Hudební kritik, odborný spisovatel, středoškolský profesor. Působil v Jičíně.
20 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Nezpracováno

PALÁT Jiří Mojmír (1922–1990)
Básník, novinář. Rodák z Mladé Boleslavi.
24 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

PATOČKA Josef (1869–1951)
Středoškolský profesor, odborný spisovatel. Působil v Turnově.
7 kartónů – korespondence, rukopisy, tisky
Nezpracováno

PEČA Václav (1883–1971)
Generální ředitel banky Slavie, odborný spisovatel. Kulturní pracovník Sobotecka.
19 kartónů – korespondence, rukopisy, výstřižky, tisky
Nezpracováno

PEČA Vilém (1879–1900)
Učitel, básník. Rodák ze Sobotky.
2 kartóny – korespondence, rukopisy, tisky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (M. Formánková)

PELC Hynek (1844–1915)
Lékař, odborný spisovatel. Rodák ze Sobotky.
1 kartón – korespondence, doklady, tisky
Uspořádáno

PELDA Miloš (1879–1954)
Ředitel Živnostenské banky, odborný spisovatel. Vlastivědný pracovník Sobotecka.
11 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

PELIKÁN Josef Vladimír (1808–1876)
Právník, spisovatel, překladatel. Rodák z Hořic.
13 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Nezpracováno

PETERA–ROHOZNICKÝ František (1798–1877)
Římskokatolický kněz, archeolog. Rodák z Rohoznice.
7 kartónů – korespondence, rukopisy
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (P. Křivský)

PETR Jaroslav (1902–1978)
Knihtiskař, úředník. Vlastivědný pracovník Hořicka.
4 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Uspořádáno

PFLEGER–KOPIDLANSKÝ Antonín (1811–1896)
Spisovatel, hospodářský úředník. Rodák z Kopidlna.
8 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (E. a K. Bílkovi)

POKORNÝ Dalibor (1927)
Spisovatel, redaktor. Žije v Charvátcích u Mladé Boleslavi.
2 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, fotografie
Uspořádáno

POKORNÝ František (1850–1904)
Úředník, vlastivědný pracovník Hořicka.
1 kartón – korespondence, rukopisy, výstřižky
Uspořádáno

PRÁDLER Václav (1915–1989)
Redaktor, kulturní pracovník v Turnově.
1 kartón – korespondence, rukopisy, tisky, výstřižky
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (K. Bílek)

PROCHÁZKA František Faustin (1749–1809)
Knihovník, literární historik, člen řádu pavlánů. Rodák z Nové Paky.
11 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář publikován (F. Bařha)

PROKŮPEK Václav (1902–1974)
Spisovatel, redaktor. Rodák z Horního Lochova.
11 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (E. Bílková)

RÁB Václav (1804–1838)
Úředník, spisovatel. Studoval na gymnáziu v Mladé Boleslavi.
1 kartón – rukopisy, tisky
Uspořádáno

RAIS Antonín (1861–1920)
Učitel, osvětový pracovník Mnichovohradišťska.
2 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

RAIS Jindřich (1863–1916)
Učitel. Rodák z Lázní Bělohradu.
2 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

RAIS Karel Václav (1859–1926)
Učitel, spisovatel. Rodák z Lázní Bělohradu.
86 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, výstřižky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

RAÝMAN Bohuslav (1852–1910)
Chemik, odborný spisovatel, univerzitní profesor v Praze. Rodák ze Sobotky.
1 kartón – doklady, korespondence, rukopisy
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

RIEGER František Ladislav (1818–1903)
Politik, publicista. Rodák ze Semil.
4 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (H. Kokešová)

RICHTEROVÁ Marie (1884–1985)
Sběratelka. Žila v Klášteře u Mnichova Hradiště.
3 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář publikován (J. Straková)

RÓN Zdeněk (1889–1948)
Vodohospodářský inženýr, spisovatel. Rodák z Vysokého nad Jizerou.
11 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Uspořádáno

RUDL Václav (1875–1958)
Bibliofil, berní úředník v Mladé Boleslavi.
1 kartón – korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (K. Bílek)

RUDLOVÁ Helena (1897–1965)
Učitelka, spisovatelka. Rodačka z Hořic.
27 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (J. Straková)

SAMŠIŇÁK Karel (1923)
Mikrobiolog, sběratel exlibris, kulturní pracovník Sobotecka.
50 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, fotografie
Uspořádáno

SEDLÁČEK Jiří
Publicista, ředitel Památníku národního písemnictví. Žil v Železnici.
3 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy,
Nezpracováno

SEDLÁK Josef Marcel (1895–1964)
Učitel, básník. Působil v Mladé Boleslavi.
3 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

SELLNER Karel (1873–1955)
Učitel, spisovatel, osvětový pracovník Mladoboleslavska.
32 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, tisky, fotografie, kresby
Zpracováno, inventář publikován (E. a K. Bílkovi)

SCHULZ Ferdinand (1835–1905)
Středoškolský profesor, spisovatel, redaktor. Studoval na mladoboleslavském gymnáziu, působil v Březně u Mladé Boleslavi.
1 kartón – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Uspořádáno

SILOVSKÝ Vladimír (1891–1974)
Grafik, profesor Akademie výtvarných umění v Praze. Rodák z Libáně.
2 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Uspořádáno

SKRBEK Jaroslav (1888–1945)
Malíř, spisovatel, středoškolský profesor. Rodák z Poniklé nad Jizerou.
2 kartóny – korespondence, rukopisy
Uspořádáno

STANKOVIČ Andrej (1940)
Básník, knihovník. Žil v Jičíně.
1 kartón – rukopisy
Uspořádáno

STAŠEK Antal (1843–1931)
Právník, spisovatel. Rodák ze Stanového.
10 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (J. Wagner, E. Bílková, R. Havel)

STREJČEK Ferdinand (1878–1963)
Literární historik, středoškolský profesor. Působil v Mladé Boleslavi.
32 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Uspořádáno

SUCHÝ Lothar (1873–1959)
Redaktor, spisovatel. Žil v Turnově.
1 kartón – korespondence, rukopisy, tisky
Uspořádáno

SVOBODA Václav Alois (1791–1849)
Spisovatel, středoškolský profesor. Rodák z Návarova.
1 kartón – doklady, korespondence, rukopisy
Uspořádáno

ŠIMÁK Josef Vítězslav (1870–1941)
Historik, univerzitní profesor v Praze. Rodák z Turnova.
3 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář publikován (J. Straková)

ŠKODA Josef (1902–1978)
Slepý hudebník, lidový básník a povídkář. Žil v Libáni.
9 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Uspořádáno

ŠLEJHAR Josef Karel (1864–1914)
Spisovatel, středoškolský profesor. Rodák ze Staré Paky.
4 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (D. Holmanová)

ŠMILOVSKÝ Alois Vojtěch (1837–1883)
Spisovatel, středoškolský profesor. Rodák z Mladé Boleslavi.
1 kartón – korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (E. Janásková)

ŠNAJDR Karel Sudimír (1766–1835)
Vrchnostenský úředník, spisovatel. Působil i na Jičínsku.
6 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Uspořádáno

ŠOLC Jindřich (1841–1916)
Právník, politik, publicista, primátor města Prahy. Rodák ze Sobotky.
1 kartón – korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

ŠOLC Václav (1838–1871)
Básník. Rodák ze Sobotky.
1 kartón – korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

ŠRÁMEK Fráňa (1877–1952)
Básník, spisovatel, dramatik. Rodák ze Sobotky.
9 kartónů – korespondence, rukopisy, tisky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (J. Wagner)

ŠTORCH Eduard (1878–1956)
Učitel, spisovatel. Rodák z Ostroměře.
61 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, výstřižky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

ŠULC Jaroslav (1903–1977)
Učitel, spisovatel, kulturní pracovník Sobotecka.
1 kartón – korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

ŠUMAN Viktor (1882–1933)
Malíř, překladatel, středoškolský profesor. Žil v Libuni.
3 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář publikován (J. David, J. Kirschnerová)

TAUBER Jindřich (1894–1970)
Lékař, malíř, cestovatel. Rodák z Dlouhé Lhoty.
4 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, kresby
Nezpracováno

TOMEK Ferdinand (1860–1940)
Básník, středoškolský profesor. Působil v Nové Pace.
1 kartón – korespondence, rukopisy, tisky
Uspořádáno

TRÉVAL Emil (1859–1929)
Lékař, spisovatel. Působil v Mladé Boleslavi.
5 kartónů – rukopisy
Nezpracováno

TRUHLÁŘ Antonín (1849–1908)
Klasický filolog, středoškolský profesor. Působil na gymnáziu v Jičíně.
5 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

TRUHLÁŘ Josef (1870–1957)
Soudní úředník, starosta Československé obce sokolské. Působil v Sobotce.
48 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, výstřižky, fotografie
Nezpracováno

TURNOVSKÝ Josef Ladislav (1838–1901)
Novinář, spisovatel, herec. Rodák ze Sobotky.
2 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

VÁCHAL Josef (1884–1969)
Grafik, malíř, spisovatel. Žil ve Studeňanech.
28 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky,

výstřižky, fotografie
Zpracováno, inventář publikován (K. Bílek)

VAJS Václav (1882–1948)
Římskokatolický kněz, spisovatel, dramatik. Rodák z Křížků u Malé Skály.
1 kartón – korespondence, rukopisy, výstřižky, tisky
Uspořádáno

VANĚK Václav (1840–1900)
Učitel, vlastivědný pracovník Mladoboleslavska.
19 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, tisky
Zpracováno, inventář publikován (P. Křivský)

VÁVRA Antonín (1876–1952)
Učitel, osvětový pracovník. Působil v Libuni.
2 kartóny – korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

VÁVRA Jan (1843–1900)
Bankovní úředník, spisovatel, dramatik. Náměty k dílu čerpal i z Lomnicka, odkud rodově pocházel.
1 kartón – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, výstřižky
Nezpracováno

VELIŠSKÝ František (1840–1883)
Klasický filolog, středoškolský profesor. Rodák z Čejkovic.
1 kartón – rukopisy
Uspořádáno

VENIŠOVÁ Jana (1885–1964)
Učitelka, spisovatelka. Působila v Mladé Boleslavi.
20 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

VESELÝ Antonín Pravoslav (1873–1904)
Typograf, novinář. Rodák z Jičína.
2 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Uspořádáno

VETEŠNÍK František Matějovič (1784–1850)
Básník, překladatel, římskokatolický kněz. Působil v Sobotce.
1 kartón – korespondence, rukopisy
Zpracováno, inventář publikován (F. Bařha, K. Bílek)

VIK Karel (1884–1964)
Malíř a grafik, kulturní pracovník Turnovska. Rodák z Hořic.
3 kartóny – korespondence, tisky, výstřižky
Uspořádáno

VINAŘICKÝ Karel (1803–1869)
Římskokatolický kněz, spisovatel. Působil na Mladoboleslavsku.
14 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Uspořádáno

VINKLER František (1839–1899)
Redaktor, spisovatel, okresní tajemník. Působil v Mladé Boleslavi.
2 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář publikován (E. Horáčková)

VITÁČEK Jaroslav (1924–1985)
Politik, sběratel. Rodák z Lomnice nad Popelkou.
4 kartóny – doklady, korespondence, rukopisy, tisky, výstřižky
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (K. Samšiňák)

VLACH Miroslav (1896–1968)
Důstojník, vlastivědný pracovník Sobotecka.
54 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, tisky
Zpracováno, inventář dosud nepublikován (K. Bílek)

VLČEK Jan (1805–1879)
Římskokatolický kněz, překladatel, spisovatel. Rodák z Jičína.
1 kartón – rukopisy
Uspořádáno

VOBORNÍK Jan (1854–1946)
Literární historik, středoškolský profesor. Působil na gymnáziu v Jičíně.
46 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, tisky
Nezpracováno

VOLF Josef (1907–1979)
Bankovní úředník, vlastivědný pracovník Sobotecka.
1 kartón – korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

VOLF Svatopluk (1893–1990)
Právník, kulturní pracovník v Jičíně.

11 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, tisky
Uspořádáno

VRŤÁTKO Antonín Jaroslav (1815–1892)
Knihovník, odborný spisovatel. Studoval na gymnáziu v Mladé Boleslavi.
47 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Uspořádáno

WEISS Jan (1892–1972)
Spisovatel, publicista. Rodák z Jilemnice.
8 kartónů – korespondence, rukopisy, výstřižky
Nezpracováno

ZÁHRADNÍK Vincenc (1790–1836)
Římskokatolický kněz, spisovatel. Rodák z Mladé Boleslavi.
1 kartón – korespondence, rukopisy, tisky
Zpracováno, inventář publikován (P. Křivský)

ZACHOVAL František Karel (1882–1976)
Novinář, spisovatel. Rodák z Vrbice.
6 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky
Zpracováno, inventář publikován (D. Oulehlová)

ŽOFKA František (1905–1955)
Úředník finanční správy, kulturní pracovník Sobotecka.
1 kartón – korespondence, rukopisy, výstřižky
Uspořádáno

ŽOFKOVÁ Ludmila (1893–1984)
Učitelka, odborná spisovatelka. Působila v Bakově nad Jizerou.
52 kartónů – doklady, korespondence, rukopisy, výstřižky, fotografie
Uspořádáno

DROBNOSTI

K charakteru zástavby jičínských předměstí v 16. století

Jiří Slavík

Charakteristickým prvkem středověkých měst byla předměstí, rozkládající se před hradbami podél hlavních cest. Část jičínských předměstí byla výrazně pozměněna zásahy Albrechta z Valdštejna – Valdické předměstí bylo zbořeno roku 1632 a menší Pražské roku 1625; obě měla uvolnit prostor pro rozsáhlou zástavbu budovaného rezidenčního města.[1] Poslední předměstí, Holínské, bylo těchto zásahů ušetřeno.

Určujícím prvkem podoby Holínského předměstí byla křižovatka cesty k Turnovu a Sobotce s vedlejšími cestami, sledujícími vnější obvod města a směřujícími jednak k městečku Železnici, jednak k panskému sídlu – Hrádku. Na severozápadě omezoval rozvoj předměstí rybník Kníže a říčka Cidlina (obr. 1). Do druhé poloviny devatenáctého století byla převážná část zástavby dřevěná, odlišovaly se jen areály velkých dvorů Jezuitského a Seminárního a mlýna s vodárenskou věží.

Při demolici domu čp. 34 v severní frontě Komenského náměstí byl dokumentován zděný sklípek (obr. 2) pod střední částí přízemního stavení.[2] Malý

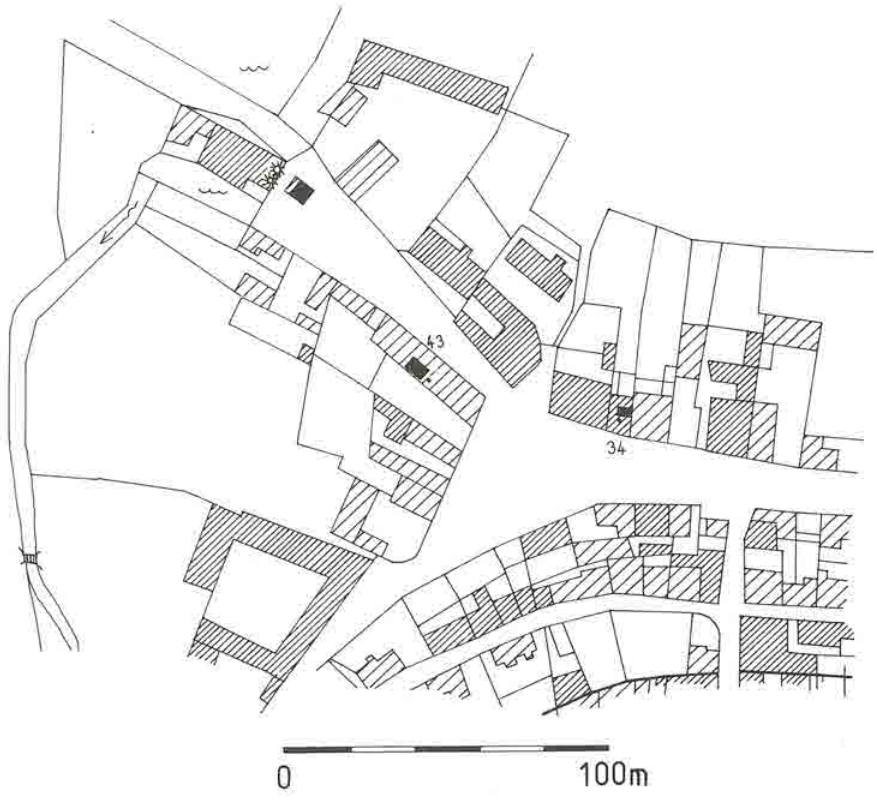

Obr. 1. Jičín – výřez z indikační skicy stabilního katastru. Černě vyznačen průběh hradeb, poloha vodárenské věže a sklepů zmíněných v textu. Vstupy do sklepů označeny tečkou.

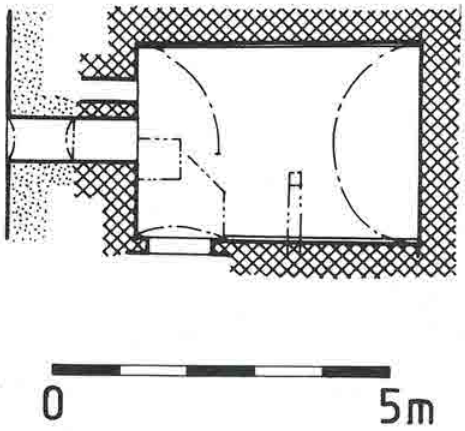

Obr. 2. Jičín – Komenského náměstí 34. Sklep s vyznačením stavebního vývoje.

sklípek (4,15 x 2,95 m) z pískovcového lomového zdiva měl stlačenou valenou klenbu z hrubších pískovcových kvádrů do bednění a byl jen zčásti zahlouben pod terén. Vstupní portál sklepa z pískovce byl půlkruhový, s okosenou hranou (obr. 3).[3] Výseč v klenbě za portálem byla narušena zazdívkou dodatečně prolomeného otvoru.

Podobný sklep s portálem se nalézá i pod bývalým hostincem U české koruny, jehož čelní fronta fixuje dnes starší polohu uliční čáry náměstí. Sklep se nalézá pod střední částí domu s čp. 42 a 43. Obdélný prostor (3,2 × 4,5 m) z pískovcového zdiva má valenou lomenou klenbu (obr. 4), ve východní čelní stěně je osazen půlkruhový okosený portál,[4] jihozápadní kout vyplňuje zděná lavice. V severozápadní stěně je zazděný, nejspíše dodatečný vstup z chodbičky, do níž byl otevřen i sousední sklep, pocházející podle použitých pískovcových kvádrů – štuků – z první poloviny 19. století. Dnešní vstupní chodbička sklepů se segmentovou cihelnou klenbou je nejpozději současná s mladším sklepem.

Oba sklepy pocházejí s nejvyšší pravděpodobností ze 16. století. Pozdější přestavby zcela odstranily zbyt-

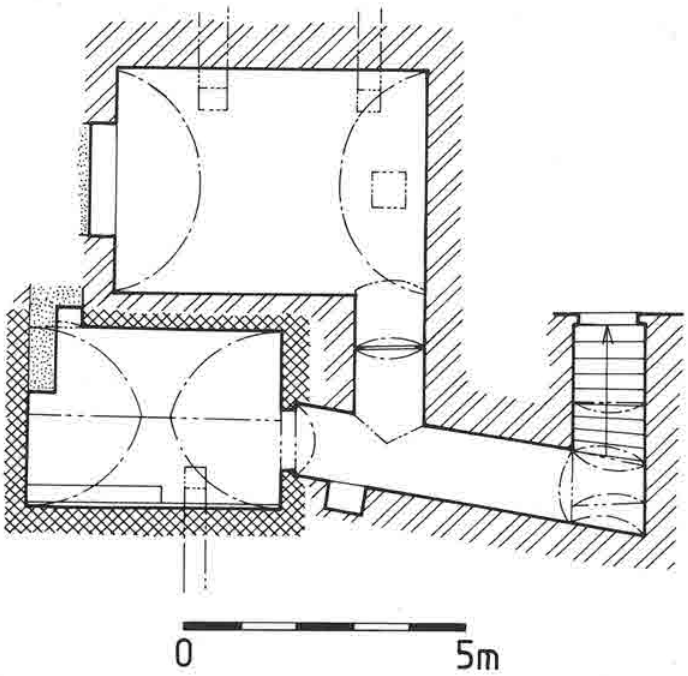

Obr. 3. Jičín – Kolárova 43. Sklepy s vyznačením stavebního vývoje: křížkovaně zdivo ze 16. století, šrafovaně z 1. poloviny 19. století, tečkovaně novodobé. Všechna zaměření autor.

Obr. 5. Jičín – západní fronta Komenského náměstí před stavbou reálky. Fotografie ze sbírek Okresního muzea a galerie Jičín. (Repro B. Jelínková.)

ky současné nadzemní zástavby, lze však s vysokou pravděpodobností tvrdit, že byla dřevěná, nejspíše roubená, tak jak je zachycena na fotografii západní fronty Komenského náměstí (obr. 5). Podobná situace je doložena v Jičíně také u domu čp. 61 v Palackého ulici, kde nad sklepy s půlkruhovým okoseným portálem stála do roku 1879 roubená kovárna s podsíní.[5]

Poznámky

[1] Wagner, J.: *Jičín.* Praha 1979, s. 57.

[2] Nálezová zpráva autora: *Jičín – Holínské předměstí čp. 34* v archivu PÚ Pardubice.

[3] Poškození portálu, objeveného po úplném odstranění nadzemní části objektu, nedovolilo přesné zjištění, zda byl portál osazen v původní poloze či zde byl použit až druhotně. Pro původní uložení hovoří i podoba a provedení celého sklepa.

[4] Osazení obou portálů do vnitřního líce zdiva není v Jičíně neobvyklé, na Valdštejnově náměstí jsme je nalezli např. v čp. 3 a 58.

[5] Líbal, D.: *Jičín, stavebně historický průzkum.* SÚRPMO Praha 1961. Vyobrazení v kresbě J. Scheybala in Štěpán, L. – Vařeka, J.: *Klíč od domova, Lidové stavby východních Čech.* Praha 1991, s. 249.

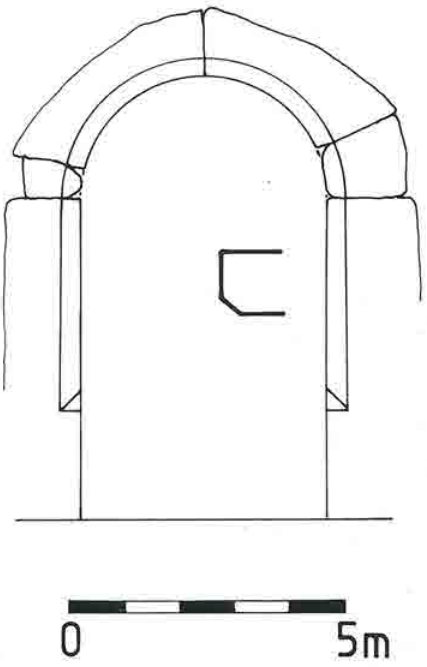

Obr. 4. Jičín – Komenského náměstí 34. Portál sklepa.

Objev mytologických fresek v Mnichově Hradišti

Miroslav Cogan

Na jaře roku 1993 byla při obnově štukové výzdoby stropu v tzv. Budovcově křídle zámku v Mnichově Hradišti odkryta část neznámé fresky. Štukatéři tehdy narazili při opravě reliéfního středového zrcadla na malovanou hlavu ženy s charakteristickým srpkem měsíce nad čelem. Restaurátoři J. Brodský a P. Bareš, přizvaní středočeským Památkovým ústavem, pak odkryli v průběhu dubna a května celý výjev, zobrazující Dianu, odpočívající ve skalnaté krajině, obklopenou loveckými psy. Ve spodní části oválného zrcadla, vysokého 260 a širokého 187 cm, se zachovala výrazná, dobře čitelná signatura *J. G. Hörtl pinx.* Sonda provedená následně na stropě vedlejšího sálu pak ukázala, že i tady je bohatě prolamovaná středová kartuše o rozměrech 370 a 230 cm, vyplněna malbou, tentokrát s námětem shromáždění olympských bohů. Na vrchol skupiny umístil malíř Venuši s Amorem, o něco níže Jupitera, jemuž zdola podává Vulkán vykovaný blesk. Ve spodní části fresky je polopostava boha Marta a ležící zbroj. Pouhé srovnání obou maleb ukazuje, že autorem druhé byl rovněž Jan Jiří Hertl (narozen kolem r. 1670, zemřel po r. 1735), jehož jsme dosud znali jako malíře výlučně náboženských obrazů pro kláštery a kostely v patronaci mnichovohradišťských Valdštejnů.[1]

Se vší pravděpodobností můžeme neznámé malby spojit se záznamem v knize hlavního peněžitého počtu ze druhého pololetí (1. 7.–31. 12.) roku 1723, jenž uvádí výplatu 4 zlatých Janu Jiřímu Hertlovi, *který v zámku Mnichovo Hradiště, v pokojích Její Excellence paní hraběnky tři obrazy vodovými barvami vymaloval.*[2] Tyto čtyři zlaté byly podle znění zápisu nejspíše doplatkem za vykonané dílo, a tak můžeme vznik fresek zasadit celkem spolehlivě do první poloviny roku 1723. Nově objevené Hertlovy malby značně rozšiřují naše dosavadní poznatky o tomto malíři. Od jeho dřívějších i následujících prací se odlišují technikou, určením pro světské prostory – komnaty Marie Markéty z Valdštejna, ale také tematicky. Alespoň volba námětů z antické mytologie a postavami bohů symbolizovaná láska, moc, síla a vojenské schopnosti odpovídají spíše ambicím dobového šlechtice než právě ovdovělé horlivé katoličky Marie Markéty. Snad bude náhodný objev mnichovohradišťských fresek také impulsem k podrobnějšímu historickému zpracování životního příběhu této pozoruhodné šlechtičny a významné donátorky. Také malíř si byl zřejmě vědom výjimečnosti zakázky, neboť je to poprvé a naposledy, co svoji práci tak nápadně signoval. Ke zhodnocení nástropních maleb a jejich vřazení do kontextu Hertlova díla se budeme moci vrátit teprve po skončení restaurátorských prací. V době zveřejnění tohoto příspěvku již také budeme vědět, zda se podařilo objevit i třetí, v účtech zmiňovaný obraz.

Poznámky

[1] S výjimkou dnes nezvěstného portrétu Marie Markéty z Valdštejna, jenž uvádí pod č. 145 v zámecké obrazárně J. V. Šimák: *Soupis památek historických a uměleckých v okresu mnichovohradišťském.* Praha 1930, s. 244.

[2] Státní oblastní archiv Praha, pob. Mnichovo Hradiště, Rodinný archiv Valdštejnů, sign. II 1363.

Na stopě zapomenuté literátky (Život a dílo Marie Kwaysserové)

Walburga Wowková

Na stránkách literárních čítanek nenajdeme jména Marie Kwaysserové ani Hany Čechové. Jsou zapomenuta, přesto ale jejich dílo znamenalo přínos pro kulturní tradici Čech. Tvůrčí činnost těchto nadaných nevlastních sester spadá do druhé poloviny devatenáctého století. Marie Kwaysserová působila jako básnířka a překladatelka ve Smržovce[1] na Jablonecku, mladší sestra Hana Čechová žila v Praze[2] a účastnila se uměleckého a literárního života. Obě sestry pocházely ze severovýchodních Čech, společná byla jejich dětská léta, práce a zájmy.

Marie Kwaysserová se narodila 3. dubna 1849 na zámku v Semilech jako třetí dítě z druhého manželství důchodního Vincence Kwayssera a jeho manželky Marie, rozené Šmídové.[3] Navštěvovala též českou, tehdy jednotřídní školu v Radostíně u Sychrova na Liberecku. Matka Marie se po ovdovění provdala za rohanského vrchnostenského úředníka Jana Čecha.[4] Z tohoto manželství se 27. listopadu 1854 narodila na zámku Sychrově Hana Čechová.[5] Byla nejmladší z pěti sourozenců.[6] Děti vychovávala starostlivá matka a babička. Rodina se odstěhovala do Svijan, kde otec působil jako vrchnostenský rada. Tam děti vyučoval vlastenecký kaplan Václav Plachta, autor svijanské kroniky. S Hanou studovali synové mlynáře z Podolí u Svijan a také pozdější akademický malíř Jan Prousek,[7] syn zámožného svijanského sládka.

Velký vliv na poetickou duši dívek měla okolní příroda, procházky v oboře, malebná místa u potoka Mohelky. Ze zámeckého pokoje byla krásná vyhlídka do údolí Jizery, na pole i luka k Vyskři a skalám pod Mužským. Ve válečném roce 1866 se rodina před Prusy uchýlila do myslivny Bellevue v lesích u Žďáru blízko Mnichova Hradiště. Všichni si odnesli strastiplné dojmy ze zpustošeného okolí bojiště u Podolí. Ve Svijanech

se dívky zdokonalovaly také studiem cizích řečí. Po otcově smrti v roce 1866 se vdova s dětmi přestěhovala do Prahy, kde se obě dcery dále vzdělávaly a vystudovaly učitelství. Hana v Praze skládala lyrické básně,[8] malovala a kreslila, hrála na klavír. V letech 1876 až 1891 působila na mateřské škole ve Smržovce. Nejmilejší její přítelkyní byla Milada Grubnerová, dcera sládka v Horním Tanvaldě. Hana zemřela ve 47 letech v Praze dne 20. března 1901 a byla pochována na olšanském hřbitově.

Marie byla vychovatelkou na romantickém hradu Kosti. Na radu přátel se ucházela o místo učitelky v Horním Litvínově, kde pak působila na obecné škole. Tam jí ale nesvědčilo a roznemohla se. Pobývala určitou dobu u svého bratra Josefa, učitele v Děčíně. V roce 1876 se naskytla možnost přijmout místo industriální učitelky ve Smržovce, nedaleko jejího druhého bratra Jakuba, tehdy hospodářského správce v Jesenném. Za Marií do Smržovky se z Prahy přestěhovala její matka, která tu 25. dubna 1900 zemřela.[9]

Marie Kwaysserová našla na severu, odkud pocházel otcův rod,[10] druhý domov. Přilnula k okolí, jehož přírodní krásy ji nadchly k básnění a k houževnaté literární práci, především překladatelské. Ani bratrovo naléhání,[11] aby odešla do Prahy, kde by dosáhla pravděpodobně větší proslulosti, ji nepřimělo opustit milovaný kraj Jizerských hor. Nicméně svou činností dosáhla pozornosti v odborných kruzích v Čechách i mimo vlast. Osvědčila se obzvlášť jako výborná překladatelka české poezie do němčiny. Tlumočila nejkrásnější díla Svatopluka Čecha, Jana Nerudy, Elišky Krásnohorské, Antonína Sovy, K. J. Erbena, Aloise Škampy či F. X. Šaldy. Zvláště úspěšně přeložila dílo Jaroslava Vrchlického,[12] do jehož myšlenkového světa se dovedla vcítit. Publikovala je v roce 1893 v lipské knižnici *Slavische Bibliothek* pod názvem *Gedichte von J. Vrchlický*.[13] Ukázky z překladů byly zveřejňovány ve tejetonech pražského časopisu *Politik* v letech 1893 až 1900. Marie Kwaysserová navázala osobní korespondenci s velkým básníkem již v roce 1887. Ten posuzoval její německé překlady velmi příznivě a daroval jí několik básnických sbírek. V roce 1901 si překladatelka Vrchlickému postěžovala ze Smržovky: *Styk se světem mi schází, jsem tu jako zahrabaná*.[14]

Ve Vídni vydala antologii slovanské poezie,[15] tam také spolupracovala s univerzitním profesorem dr. Eduardem Albertem[16] na překladu Erbenovy Kytice.[17] V dopise z května 1900 píše Vrchlickému: *Pokládám si Vaši pochvalu, co se týče překladu Kytice, za nejvzácnější čest a vyznamenání.* Některé překlady byly zařazovány i do sbírek slovanské poezie,[18] vydávaných v Německu. Marie Kwaysserová publikovala též vlastní německé básně, které v roce 1907 vyšly ve sbírce lyriky *Aus stiller Bergeswelt*.[19] Opěvuje v ní přírodní krásy, vzpomíná na drahé zesnulé, zejména na sestru Hanu.[20] V roce 1911 vydala ve Smržovce německy psané pohádky a básně.[21] Je též autorkou pedagogického pojednání o skupinové výuce ručních prací na škole.[22] Marie Kwaysserová hodně cestovala, korespondovala si s německou spisovatelkou a překladatelkou českých lidových písní a děl českých básníků, zvláště Zeyera, Otýlií Malybrokovou-Stielerovou.[23]

Marie Kwaysserová zemřela dne 18. prosince 1913 ve Smržovce ve věku 64 let na selhání srdce[24] a byla pochována na místním hřbitově. Její literární činnost byla oceněna nejen v domácích listech,[25] ale také v různých časopisech a revuích, vydávaných v německé jazykové oblasti.[26] Byla básnířkou především přírodní lyriky, ale ani epika jí nebyla cizí.[27] Básně vyjadřují jemné poetické nálady a svědčí o obratnosti formy a jazyka. Hlavní význam její činnosti však tkví v překladatelské práci.[28] Její dílo znamenalo nejen přínos pro kulturní tradici Jablonecka, ale především k rozvíjení česko-německých kulturních vztahů.

Poznámky

[1] Marie Kwaysserová bydlela ve Smržovce čp. 661 (na náměstí, dnes je v domě umístěna cukrárna).

[2] Hana Čechová bydlela v Praze na Novém Městě, Příčná 4.

[3] SOA Zámrsk, matrika narození Semily: Marie Johanna Josefa Kwaysserová, narozena 3. 4. 1849 v Semilech čp. 1. Otec Vincenc, důchodní v Semilech čp. 1, syn Jana Kwayssera, kontribučního na panství svijanském a hruboskalském v Turnově čp. 217, a matky Alžběty, rodem Šulcové, dcery vrátného ve Svijanech čp. 1. Matka Marie, dcera Jana Šmída, polesného na Mělnice čp. 99, a matky Josefy, rodem Erbsové, kasírové u knížete Lobkovice v Praze.

[4] Jan Čech působil v letech 1845 až 1848 na zámku v Semilech, později byl povolán na Sychrov a kolem roku 1858 byl dosazen jako hospodářský správce na zámek ve Svijanech. Zemřel r. 1866 a byl pochován na hřbitově v Loukově.

[5] SOA Litoměřice, matrika narození Vlastibořice: Johanna Nepomucena Kateřina, narozena 27. 11. 1854 Sychrov čp. 1. Otec Jan Čech, knížecí rohanský rada v Sychrově čp. 1, syn Martina Čecha, vrchního šafáře v Želivě čp. 1, a Kateřiny, rozené Tiché, ze Želiva čp. 1. Matka Marie Šmídová, dcera Jana Šmída.

[6] Nevlastními sourozenci byli: Vincenc, kolorista a vynálezce hektografu (z prvního manželství V. Kwayssera s Barborou Dunantovou, která zemřela 26. 5. 1842 v Semilech čp. 6), dále Jakub, nar. 1844, hospodářský správce v Novém Sedle u Lokte (z druhého manželství V. Kwayssera s Marií Šmídovou), Josef, nar. 1847, učitel na měšťanské škole v Děčíně, a Marie, nar. 1849. Vlastní bratr Marcel Čech, nar. 1852, vedoucí úřadu v Novém Sedle u Lokte.

[7] Blíže o Janu Prouskovi J. V. Scheybal, Český lid, 1957, s. 157–164. Prousek byl autorem nekrologu Památce Hany Čechové, Pojizerské listy, 1901.

[8] Alespoň několik názvů básní Hany Čechové: *Vlasti, Z české chalupy, Rov v lučině, Melancholie, Ty drobné písně mé.* Ukázka básně *U tůně*:
Klid vůkol všude vane
z luk blízkých sladká vůně,
zář zlatou slunce koupá
ve tůni tichém lůně.
Jak oko z řasy, z travin,
tak tiše hledí snivě
a větřík tajně šeptá
ve stříbrošedé jívě
a hudbou flétny kdesi
hlas žluny teď se ozval,
ku břehu přisednouti
mne trávník kyprý pozval.

[9] SOkA Jablonec n. N., Okresní soud Jablonec n. Nis., zn. A 363/1900.

[10] Jedním z předků Vincence Kwayssera je Josef Quaisser, nar. r. 1876 v Zibřidicích na Liberecku, dovedný malíř podobizen a oltářních obrazů na panství Clam Gallasů, současník malíře Führicha. Zemřel r. 1850 v Praze. *Reichenberger Heimatkunde*, s. 546.

[11] Z dopisu bratra Marcela z r. 1893, pozůstalost M. Kwaysserové v OA Jablonec n. N.: *Ich wünsche Dir Erfolg, welcher keinesfalls ausbleiben wird, wenn Du so bald als möglich Morchenstern verläßt und Prag für Dein weiteres ersprießliches Wirken zum Aufenthalt wählst [...].*

[12] F. Mizera v knize *Paměti města Semil a okolí*, Semily 1930, s. 257: *Vrchlický sám uznal Kwaysserovou za nejlepší překladatelku svých básní.*

[13] Slawische Buchhandlung, Dr. H. Roskoschny, Lipsko 1893.

[14] Památník národního písemnictví Praha, pozůstalost Jaroslava Vrchlického. Zde uloženo devatenáct dopisů M. Kwaysserové J. Vrchlickému z let 1887–1901.

[15] *Neuere Poesie aus Böhmen* (1893), *Neueste Poesie aus Böhmen* (1895).

[16] Dr. Eduard Albert (1841–1900), český lékař, profesor v Innsbrucku a ve Vídni. Viz publikace *Jaroslav Vrchlický – Eduard Albert. Vzájemná korespondence*. Praha 1954.

[17] Ve Vídni u nakl. A. Hölder: Der Blumenstrauß v. K. J. Erben. 1900.

[18] Krek Gregorij (1840–1905), slovinský filolog a literární historik, vydal *Slawische Anthologie* (Cottasche Bibliothek der Weltliteratur), Stuttgart.

[19] Smržovka 1907, nakl. I. Wawra. Ukázka básně *Jezero pod Javorem (Der Arbersee)*:

Hrá tiše zrakem z říše snění
tůň do zelena ukrytá,
kde na blankytném zrcadlení
mdlým zlatem leknín zakvítá.

Jak jemný výdech tesklivosti
vlá nad jezerem, jež se chví,
kde cosi se jak úsměv hostí,
jak nad bolestí vítězství.

A zdola jakás tvář se dívá,
jí úsměv hraje kolem úst,
zrak odříkání poklid skrývá,
však v srdci citíš bolest růst.

Jiné básně ze sbírky: *Jaru vstříc (Frühlingssehnen), Podle kvetoucího štěstí (Neben blühendem Glück).*

[20] Báseň *Dem Andenken meiner geliebten Schwester Johanna.*

[21] *Märchen und Dichtungen von Maria Kwaysser.* Nakl. I. Wawra, Smržovka 1913.

[22] *Ein Wort über den Gruppen- und Massenunterricht in weiblichen Handarbeiten an ein-, zwei- und dreiklassigen Volksschulen*, 1892, vydáno pravděpodobně ve Smržovce.

[23] Malybrok-Stieler Ottilie (1830–1913), něm. překladatelka a spisovatelka. Chválila velice překlady Marie Kwaysserové (viz Vrchlický-Albert, *Vzájemná korespondence*, s. 94).

[24] Obecní úřad Smržovka, matrika úmrtí z r. 1913.

[25] Reichenberger Zeitung, 1. 4. 1909; Prager Tagblatt, 1907, č. 248, s. 14; Pokrokové listy (Jičín), 2. 4. 1909; Ženské listy, *36*, 1908; Ženský svět, *13*, 1909; Čas (Praha), *23*, 3. 4. 1909; Union (Praha), 2. 4. 1909; Mladoboleslavské listy, *22*, č. 20, s. 26; Pojizerské listy, *24*, 1909, 4. 4., č. 8, s. 4. *28*, 1913, 21. 12., č. 28, s. 5.

[26] *Deutsches Dichterheim*, Drážďany 1884–1888; *Deutscher Parnass* (Vídeň), *Literarische Silhuetten, Lipsko 1908; Deutschlands, Österreich-Ungarns und der Schweiz Gelehrte, Künstler und Schriftsteller im Wort und Bild*, Lipsko 1908, s. 266.

[27] OA Jablonec n. N., pozůstalost M. Kwaysserové, inv. č. 23, *Aus dem Werke Epische Gedichte* (rkp.).

[28] OA Jablonec n. N., pozůstalost J. Meissnera, regionálního historika Jablonecka, inv. č. 29, M. Kwaysserová (ze života a díla).

Turnovské zastavení Emy Destinnové

Jaroslav Barták

Jedním z prvních pocitů nad balíčkem vybledlých fotografií a zažloutlých dopisů,[1] jejichž skutečná existence mě o to víc překvapila, čím víc jsem byl přesvědčen, že musely být napsány, byly rozpaky. Rozpaky nad tím, zda máme právo (nebo naopak povinnost) nahlédnout do soukromí člověka, který se stal osobností. Má osobnost právo na soukromí, nebo se stávají její myšlenky, svěřené papíru, majetkem veřejným? Domnívám se, že většina významných lidí si v jistém okamžiku tuto ztrátu soukromí a tím i zodpovědnost uvědomuje. Stane se ovšem, že podněty a prožitky jsou někdy silnější než tato autocenzura. Pak záleží na míře citlivosti a výběru. S tímto vědomím přistupujeme k zveřejnění části zatím neznámých dopisů naší, a ve své době světové, první dámy pěveckého umění Emy Destinnové[2] a její sestry Jetty[3], adresované společné přítelkyni osobní i profesní, Narcise Kolihové.[4]

S textem prvního dopisu se vrátíme na začátek století do Londýna, který byl a dodnes je pro ctitele opery spojován s Královskou operou Covent Garden. Destinnová zde poprvé účinkovala v roce 1904 (partnerem byl její pozdější ctitel Caruso), pak pravidelně každou sezónu až do roku 1914. Dopis Jetty Kittlové z 8. července 1908 je obšírnou zprávou o páté londýnské cestě Emy, která *se zde vezpívala do lásky publika a je zde velice oblíbená, což je pro umělkyni vždy hlavní věc, a pak se zde též dobře platí, a to též umělce těší*. Největšího ocenění doznala jako Butterfly – ale také jako Senta, Aida a Armida. Zajímavé je hodnocení tehdejších hvězd opery, s nimiž přišly obě sestry do kontaktu: *Slyšela jsem zde Carmen s paní Gay, která je pro můj vkus přílišně brutální a již více než sprostá, hraje jako uličnice na úkor hlasu, který není špatný. Pak jsem viděla a slyšela Tetrazzini, tu slavnou koloraturu, v Barbiru, ale ta mě již docela neuspokojila, ovládá sice mistrně koloraturu a hlavně zpívaná staccata jsou výborná, ale její recitativ ve zpěvu člověka svou nekrásou zaráží a poslouchá se jako dětský pláč – a přitom nápadně šišlá.[...] Posledně jsem byla v Othellu s paní Melbou, ale této hvězda již silně se kloní k západu a hraje tato paní rovnou řečeno směšně a diletantsky. Nemluvím snad ze zášti, neboť Ema zde nemá vůbec konkurentku a je již dobrých dramatických zpěvaček velmi pořídku* [...].[5] Svět divadla měl i stinné stránky: *[...] zde člověk nemá třeba po celý měsíc žádný vzduch,[...] ten věčný rámus těch auto-omnibusů je někdy k omrzení a trvá to až do dvou až třech hodin v noci, ani spát zde člověk klidně nemůže, však zde na rok bydlet nebudeme.*(2. Albany Terrace, Regent's Park.) Přišti rok již Jetta sestru na jejích uměleckých cestách nedoprovázela. Její společnicí se na dalších třináct let stala Marie Martínková.[6]

Ema Destinnová na civilním snímku z přelomu století.

Jetta při všech starostech a zaneprázdnění nezapomínala pečovat i o Emin prázdninový odpočinek. Narcisa Kolihová se v dopise zmínila o letním bytě v Kosti, Jetta hned nabídku využívá: *Nechtěla bys být tak hodnou a podívat se na ten byt v tě Kosti? Nemáme dodnes žádný byt a nemohu se rozhodnout pro Kost, když vůbec ani nevím, jak je ten byt velký, jestli se tam dá bydlet a kolik je tam pokojů. Řekla jsi mi, že by se snad dalo ještě něco ze zařízení vypůjčit v Turnově.*[7] Plány nedošly naplnění, Destinnová pobývá o prázdninách v Trnové nad Vltavou. Pro svůj pobyt v Praze si zařizuje druhé patro Kaiserštejnského paláce (U Petzoldů) na Malostranském náměstí. Jako domov jí slouží až do roku 1914, kdy koupila zámek a panství Stráž nad Nežárkou. Při návštěvách Prahy, jak se dozvídáme z pozdějších dopisů, pobývá pravidelně v hotelu Paříž, řídčeji u sestry Jetty, nyní již provdané Freyové, v jejím vysočanském zámečku (*[...] já se tam pokaždé nastydnu, neb každá místnost tam je jinak temperována, a to absolutně nesnesu.*[8]).

Píše se rok 1926, čtyřicetiosmiletá umělkyně je za zenitem své slávy, kdy jí tleskal a dary zahrnoval celý

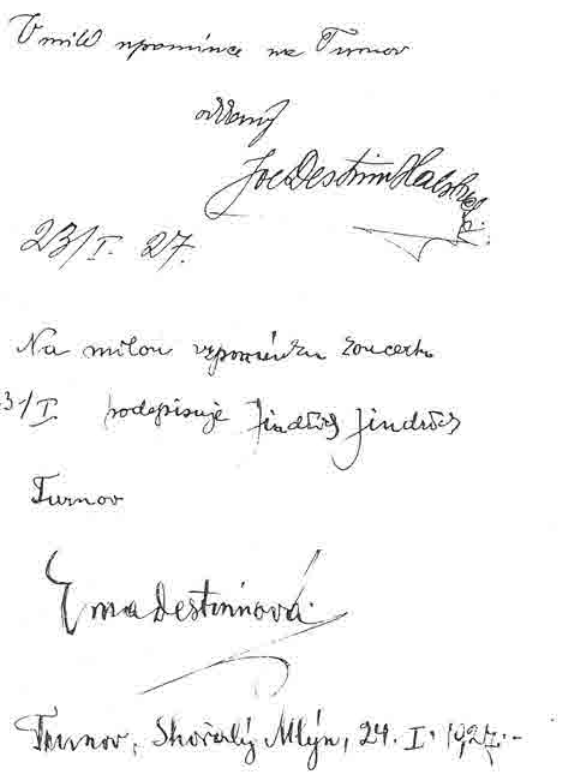

Stránka z památníku Narcisy Kolihové se zápisy z roku 1927.

svět. Po posledním velkém pražském koncertě v Lucerně se rozhodla uskutečnit turné po českých a moravských městech. Společníkem ji byl hudební skladatel Jindřich Jindřich, který ji při všech koncertech doprovázel na piano. Jedním z měst, které zamýšlela poctít svou návštěvou a zároveň tím vyhovět pozvání své přítelkyně Narcisy Kolihové, byl Turnov. První zmínku o jejím plánu jsme našli v dopisu Jetty Freyové z 9. listopadu: *Sestru jsem viděla včera a říkala mi, že Ti psala a že Tě žádala, abys ten koncert, který má pro Vás zpívat, Ty sama aranžovala, co Ti asi nepřijde za těžko, protože's obchodním duchem nadaná. Jen koukej, aby také Emča měla z toho slušný honorář, víš, že to vše stojí dost námahy a umělec každý skoro je potřebný.*[9]

Rok 1926 je pro pěvecké umění Emy Destinnové spojen s novou kvalitou – její koncerty mohou prostřednictvím rozhlasových vln sledovat poprvé nejen zúčastnění diváci, ale i značně vzdálení posluchači. Touto technickou novinkou žije i její sestra: *Poslední koncert byl provázen výbornou náladou a ač Emča byla dosti nervózní, dala se touto strhnouti a vše pak dopadlo velmi pěkně. Ostatně i Tys asi slyšela ten nekonečný potlesk. Dnes si chci též první číslo poslechnout v rádio a druhé pak zase v sále. Chci slyšet, jak to v tom rádio zní.*[10] Destinnová se o měsíc později v dopise Kolihové rovněž zmiňuje o svém dalším rozhlasovém vystoupení: *Jsem velmi šťastna tim, že se Vám můj koncert v rádiu líbil, měla jsem totiž obavu, aby nebyla snad znát má počínající rýma;[...] kašlu dnem i nocí a mám za tři dny zpívat zas do rádia, tentokráte direktně, sám Pán Bůh ví, jak to provedu!*[11] Zdravotními problémy se obírá stále častěji, nejistota a strach z nemoci, která ji v roce 1922 přepadla, i když v zárodku zažehnaná zákrokem prof. Jedličky, ji nutí k opatrnosti a péči o svou narušenou fyzickou kondici. Odráží se to i v umělecké potenci, opouští operní scénu a věnuje se pouze koncertním vystoupením. *Ema bývá dost nervózní, co nechápu, to se ale vyskytuje teprve v posledních šesti létech, dříve jsem to nepozorovala,* svěřuje své přítelkyni Jetta.[12]

Ema Destinnová jako Senta. (Foto The Dover Street Studios Londýn.)

Vraťme se však k závěrečným přípravám na turnovskou návštěvu. *Nápad pozvati mne a – prosím o to – též kolegu Jindřicha Jindřicha na koncert do Vašeho města je roztomilý. Byla bych Vám však povděčna, kdyby dámy odboru*[13] *ten koncert pořádaly samy – orientujíce se, jak jiné koncerty u Vás jsou pořádány. Kdybychom nechaly koncert pořádat agenta, stálo by to jen zbytečně deset až patnáct procent z brutta pro něho samého, které klidně by mohly nyní připadnout ve prospěch Jednoty. Čas by nám konvenoval v druhé půli ledna.*[14] Stále starostlivá Jetta ve svém dopisu z 8. ledna 1927 pro jistotu, i když vše bylo domluveno při prosincovém setkání Narcisy s oběma sestrami v Praze, dává pokyny k hladkému průběhu návštěvy: *Sestřička musela zde před Novým rokem odříci dva koncerty a teď ten s Kociánem 6. ledna také, tak se jí nemusí též vést moc pěkně [...] Nedělej si, dušičko, moc velké starosti s tím zájezdem sestry k Vám – je Emča dost skromná osoba. Jen dobře ráda jí, byt chce mít co možná čistý, ne více jak 14 až 15 stupňů Réaumura [tj. 17,5 – 19 °C] topený pokoj a čtyři polštáře pod hlavou. Ráda jí dobře připravené kuře, humrovou majonézu, dobré ovoce, ráno kousek šunky a silnější kávu, nemusí ale být příliš silná, také bažanty nebo krůtu docela ráda jí, tak snad se něco z toho dá potřebovat, co Ti zde navrhuji. S Emčou je to obtíž, totiž když zpívá, nemá ráda ten den moc návštěv, tak snad abys ji vyhledala jen Ty sama, kterou přece dobře zná.*

7. ledna 1927 přinášejí Hlasy pojizerské tuto zprávu: *Z dámského odboru Národní jednoty severočeské se nám sděluje, že pořad chystaného koncertu Emy Destinnové vykazuje čísla vysoké vnitřní umělecké hodnoty. Mimo písně skladatelů domácích i cizích zapěje naše slavná pěvkyně několik árií z oper, na nichž nám ukáže suverénní umění z oboru operního. Novinkou pro naše P. T. obecenstvo jistě bude jedna z písní Jindřichových, kterou zapěje naše velká umělkyně za osobního klavírního doprovodu skladatelova. Mistr J. Jindřich přednese některé drobné piecy vlastní svérázné tvorby klavírní.*[15]

Do Turnova chci přijet 22. ledna odpoledním vlakem 5.50. Pojedu do Prahy 21., zůstanu tam přes noc (hotel Paříž) a druhého dne se k Vám převezu [...] Dej tedy Bůh šťastnou shledanou! Chtěla bych u Vás krásně zpívat, jak ani nedovedu...[16] Emu Destinnovou do Turnova doprovázel její manžel Joe a J. Jindřich. Pohostinství našli ve Shořalém mlýně u manželů Možných. *Prosím Vás, drahá paní Narciso, neříkejte mi jinak, než Emo. Jsem celá nešťastna, slyším-li od Vás nějaká kastovní jména, jako umělkyně, komorní pěvkyně atd. Neubližujte mi!*[17] píše v posledním dopise před návštěvou.

Jedinečné prostředí mlýna v krásné přírodě, dávná přítelkyně, společné zájmy manželů,[18] to vše přispělo k pohodě před nedělním vystoupením.[19] Ohromný zájem publika místního i mimoturnovského, kterému vyšla vstříc i správa drah mimořádnými vlaky na tratích Turnov–Stará Paka a Turnov–Liberec, potvrdil, že 23. leden 1927 se stal velkou kulturní událostí. Přeplněný sál sokolovny podle referátů v tisku byl uchvácen zvláště árií Dalily z druhého dějství opery Charlese Camille Saint-Saense Samson a Dalila, Staroitalskou Antonia Lottiho, Slováckou Antonína Dvořáka a Jindřichovou písní v národním duchu.[20] Neutuchající bouře potlesku, kytice a věnce, slavnostní večeře v hotelu Modrá hvězda a pozvání dámského odboru NJS k dalšímu koncertu na Destinnovou hluboce zapůsobily. Ještě plna dojmů píše po týdnu ze Stráže: *Vzpomínám často vděčně na všechny krásy pobytu v Turnově a na lásku i pozornost, které se mi tam dostalo. Něčemu takovému se lehce přivyká, aby pak našinec s bolem konstatoval, že tomu není všude tak, a řekl si melancholicky, že jsou ti horáci přec jen lepší lidé...*[21] Na množství dopisů a článků z novin, zaslaných dámami odboru NJS, odpovídá: *Mějte, drahé dámy, znovu a znovu můj dík a ubezpečení, že se mi ani v předválečných časech nikde v Čechách tak dobře nevedlo. Za kritiku dík, je velmi pěkná, ten trošek toho osobního nazírání na drahokamy neškodí.*[22] *Jen aby mne pak nějací zlosyně nepřepadli a nezamordovali [...]!* V další části dopisu odmítá srovnávání svého vystoupení s pěveckými výkony Marie Wildtové – *drahá paní Narciso, takové hlasy se už nerodí. Ta dáma končila velký ansámbl v Aidě – maličkosti: vysokým f, kvartou nad tříčárkovým c. Kam bychom se my hrabaly...! A že její srdce mělo stejnou expanzi jako její hlas, o tom svědčí onen smrtelný skok na dlažbu vídeňského dvora pro vášeň v padesáti šesti letech... Vidíte, ani to druhé bych nedovedla.* (Vnucuje se nám tu vzpomínka na sebevražedný pokus jedenadvacetileté Emy po rozchodu s její první láskou, cyklistickým závodníkem Jindřichem Vodilkem.) Dopis pokračuje návrhem honorářů za koncert a zdůrazněním podílu Jindřicha na jeho zdárném průběhu. *Za mistra Jindřicha skládám Vám znovu dík, on je dozajista dojat, avšak ještě víc si potrpí na osobní pocty, neb mi napsal, že to tam u vážených dam asi jako interpret vlastních klavírních děl prohrál, neb prý mu jedna dáma řekla, že to bylo příliš moderní. Nu, je a není, jak se to vezme.*[23]

Návštěva úspěšně provozované elektrárny ve Shořalém mlýně připomněla Destinnové starosti o osud jejího strážského domova, který měl ještě stále několikamiliónovou hodnotu, ale jehož režii nemohly téměř zanedbatelné příjmy za koncerty pokrýt. Proto byla plna obdivu k podnikatelským schopnostem Narcisy Kolihové: *Imponujete mi vždy ohromně, když začnete o kšeftu a dívám se na Vás jako – promiňte – na vzácné zvíře; nemám ve své cigánské a potulné hlavě mnoho pochopení pro tuto věc, čehož mohu ovšem jen litovat, neb bych neměla dnes těch těžkých a hořkých starostí, jež se na mne věsí, jak se jen pohnu. Je to trestem za mou uměleckou lehkovážnost? Nevím, neb mne do toho všeho namočila jen válka a má bezpříkladná láska k vlasti a národu, jehož k veslu se dostavší vůdcové málo mi mou obětavost odplatili.*[24] *Snad Vy mi poradíte, co mám činit, abych nalezla tu pravou cestičku malého odškodnění a nebyla nucena na stará kolena vyučovat zpěvu (a to pro mne značí na tři čtvrtiny dělat šarlatánku), vždyť sama víte, jak těch velkých talentů je poskrovnu a co vše patří k dobré kariéře!* Rád bych opravil všude opakované mínění o intrikách a nechuti

oficiálních míst, která znemožnila Emě Destinnové vyučovat na konzervatoři. V tomto upřímném doznání vidíme, že to sama považovala pouze za krajní prostředek k uhájení existence. Potvrdilo se to ostatně za dva roky, když se pokusila bez většího úspěchu o soukromé vyučování zpěvu.

Rokem 1927 náš svazeček dopisů sester Kittlových jejich turnovské přítelkyni končí. Ještě pohlednice z posledního berlínského koncertu 25. dubna 1927: *Drahá, milovaná paní Narciso, potěšíte se jistě zprávou, že můj včerejší koncert a znovuvystoupení po patnácti létech dopadlo zde znamenitě, potlesk bez konce i volání, a všechno bylo jako kdysi! Vzpomínám na Vás, na laskavá Vaše přání, líbám Vás v duchu a děkuji Vám – Vaše upřímně oddaná Ema D.*

Těmito úryvky z dopisů legendární umělkyně a výjimečné ženy jsem chtěl doplnit některé méně známé chvíle života a myšlenky, se kterými se svěřovala sama i prostřednictvím pera své sestry důvěrné přítelkyni a kolegyni ve vzdáleném Turnově. Bohužel se mi nepodařilo získat dopisy, které by kruh uzavíraly, ale jejich obsah si lze alespoň zčásti domýšlet. Jedno je však nade vší pochybnost. Turnov je jedním z míst, která byla částečkou života této vzácné bytosti.

Poznámky

[1] Dopisy jsou uloženy v pozůstalosti Narcisy Kolihové v Muzeu Českého ráje v Turnově. Jejich seznam uvádíme v časové posloupnosti (datum, místo, odesilatel): 8. 7. 1908, Londýn, Jetta Kittlová; 9. 11. 1926, Praha, Jetta Freyová; 6. 12. 1926, Stráž nad Nežárkou, Ema Destinnová; 8. 1. 1927, Praha, Jetta Freyová; 17. 1. 1927, Stráž n. N., Ema Destinnová; 21. 1. 1927, Praha, Jetta Freyová; 31. 1. 1927, Stráž n. N., Ema Destinnová; 11. 2. 1927 Stráž n. N., Ema Destinnová; 7. 3. 1927, Praha, Jetta Freyová; 25. 4. 1927, Berlín, Ema Destinnová.

[2] K osobnosti E. Destinnové se dnes pojí rozsáhlá literatura – odkazujeme tu alespoň na tyto práce: Martínková, Marie: *Život Emy Destinnové*. Plzeň 1946; Holzknecht, Václav – Trita, Bohumil: *Ema Destinnová*. Praha 1972. Pospíšil, Miloslav: *Veliké srdce*. Praha 1974; Bajerová, Marie: *O Emě Destinnové*. Praha 1980.

[3] Jindřiška, nazývaná Jetta, byla nejmladší z pěti dětí manželů Kittlových. Nejstarší byla Emílie (Ema), narozená 26. 2. 1878 (podle některých pramenů 27. 2.). Ve dvaceti letech přijímá jméno své první učitelky zpěvu, Marie Destinnové.

[4] Narcisa Kolihová (1879–1943), turnovská rodačka, talentovaná operní pěvkyně, která po deviti letech uměleckého působení dala přednost úspěšné dráze podnikatelky. Studovala na konzervatoři v Lausanne, v Praze u Marie Petzoldové-Sittové. Pod uměleckým jménem *Coli* vystoupila v třiceti šesti sopránových partech na mnoha evropských operních scénách. Od roku 1908 provozovala spolu se svým manželem, ing. Zdenko Možným, ve svém rodném Shořalém mlýně elektrárnu, která zásobovala přes polovinu Turnova.

Letecký snímek Stráže nad Nežárkou, věnovaný E. Destinnové Joe Halsbachem.

(Blíže viz v mém článku *Poslední role Narcisy Kolihové* ve 3. svazku sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší. Bystrá n. J. 1990, s. 53.)

[5] Maria Gayová (1879–1943), španělská mezzosopranistka, skvělá interpretka Carmen, působila na operních scénách v Londýně, Miláně, Buenos Aires, Petrohradě, New Yorku, Madridu a od r. 1910 v Chicagu. Luisa Tetraziniová (1871–1940), vynikající italská koloraturní sopranistka, vystupovala v Buenos Aires, Miláně, Berlíně, San Franciscu, Londýně, New Yorku, Chicagu. Nellie Melbová (1859–1931), australská koloraturní sopranistka, účinkující na operních scénách v Londýně, Paříži, Petrohradě, Miláně, Chicagu, New Yorku a dalších. Za informace z encyklopedií *Musik in Geschichte und Gegenwart* a *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* vděčím dr. Evě Mikanové.

[6] Marie Martínková (1886–1972), důvěrná přítelkyně, komorná a tajemnice umělkyně v jedné osobě. Své zážitky, společně sdílené úspěchy a strasti popsala v knize *Život Emy Destinnové*, Plzeň 1946.

[7] Citované pasáže jsou z dopisu Jetty Kittlové Narcise Kolihové z 8. 7. 1908.

[8] Ema Destinnová Narcise Kolihové dne 11. 2. 1927.

[9] Již v roce 1918 se konala první dražba strážských uměleckých sbírek E. Destinnové. Propast mezi příjmy a neudržitelnými hospodářskými poměry na panství se od té doby stále nebezpečněji prohlubovala.

[10] Jetta Freyová Narcise Kolihové 9. 11. 1926 z vysočanského zámečku, kde žila od své svatby s pražským Němcem baronem Freyem v roce 1909.

[11] Ema Destinnová Narcise Kolihové 6. 12. 1926.

[12] Jetta Freyová Narcise Kolihové 8. 1. 1927.

[13] Pořadatelem koncertu byl dámský odbor Národní jednoty severočeské, jejíž předsedkyní byla L. Radská.

[14] E. Destinnová N. Kolihové, 6. 12. 1926.

[15] Hlasy pojizerské, 42, 1927, č. 1, 7. 1., s. 2.

[16] E. Destinnová N. Kolihové, 17. 1. 1927.

[17] Tamtéž.

[18] Ema Destinnová se r. 1923 vdala za leteckého důstojníka, o dvacet let mladšího Josefa (Joe) Halsbacha (s oblibou se později podepisoval Destinn Halsbach), který si její náklonnost získal leteckými snímky strážského zámku. S ing. Možným měl společného koníčka – radiotechniku. Svým založením byl technický typ, Destinnová jeho zájmy uznávala a podporovala. Jakou minci oplácel později on, je mimo rámec našeho článku.

[19] Stínem turnovského zájezdu byla pouze neúčast vážně nemocné sestry Jetty.

[20] Hlasy pojizerské, 42, 1927, č. 5, 28. 1., s. 2.

[21] E. Destinnová N. Kolihové, 31. 1. 1927.

[22] Ve zmíněném článku (pozn. 20) píše autor pod šifrou (Yks.): *Rádi věříme, že velmoži světové plutokracie odměňují naši slavnou umělkyni drahokamy a perlami, jež v butonech, prstenech, náhrdelnících i bordurách umělkyně ošnivě zářily. Obáváme se však, že tyto skvosty odvádějí pozornost tak mnohého obecenstva od toho nejdrahocennějšího brillantu, jejž nosí naše proslavená diva v hrdle...*

[23] E. Destinnová N. Kolihové, 11. 2. 1927.

[24] Aktivní spolupráce s Mafií a neskrývaná víra v českou samostatnost byly po návratu z amerického turné v roce 1916 důvodem k zákazu dalších výjezdů za hranice. Tím jí bylo znemožněno dostát sjednaným kontraktům pro příští dva roky. Přijetí americkým publikem v roce 1919 bylo znatelně chladnější a Emě Destinnové se již nikdy nepodařilo dosáhnout předchozího dominantního postavení na operní scéně.

František Hyška – veřejný činitel a organizátor boje proti nacismu

Václav Votoček

Jen zřídka je možno se setkat s člověkem tak angažovaným ve veřejném životě, jakým byl František Hyška. Jeho působení v letech 1922 až 1984 zasahovalo do oblasti kultury, tělesné a branné výchovy, zájmové činnosti i náboženského života, především však vešel do vědomí veřejnosti jako jeden z nejvýznamnějších představitelů protinacistického odboje na Semilsku. Jeho mnohostranná činnost přesto nebyla dosud náležitě zhodnocena.

František Hyška se narodil 30. března 1894 v Benešově u Semil v čp. 16 jako prostřední ze tří dětí rolníka Josefa Hyšky a jeho manželky Marie, rozené Vedralové. Po absolvování obecné školy v Benešově, tehdy trojtřídní, navštěvoval chlapeckou měšťanskou školu v Semilech. K získání lepší znalosti němčiny absolvoval třetí ročník na německé měšťanské škole v Jablonci nad Nisou. Základní školní docházku ukončil čtvrtým ročníkem měšťanky opět v Semilech. Rozhodnutí, co dál, ovlivnil tehdejší dirigent semilské pobočky záložního úvěrního ústavu František Vavruška, který externě vyučoval na měšťanské škole francouzštinu. Poznal talent svého žáka pro studium cizích jazyků a doporučil mu místo uvažovaného učitelského ústavu obchodní akademii. Tu také Hyška po čtyřech letech v Hradci Králové roku 1913 absolvoval. Na všech školách patřil k nejlepším.

První zaměstnání nastoupil jako úředník v účtárně firmy F. Matouš v Benešově u Semil. Jako dvacetiletý musel nastoupit 26. října 1914 vojenskou službu právě v době nejhorší – krátce po vypuknutí světové války. Narukoval k náhradnímu praporu zeměbraneckého pěšího pluku č. 11 v Jičíně a s ním byl v lednu 1915 odvelen na ruskou frontu. V bitvě u Tumanu byl 25. června 1916 raněn. Průstřel pravé tváře léčil v několika nemocnicích, naposledy, do jara 1917, v Semilech. V září téhož roku nastoupil do čtyřměsíčního kursu pro záložní důstojníky v Ostřihomi (Esztergom) a 15. ledna 1918 byl povýšen na praporčíka. V září 1918 se mu podařilo získat studijní dovolenou. Chtěl se věnovat obchodním předmětům na Vysoké škole technické v Praze, ale pro pohnuté události na konci války bylo zahájení přednášek na technice stále odkládáno.

Po vyhlášení samostatného státu Čechů a Slováků přihlásil se 30. října 1918 na shromáždění záložních důstojníků v Praze na Žofíně dobrovolně do československé armády. Činnou službu nastoupil 2. prosince 1918 u náhradního praporu střeleckého pluku č. 11 v Jičíně. V hodnosti praporčíka se jako velitel čety zúčastnil o dva týdny později obsazení Liberce a postupně dalších míst v tehdy německém pohraničí.

V květnu 1919 byl odvelen na Slovensko, kde u Klenberku-Margecan byl raněn do pravé nohy. Po vyléčení zbytek roku a celý rok 1920 prožil v různých posádkách na Slovensku, od 1. listopadu 1919 již v hodnosti poručíka, jako pobočník velitele horského praporu č. 1, než byl 29. prosince 1920 v Hořicích demobilizován.[1]

Po návratu do civilního života krátce pracoval jako osobní korespondent generálního ředitele Václava Klementa v automobilce Laurin a Klement v Mladé Boleslavi, ale 15. listopadu 1921 nastoupil v semilské pobočce Obchodní banky a v bankovních službách již zůstal.[2] Po druhé světové válce pracoval v centrále Živnostenské banky v Praze (1.11.1945 – 28.2.1946), v turnovské pobočce Živnostenské banky (1.3.1946 – 31.12.1948) a v pobočce Státní banky československé v Semilech až do nástupu starobního důchodu 1. dubna 1955.

Po svatbě Františka Hyšky s Amálii Kousalovou z Benešova čp. 151, konané v kostele církve československé v Turnově 5. srpna 1922, se mladým manželům narodily tři děti – Vlasta, Vladimír a Jaruška. Bytovou tíseň vyřešili 5. srpna 1932 přestěhováním do vlastního domku v Semilech ve Wolkerově ulici čp. 572.[3]

František Hyška byl sice starostlivým otcem, rodina jej však pro jeho vysokou veřejnou angažovanost mnoho neužila. Pracoval v místní osvětové komisi v Benešově, ale především se věnoval Sokolu. Po sedm let (1922–1928) působil jako vzdělavatel benešovské jednoty, stejnou dobu (1923–1929) jako vzdělavatel IV. okrsku Krkonošské župy, po čtrnáct let jako náměstek a později župní vzdělavatel sokolské župy Krkonošské. V roce 1930 založil v Benešově loutkové divadlo a po tři roky zastával funkci vedoucího sokolského okrskového loutkového divadla v Semilech. V letech 1928 až 1930 a znovu roku 1932 byl starostou Sokola v Benešově u Semil.

Aby podpořil boj lužických Srbů, obklopených germánským živlem, o přežití, zorganizoval v Semilech v roce 1932 Lužickosrbský večer, který se setkal s mimořádně příznivým ohlasem. Tentýž den se čtyřicet semilských občanů přihlásilo do Společnosti přátel Lužice. Na ustavující schůzi společnosti 12. dubna 1933 v kavárně hotelu Okresní dům byl František Hyška jednomyslně zvolen předsedou a zůstal jím až do 18. března 1939, kdy byla Společnost přátel Lužice, jejíž členská základna se od založení ještě rozrostla, donucena vlivem změněných politických poměrů ohlásit likvidaci.[4]

Stále se zvyšující nebezpečí ohrožení republiky ze strany německého souseda vedlo Františka Hyšku k tomu, že se začal věnovat branné výchově občanů. V roce 1935 převzal funkci vedoucího brannosti sokolské župy Krkonošské a vykonával ji až do okupace českých zemí německou armádou. Od této spolkové funkce byl již jen krůček k veřejné funkci vedoucího brannosti v okrese Semily, v níž působil od roku 1936 do roku 1938. Jako zástupce okresního důstojníka branné výchovy stal se velitelem kursů pro poddůstojníky v záloze a instruktory branné výchovy v Semilech. V této funkci organizoval, tehdy již jako štábní kapitán,[5] za mobilizace v září 1938 ve všech obcích okresu oddíly dobrovolníků, určené k posílení regulérní československé armády. Oddíly takto získané však do akcí vzhledem ke kapitulaci nezasáhly.

Po německé okupaci českých zemí jedny z prvních návštěv gestapa v Semilech patřily Františku Hyškovi. Šlo jim o jeho činnost ve Společnosti přátel Lužice, kterou zřejmě považovali za zvlášť nebezpečnou, a tvrdě vymáhali vydání členských seznamů. Hyška vzal všechno na sebe, zapřel i jednatele s tím, že si písemnou agendu vyřizoval sám, o členských seznamech tvrdil, že je po likvidaci spolku spálil. Jen lužickou literaturu v knihovně a spolkové peníze, evidované v ústředí i na okresním úřadě, se mu zachránit nepodařilo. Bylo prozíravé, že kompromitující písemnosti spolkové i soukromé včas uložil k Stanislavu Kousalovi do Benešova, včetně pozdravu od dr. Edvarda Beneše, který mu poslal z Londýna v lednu 1939 s dovětkem: *Věřím, že Sokol zůstane věren svým starým ideálům.*[6]

Již v dubnu 1939 začal Hyška organizovat v Semilech ilegální vojenské oddíly. V poválečné centrální registraci Svazu národní revoluce jsou uvedeny pod názvem Vojenská odbojová skupina škpt. v záloze Františka Hyšky ze Semil. Od června 1939 se skupina začlenila do celostátní Obrany národa jako Vojenská odbojová organizace okresu Semily. Do této formace se Hyškovi ve spolupráci s okresním velitelem podplukovníkem Aloisem Štroblem podařilo zapojit do konce roku šestnáct set dobrovolníků, které postupně vyzbrojoval, jak se dařilo zbraně opatřit. Zajišťoval i vystrojení a možnost zásobování budoucí osvobozovací

armády a informovanost příslušníků vojenských oddílů pomocí ilegálních tiskovin. Když se činnost prozradila a gestapo jej přišlo 6. února 1940 zatknout, uprchl s padělaným občanským průkazem, znějícím na jméno Pavel Novák z Kamenice, který mu opatřil JUDr. Václav Trnovský, přednosta odboru okresního úřadu v Semilech. Hyška počítal s odchodem k československému vojsku do Francie. Místo toho prožil čtyři a půl roku v ilegalitě na našem území. Gestapo zatklo jeho manželku a později i dvě jeho děti a drželo je téměř čtyři roky v koncentračním táboře. Do té doby se na Semilsku nestalo, že by gestapo postihovalo nevinné rodinné příslušníky, proto Hyška o takové možnosti neuvažoval. Již v počátcích odbojové činnosti projednal však s dirigentem banky a předsedou závodní rady pro případ, že bude zatčen, finanční podporu své rodiny. Do Hyškova rodinného domku v Semilech se nastěhoval německý vládní inspektor dr. Bärisch a užíval jej do konce války.[7]

První úkryt po opuštění Semil poskytl Františku Hyškovi velkoobchodník Josef Havle v Turnově. Odtud Hyška 8. února odjel do Prahy se záměrem přespávat v noclehárně Tyršova domu, než se mu podaří dostat za hranice. Tajemník České obce sokolské Pelikán však možnost ubytování odmítl, neboť gestapo dva dny předtím zatklo starostu ČOS Josefa Truhláře a další zatýkání sokolských pracovníků se očekávalo. Zklamán obrátil se Hyška na řídícího Josefa Berana v Břevnově, který před lety učil v Benešově, a ten s velkou ochotou úkryt poskytl. Po několika dnech ujala se Hyšky odbojová skupina ÚVOD, sekretář YMCY v Praze Na Poříčí Rudolf Mareš a inspektor letecké továrny Karel Pochop.[8] Opatřili další úkryty, zajistit cestu do zahraničí se jim však nepodařilo, a tak Hyška vyplnil čtyři měsíce čekání v Praze intenzívním studiem cizích řečí. Později se skrýval v Mistku na Moravě a dvakrát se pokusil dostat za hranice přes Slovensko, ale neúspěšně. Bezvýsledná byla také snaha pražských ochránců zajistit vycestování do SSSR, protože Sovětský svaz odmítal uprchlíky přijímat. Po okupaci Jugoslávie německým vojskem v dubnu 1941 pohasly všechny naděje na únik jižním směrem, a tak počátkem června poslali pracovníci ÚVOD Františka Hyšku na zemědělské práce do východních Čech a svěřili jej péči evangelických farářů na Choceňsku a Českomoravské vysočině.[9] Při skládání obilí ve stodole v Horní Sloupnici u Litomyšle prorazil si Hyška nohu rezavým hřebíkem, dostal prudkou otravu krve, navíc onemocněl zánětem pohrudnice a srdečního svalu. Ve velmi vážném stavu byl převezen do nemocnice v Litomyšli, kde se léčil od 23. srpna do 4. října 1941 a byl dvakrát operován. V obavě z prozrazení vrátil se nedoléčen do úkrytů, které mu postupně poskytlo 51 rodin a dva hotely v devatenácti obcích.[10] Na Vysočině prožil v ilegalitě dva roky a osm měsíců. Zdejší obyvatelé prokázali neobyčejnou statečnost zvláště v období heydrichiády, když ani tehdy nenechali svého svěřence odejít do lesů.[11]

V ilegalitě pátral František Hyška po spojení na vojenský odboj. V prosinci 1943 se mu podařilo prostřednictvím Eduarda Sošky z Nového Města na Moravě napojit se na partyzánské skupiny a navázat styk s Josefem, o němž se až po válce dozvěděl, že jde o legendární postavu odboje, majora generálního štábu Karla Veselého – Štainera.[12] Několikrát se s ním sešel a podle jeho direktiv zahájil od 1. dubna 1944 činnost v přikázaném prostoru kolem Poličky, spočívající v zajištění spojení skupin moravských s českými, vyhledání obsluhy vysílačky a vybudování úkrytu pro dlouhodobý pobyt významné osobnosti. Později, když se Hyškovým velitelem stal Doubek (generál Josef Svatoň), plnil úkol shromažďovat ve východní části okresu Nové Město a severozápadní části okresu Boskovice ruské zajatce a české uprchlíky, vytvářet z nich partyzánské skupiny a budovat pro ně úkryt v lesích.[13]

Při výkonu této činnosti byl Hyška 2. července 1944 u Borovnice nedaleko Jimramova zatčen protektorátními četníky, a když se pokusil o útěk, prostřelil mu jeden z nich obě nohy. Na příkaz četníků byl dopraven do nemocnice v Novém Městě na Moravě, kde si jej 5. července 1944 vyzvedlo gestapo a převezlo do věznice v Jihlavě. Tam se dvakrát pokusil o sebevraždu v obavě, aby někoho ze svých ochránců a dobrodinců neprozradil. Novou sílu a odvahu k životu našel po hlubokém náboženském zážitku 30. července 1944, o němž později svým známým řekl: *Za bílého dne zachvátila mne jakási neznámá síla, která mi dala naději, že nebudu popraven, že přežiji, a uložila mi úkol sloužit Bohu a svědčit o velké lásce boží k lidem.*[14]

V Jihlavě byl Hyška vězněn do 30. srpna, pak následovaly věznice Praha-Pankrác (30. 8.–13. 9.1944), Jičín-Kartouzy (13. 9.–7. 11.1944). Konečnou stanicí se stala Malá pevnost v Terezíně, kde v pracovním nasazení měl očekávat den soudu. Přikázané práce byly různého druhu – stříhání králičích kožek, řezání pařezů, opravy železničních tratí, hloubení protitankových příkopů. Chaos provázející poslední období válečného konfliktu způsobil, že k soudu již nedošlo. Koncem dubna 1945 Hyška v nelidských podmínkách věznice těžce onemocněl skvrnitým tyfem, jímž byl Terezín v té době zamořen. Tak jej zastihlo osvobození. Syn Vladimír přijel si 11. května pro otce s řidičem Romanem Boudou, autem semilského obchodníka Karla Petříka. Nemocného odvezli přímo na infekční pavilón semilské nemocnice, kde se mu dostalo všestranné péče MUDr. Beranovského. Z nemocnice byl František Hyška propuštěn 16. června 1945, ale v rekonvalescenci pobyl ještě do konce října, než mohl nastoupit do zaměstnání.

Prezident republiky udělil Františku Hyškovi Československý válečný kříž 1939, jímž jej při slavnostní příležitosti v Mnichově Hradišti 17. listopadu 1946 dekoroval divizní generál Karel Klapálek. Další vysoké vojenské vyznamenání, Československou vojenskou medaili za zásluhy I. stupně, udělenou prezidentem republiky, mu předal v Semilech 1. prosince 1946 podplukovník Boris Havlík.[15]

Bezprostředně po příchodu z nemocnice obnovil Hyška činnost semilské pobočky Společnosti přátel Lužice. Byl přesvědčen, že nastala ojedinělá příležitost k zajištění svobodného národnostního rozvoje Lužice,

která nesmí být promarněna. Stal se znovu předsedou společnosti a vedl ji až do roku 1949.

Od 21. června 1945 účastnil se práce v přípravném výboru Svazu osvobozených politických vězňů. Na ustavující valné hromadě svazu, konané 20. října 1945 v restauraci Národní dům, byl zvolen místopředsedou, když předsedou se stal ředitel semilského kina Václav Polák.

Na ustavující schůzi Svazu brannosti v Semilech 31. března 1946 byl Hyška jednomyslně zvolen jeho předsedou. Pod jeho vedením semilský Svaz brannosti ustavil místní skupiny ve 22 obcích semilského okresu a po vyškolení 63 instruktorů prováděl pravidelný výcvik v jednotlivých střediscích.[16] Také na ustavující valné hromadě Svazu národní revoluce 28. dubna 1946 v zasedací síni Okresní záložny hospodářské v Semilech by zvolen Hyška předsedou místní odbočky a o rok později i okresním předsedou této organizace. Písemnou agendu svazu vyřizoval sám, dojížděl do krajského výboru, kde byl členem. Tyto funkce vykonával až do nastolení diktatury v roce 1948.

Nejvíce sil po odchodu do důchodu věnoval František Hyška práci na poli náboženském. Po zkušenosti s evangelíky v ilegalitě, uchovávaje si v paměti vizi v jihlavském vězení, oddal se v hluboké víře činnosti v československé církvi husitské, jejímž členem byl od 6. července 1921. Působil jako člen rady starších v Semilech, jako člen okrskové rady, laický kazatel, a když byl v roce 1957 založen v Semilech odbor služby v náboženské obci, stal se jeho vedoucím a nejagilnějším členem. Bilance jeho činnosti je obdivuhodná: 310 pastoračních návštěv v rodinách, 980 rodinných pobožností u starých a nemocných lidí bez rozdílu náboženského vyznání, příprava dětí na biřmování, prodej biblí a církevní literatury, organizace zájezdů náboženské obce, vedení kroniky církve československé v Semilech. Mimo bydliště zastával po dva roky funkci organizačně právního poradce turnovského okrsku, jako delegát se zúčastnil tří celostátních církevních sněmů v Praze, odpracoval desítky hodin na úpravě modlitebny v Dolní Sytové a ve Škodějově. Semilskou obec československé církve podporoval nemalými částkami i finančně.

Celoživotní láskou Františka Hyšky byla hudba a zpěv. Ve škole měl štěstí na pedagogy s dobrým vztahem k hudbě, kteří dovedli také u svých žáků vzbudit o ni zájem. Prvním z nich byl Jindřich Harapat, řídící učitel v Benešově v letech 1896 až 1921, sokolský sbormistr, dirigent orchestru a po určitou dobu i sbormistr semilského pěveckého sboru Jizeran. Pod jeho vlivem se žák Hyška začal učit hře na housle u benešovského kapelníka Františka Kurfürsta. Protože měl hudební vlohy a velikou chuť do učení, postupoval tak rychle, že v deseti letech byl přizván do sokolského orchestru. Měšťanskou školu v Semilech navštěvoval Hyška v době, kdy byl jejím ředitelem František Mizera, historiograf Semil, výborný pedagog, ale také učitel hudby, dobrý sbormistr a varhaník. Na obchodní akademii v Hradci Králové byl po celou dobu studií Hyškovým třídním profesorem Gracián Černušák, hudební historik, iniciátor a redaktor Pazdírkova hudebního slovníku. Hyškův vztah k hudbě se ještě prohloubil, když se spřátelil s mistrem houslařem, zasloužilým umělcem F. X. Drozenem z Tatobit, který mu zhotovil nové housle a dovolil mu, aby si zahrál na housle později darované Davidu Oistrachovi. Po válce hrál Hyška v Podkrkonošském symfonickém orchestru a pořádal ve svém domku hudební odpoledne. Hrávali na nich František Hyška I. housle, dr. Vladimír Plachta II. housle, Jaroslav Hlůže violu, Alois Melich violoncello. Po odchodu do důchodu cvičil Hyška na housle denně a dokonce dojížděl do Turnova k profesoru Kleinovi, řediteli tamní lidové školy umění, aby se zdokonalil. S nemenším zaujetím se věnoval sborovému zpěvu jako sbormistr. Po sedm let (1922–1928) řídil pěvecký kroužek sokolské jednoty v Benešově, v letech 1934 až 1938 byl sbormistrem pěveckého souboru Sokola Semily, v letech 1954 až 1984 sbormistrem československé církve husitské v Semilech a od roku 1970 do roku 1982 sbormistrem okrskového pěveckého sboru této církve. Svou sbormistrovskou činnost uzavřel v den svých devadesátých narozenin, jichž se dožil v obdivuhodné duševní i fyzické svěžesti.

František Hyška zemřel 8. května 1989 ve věku 95 let. Rozloučení 16. května ve sboru československé církve husitské v Semilech se zúčastnili královéhradecký biskup Jaromír Tuček, církevní hodnostáři z místa i okolí, semilští hudebníci a chrámové pěvecké sbory ze Semil a Jičína. Neobvyklé množství účastníků obřadu, kteří zcela naplnili prostory sboru, bylo důkazem vážnosti a úcty, jíž se František Hyška pro své zásluhy a charakter těšil.[17]

Poznámky

[1] Srv. Cyril Grebeníček: *Stručný nástin historie čs. dobrovolců z let 1918–19*, Praha 1946, s. 7. Po založení pobočky Svazu čs. dobrovolců z let 1918–1919 v Semilech v roce 1936 stal se F. Hyška členem této organizace.

[2] Obchodní banka fúzovala v roce 1924 s Českou průmyslovou a hospodářskou bankou a v roce 1943 splynula s Živnostenskou bankou. Od roku 1950 Státní banka československá.

[3] F. Hyška: *Osobní údaje k životopisu*. Ve vlastnictví Vl. Hyšky, Semily.

[4] Pojizerské listy, 28. 4. 1933, č. 17, s. 9.

[5] Do hodnosti štáb. kapitána byl F. Hyška povýšen po složení zkoušek v r. 1937.

[6] Pozdrav byl odpovědí na dopis, který F. Hyška jménem svým a jménem sokolské župy Krkonošské poslal dr. Benešovi do Londýna koncem roku 1938.

[7] Manželka Amálie vězněna 7. 2.–21. 5. 1940 ve Vrchlabí, 17. 9. 1942–14. 4. 1945 v Jičíně-Kartouzích a Svatobořicích u Kyjova, syn Vladimír (18 let) a dcera Jaruška (17 let), oba od 17. 9. 1942 do 14. 4. 1945 v Kartouzích a Svatobořicích, sestra F. Hyšky Anna Ouhrabková z Benešova 17. 9. 1942 – 8. 1. 1943 ve Svatobořicích.

[8] YMCA – křesťanské sdružení mladých mužů, jehož činným členem se mohl stát jen příslušník některé protestantské církve. Sekretář YMCY R. Mareš byl později za odbojovou činnost popraven. Jiří Doležel: *YMCA pro všechny*. Svobodné slovo, 18. 5. 1990.

[9] Úkryty zajišťovali evangeličtí farářové: Josef Staněk z Prosetína u Olešnice na Moravě, Gustav Říčan z Veselí u Dalečína, Ota Prosek z Jimramova, dr. Adolf Pospíšil z Německé (Sněžná), Jan A. Verner z Pusté Rybné u Poličky, Jan Miřejovský, vedoucí evangelické mládeže z Prahy.

[10] Úkryty se nacházely v obcích Prosetín, Brťoví, Veselí u Dalečína, Javorek, Odranec, Kuklík, Zálesí, Pustá Rybná, Unčín, Ubušín, Pohledec u Nového Města na Moravě, Bolešice, Vír, Rovečné, Koníkov. Některé byly využity i třikrát.

[11] Za heydrichiády poskytl F. Hyškovi s mimořádným rizikem úkryt Jaroslav Novotný z Veselí u Dalečína. Gestapem byl zatčen až ke konci války, za německé kapitulace osvobozen. Po roce 1948 byl J. Novotný, otec sedmi dětí, třináct let bezdůvodně vězněn a nasazen na práce v uranových dolech.

[12] Srv. Karel Veselý-Štainer: *Cestou národního odboje*, Praha 1947, s. 44, 97–100.

[13] F. Hyška vlastnil partyzánský průkaz MNO č. 1756 a osvědčení Vojenského historického ústavu čj. 72.206 z 22.11. 1972. Generál Svatoň, s nímž Hyška nějaký čas i bydlel, přišel později o život při přestřelce s gestapem.

[14] Český zápas, č. 16, 16. 4. 1989; Blahoslav, 1991, s. 114–117

[15] František Hyška byl držitelem i dalších ocenění: Ministr národní obrany gen. Ludvík Svoboda mu 22. 2. 1947 udělil Odznak čs. partyzána, Svaz čs. důstojnictva se souhlasem MNO 31. 12. 1945 Štefánikův pamětní odznak II. stupně, Čs. obec dobrovolců Pamětní odznak 1938 (28. 10. 1947) a Záslužný odznak 1939–1945 (5. 5. 1946), Sdružení čs. dobrovolníků ze Slovenska z r. 1918–1919 Památnú medailu za vernosť a brannosť Slovenska v rokoch 1918–1938 (13. 4. 1948).

[16] Stráž severu, 5. 4. 1946, Svobodné slovo 6. 4. 1946, Rudé právo 17. 9. 1946, Svobodné slovo 20. 9. 1946.

[17] Městská kronika Semily, 1989, s. 139–140.
Pro zpracování příspěvku použito především rukopisných vzpomínek Františka Hyšky, dále materiálů Svazu národní revoluce, Svazu brannosti, Svazu osvobozených politických vězňů a Společnosti přátel Lužice ze soukromého archivu autora a doplňujících informací Vladimíra Hyšky ze Semil.

KRONIKA

Státní okresní archiv Semily v roce 1992

I. Informace o množství archiválií

Na konci roku 1992 bylo v semilském okresním archivu uloženo celkem 3875,08 běžných metrů archiválií, což představuje 82 461 evidenčních jednotek v 1554 archivních fondech. Archivně zpracováno je 2234,71 bm archiválií a z nich inventarizováno 1213,52 bm, katalogizováno 17 561 záznamů a rejstříkováno 2483 záznamů. Během roku bylo převzato 85 přírůstků archiválií v rozsahu 103,18 bm. Mezi nejzajímavější patří písemnosti Vládního policejního úřadu ve Vysokém nad Jizerou, spisy trestních nalézacích komisí ONV Semily, Turnov a Jilemnice, rovněž tak operáty sčítání lidu z r. 1980.

II. Skartační prohlídky a předarchivní péče

Z celkového počtu 71 skartací bylo 23 skartací provedeno u obecních úřadů, 22 u škol, 12 u referátů okresního úřadu v Semilech, ostatní se týkaly např. Jednoty Jilemnice, OO ČSÚ Semily, SBD Turnov, okresní knihovny Semily, výrobního družstva Granát Turnov a dalších. Při této příležitosti pracovníci archivu poskytovali organizacím metodickou pomoc při dalším zajišťování spisové služby, u Nemocnice s poliklinikou v Semilech archiv provedl školení pro všechny zodpovědné pracovníky. Veliký příliv písemností nastal od likvidovaných podniků místního hospodářství a služeb – PMP Turnov, RaJ Turnov a OPS Semily, přičemž ne vždy bylo předání likvidátorem řádně připraveno. Časově nejnáročnější byly skartace u okresní prokuratury a okresního soudu v Semilech.

III. Zpřístupňování archiválií

V souvislosti s odchodem jednoho pracovníka a zvýšenými nároky na využívání archivních fondů nebylo možno plně dodržet stanovený harmonogram pořádacích prací. Přesto byly dokončeny inventarizace fondu Archiv města Vysoké n. J. (z let 1612–1945) včetně čistopisu inventáře, Sbírky rukopisů (122 ev. jednotek) a především třídění, pořádání, vnitřní skartace a inventarizace téměř 92 běžných metrů fondu Okresní úřad Semily (1850–1948). Katalogizováno bylo dalších 37 svazků kronik, uložených v archivu, a zhotoven obsáhlý čistopis katalogu zápisů rady a pléna ONV Turnov 1945–1960, včetně rejstříků. V první polovině roku byly roztříděny fondy, převezené z Hrubého Rohozce do nového depozitáře v Turnově.

V archivní knihovně bylo ke konci roku zpřístupněno jmenným katalogem 11 313 svazků.

IV. Využívání archiválií

Jestliže jsme v roce 1991 uváděli počet návštěvníků archivu jako rekordní, musíme říci, že roku 1992 byl tento rekord téměř dvojnásobně překonán: okresní archiv zaznamenal 502 návštěvníky. Tento počet ovlivnily zejména probíhající restituce. Během roku bylo vyřízeno 60 badatelských dotazů, rešerší a soupisů, 18 ověření státního občanství, vyřízeno 394 žádostí o podklady pro účely restituce majetku, soudních i mimosoudních rehabilitací občanů a o vydání náhradních dokladů. Dokladování se týkalo ve 134 případech kvalifikace, zaměstnání, otcovství, 86 vnosů do JZD a přípravy transformace zemědělských, výrobních a spotřebních družstev, 32 nových soudních rehabilitací, 44 restitucí majetku zemědělského a 68 nezemědělského, 12 přípravy privatizačních plánů státních podniků. Žadatelům bylo vyhotoveno více než osm tisíc kopií dokladů. Realizovány byly 42 zápůjčky archiválií. Zvláštní pozornost byla věnována prokazování historických majetkových nároků měst a obcí.

Archiválie jsou tedy stále ještě využívány především pro nápravu minulých křivd a k transformaci plánované ekonomiky na ekonomiku tržní, méně již k ryze historickému studiu. Přesto 44 badatelů pracovalo na následujících tématech:

Josef Cerman: *Abiturienti SPŠT Jilemnice*
Zuzana Čechová: *Kulturní dějiny západních Krkonoš v letech 1918–1938 (dipl. práce)*
Igor Činovec: *Historie Semilska*
Igor Činovec: *Stavba kostela v Semilech*
Bohuslava Dolečková: *Historie vesnické školy v Roprachticích (rigorózní práce)*
Martin Fajstauer: *Vodní elektrárna v Dolních Štěpanicích*
Vladislav Fajta: *Osudy obce Veselé*
Zdeněk Fišera: *Panská sídla*
Vlasta Fišerová: *Pět set let Horní Sytové*
Ing. Václav Hásek: *Rodopis Hásků*
Stanislav Hlava: *Dějiny farní obce Bozkov*
Radomil Holštejn: *Dějiny SPŠT Jilemnice (dipl. práce)*
Jiří Horák: *Firma Alvin Gerl v Hájích nad Jizerou*
Tomáš Jakl: *Prameny k dějinám obce Jesenný (seminární práce)*
Petr Junek: *Dějiny obce Studenec*
Jan Kalous: *Firma Alois Souček v Turnově*
Karel Klik: *Dějiny provaznictví*
Ing. Jiří Kopal: *Zjištění vnosů členů JZD Tatobity*
František Kousal: *Dějiny TJ Sokol Benešov u Semil*
JUDr. Ivan Krutský, CSc.: *Čedíkové závody Podmoklice*
PhDr. Milena Lenderová, CSc.: *Antonín Marek*
PaedDr. Jan Luštinec: *Dějiny kostela sv. Vavřince v Jilemnici*
Ing. Karel Mádle: *Dějiny obce Příkrý*
Jiří Mašek: *Zahraniční obchod turnovských kamenářů*
Daniel Majsnar: *Příprava ke studiu dějepisu*
Ing. Karel Menzel: *Čedíkové závody Podmoklice*
PhDr. Eva Mikanová: *Hudba v Pojizeří v 17.–18. století*
Marcela Mikolášková: *Literární tradice Semilska (seminární práce)*

Vladimír Mikule: *Rodopis Mikulů*
Ing. I. Porcal: *Stavební dokumentace fy Selekta a spol. a fy Fr. Šlechta v Turnově*
František Pospíšil: *Průmyslník František Pospíšil z Turnova*
Roman Reil: *Historie firmy Fejfar a Mládek ve Studenci*
Vojtěch Ron: *Lidové divadlo v Podkrkonoší*
Josef Rudolf: *Majetek rodiny Ladislava Bednáře ze Semil*
Oldřich Stejskal: *Živelní pohromy a jiné události v Horní Branné a Zálesní Lhotě*
Jan Tomíček: *Dějiny varhanářství v Pojizeří*
Zuzana Trnková: *Hospodaření JZD Libštát*
Vlastimil Vlk: *Studium starých mlýnů v horním Pojizeří*
Václav Votoček: *Návštěva T.G. Masaryka v Semilech roku 1922*
Pavel Zahradník: *Stavebně historický průzkum kostela v Jilemnici*
Zdeněk Zákoutský: *Podklady pro kroniku obce Syřenova*
ThDr. Václav Zemanec: *Dějiny kostelů v Jilemnici, Horní Branné a Mříčné*
PhDr. Bohdan Zilynskyj: *Ukrajinská emigrace v okrese Semily*
MUDr. Václav Žák: *Založení Městské nemocnice v Turnově*

Okresní archiv se dále podílel na přípravě výstavy ke 130. výročí tělocvičné jednoty Sokol Turnov v okresním muzeu a nové stálé expozice *Svědectví o nás* v semilském Městském muzeu.

V. Personální situace

Archiv utrpěl těžkou ztrátu odchodem zástupce ředitele – vedoucího odborného archiváře Jaroslava Bartáka, který v souvislosti se zamýšlenou podnikatelskou činností přešel k 31. srpnu 1992 do semilského muzea, což pro ostatní pracovníky archivu představuje mimořádné pracovní vypětí. Jeho svědomitost, odbornost a praxe, již nabyl během svého pětiletého působení v archivu, bude jen těžko nahraditelná. Letní brigádu v délce jednoho měsíce v archivu vykonala studentka gymnázia Hana Petříková z Lomnice nad Popelkou.

VI. Umístění a vybavení archivu

25. března uzavřel okresní úřad dohodu o vydání objektů, užívaných okresním archivem v Bystré nad Jizerou a znárodněných zestátněním v roce 1952, s dědičkou po bývalém majiteli, mlynáři Františku Janouškovi, když uznal její vlastnický nárok jako oprávněný. Díky porozumění majitelky byla uzavřena nájemní smlouva na dobu neurčitou, s výpovědní lhůtou devíti měsíců.

V průběhu roku byl postupně vybavován inventářem nový depozitář v bývalých turnovských kasárnách. Přestože byla vyčleněna značná finanční částka na opravu střechy, okapů a fasády tohoto objektu, nemohly být tyto práce provedeny. V těsném sousedství objektu (cca 15 m!) musel být totiž v prosinci odstřelen dvanáctipatrový panelový dům, postavený načerno sovětskou armádou, a hrozilo akutní nebezpečí poškození archivu při této demolici. Pro pracovníky archivu celá akce představovala velké vypětí, neboť bylo nutno veškeré již nastěhované, roztříděné a uložené fondy přemístit do vzdálenějších částí budovy a po demolici, která si naštěstí vyžádala jen několik desítek rozbitých oken a spoustu prachu v archivu, archiválie vrátit na původní místo.

Stále více činností a úloh se buď provádí, nebo začíná zpracovávat pomocí počítače. Výpočetní technika se tak zvolna stává nezbytnou součástí moderního pracoviště archiváře. Díky pochopení okresního úřadu byl náš počítač dovybaven pevným diskem s větší kapacitou, což umožňuje dále rozšířit okruh zpracovávaných úloh. Po třech letech byl dokončen převod evidence Jednotného archivního fondu v programu Archefas v. 2.00 firmy XData, dále realizována evidence archivních pomůcek, spisoven, zápůjček archiválií, Sbírky rukopisů, odběratelů sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší včetně fakturace, firem obsažených v obchodním rejstříku, jakož i základních prostředků a DKP v budovách okresního archivu; připravena je evidence kronik a regionálních osobností. V paměti je dále rozpracována řada archivních inventářů i katalogů, některé katalogy (Archiv města Turnova) vznikají zkusmo jako databázové soubory a také šestý svazek tohoto sborníku již byl připravován s využitím PC, i když zatím ještě s výstupem na disketě, nikoliv z laserové tiskárny.

Zdeněk Kašpárek

Činnost jičínského státního okresního archivu v roce 1992

I. Přehled o množství archiválií

K 31. 12. 1992 měl státní okresní archiv 4124,31 běžných metrů archiválií, z nichž je uspořádáno 2265,08 bm (z toho inventarizováno 1911,24 bm). Nezpracováno zůstává 1859,23 bm. V průběhu roku 1992 bylo převzato 23 přírůstků o rozsahu 129,70 bm. Převážně šlo o delimitace archivního materiálu ze Státního oblastního archivu v Zámrsku a ze Státního ústředního archivu v Praze.

II. Skartační prohlídky a archivní prevence

Skartačních řízení bylo realizováno 26, při nichž bylo vyřazeno 170 bm písemností. Revize spisoven byly provedeny u 40 městských a obecních úřadů. Zemědělská družstva byla písemně vyzvána k přípravě skartačních návrhů materiálů bývalých JZD, na což však vůbec nereagovala.

III. Zpřístupňování archiválií

Během roku 1992 bylo uspořádáno 47,74 bm, vnitřní skartací vyřazeno 9,55 bm, takže vzniklo 38,19 bm uspořádaného materiálu převážně drobných fondů. Dokončena byla inventarizace z roku 1991 (Společenstvo pekařů v Jičíně 1884–1949; Společenstvo holičů v Jičíně 1909–1949; Lidová škola zemědělská Cerekvice 1897–1948; Učňovská škola zemědělská Jeřice 1951 až 1965; Župa jednoty obchodních gremií v Jičíně 1908–1916; Obchodní gremium v Jičíně 1885–1949). V rámci ročního plánu byly uspořádány fondy: Místní národní výbor Miletín 1945–1960; písemné pozůstalosti – František Kaska 1881–1944; Ladislav Jan Roztočil 1828–1905; Jan Sidon 1792–1868; Antonín V. Maloch 1823–1880; Jaroslav Mencl 1893–1971; Ferdinand Menčík 1853–1916; Václav Janoušek 1832–1920; Josef Špringer 1882–1961; Sčítání lidu, domů a bytů v okrese Jičín 1980. Mimo plán byl uspořádán fond Alliance Francaise Jičín 1903–1951. Ze sbírky soudobé dokumentace byla zpracována formou kartotéky část úředních tisků, plakátů a letáků v rozsahu 4,5 bm, vnitřní skartací vyřazeno 3,00 bm, takže vzniklo 1,5 bm uspořádaného materiálu. Rozpracován byl velký fond Archivu města Sobotky.

IV. Využívání archiválií

Okresní archiv navštívilo 315 badatelů, kteří uskutečnili 458 studijních návštěv. Studovali převážně regionální dějiny, dějiny školství (pro seminární a diplomové práce Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové a Filozofické fakulty UK v Praze), jiní osobně vyhledávali údaje pro restituce apod. Využívali především fondů archivů měst a obcí, škol, spolků, místních a okresních národních výborů a zemědělských družstev. K restitučním nárokům bylo uskutečněno 57 zápůjček, vypracováno 131 rešerší, soupisů a odpovědí na dotazy, poskytnuty 103 výpisy a opisy. Při těchto pracích byla zjištěna vcelku dobrá možnost využívání archiválií (91 procent).

V roce 1992 se pracovníci archivu nepodíleli na přípravě výstav, do značné šíře se rozvinula publikační činnost. Ředitel archivu zveřejnil 2 studie a 20 drobných článků. Okresní archiv navštívily 4 exkurze studentů gymnázia v Hořicích (2), žáků základní školy v Pecce a kronikářů jičínského okresu. V prostorách archivu se pravidelně scházel historický kroužek (dvakrát měsíčně) hořického gymnázia, jeho členové se seznamovali se základy pomocných věd historických a s problematikou regionální historiografie. Obdobný kroužek studentů jičínského gymnázia vznikl koncem roku 1992 v Okresním muzeu a galerii Jičín, o jeho odbornou náplň pečoval ředitel archivu.

V. Personální situace

V roce 1992 nedošlo k podstatným změnám ve složení pracovního kolektivu. Do 8. 4. 1992 plnil v archivu náhradní civilní službu Robert Bittner. V letních měsících využil okresní archiv brigádní výpomoci dvou studentek, a sice Dagmar Svobodové, studentky Střední průmyslové školy grafické v Praze (7.– 20. 7.) a Petry Soukupové, absolventky hořického gymnázia (2. až 15. 9.), která v současné době studuje na Univerzitě Palackého v Olomouci obor archivnictví – dějepis.

VI. Umístění a vybavení archivu

Okresní archiv sídlí nadále v zámku Jeřice. Tento objekt byl v rámci restituce předán dědičce původního majitele, paní Věře Horákové z Černilova, s níž byla uzavřena roční nájemní smlouva. Pro zpracování evidence archivního materiálu výpočetní technikou zapůjčil okresní úřad Jičín počítač PC JZD Slušovice, model NO 312 a přislíbil zakoupení počítače výlučně pro potřeby archivu.

Jindřich Francek

Zpráva o činnosti Okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1992

I. Kulturně výchovná činnost

V průběhu roku 1992 byl zajištěn provoz ve všech stálých expozicích muzea, včetně expozic na Dlaskově statku v Dolánkách, kde byla sezóna zahájena 1. května a ukončena 30. září. V budově muzea byl provoz celoroční, včetně sobot a nedělí. Expozice muzea navštívilo celkem 46 289 osob, z čehož přibližně třetinu tvořily děti a mládež. Sedmdesáti badatelům byla poskytnuta badatelská služba.

V roce 1992 uspořádalo muzeum patnáct výstav. Polovina z nich byla realizována ve vlastních prostorách, polovina v jiných zařízeních. S největším ohlasem se setkala výstava *Drahé kameny Sibiře*, realizovaná ve spolupráci s Geologickým institutem v Novosibirsku, dále výstava *Život a dílo Antonína Karče*, profesora turnovské šperkařské školy, *Život a dílo filozofa Jana Patočky*, *130 let turnovského Sokola* a *Skašovská lidová hračka*. Z výtvarných výstav to byl průřez dílem akademického malíře Vladimíra Otmara. Z výstav mimo muzeum se s příznivou odezvou setkala výstava šperků ze sbírek muzea na zámku Hluboká nad Vltavou a téže kolekce v Moravské galérii v Brně, výstava šperků a minerálů ze sbírek našeho muzea v holand-

ském Národním muzeu v Haagu, dále část kolekce drahých kamenů Sibiře, jejíž prezentaci zajistilo OMČR v muzeu v Košicích a v Liptovském Mikuláši. Muzeum dále spolupracovalo na přípravě výstavy *Současného šperku a kovové plastiky* v Bratislavě. Přednášková činnost pracovníků muzea byla zaměřena zejména na problematiku regionálních dějin a mineralogii. Realizováno byla kolem padesáti přednášek, např. *Historie turnovského kamenářství* (M. Cogan), *Tradiční vánoční zvykosloví* (V. Jakouběová), *Život a dílo A. Karče* (H. Maierová), *Archeologie Českého ráje* (J. Prostředník), *Naleziště drahých kamenů Dálného východu, Automatizovaná databáze infračervených spekter, Mrázenit – nový minerál* (T. Řídkošil) a jiné.

Z dalších kulturně výchovných akcí se s největším ohlasem setkaly akce na Dlaskově statku v Dolánkách u Turnova – Svatojánská pouť, na které se představil soubor SLEPO z Weisswassru, folklórní soubor Lhoťánek z Luhačovického Zálesí atd. Návštěvníkům byly také předváděny ukázky tradičních řemesel. V letních měsících za spolupráce s Městským kulturním střediskem proběhlo vystoupení folkové skupiny Jana Nedvěda a divadelní představení A. P. Čechova *Námluvy* v podání Divadla pod věží z Jičína. Na závěr sezóny uspořádalo muzeum na Dlaskově statku tradiční posvícení.

Pestrá byla i činnost Pekařovy společnosti. Soustředila se na seznamování veřejnosti s významnými osobnostmi regionu prostřednictvím přílohy Pojizerských listů, postupně byl prováděn soupis náhrobků a pomníků v oblasti Turnovska, Jičínska a Mladoboleslavska. Probíhala jednání ohledně znovuinstalování pomníku profesora Pekaře. Zástupci PSČR se zúčastnili jednání o založení nadace CHKO Český ráj a při Sdružení obcí a měst, jimž byla nabídnuta spolupráce při řešení různých odborných problémů.

V důsledku omezení finančních prostředků a v souvislosti v nárůstem cen za polygrafické práce byla značně omezena vlastní ediční činnost. Díky sponzorskému daru se podařilo realizovat propagační leták a barevný plakát k výstavě *Drahé kameny Novosibirska*. K výstavě šperků v Moravské galérii byl ve spolupráci vydán katalog. Odborní pracovníci přispívali do odborných a regionálních časopisů: PhDr. M. Cogan – Schmuck und Edelstein (Goldschmiedezeitung), Isergebirge in den Zeichnungen von Jan Prousek (Informationen der Heimatsammlungen Mnichov), Počátky moderního kamenářského průmyslu v Turnově (Z Českého ráje a Podkrkonoší, svazek 5) a další články a zprávy v krajinském tisku. PhDr. V. Jakouběová – Historie Dlaskova statku v Dolánkách (Pojizerské listy), Posvícení – tradiční obyčeje a obřady (Hospodářské noviny), Lidová architektura na fotografiích Petra Matouška (Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 5) a drobné zprávy do sdělovacích prostředků. PhDr. H. Maierová – Dvě výstavy s historickou tematikou (Muzejní a vlastivědná práce), První tři desetiletí v historii turnovského muzea (Z Českého ráje a Podkrkonoší), stránky Pekařovy společnosti Českého ráje v Pojizerských listech. RNDr. T. Řídkošil – spoluautor Encyklopedie minerálů, práce ve sborníku Stříbrná mineralizace a cca dvacet prací v zahraničních časopisech. Mgr. J. Prostředník – Avarsko-slovanské nákončí z hradiště Kal, Obytné objekty z konce 16. století v Jičíně, Terénní průzkum na Jičínsku (Zpravodaj Muzea východních Čech).

II. Odborná a výzkumná činnost

V průběhu roku 1992 se výrazně zlepšila práce v oboru archeologie. Od 1. června začal v muzeu pracovat nový archeolog, který ve spolupráci s Archeologickým ústavem ČSAV zahájil předstihový výzkum v Mladé Boleslavi – Staroměstské nám. čp. 99–101. Tento výzkum trval pět měsíců a ze strany ústavu byl velmi kladně hodnocen. Mimoto byla provedena řada záchranných výzkumů v Borčicích, Turnově, Kavčinách, Valdštejně, Čertově ruce, Prachovně a jinde. Dlouhodobější výzkumy byly realizovány v Železné ulici v Mladé Boleslavi čp. 31, Staroměstském náměstí čp. 104 a čp. 14 tamtéž.

RNDr. Řídkošil se věnoval terénnímu výzkumu a sběru materiálu v oblastech: jižní Ural, Slovensko, Podkrkonoší, Ilmenské hory, Příbram, Harrachov. Výzkumné úkoly – s přírodovědeckou fakultou Univerzity Karlovy *Minerály stříbra*, s Akademií věd ČR *Databáze infračerveného spektra*. Pracoval dále jako školitel diplomních a ročníkových prací, např. *Bismutová mineralizace Československa, Současný stav mineralogických nalezišť, Paleontologie české křídy*. Objevy: popis nového minerálu – mrázenitu.

Dr. Jakouběová dále působila v přípravném výboru pro Národopisnou výstavu Československa v Praze 1995, byla členkou Národopisné společnosti ČSAV a nákupní komise Městského muzea v Semilech; dr. Cogan pracoval v komisi pro povolovací řízení k vývozu starožitností, nákupní komisi Okresního muzea a galérie v Jičíně, byl též předsedou regionálního kolegia Asociace muzeí a galérií.

III. Péče o sbírky

V roce 1992 bylo získáno pro OMČR celkem 154 nových přírůstků, které představují 724 kusů sbírkových předmětů. Největší část tvoří sbírky oboru mineralogie, získané z vlastních sběrů, dále fotoarchiv lidové architektury a archeologický materiál ze záchranných výzkumů. V souladu s plánem činnosti pokračovali pracovníci muzea v evidenci II. stupně sbírkových fondů. Pro svou operativnost a rychlost byla od pololetí využívána ke katalogizaci sbírek výpočetní technika a program CUSTOD, jehož využití umožňuje plynule navázat na předchozí způsob zpracování. Zpracovávány byly sbírky oboru archiv – 400 inv. č. (dr. Maierová), etnografie a fotoarchiv LA – 250 inv. č. (dr. Jakouběová), regionální literatura – 500 inv. č. (J. Petrušková), mineralogie – 154 inv. č. (dr. Řídkošil).

Mimořádné inventarizace byly provedeny u sbírkových fondů mineralogie (v souvislosti s vloupáním do

depozitářů), numismatiky (při ukončení pracovního poměru Z. Baladránové), etnografie a uměleckého řemesla (stěhování depozitáře), archeologie (s nástupem nového archeologa). Vzhledem k uvedené situaci bylo upuštěno od plánovaných řádných inventarizací.

V průběhu roku došlo v OMČR Turnov celkem ke třem případům ztrát sbírkových předmětů. První byla hlášena v dubnu – vloupání do budovy depozitářů – odcizené předměty byly po dopadení pachatele vráceny muzeu. K dalším ztrátám došlo v expozicích muzea. Odcizeny byly granátové šperky z expozice kamenářství (škoda byla nahrazena Českou pojišťovnou v Turnově) a malované miniatury z expozice historie. V obou těchto případech policie pachatele dosud nedopadla.

V konzervátorských dílnách muzea byly ošetřeny sbírkové předměty z fondu etnografie – betlém M. Bělohlávka, kovové mlýnky na kávu, dále z fondu kamenářství šperky ze šperkařského sympózia a šavle ze sbírky zbraní. Pro malou efektivnost byly dílny k 31. 10. 1992 zrušeny. V následujících letech budou tyto práce realizovány dodavatelsky.

Provoz a hospodaření muzea

V majetku OMČR Turnov byly k 31. 12. 1992 budovy čp. 70, 71 ve Skálově ulici, Pacltova sklářská huť, budova obrazárny a budova bývalé věznice, rekonstruovaná na depozitáře muzea. Dlaskův statek v Dolánkách byl vrácen v restituci k 31. 3. 1992. Po dohodě s majitelem zůstal objekt v užívání muzea a slouží jako etnografické oddělení. Nadále trvá návrh na restituci u čp. 70, který je předmětem soudního jednání.

Celkové příjmy OMČR Turnov činily v roce 1992 cca 3 500 tisíc Kčs, přičemž příspěvek okresního úřadu Semily činil po veškerých úpravách (krácení rozpočtu, posílení mzdového fondu, účelové dotace) 1700 tisíc Kčs. Ostatní prostředky získalo OMČR vlastní činností: např. obrat na pokladně muzea činil cca 700 tisíc, z toho vstupné 257 tisíc. Výtěžek z kulturních akcí byl po odečtení nákladů cca 30 tisíc Kčs. Vedení muzea se podařilo zajistit účelové dotace od MK ČSR na monitorovací zařízení ve výši 250 tisíc a od České pojišťovny na bezpečnostní systém ve výši 120 tisíc Kčs. Další prostředky byly získány za realizaci archeologického výzkumu v Mladé Boleslavi – cca 25 tisíc, z povolovacích řízení k vývozu starožitností cca 50 tisíc a za zprostředkování a realizaci výstav v jiných zařízeních cca 40 tisíc. Muzeum získalo v roce 1992 také sponzorské dary – od OB Jablonec nad Nisou na realizaci plakátu k výstavě Drahé kameny Sibiře – 27 tisíc korun a KB Semily ve výši 12 tisíc korun na podporu realizace výstavy Skašovská lidová hračka. Všechny tyto prostředky byly velmi účelně využity, a to především na rekonstrukci budovy bývalé věznice, na běžnou údržbu objektu – vymalování expozic, rekonstrukci pokladny, zřízení přednáškového sálu apod., dále na vybavení muzea výpočetní technikou, na zakoupení automobilu Š 1203, na realizaci výstav a zajištění nových vitrín pro výstavní účely.

Personální situace

V průběhu roku 1992 došlo k několika zásadním změnám. V lednu bylo z důvodu reorganizace zrušeno pracovní místo referenta muzea a pracovní poměr tak ukončila Z. Baladránová. Na vlastní žádost ukončili pracovní poměr R. Trojovský a Z. Vaníček, oba z oddělení provozu. K 31. 12. 1992 byly z důvodu malé efektivnosti práce (vysoké náklady na provoz a mzdy, čemuž neodpovídaly výsledky práce) zrušeny konzervátorské dílny a v souvislosti s tím ukončili pracovní poměr M. Bergman a M. Bernard. Nově byli přijati tito pracovníci: pro obor archeologie J. Prostředník, absolvent FF UK, obor archeologie, na oddělení provozu J. Cvrček, údržbář, a J. Jech, elektrikář. Personální změny nijak nenarušily plynulé plnění plánované činnosti. Naopak, i noví pracovníci se výrazně zasloužili o úspěšný chod našeho muzea v uplynulém roce.

Vladimíra Jakouběová

Okresní muzeum a galerie Jičín v roce 1992

Činnost Okresního muzea a galerie (dále OMaG) zajišťuje osmnáct pracovníků v pěti odděleních:

1. oddělení sbírkotvorné – péče o sbírky, evidence a inventarizace sbírek,
2. oddělení provozně konzervátorské – konzervování a restaurování sbírkových předmětů z fondu muzea i z fondů jiných muzeí, práce fotografické,
3. oddělení ochrany přírody – péče o chráněná území okresu, konzervace ohrožených dřevin,
4. galerie – výstavní činnost včetně propagace,
5. oddělení ekonomicko-správní.

Náplní těchto oddělení jsou i služby badatelům a institucím, přednášky a publikační činnost. V květnu a v prosinci vydalo OMaG *Muzejní noviny*. Čtenáři v nich byli seznámeni s činností muzea a se zajímavostmi z depozitářů, herbáře, knihovny, konzervátorských dílen i galerie. V roce 1992 navštívilo OMaG přibližně 16 500 návštěvníků. Měli možnost shlédnout stálou expozici muzea, výstavy pořádané v chodbě muzea a výstavy v galerii.

V sedmi sálech zámku je umístěna muzejní expozice, která se snaží ukázat dějiny Jičínska v kontextu vývoje českých dějin. Sál č. I seznamuje především s archeologickými nálezy, dokládá osídlení Jičínska od starší doby kamenné až do příchodu Slovanů. Období od vzniku českého státu k porážce stavovského po-

vstání roku 1620 je zahrnuto v sálu č. II. Následující III. sál je věnován Albrechtu z Valdštejna. Tomuto sálu dominoval rozměrný Valdštejnův portrét od malíře Jana Jiřího Majora. Portrét však byl právě v roce 1992 restaurován akademickým malířem Jiřím Brodským a po restauraci byl zapůjčen Německému historickému muzeu v Berlíně, které pořádalo velkou putovní výstavu *Labe – život řeky* a uhradilo částku za restaurování obrazu. Ze sbírek jičínského muzea byl na tuto putovní výstavu německými experty vybrán i husitský kalich s patenou. Oba předměty byly vráceny začátkem roku 1993. Husitský kalich byl uložen do depozitáře, Valdštejnův portrét se pak stal součástí výstavy, otevřené v dubnu 1993 k 700 letům města Jičína. IV. sál muzejní expozice zahrnuje období od roku 1634 do roku 1848. Sál č. V je věnován období národního obrození, poslední dva sály ukazují období od prusko-rakouské války přes první světovou válku, vznik československé republiky až po ukončení druhé světové války.

Dalším prostorem, který je v muzeu využíván k výstavním účelům, je chodba muzea. V ní se roku 1992 vystřídaly celkem čtyři výstavy: 80 let skautingu v Jičíně, obrazy Jaroslava Volfa, grafiky a obrazy Věry Herstové a obrazy a pastely Miloslavy Šmejcové.

OMaG má také k dispozici výstavní prostory okresní galerie. V této výstavní síni bylo v loňském roce instalováno celkem osm výstav. Na počátku roku 1992 to byly řezbářské a sochařské práce Jiřího Netíka, doplněné fotografiemi Ericha Glasera. Únor a březen byly ve znamení výstavy *Vladimír Komárek uvádí – Jak je neznáte*. Šlo o výtvarné práce známých herců. V měsíci dubnu zavoněla galerie benzínem, protože zde s pomocí Veterancar klubu Jičín byla pořádána výstava *Historické automobily a motocykly*. Ilustracím dětské knihy Luďka Mařáska byly věnovány květen a červen. První prázdninový měsíc červenec jsme si výstavou *Vzpomínka na Semafor* připomněli kresby Jiřího Šlitra a Jiřího Suchého. Srpen a září pak byly věnovány grafikám italského umělce Antonia Notari, kterého v říjnu vystřídali Stanislava a Jan Kavanovi s drobnou plastikou, grafikou a kresbami. Grafiku mohli naši návštěvníci vidět i v listopadu, kdy v galerii vystavovali autoři SČUG Hollar. Prosinec byl ve znamení vánoc a dětí. K této sváteční příležitosti byla v prvním zimním měsíci instalována vánoční výstava dětských hraček z období dvacátých až šedesátých let našeho století.

Prostory galerie byly využity i k akcím Lyry Pragensis, které ve spolupráci s OMaG pořádal jógový oddíl a klub Unitaria z Jičína. V roce 1992 byly takto zorganizovány tři pořady: v únoru *Bhagavadgíta*, přednesená Milanem Friedlem za doprovodu hudební skupiny Relaxace, v červnu *Tao-te-ting*, které přednesli Táňa Fischerová a Milan Friedel, doprovázeni hrou na sitar. Ten doprovodil i další pořad *U nohou mistrových*, dílo přednesené Alfrédem Strejčkem.

Činnost OMaG byla v roce 1992 ovlivněna i zahájením příprav oslav 700. výročí města Jičína, které proběhnou začátkem měsíce června 1993 a na nichž se bude OMaG podílet.

Bronislava Danielová

Městské muzeum v Semilech v roce 1992

Činnost městského muzea v Semilech lze hodnotit ze dvou úhlů – očima návštěvníků, nebo pohledem pracovníků tohoto zařízení. Protože první skupina je mnohonásobně větší, klademe důraz na jejich hodnocení.

Nabídka programu byla pestrá – jedenáct výtvarných výstav, cyklus deseti přednášek, dva koncerty mezi obrazy, příležitost ke studiu exilové literatury v stálé expozici, možnost nákupu řemeslných a uměleckých výrobků na velikonočním jarmarku a prodejních výstavách. Z nejatraktivnějších a nejvíce navštívených výstav jmenujme: *Obrazy a grafika Vladimíra Komárka, Malíři Pojizeří, Obrazy manželů Milady a Jiřího Salabových, Obrazy, kvaše a grafiky Jaroslava Klápště, Keramika a šperk.*

Kromě poslední byly tyto výstavy instalovány v nové Pojizerské galerii. Potvrdila se správnost rozhodnutí využívat tento architektonicky příjemný prostor k častěji obměňované prezentaci uměleckých děl, zatím jen dvojrozměrných. Zda a s jakým výsledkem by se setkalo vystavování plastik, zahradní keramiky a jiných prostorových artefaktů, je otázka příští sezóny. Překvapením pro uměnímilovnou veřejnost se staly koncerty komorní hudby – vynikající akustika galerie a spojení auditivního a vizuálního prožitku bylo dokonalé. Lze si jen přát, aby se tyto koncerty staly začátkem tradice při popularizaci výtvarného umění. Ohlédnutím do nepříliš vzdálené historie odívání byla výstava *Módní návrhy období biedermeieru a druhého rokoka*, zapůjčená z libereckého muzea. Školní mládeži se naplnilo muzeum při besedách k výročí J. A. Komenského, které se staly vítaným doplněním výuky. O prázdninách byla tajemným rájem malých dětí půda muzea, kde byly v národopisné expozici ukryty dřevěné historické loutky. Tato skladba výstav pro všechny věkové kategorie je jednou z možností, jak obnovit a vrátit estetické cítění do škol i do rodiny.

Zajímavým experimentem byl cyklus muzejních besed *Nezkreslená historie*, který po dobu letního semestru hostil zástupce různých historických oborů. Před pokračováním této osvětové činnosti by stála za hlubší analýzu příčina poměrně malé návštěvnosti mnohdy i atraktivních akcí (mimo jiné *Josef Pekař* dr. Josefa Hanzala, *Turnovští kamenáři* dr. Miroslava Cogana, *Ženy v českých dějinách* dr. Mileny Lenderové atd.).

V závěru roku, ke Dni lidských práv, byla za hojné účasti veřejnosti i sdělovacích médií otevřena v části prvního patra muzea stálá expozice *Svědectví o nás* (scénář dr. Jan Šícha, realizace Jaroslav Barták), vy-

Pavel Tigrid při prohlídce nové expozice. (Foto O. Kudrnáč.)

cházející z myšlenek obsažených v publicistické a politické práci spisovatele a redaktora Pavla Tigrida. Domovská příslušnost do Semil, rodové kořeny i neúplná znalost jeho díla a života byly podnětem k uskutečnění projektu, který přes počáteční pochybnosti a určitou nedůvěru nakonec vyústil v pozoruhodné informační a studijní středisko, seznamující s exilovou částí naší slovesné kultury. Jeho realizace by nebyla možná bez pomoci a přátelské spolupráce řady osob, institucí a firem, protože není v silách tří kmenových pracovníků vedle každodenního chodu muzea je obsáhnout.

Problémem, se kterým se setkává většina kulturních zařízení, a tedy i semilské muzeum, je omezené množství finančních prostředků. I přes příspěvky sponzorů (Komerční banka, Český literární fond, okresní úřad) a výjimečného pochopení radnice o nezastupitelnosti muzea jako reprezentanta kulturní tváře města, se tento handicap odráží i v nákupu sbírkových předmětů, knih a technického vybavení. Svou roli zde hraje i dosud stagnující návštěvnost. Jedinou cestou (vyloučíme-li slepou uličku zvyšování vstupného a pronájmu výstavních ploch) je uvážená skladba akcí i jasná koncepce muzea jako celku. Nezanedbatelnou se stává i popularizace těchto akcí v tisku, rozhlasu a televizi. Přáním pracovníků a příznivců semilského muzea je, aby se kroky všech, kteří kolem novými barvami zářící budovy procházejí, v ní alespoň na chvíli zastavily, a aby si všichni návštěvníci odnesli hezké kulturní prožitky i poučení.

Jaroslav Barták

Krkonošské muzeum v Jilemnici v roce 1992

Návštěvnost muzea se pohybovala na stejné úrovni jako v předchozím roce, tedy kolem dvaceti tisíc osob.

V prvním pololetí se uskutečnila výstava z depozitářů muzea, tentokrát zaměřená na nově restaurovaná umělecká díla. V hlavní sezóně se uskutečnila výstava *Dalibor, Ludmila, Vlasta, Milada a Štěpán Matoušovi: Obrazy, grafika, tapisérie a fotografie*. Výstava měla velmi dobrý ohlas a muzeum tak alespoň částečně splatilo dluh, který k rodině Matoušů, jež pochází z nedaleké Horní Branné, v expoziční oblasti dosud chová. Na podzim se muzeum podílelo na přípravě a instalaci výstavy *Krkonošské vánoce*, jež se pak uskutečnila ve dnech 26. 11. 1992 – 24. 1. 1993 v Lobkovickém paláci na Pražském hradě. Výstava měla zcela mimořádný návštěvnický ohlas a významně přispěla k propagaci muzea, města i regionu.

Ve sbírkotvorné činnosti lze považovat za největší úspěch získání kvalitního akvarelu Františka Kavána z Křižlic (1890).

Dvojí vloupání do muzea patří nesporně k nejstinnějším okamžikům v dějinách muzea. Celková škoda vzniklá krádežemi představuje částku zhruba tři sta tisíc korun. Naštěstí nejcennější z předmětů – druhorokoková porcelánová mísa z míšeňského porcelánu – byl nalezen a muzeu vrácen. Na podzim pak bylo v muzeu instalováno bezpečnostní zařízení.

Péče o sbírkový fond se uskutečňovala již tradičně především úsilím pracovníků muzea. Menší počet předmětů byl ošetřen v konzervátorské dílně ve Vrchlabí, dokončen byl náročný restaurátorský zásah na rozsáhlém barokním plátně od G. Umbstatta *Sv. Alois*, restaurován byl také kvalitní měšťanský portrét paní Schrollové, dílo neznámého malíře z šedesátých let 19. století.

V únoru a březnu reinstalovali a rozšířili pracovnici muzea památník J. A. Komenského na zámku v Horní Branné.

Neutěšená prostorová situace muzea zůstala opět nedořešena, a to navzdory četným jednáním o převodu čp. 1 pro muzejní účely.

Služby badatelům, návštěvníkům, historický kroužek atd. se uskutečnily ve stejném rozsahu jako v loňském roce.

Jan Luštinec

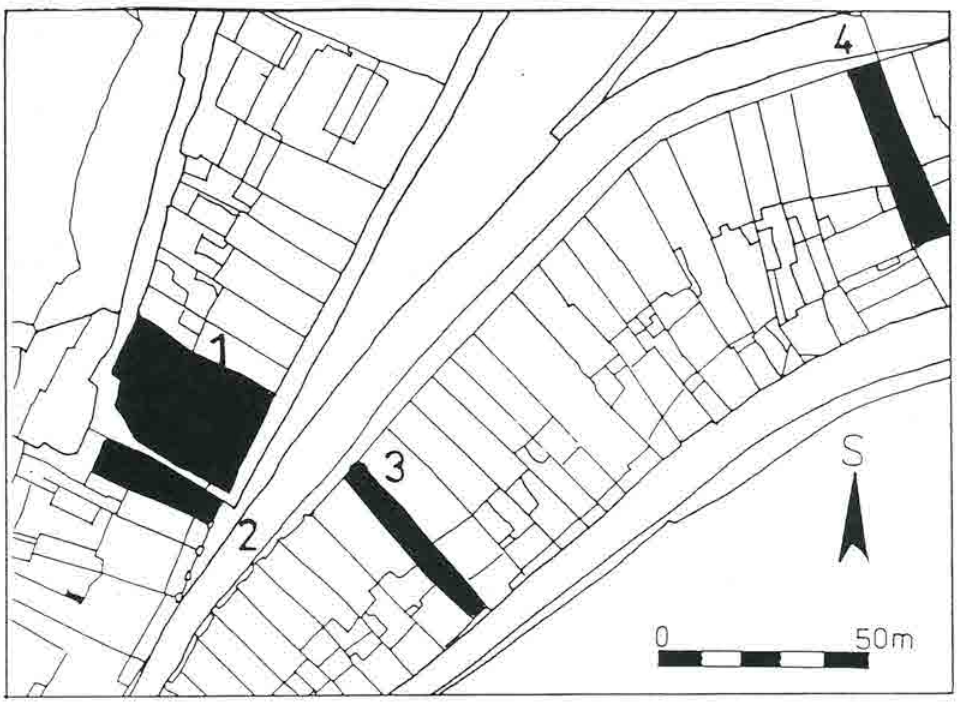

Obr. 1. Mladá Boleslav, Staroměstské náměstí. Čísly 1 až 5 jsou označeny domy, ve kterých byl v roce 1992 prováděn archeologický výzkum. 1: čp. 99–101, 2: čp. 104 (nález polozemnice), 3: čp. 14, 4: čp. 31 U zlatého kohouta.

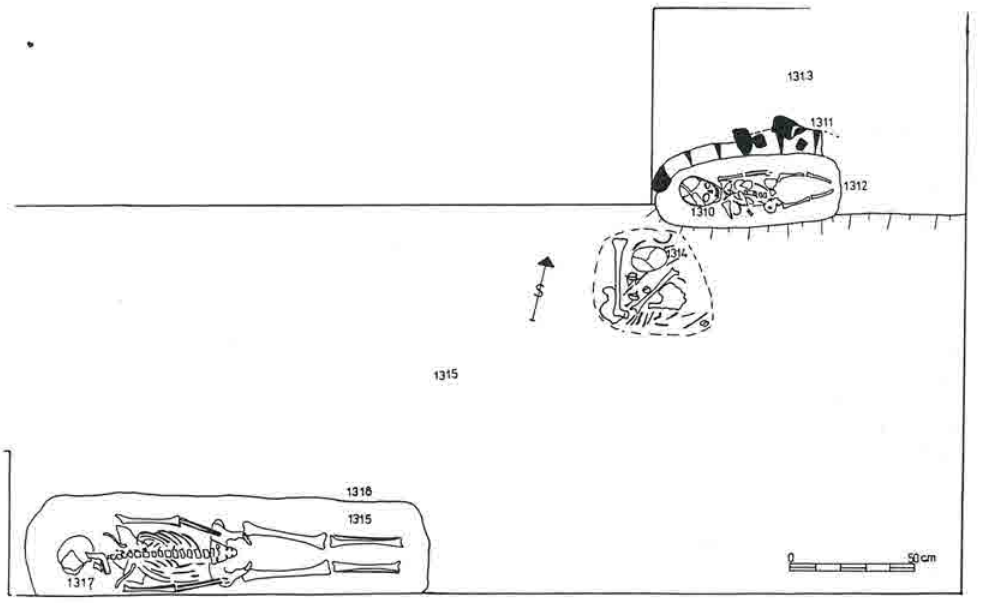

Obr. 2. Kostrové hroby v sondě 13/92 (čp. 101). 1310 – pohřeb dítěte s kamenným obložením, 1314 – hrob porušený mladším pohřbem.

Městské muzeum Lomnice nad Popelkou

Výstavní sezóna byla i v roce 1992 zahájena jako obvykle 1. května, tentokráte výstavou vlastivědných kreseb ing. Jaroslava Junka, narozeného 9. června 1934 v Lomnici nad Popelkou-Košově. Junkova výstava byla námětově zaměřena na jeho rodný Košov.

9. srpna se konala vernisáž výstavy obrazů akademické malířky Kamily Ženaté, manželky známého houslisty a lomnického rodáka Ivana Ženatého. Na její přání byla současně zahájena a zpřístupněna v jedné výstavní místnosti výstava pořádaná na počest 70. narozenin lomnického rodáka a dlouholetého organizátora lomnické kultury Vladimíra Mikuleho.

Ve druhé polovině června byla dána do prodeje vlastivědná publikace s názvem *Lomnice nad Popelkou – zakladatelské sídlotvorné středisko českého života*. Je to prvotina, v níž se autor snaží obeznámit veřejnost s charakterem českého životního prostředí v prvních staletích jeho vývoje. V publikaci jsou obsažené informace o periodickém obnovování lidské řeči, která se v průběhu svého vývoje rozšiřuje do své významově širší a rozumově vyspělejší řečové podoby na sluchové orientační podstatě.

František Novák

Archeologické výzkumy turnovského muzea v Mladé Boleslavi za rok 1992

V závěru svého příspěvku v minulém čísle tohoto sborníku se zmínil Jiří Waldhauser[1] o archeologických výzkumech turnovského muzea v Mladé Boleslavi. Tyto záchranné akce, které probíhaly od července do prosince roku 1992, byly vynuceny značnou stavební aktivitou boleslavských investorů. Paradoxní však je to,

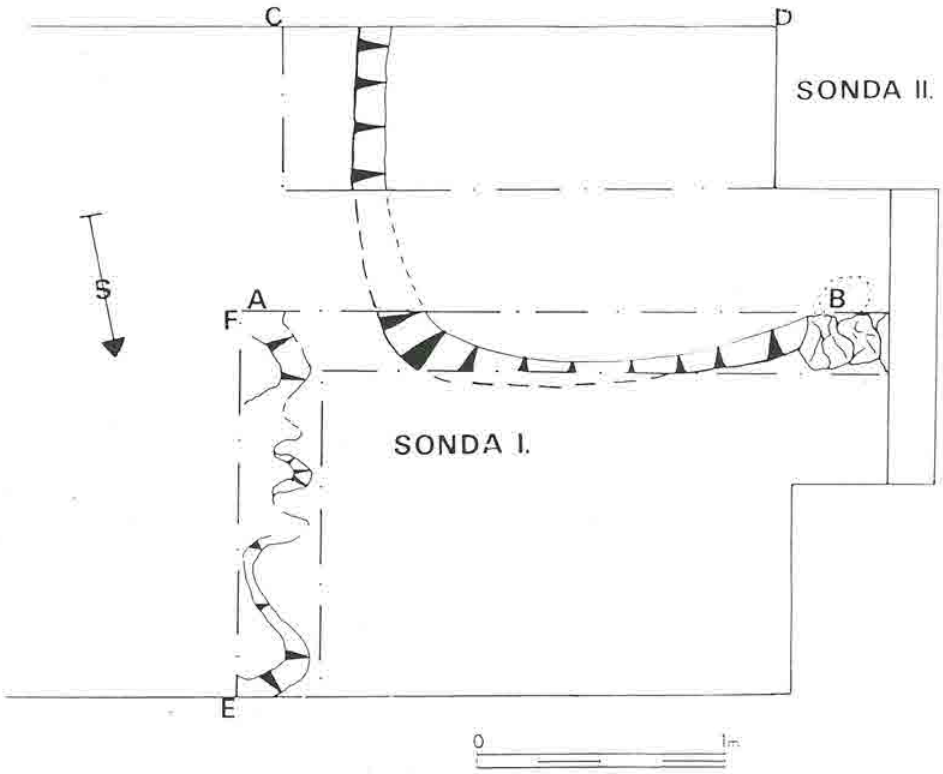

Obr. 3. Půdorys obytného objektu z přelomu 10. až 11. století, zachycený sondou v jedné z místností zadního traktu domu čp. 104.

že archeologické výzkumy musí v Mladé Boleslavi provádět zaměstnanec turnovského muzea, boleslavské muzeum totiž archeologa nezaměstnává. Mladá Boleslav, město s bohatou minulostí, navíc rodiště jednoho z našich nejvýznamnějších historiků a archeologů pro raný středověk, dr. Rudolfa Turka, by si svého archeologa právem zasloužila.

Nejrozsáhlejší záchrannou akcí byl bezesporu výzkum při stavbě hotelu a. s. Agora na Staroměstském náměstí (obr. 1:1). Výstavbě hotelu musely ustoupit tři domy (čp. 99–101), jejichž počátky můžeme hledat na přelomu 15. až 16. století.[2] Vzhledem k rozsáhlým zemním úpravám jsme mohli důkladněji prozkoumat nepodsklepené části objektů. V interiérech jsme položili celkem čtrnáct sond, jednu jsme umístili na dvůr přilehlý k čp. 99. Dokumentovali jsme v nich relativně uniformní stratigrafickou situaci. Geologické podloží je tvořeno jíly a slíny, které překrývají terasové písky a štěrkopísky. Na jednu až dvě vrstvy pravěké (dle keramiky náležejí osídlení mladší době bronzové) nasedají vrstvy datované keramikou do konce 10. až 11. století. Dále osídlení pokračuje nepřetržitě do 12. století, kdy máme doložen zánikový horizont. Do této požárové vrstvy byly zahloubeny kostrové hroby (obr. 2). Ty jsou překryty uloženinami s keramikou 13. století. Mladší osídlení jsme zachytili jen ojediněle, například v sondě 3/92 jsme nalezli stavební vrstvu ke stávajícímu domu čp. 99 a v sondě 14 v loubí téhož domu kamennou zeď, pocházející patrně ze 16. nebo 17. století.

Interpretace: Výše zmiňované vrstvy s nálezy z mladší doby bronzové mohou náležet kultuře knovízské nebo lužické. Vzhledem k tomu, že Mladobole-

slavsko se nachází v hraničním území obou kultur, nelze tento problém zatím jednoznačně rozřešit. Staroměstské náměstí bylo pravděpodobně již v tomto období vzhledem k své strategické poloze využito jako hradiště. Je to ostrožna trojúhelníkového tvaru, která je od západu obtékána Jizerou a od východu říčkou Klenicí. Hrany ostrožny tvoří na jihu a západu strmé skalní bloky 15 až 20 metrů převýšené nad okolním terénem, na severu a východě je přechod povlovnější.

Výzkumem se nám nepodařilo zachytit žádné další pravěké osídlení, ačkoli známe starší nálezy pocházející z období pozdní doby kamenné.[3] Další stopy sídlištní aktivity máme až z raného středověku. Ve druhé polovině desátého století dochází patrně k přesunu osídlení z hradiště *Švédské šance*, které se nachází na masivu Chlum nedaleko Boleslavi.[4] Náš výzkum tuto hypotézu potvrdil. Ze samého počátku existence přemyslovského hradiště máme velice důležitý nález – obytný objekt, tzv. polozemnici, jejíž fragment jsme prozkoumali ve sníženém přízemí zadního traktu domu čp. 104 (obr. 1:2) v bezprostředním sousedství čp. 99–101 (obr. 3). Z této polozemnice jsme vedle značného množství keramiky získali i zlomek kostěného hřebene (obr. 5:15). Život na hradišti nepřetržitě pokračuje do 12. století, kdy zaniká mohutným požárem. Jeho dokladem nám je až 40 cm mocná popelová vrstva, kterou jsme zachytili na dosti značné ploše, mimochodem i v čp. 14 (obr. 1:3), kde jsme dokumentovali zemními pracemi porušený profil. Po tomto požáru se musela plocha hradiště podstatně zmenšit, pokud osídlení na nějaký čas nezaniklo zcela. (Dle informace PhDr. J. Frolíka z Archeologického ústavu ČAV v Praze, který zde spolu s PhDr. I. Boháčovou prováděl v roce 1989 drobnější záchranný výzkum na nádvoří hradu, zde zachytili dvě zdi, přičemž prvá je datována do 13. století, druhá je starší. Dr. Frolík předpokládá, že se jedná o hradební zdi přemyslovského hradu. Nalezená keramika doložila osídlení od 11. do 13. století. Tento nález dobře koresponduje s výsledky našich výzkumů).

Důležitým nálezem je bezesporu řadové mladohradištní pohřebiště (obr. 2). Pohřby byly zahloubeny do *planýrky*, vyrovnávací vrstvy po požáru. Jednalo se o kostrové hroby, v naprosté většině ženské, uložené v natažené poloze na zádech s rukama podél těla. Pouze ve dvou případech jsme nalezli šperky – v sondě 7/92 fragment bronzového prstýnku (obr. 5:18) a v dětském hrobě v sondě 9/92 dvě bronzové záušnice velkého průměru (obr. 5:16,17). Tyto předměty však patří k osobním věcem zemřelého, proto nejsou pokládány za milodary.

Nalezli jsme celkem sedmnáct pohřbů. V této poloze se pohřbívalo patrně do konce třináctého, případně až do počátku čtrnáctého století. Pro tuto hypotézu máme oporu v písemných pramenech: v listině z osmdesátých let 14. století je zmínka o kapli sv. Vojtěcha a o soudobém pomístním názvu staroměstské ostrožny – *V hrobiech* (Na hrobie).[5] Dosud se předpokládalo, že tento název upomíná na zaniklé hradiště, ale po nálezu pohřebiště je jeho původ vysvětlen.

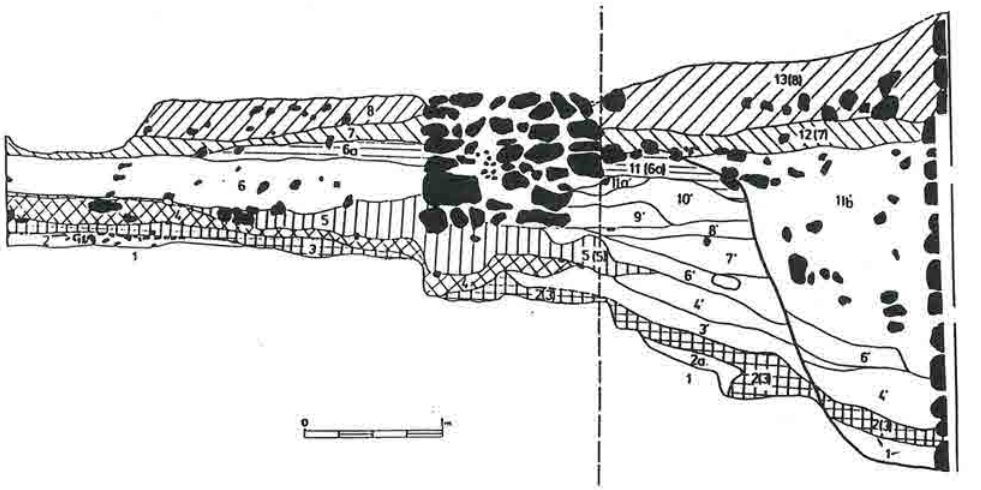

Obr. 4. Řez dokumentovaný ve sníženém přízemí domu U zlatého kohouta v Železné ulici, uprostřed zvýrazněna zeď z nasucho kladených kamenů.

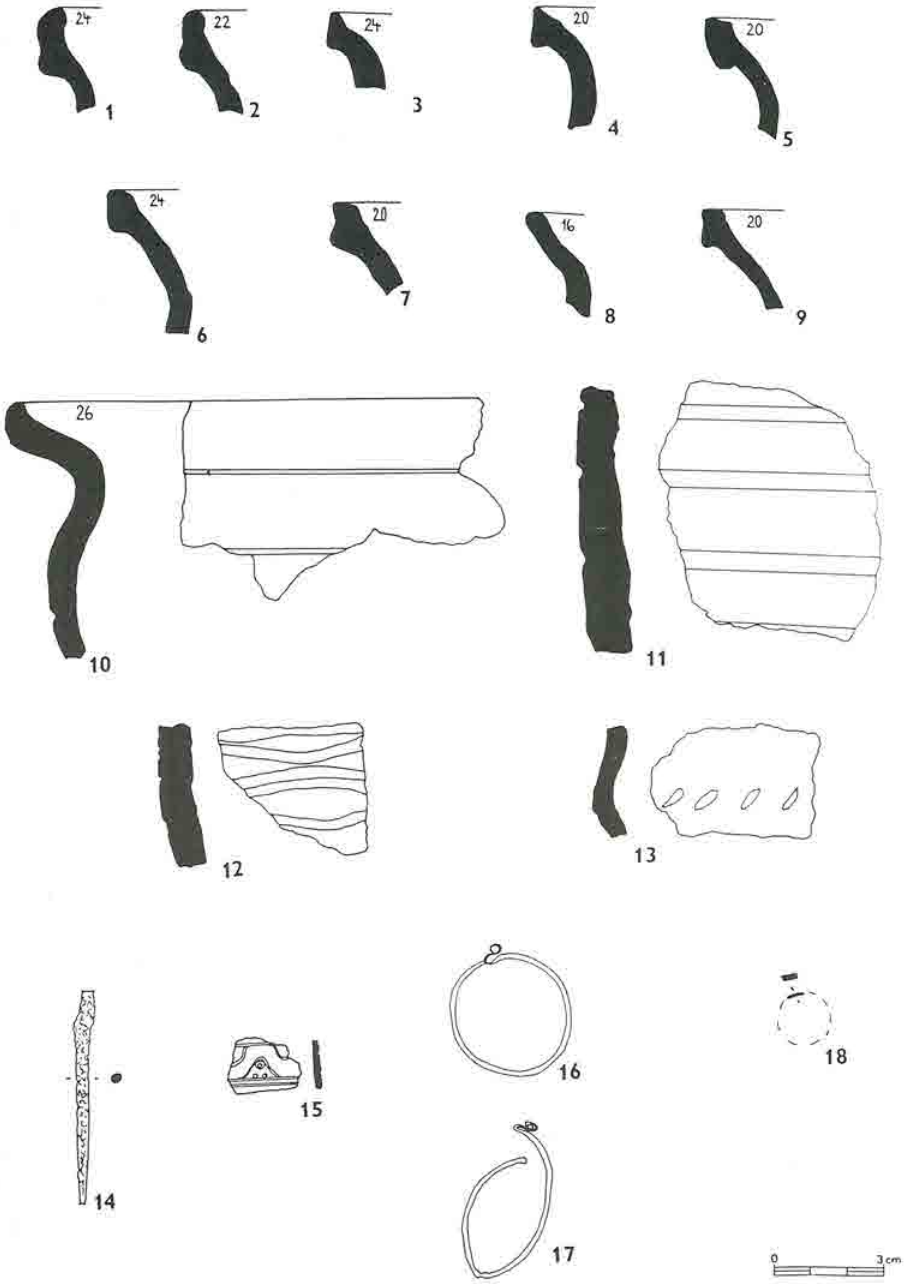

Obr. 5. 1–13 keramika ze sondy 3/92 (11.–12. století), 14 fragment jehlice z vrstvy s nálezy z mladší doby bronzové, 15 zlomek kostěného hřebenu z polozemnice v čp. 104 (10.–11. století), 16–17 dvě bronzové záušnice z dětského kostrového hrobu v sondě 9/92 v čp. 100, 18 fragment bronzového prstýnku z hrobu v sondě 7/92 v čp. 100.

Hroby překrývala vrstva s keramikou třináctého století, mladší osídlení, jak už bylo řečeno v úvodu, jsme zachytili spíše výjimečně. Nemáme bohužel archeologické doklady pro přenesení trhové osady z Podolce na současné Staroměstské náměstí (40. léta 14. století – konkrétně listina z 24. února 1334 vydaná Ješkem z Michalovic)[6] ani pro přerod osady ve vrcholně středověké město. Výzkumem jsme nezachytili ani pozůstatky dřevěných domů, které předcházely kamenným objektům budovaným na přelomu 15. a 16. století. S podobnou situací se však můžeme setkat i u dalších měst našeho regionu, například v Jičíně.[7]

Nedostatek archeologických pramenů pro období od 13. do 16. století nám alespoň částečně vypiňuje stratigrafie dokumentovaná v domě *U zlatého kohouta* v Železné ulici (obr. 1:4). (Tato ulice topograficky náleží Staroměstskému náměstí.) Při zemních pracích ve sníženém přízemí zadního traktu domu došlo k narušení stratigrafické situace (obr. 4), která nám doložila osídlení od 11. do 17. století. V nejstarším horizontu jsme zachytili metr širokou, drobnými kaménky a oblázky štětovanou cestu. Ta byla překryta několika splachy s keramikou 12. až 13. století, na ně nasedala kompaktní jílovitá vrstva, která tvořila podklad pro zeď metr vysokou a stejně tak širokou z nasucho kladených kamenů. V jílové vrstvě jsme nalezli značně poškozenou lidskou lebku. Vzhledem k tomu, že jsme ve vedlejší místnosti při sondáži objevili dva pohřby, předpokládáme, že se jedná o mladohradištní pohřebiště.[8] Lebka patrně pocházela z hrobu, který byl zničen základovým vkopem pro zeď, tvořící pravděpodobně podezdívku domu. Tento objekt byl však umístěn na kraji svahu, kde zpravidla dochází ke zvýšené erozní činnosti. Dům zhruba po stu až dvou stech letech zaniká (to máme doloženo díky destrukční vrstvě s keramikou 16. století). Na počátku sedmnáctého století dochází k výstavbě nového (současného) domu, jehož základy byly již lépe staticky zajištěny.

Jak vyplývá z naznačených výsledků výzkumu, archeologické prameny nám pomáhají osvětlovat nejen období, pro která nemáme oporu v písemných pramenech, ale svou nezastupitelnou roli hrají i v obdobích relativně mladších.

Jan Prostředník

Poznámky

[1] Waldhauser, J.: *První stadium vývoje města Mladé Boleslavi.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 5. Bystrá n. J. 1992, s. 163–167.

[2] Muk, J.: *Mladá Boleslav. Stavebně historický průzkum (hloubkový průzkum) čp. 99, 100.* SÚRPMO Praha, nepublik. rukopis 1992.

[3] Waldhauser, J.: *První stadium*, s. 163.

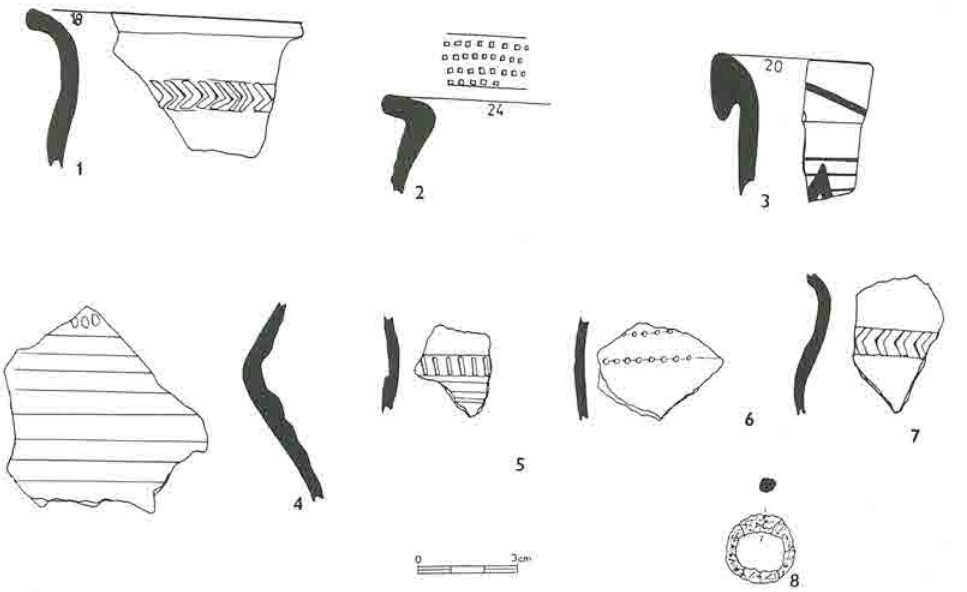

Obr. 6. 1–7 keramika 15. století z výzkumu v domě U zlatého kohouta v Železné ulici, 8 bronzový kroužek z vrstvy 16. století.

[4] Čech, P. – Lutovský, M.: *Švédské šance v pravěku a rané době dějinné.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 5. Bystrá n. J. 1992, s. 13–37.

[5] Turek, R.: *K problému památkové ochrany městských organismů. (Na okraj mladoboleslavského případu.)* In: Acta regionalia. Sborník vlastivědných prací 1966/1967, s. 212 až 222.

[6] Svárovský, E.: *Mladá Boleslav pod vládou šlechty.* In: Mladá Boleslav od minulosti k dnešku. Mladá Boleslav 1974, s. 21 až 35.

[7] Prostředník, J.: *Středověké sídlištní objekty v Jičíně, Tylově ulici.* Zpravodaj Muzea východních Čech 17, 1993 (v tisku).

[8] Toto pohřebiště chronologicky souvisí se hřbitovem zjištěným při výzkumu v interiérech domů čp. 99–101. Pravděpodobně se jedná o rozsáhlejší řadové pohřebiště se skupinami hrobů, což by odpovídalo dlouhodobějšímu využívání polohy.

Cena Josefa Pekaře

Historický klub v Praze vypsal v roce 1992 Cenu Josefa Pekaře pro mladé historiky. Motivací pro tento záměr bylo vlastní přání profesora Pekaře, které vtělil do své závěti, totiž, aby se po létech zhodnotilo, co zůstalo z jeho díla nosné a aktuální a co bylo překonáno. Cena Josefa Pekaře byla vypsána pro autory do třiceti pěti let a jejich práce se měly zabývat dvěma základními okruhy témat:

- klíčové problémy českých dějin, jimiž se Pekař zabýval,
- příspěvky k životu a dílu Josefa Pekaře.

Finanční odměna činila od pěti tisíc Kčs za první místo po dva tisíce Kčs za místo třetí.

Bohužel musím přiznat, že ohlas mladých historiků na vypsanou soutěž zklamal všechna očekávání. Své práce zaslali totiž pouze tři autoři, práce se velmi lišily rozsahem a zejména svou kvalitou. Všechny předložené studie prošly odbornou oponenturou a výbor Historického klubu se nakonec rozhodl udělit pouze třetí cenu. Získal ji dr. Jiří Mikulec za dílo *Pobělohorská společnost a venkovské poddané obyvatelstvo v Čechách*. Tato obsáhlejší studie je Mikulcovou kandidátskou prací (autor ji obhájil v Historickém ústavu ČSAV). Mikulec pěkně a přehledně informuje o postavení poddaných po Bílé hoře tak, jak je viděli představitelé vrchností, státní úředníci a vyšší i nižší duchovní. Čili téma, které plně odpovídá okruhu zájmů profesora Pekaře.

Doufám, že v příštích letech se Pekařova cena setká s daleko větší odezvou, naopak Historický klub bude muset vypsání soutěže mnohem více propagovat. Proto se touto cestou obracím i na autory z Pekařova milovaného kraje.

Ivana Čornejová

Karel Samšiňák sedmdesátiletý

RNDr. Karel Samšiňák, CSc., se narodil v Sobotce v první všední den roku 1923. Bylo tehdy úterý. Sudičky k němu nebyly skoupé, ale protože je přírodovědec, věří spíše genetice.

Nejhlubší kořeny má jeho vztah k Sobotce. Rod Samšiňáků je tam doložen už v nejstarších dochovaných matrikách. Jeden z jeho předků, Jan Samšiňák, byl tesař a dělal vše, co se tohoto důležitého řemesla týká, při stavbě Humprechtu. A pradědeček z matčiny strany byl kameník a jeho dílem je kašna na sobotecké náměstí, z níž *pruští koně pili*. Po mamince zdědil vztah k divadlu, který se u něj specializoval na divadlo loutkové. To hrál s přáteli v Sobotce už od klukovských let na vysoké úrovni. Pokračoval v něm pak i na dalších působištích. Strýc se znal s rodinou Špálových a odtud možná Karel podědil vztah k výtvarnému umění.

Ale to vše mělo teprve přijít. Rozhlížel se a batolil v rodném domě, který v Sobotce postavil dědeček sochaře Schnircha. Klukovsky prolézal a prozkoumával sobotecká zákoutí, jako skautík pak širší a širší okolí. Důvěrná znalost města a kraje – toho krásného Českého ráje – mu zůstala.

Ze sobotecké obecné školy odešel do gymnázia v Mladé Boleslavi, kam jezdil denně vlakem. Spočítal, že za deset let denního dojíždění ujel tehdy tak populární lokálkou dráhu, jako by objel čtyři a půlkrát kolem Země po rovníku. Jako kvintán prožíval zánik republiky, druhou republiku a začátek protektorátu. Když byl v sextě, zavřeli Němci české vysoké školy. Po maturitě v červnu 1942, v nejkritičtějším období heydrichiády, museli u Samšiňáků rozhodovat, kde a jak přežije do konce války. Naštěstí otevírali v boleslavské strojírenské průmyslovce abiturientský kurs. Byl tam přijat, a tak absolvoval v roce 1944 druhou maturitu. Odtud se mu později velmi hodilo technické kreslení. Poslední rok války přežil jako příručí v otcově obchodě.

Vysokoškolská studia mohl začít až po osvobození. V červnu 1945 se nechal zapsat na přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy v Praze.

Už na gymnáziu začal sbírat brouky a mravence a také o nich publikovat. V jeho bibliografii najdeme údaje o prvních odborných pracích ještě z let protektorátních. V roce 1942 mu otiskl časopis Věda přírodní článek *Studium mravenců z okolí Sobotecka*, v dalším roce přinesl *Poznámky o českých myrmecophilech* (v Časopise České společnosti entomologické), *Kapitoly o našich Boreich* (ve Sborníku entomologického oddělení Národního muzea) a ve Zprávě krajanského kroužku Mladá Sobotka práci *Brouci v mravenčích*

hnízdech Sobotecka. Entomologické listy mu v roce 1944 otiskly studii *Larva Epiphium thoracicum Latr.* a v roce následujícím *Příspěvek k rozšíření Orthopter Čech.* Na univerzitu nastupoval tedy už vzácně odborně vyhraněný a erudovaný. Není proto divu, že si ho záhy vybral prof. O. Jírovec do skupiny těch, s nimiž začal intenzívně odborně pracovat. V roce 1949 vysokoškolská studia ukončil a byl promován doktorem věd přírodních.

Po absolvování vysoké školy nastává vždy problém, kde a jak začít. A tak v roce 1949 nastoupil jako ředitel do muzea v Děčíně. S muzejnictvím měl zkušenost, staral se už jako student gymnázia o sobotecké sbírky na Humprechtě. V Děčíně pobyl pět let. Velmi rád na ně vzpomíná. Vybudoval v muzeu vzornou expozici přírody, vzornou ne ve smyslu formálního uznání, ale takovou, na niž se jezdili dívat a již se inspirovali zájemci z celé republiky. A vybudoval tam také galérii, svědčící nejen o jeho vztahu k umění, ale i o tom, že výtvarné umění skutečně chápe, že mu rozumí.

Pokračoval samozřejmě i v práci ve svém oboru. V Časopise Československé společnosti entomologické vyšla v roce 1952 jeho studie *Mravenci ze Sobotecka* a v Časopise Národního muzea příspěvek *K rozšíření a ekologii cvrčka Myrmecophila acervorum Panz.*

V roce 1954 musel na vojnu. Byl už poněkud starší, byl také *podezřelý* svým vzděláním, a tak byl přidělen k pomocnému technickému praporu (PTP). Tam se např. dopustil *snižování autority velitele*, když se kterémusi důstojníkovi marně snažil vysvětlit, že blechy a vši nemohou vzniknout z prachové *vaty*.

Celé období do vojny bychom mohli označit jako období v podstatě přípravné. Byl členem Československé společnosti entomologické, věnoval se intenzívnímu a důkladnému studiu mravenců, zdokonalil svou sběratelskou techniku, rozvinul pozorovací talent, bezpečně znal dostupnou literaturu, napsal řadu významných odborných prací. Pro někoho by to stačilo jako celoživotní dílo.

Po vojně se vrátil do Děčína jen krátce. Přijal místo v Entomologickém ústavu ČSAV v Praze. Začíná hlavní období jeho vědecké práce.

Již daleko dříve si při studiu mravenců a brouků pod mikroskopem povšiml, že se na jejich tělech vyskytují živočichové ještě podstatně menší – roztoči. Teď se jimi začíná odborně zabývat. Jako doklad jen několik titulů z jeho bibliografie z let 1956 a 1957: *Příspěvek k poznání ektoparasitů hlodavců v Čechách, Roztoč Tyrophagus noxius jako škůdce člověka* (obě s M. Přívorou), *Roztoči na mouše Laphria flava L., Ekologické poznámky k roztočům nadčeledi Tyroglyphoidea žijících ve vztahu k savcům, Tyroglyphoidní roztoči jako škůdci našich skladišť a zásob*. Zpracoval také kapitolu o mravencích pro *Klíč zvířeny ČSR II* (Academia, Praha 1957), napsal řadu studií dalších. Začíná v té době publikovat i v odborném tisku světovém, německy a anglicky. (Zájemce o přesnější údaje můžeme odkázat na Acta entomologica bohemoslovaca. Volume 82, 1985, s. 74–80.)

Jak naznačila malá skupinka z řady titulů jeho odborných studií, zabýval se roztoči, vyskytujícími se na hlodavcích i lidech, parazitujícími na včelách a jiném hmyzu, i roztoči, kteří ohrožovali obilí ve skladech. Zpracovával sběry roztočů ze vzdálených nalezišť, jak mu byly zasílány z Angoly, Madagaskaru, Mongolska či Vietnamu, zúčastnil se expedice do Číny, kde se věnoval zejména termitofilním roztočům. Doma se pak věnoval znovu i mravencům, v souvislosti s invazí faraonova mravence v našich sídlištích. Jeho upozornění na včelího parazita, roztoče Varroa Jacobsoni, se nesetkalo v roce 1971 s pochopením, a tak se varoáza rozšířila z Balkánu i k nám a zbytečně uhynulo nebo bylo likvidováno množství včelstev.

Vedle studií vysloveně odborných publikoval i v časopisech populárnějších, aby seznamoval s problematikou a významem svého oboru. V Přírodních vědách ve škole otiskl stať *Roztoči v lidské domácnosti* (1976), v roce 1979 vydalo nakladatelství Academia publikaci *Roztoči a klíšťata škodící zdraví člověka*, v níž je dr. Samšiňák autorem podstatné části textů.

Začátkem sedmdesátých let však už začalo nové, zřejmě nejvýznamnější období v jeho odborné práci. Začal si podrobně všímat roztočů, vyvolávajících alergie u člověka. Výsledek jeho práce s nevelkým týmem spolupracovníků a skupinou lékařů – alergologů byl mimořádně úspěšný, i když tehdy, a vlastně dodnes, nedoceněný. Zjistil vliv čeledi *Pyroglyphidae* na vznik lidských alergií. Ve spolupráci s ing. E. Vobrázkovou zavedl chov těchto roztočů a ten se pak stal podkladem a zdrojem materiálu pro přípravu autovakcín, jimiž se tyto alergie léčí. Zaměřil se i na zjišťování a metody

likvidace alergogenních roztočů v prachu lidských příbytků. Z množství studií na toto téma, které psal a publikoval se svými spolupracovníky, připomeňme např. *Původci astmatu – roztoči Pyroglyphidae – žijí v úlech* (Včelařství, 1978), *Allergogenous mites (Acari, Pyroglyphidae) in private recreation houses* (Folia parasitologica, 1979), *Hausstaubmilben und Asthma* (příloha k Angewendete Parasitologie, 1982).

Dr. Karel Samšiňák se stal vskutku vědcem světového jména, uznáván daleko více v cizině než doma. Tady byl totiž pro někdejší šéfy vědeckých ústavů nepohodlný tím, že je svými schopnostmi i znalostmi značně převyšoval. V roce 1986 odešel ze svého působiště v ČSAV značně roztrpčen. Ve svém oboru zůstal ovšem kapacitou, dodnes je např. členem mezinárodního výboru akarologických kongresů a členem redakční rady odborného časopisu International Journal of Acarology, který vychází v Michiganu. Byl také mnoho let vědeckým tajemníkem Československé společnosti parazitologické při ČSAV.

Kdo zná dr. Samšiňáka, ví, že odchod do důchodu nemohl být odchodem na odpočinek. Nějakou dobu byl zaměstnán ve Státním ústředním archivu v Praze na Břevnově, kde se věnoval ochraně archiválií před škůdci, potom přešel do Památníku národního písemnictví, v jehož starohradské pobočce zpracoval řádku fondů, mj. i některé fondy se vztahem k svébytnému umělci a člověku Josefu Váchalovi.

Návrat z Prahy do Sobotky mu umožnil věnovat se ještě daleko intenzivněji svým koníčkům a svému regionu, jimž se ovšem s obdivuhodnými znalostmi a energií věnoval po celý život. Jeho pevným soboteckým zázemím se po smrti rodičů stal krásný roubený rodný dům básníka Václava Šolce, v němž zejména v létě vítá desítky svých přátel. Z hlavní místnosti statku udělal výstavní síň, v níž od roku 1974 uspořádal již přes sto padesát výstav významných umělců nejen českých, ale i zahraničních. Vedle umělců zvučných jmen zval i mnohé z těch, které režim neuznával nebo kteří stáli na počátku slibné umělecké dráhy. Navázal na zkušenosti s děčínskou galerií a na tradici výstav, kterou založil v pražském Biologickém ústavu ČSAV. Na prostředí Šolcova domu rádi vzpomínají všichni, kdo zde vystavovali, mnozí jsou dodnes jeho pravidelnými hosty.

Vztah k Sobotce a jejímu okolí se projevuje vskutku mnohostranně. Kdo viděl jeho kartotéku, v níž má pečlivě zaznamenány zmínky o všem, co se Soboteckem souvisí, zůstává udiven nad soustavností a pečlivostí, s níž registruje a shromažďuje vlastně po celý život veškerou literaturu a časopisecké zmínky o svém městě a kraji. Nepřekvapuje pak, že z jeho pera vycházejí velmi precizní články o historických, kulturních i přírodních poměrech Sobotecka.

Začínal samozřejmě přírodou, a to již před plnými padesáti lety, jak jsme připomněli výše (studium mravenců z okolí Sobotky), později třeba připomenout zajímavý článek *Hromadné rojení mravenců na zámku Humprechtě* (Entomologické listy, 1950). Ve zvláštním čísle Zpravodaje Šrámkovy Sobotky k 300. výročí Humprechta publikoval v roce 1966 nejen stať *Humprecht očima přírodovědce*, ale i doklad o svém předkovi *Janu Samšiňákovi, mistru tesařském, poddaném kosteckém, Smlouva soboteckého řemeslníka s vrchností*.

V Předvoji koncem 70. let otiskl větší stať *Kamenné bohatství Jičínska* (tři pokračování v říjnu 1979) a studii *Nejstarší osudy hradu Kosti* (14. 4. 1978). Zjistil totiž, že gotická Kost byla postavena na místě starší stavby ze 13. století a vyprávění o Beneši z Vartenberka tím posunul do oblasti pověstí.

Další významnou zásluhou Samšiňákovou o Kost je expozice gotického umění ze sbírek Národní galérie. Někteří činitelé tam chtěli instalovat muzeum selských bouří. To se podařilo z podnětu Samšiňákova několika jeho přátelům zvrátit a prosadit stylu hradu odpovídající expozici uměleckou.

Přeneseme-li se do posledních deseti let, pak velkou žeň jeho práce najdeme ve Zpravodaji Šrámkovy Sobotky. Široký okruh čtenářů vítal jeho vyprávění *ze soboteckého pitavalu* o různých soudních a kriminálních drobnostech, jak je zjistil v archivu a starých časopisech, sérii článků o pozoruhodných stromech Sobotecka, o kosteckých rybnících (1990) či prameni a toku potoka Klenice (1988), ale zejména zásadní a objevné stati historické – o loutkářích a loutkářství na Sobotecku (1983), o soboteckém hodináři Janu Prokešovi *Orlojník ze Sobotky*, o nejstarším překladu na Sobotecku – překladu části bible z roku 1436, významnou stať *Turecká legenda a půlměsíc na Humprechtě* (vše 1986), o Mánesově praporu pro soboteckou gardu *Nejstarší sokolský prapor*, o soboteckém monstranci či o Masarykovi v Sobotce (1990).

Publikoval v soboteckých i dalších regionálních sbornících, řadu zajímavostí otiskl v dalším regionálním tisku, např. *Walter Crane v Českém ráji* (Pojizerské listy 17. 1. 1991), *Dva velcí našeho kraje na pozadí latinského čtyřverší* (Gestner a V. A. Svoboda-Navarovský, tamtéž 19. 8. 1992] nebo *Bohuslav Rayman proti Rukopisům* (Noviny Jičínska 4. 12.1992).

Značně neúplný výčet chce jen naznačit šíři zájmů Samšiňákových. K tomu nutno znovu podotknout, že ve všech případech jde vskutku do hloubky, k jádru problému, obvykle nově, netradičně viděnému a na základě neznámých archivních materiálů. Úplnou bibliografii by ovšem mohl posloužit asi jen dr. Samšiňák sám nebo jeho připomenutá kartotéka, má-li v ní samostatně zaneseného i sebe.

V mnoha směrech se angažoval i osobně. Už dlouhá léta ho bolí osud cenných soboteckých muzejních sbírek, několikrát přemisťovaných a rozptýlených, které už asi nikdo nikdy znovu neshromáždí. Angažoval se i v trapné záležitosti likvidace hrobu J. L. Turnovského Přemyslem Kočím na Vyšehradě a řádce dalších problémů.

Nepostihli jsme tu Karla Samšiňáka jako skvělého průvodce po svém kraji, jako vtipného vypravěče ani jako dobrého společníka, málo byla zdůrazněna jeho osobitá stránka lidská, zvýrazněná tím, kolik a jakých lidí u nás i ve světě si ho váží jako vědce, člověka i přítele.

Na závěr ještě doplňme, že byl po dva roky předsedou Pekařovy společnosti Českého ráje, že již dvě desítky let stojí v čele Spolku sběratelů a přátel exlibris, jehož je i čestným členem, a pracuje ve výboru Spolku českých bibliofilů. Důvěrná znalost umění a styky s mnoha umělci, ale zejména lidské vlastnosti k tomu RNDr. Karla Samšiňáka, CSc., plně kvalifikují.

Aleš Fetters

Vzpomínka na Rudolfa Turka

13. listopadu 1991 náhle zemřel jeden z našich nejvýznamnějších archeologů a historiků raného středověku, PhDr. Rudolf Turek, DrSc. Slovanská archeologie v něm ztratila významnou vědeckou osobnost.

Rudolf Turek se narodil 20. června 1910 v Mladé Boleslavi. Po absolutoriu zdejšího gymnázia odešel do Prahy na filozofickou fakultu studovat historii, archeologii a zeměpis (1929–1934). Na pražské univerzitě tehdy působili tak významní profesoři, jako například J. Pekař, J. Šusta, G. Friedrich, A. Matějček, J. Cibulka a další. Turek se habilitoval disertační prací z oboru historie (Osobnost kronikáře Petra Žitavského). Po následující dva roky pracoval přechodně v Archeologickém ústavu, avšak roku 1938 nastoupil svou vědeckou dráhu v Národním muzeu.

Již v době studií se vedle jiného věnoval svému rodnému Boleslavsku. Roku 1931 vyšel první Turkův článek o hradištním hrobě z Řepova. Po něm následovalo přes šest set článků a studií. Své příspěvky publikoval nejen v oficiálních archeologických periodikách, ale i v regionálních časopisech a sbornících, například v Boleslavanu, Rodném kraji, Mladoboleslavských listech a dalších.

Rozsáhlou výzkumnou činnost Turek zahájil nejprve v Pojizeří a přilehlé oblasti Českého ráje. Na přelomu třicátých a čtyřicátých let realizoval velkorysý výzkum slovanského hradiště v Prachovských skalách, kde jako prvý osvětlil konstrukci slovanského opevnění a naznačil tak další vývoj archeologického bádání o raném středověku. (O tomto výzkumu nás informuje kniha *Prachovské skály na úsvitě dějin*.) Vedle raně středověkých hradišť se zabýval Rudolf Turek i problematikou slovanských mohylových pohřebišť. Vypracoval teorii regionálních keramických okruhů, která se stala vedle písemných pramenů základem pro jednu z jeho stěžejních prací, německy psanou studii *Raněstředověká kmenová území v Čechách*. O šest let později byla předložena odborné i širší veřejnosti monografie *Čechy na úsvitě dějin*. Autor v ní podává ucelený pohled na kulturně historický vývoj v Čechách od příchodu prvních Slovanů do konce raného středověku. Umně propojuje písemné prameny s archeologickými, zamýšlí se nad jejich vypovídací schopností, zdůrazněním problémových témat tak nastiňuje další postup bádání. Tato práce byla vysoko hodnocena i v zahraničí, její překlad do němčiny vyšel v roce 1974 ve Wiesbadenu.

Od poloviny šedesátých let do doby současné probíhá výzkum slavníkovského hradiště v Libici nad Cidlinou, jehož iniciátorem a zakladatelem se Turek stal. Jednotlivé výzkumové sezóny byly průběžně zpracovávány nejprve jeho autorem a následovně jednou z jeho žaček, dr. Jarmilou Justovou.

Vedle významné terénní činnosti nelze samozřejmě zapomenout na jeho pedagogické působení, neboť pracoval jako externí učitel a vedoucí semináře slovanské archeologie na filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Turkův zájem se neomezoval jen na archeologii; jeho velkým koníčkem byla numismatika. V tomto oboru publikoval řadu studií, které významnou měrou přispěly

k propojení obou vědních disciplín, archeologie a numismatiky.

Mezi Turkovy velké záliby patřila též hudba, a to nikoli jen její pasivní konzumace – sám byl znamenitým hudebníkem. Byl též velkým znalcem umění. Ačkoli jeho doménou se stalo období počátků českého státu, nezapomínal ani na problémy současné. Se zápalem sobě vlastním se účastnil polemiky kolem přestavby Nového města v Mladé Boleslavi. Svým zálibám a koníčkům se nepřestal věnovat ani v pokročilém věku – a ty snad byly zdrojem jeho stálého optimismu a pozoruhodné vitality. Na své rodné Pojizeří a Český ráj nezapomněl ani na sklonku života. Stal se čestným členem Pekařovy společnosti a svým působením se snažil přispět ke všeobecné kulturní obnově. Účastnil se přednášek i valných hromad a sám také, nejen v rámci svého působení v Pekařově společnosti, přednášel v Jičíně i Mladé Boleslavi. Obdivovali jsme jeho mladé myšlení, zdravé názory a vytrvalost, s jakou je dokázal obhajovat...

Zpráva o jeho náhlém úmrtí nás všechny velice zarmoutila. Rudolf Turek patřil k té generaci, která ještě pamatuje tak významné osobnosti našeho regionu, jakými byli Josef Pekař a Josef Vítězslav Šimák. Stal se pokračovatelem jejich odkazu. Život a dílo Rudolfa Turka je velkým příkladem pro mladou, nastupující badatelskou generaci.

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE REGIONÁLNÍCH PRACÍ RUDOLFA TURKA

Archeologie:

1931: Předmerovejský hrob v Bezně, okr. Mladá Boleslav. Památky archeologické (dále jen: PA), *37*, s. 65.
Archeologický nález v Řepově u Mladé Boleslavi. Rodný kraj, *24*, č. 31–32, Mladoboleslavské listy, *44*, č. 61, s. 3.
Řepov v pravěku. Boleslavan, *6*, s. 40–44.

1934: Nový pravěký nález v Řepově. Mladoboleslavské listy, *47*, č. 48, s. 2.
Archeologické nálezy v Jizerním Vtelně a jejich význam. Rodný kraj, *27*, č. 35, s. 4.
Nové archeologické nálezy v Jizerním Vtelně. Boleslavan, *9*, s. 8–15.
K archeologickým nálezům v Jizerním Vtelně. Rodný kraj, *27*, č. 40, s. 2.

1935: Předmerovejský hrob v Řepově. PA, *40*, s. 116 až 117.
Prehistorie v mladoboleslavském muzeu. (Památník k výročí 50 let trvání musejního spolku a musea v Mladé Boleslavi.) Mladá Boleslav, s. 20–24.
Vykopávky v Prachovských skalách. Věstník kraj. spolku *Jičín v Praze*, *2*, č. 7, s. 28.
Pravěk Prachovských skal. Časopis turistů, *47*, s. 226.

1936: Archeologické problémy našeho kraje, Boleslavan, *10*, s. 213–219.
Pravěk Prachovských skal. Národní zájmy, *17*, č. 4, s. 1.
Vykopávky v Prachovských skalách. Příloha Národních listů č. 150, 31. 5., s. 13; Národní směr, č. 19, s. 1.

1938: Pohřeb na Holém vrchu (Prachovské skály). Národní listy, příl. k č. 154 z 5. 6., s. 9.

1939: Druhý únětický hromadný nález z Jizerního Vtelna (okr. Mladá Boleslav). PA, *41*, 1936–1938, s. 125.
Hradištní hroby z Horních Stakor (okr. Mladá Boleslav). PA, *41*, 1936–1938, s. 133–134.
Výzkum slovanských nálezů provedený prehist. odd. Nár. musea v letech 1935–1938. Obzor prehistorický, *11*, s. 142–143.

1940: K pohřebnímu ritu slovanských mohyl. Časopis Národního musea, *114*, odd. duch., s. 1–16.
Sídliště v Horním Cetně (okr. Mladá Boleslav). Časopis Národního musea, *114*, odd. duch., s. 236.
Staroslovanská hradiště na Chlumu. Boleslavan, *14*, s. 126–128.
Posvátný háj na Chlumu. Tamtéž, s. 142 až 144.

1941: Archeologický výzkum Prachovských skal. Český ráj, *9*, s. 104–105.
Dvě práce o pravěkém umění. Mladoboleslavské listy, *54*, č. 39, 27. 9., s. 4.

1942: Ein Hortfund der älteren Burgwallzeit aus Böhmen. Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit, *18*, s. 263–268.
Archeologická žeň v Prachovských skalách. Časopis turistů *54*, s. 18–19.

1946: Prachovské skály na úsvitě dějin. Praha.
Rozšíření slovanských žárových mohyl v Čechách. Časopis společnosti přátel starožitností, *51–53*, 1943–1945, s. 25–37.
Původní podoba staročeských valů. Obzor prehistorický, *13*, s. 12–16.

1947: Pravěk Boleslavska. In: Boleslavsko. Mladá Boleslav, s. 40–60.
Pojizeří a Český ráj v pravěku. In: Kernera, J. Č.: Pojizeří. Sv. 4. Mladá Boleslav, s. 25–30.

1948: Sobotecko v pravěku. In: Sobotka. Jubilejní sborník k 450. výročí města 1498–1948. Turnov, s. 10–17.
Prachovské skály v pravěku. In: Jičín – Pra-

chovské skály – Český ráj. Průvodce. Jičín, s. 11–12.
Pravěk Prachovských skal. In: Prachovské skály. Red. K. Hlávka. Praha.

1958: Slovanský pravěk Libereckého kraje. In: Sborník Severočeského muzea. Historia. Sv. 1. Liberec, s. 124–145.

1971: Život prvních Slovanů v našem kraji. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, *8*, s. 2–4.

1974: Počátky Mladoboleslavska. In: Mladá Boleslav od minulosti k dnešku. Mladá Boleslav, s. 7–18, 368–371.

1982: Mladoboleslavský ruský zámek? Časopis Národního muzea – Historické muzeum, *151*, s. 200–207.

Historie, numismatika, umění:

1931: Dražické malby. Boleslavan, *6*, s. 40–44.
Po stopách barokního umění na Mladoboleslavsku. Národní zájmy, *12*, č. 68, příl. s. 2–4.

1932: Středověké umění v dolním Pojizeří. Boleslavan, 6, s. 110–116.
Po stopách staré kultury. Národní zájmy, *13*, č. 53, s. 2.

1934: Několik slov o malých museích. Mladoboleslavské listy, *47*, č. 49–50, s. 3.
Příspěvek ku poznání hradu Dražic. Rodný kraj, *27*, č. 35, s. 2.
Oprava mladoboleslavské radnice. Rodný kraj, *27*, č. 13, s. 11, Mladoboleslavské listy, *47*, č. 26, s. 1.
Turečkův Václav Myška z Hrádku. Mladoboleslavské listy, *47*, č. 53, s. 3.
Sukův večer v Mladé Boleslavi. Národní zájmy, *25*, č. 15, s. 4.
Smetanovy oslavy v Mladé Boleslavi. Národní zájmy, *15*, č. 22, s. 2, Mladobeslavské listy, *47*, č. 30, s. 2.
Sychrovy oslavy v Mladé Boleslavi. Mladoboleslavské listy, *47*, č. 78.
K Sychrovým oslavám v Mladé Boleslavi. Mladoboleslavské listy *47*, č. 80, s. 2.
Výstava *Krajina v současném malířství*. Národní zájmy, *15*, č. 91, s. 4. Mladoboleslavské listy, *47*, č. 89. Jizeran, *55*, č. 47.
Sychrův zájem o českou minulost. Boleslavan, *9*, s. 105–107.
Sychrovy oslavy v Mladé Boleslavi. Boleslavan, *9*, s. 126.
Pavilon umění v Mladé Boleslavi. Boleslavan, *9*, s. 127–128.

1935: Důležitý pramen našeho města. Mladoboleslavské listy, *48*, č. 85, s. 1.

1936: Vzácný kulturní dokument ohrožen. Mladoboleslavské listy, *49*, č. 49, s. 1. Národní směr, č. 21, s. 1–2.

1939: Krásná kniha vlastivědná. Mladoboleslavské listy, *52*, č. 28, s. 4.

1940: O mladoboleslavském muzeu. Mladoboleslavské listy, *53*, č. 16, s. 3.
J. V. Šimák – dějepisec a učitel českého lidu. Česká osvěta, *37*, 1940–1941, s. 10–12. Boleslavan, *15*, 1940–1941, s. 4–7.
Mladoboleslavské listy, *53*, č. 33, s. 1–2.

1947: Umění v Pojizeří a Českém ráji. Průvodce J. Č. Kernera, Pojizeří, 4. stať. Mladá Boleslav 1947, s. 30–46.
Bojovník pokroku před tisíciletím. Mladoboleslavsko, *I*, 1947, č. 16, s. 217–218, ze dne 14. 5. 1947.
Umělecký vývoj Mladoboleslavska. Boleslavsko, 1947, s. 153–169.
Žáci vzpomínají. Pekař naposledy v Mladé Boleslavi. Svobodné noviny, *3/55*, č. 19, ze dne 23. 1. 1947, s. 1–2.

1969: K problému památkové ochrany městských organismů. Acta regionalia 2, 1969, s. 212–222.

1981: Výstava Jindřicha Severy v Jičíně. Numismatické listy. *36*, 1981, s. 60.

1985: Tři ukázky spolupráce archeologie s numismatikou, in: MB – sborník ke 30. výročí vzniku pobočky České numismatické společnosti v Mladé Boleslavi. Mladá Boleslav 1985, s. 25 až 32.

1988: Český ráj – inspirace dějepisců. Listy starohradské kroniky, *11*, s. 39–43, 86–91.
Procházíme-li Soboteckem... Sobotka 88, s. 34.
Návrat do chlapeckých let, in: Almanach gymnasia Mladá Boleslav 1688–1988. Mladá Boleslav 1988, s. 59.

Monografie:

1963: Čechy na úsvitě dějin. Praha.
1974: Böhmen im Morgengrauen der Geschichte. Von den Anfängen der slawischen Besiedlung bis zum Eintritt in die europäische Kulturgemeinschaft. Wiesbaden.
1982: Čechy v raném středověku. Praha.
1982: Slavníkovci a jejich panství. Hradec Králové.
1988: Počátky české vzdělanosti. Od příchodu Slovanů do doby románské. Vyšehrad, Praha.

Úplnou bibliografii prací Rudolfa Turka přinesli:

Filip, J.– Rataj, J., 1970: Jubileum R. Turka. AR, *22*, s. 259–271.
Rataj, J.– Šolle, M., 1980: PhDr. Rudolf Turek, DrSc., sedmdesátníkem. AR, *32*, s. 312–316.
Justová, J., 1986: PhDr. Rudolf Turek, DrSc. AR, *38*, s. 86–88.
Richter, M., 1990: Rudolf Turek. AR, *42*, s. 42.

Jan Prostředník

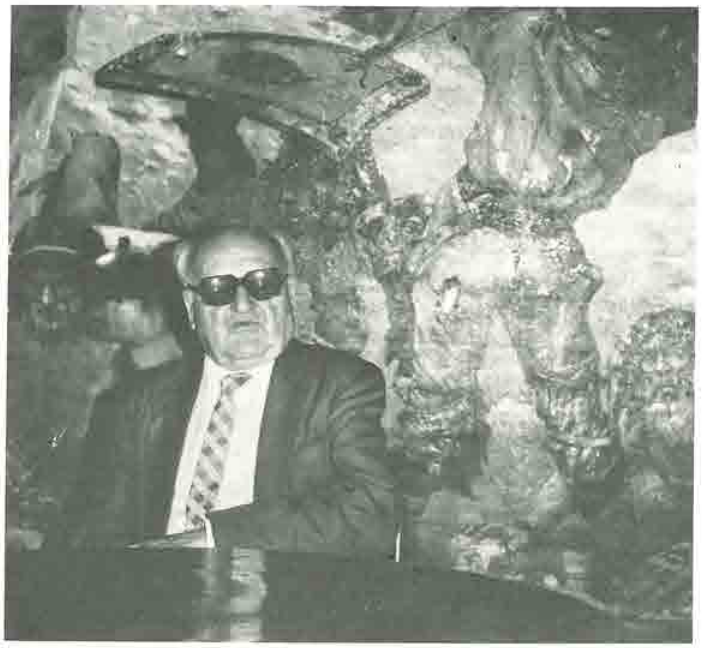

Dr. Rudolf Turek při přednášce v Pekařově společnosti roku 1990. (Foto V. Jakouběová.)

LITERATURA

Zpravodaj Krajského muzea východních Čech. Roč. 10–17. Hradec Králové 1983–1990.

Čest královéhradeckého muzea, přesněji řečeno jeho společensko-vědního oboru, zachraňuji na úseku publikační činnosti pouze pracovníci archeologického oddělení za přispění řady kolegů profesionálů i dobrovolných pracovníků.

Za posledních deset let vyšla řada zpravodajů, které přinášejí i příspěvky k pravěkým i středověkým dějinám Českého ráje a Podkrkonoší.

Roč. X (1983) přinesl zprávu o zjišťovacím výzkumu pod názvem *Chronologické a kulturní zařazení hradiště u Holovous (o. Jičín)* (s. 31–34) z pera Jiřího Sigla a Víta Vokolka. Nálezy ze tří sond z výzkumu roku 1982 dovolují hradiště datovat do starší fáze střední doby hradištní, tedy do 1. poloviny 9. století, a řadí toto hradiště mezi nejstarší slovanská opevnění ve východních Čechách. Tíž jsou autory článku *Záchranný výzkum na středověkém hrádku u Lázní Bělohrad* (s. 37 až 40). Záchranný výzkum na lokalitě mezi Šárovcovou Lhotou a Lázněmi Bělohrad při Řetickém potoku zjistil mohutnou destrukci věžovité stavby z poloviny 13. století. Po zániku této stavby byla lokalita znovu opevněna palisádou. Podle autorů jde o netypickou formu středověkého hrádku, připomínající spíše hradiště nebo opevněnou osadu.

Roč. XI (1984) přináší nejdříve zprávu Jitky Hralové *Výzkum halštatského sídliště v Milovicích v roce 1983* (s. 44–46). Jiří Sigl a Vít Vokolek publikují *Pokračování výzkumu slovanského hradiště u Holovous (okr. Jičín) v roce 1983* (s. 58–61). Výzkum valové fortifikace potvrdil datování z roku 1982. Důležité je zjištění, že hradiště nezaniklo násilnou cestou a že jeho obyvatelé patrně vybudovali nové hradiště u Ostroměře. Jiří Kalferst a Jiří Sigl referují o zjišťovacím výzkumu na hradišti u Ostroměře (s. 62–71). Popisují nejdříve lokalitu a její fortifikaci. Výzkum v roce 1983 se soustředil na prostor tzv. akropole. Bylo jím zjištěno, že hradiště lze datovat do poloviny 9. – konce 10. století, zjištěny tři stavební fáze, žlab patrně dokládající existenci opevněného dvorce. Sídlištní aktivita je doložena osídlením i ve 12.–13. století.

V roč. XII (1985) nalezneme článek *Zjišťovací výzkum na hradišti v Ostroměři v r. 1984* (s. 82–90) z pera naposledy uvedených autorů. Výzkum upřesnil výsledky výzkumu z předchozího roku, byl odkryt hospodářský okrsek. Autoři se nyní kloní k datování do sklonku střední doby hradištní.

XIII. ročník (1986) přináší zprávu Jitky Hralové o výzkumu Národního muzea v Milovicích u Hořic v poloze Nad Vorlem (s. 48–49). V r. 1985 zahájilo archeologické oddělení KMVČ výzkum dalšího hradiště, který publikovali Jiří Kalferst, Jiří Sigl a Vít Vokolek pod názvem *Archeologický výzkum hradiště v poloze Vala na k. ú. Kal (okr. Jičín) v roce 1985* (s. 59–69). Hradiště je nesporně nejseverněji vysunutým slovanským hradištěm do pomezního hvozdu. Autoři popisují jeho polohu, terén i dosavadní stav poznání. Zkoumána byla konstrukce valu, zjištěno opevnění z kamenných zdí, nalezeny artefakty kultury slezsko-platěnické a starohradištní (2. pol. 8. stol.). Nálezy slovansko-avarských předmětů dokládají význam lokality i celého regionu. Architekt Petr Chotěbor seznamuje čtenáře s povrchovým průzkumem tvrze v Konecchlumí (okres Jičín) (s. 87–91). Tvrz byla v minulosti přestavěna na sýpku. Stavbu datuje do přelomu 14. a 15. století. Jan Kosina podal *Zprávu o archeologických akcích okresního muzea v Turnově za r. 1982–1985* (s. 104–105). Jde o povrchové a záchranné výzkumy na šesti lokalitách; není to výsledek valný ani přesvědčivý. Článek je ukončen předběžnou zprávou (13 řádků) o průzkumu jeskyň a převisů v Klokočských skalách a v Proskalí pod Kozákovem.

XIV. ročník Zpravodaje (1987) přináší zprávu Jana Klápštěho *Výzkum tzv. hradiště u Dolánek (okr. Semily)* (s. 60–61). Lokalita Na vápeníku existovala již v 2. polovině 13. století. Miroslava Cejpová publikovala stať *Předstihový výzkum na hradě Trosky v r. 1986* (s. 62 až 64). Byla objevena dosud neznámá zdiva, archeologický materiál pochází z 2. poloviny 14 až ze 17. stol. Jan Kosina podal opět *Zprávu o archeologických akcích okresního muzea v Turnově za rok 1986* (s. 106 až 109). Autor referuje o devíti prospekčních akcích, zprávy jsou tentokrát podrobnější a věcnější. V článku *Část gotického kachle ze Sekerkových Louček, okr. Semily* (s. 110) popsal Jaroslav Špaček zlomek reliéfního kachle, který datuje do poloviny 15. století. Jiří Kalferst poreferoval o nových archeologických výstavách a expozicích, otevřených ve Východočeském kraji v r. 1986. Novou expozici v Okresním muzeu Českého ráje v Turnově však rozhodně nepochválil. Její umístění, ne šťastné umělecké řešení, potlačení odborné stránky, nečitelné popisky, to jsou nesporná negativa. Přitom důležitý a svérázný archeologický vývoj Turnovska by si zasloužil expozici perfektní.

XV. ročník (1988) Zpravodaje přináší přehled Jiřího Waldhausera *Keltská pohřebiště na Jičínsku* (s. 56 až 76). Autor přináší katalog dvaceti lokalit s nálezy hrobů, dalších třicet dva lokalit s jinými keltskými nálezy. Vytyčuje čtyři mikroregiony keltských nalezišť – horní Cidlinu, horní Mrlinu, povodí Libáňského potoka a povodí Bystřice. Jan Klápště podal krátkou zprávu o *Výzkumu tzv. hradiště u Dolánek (okr. Semily) v r. 1987* (s. 104 až 105). Ten navázal na výzkum v předchozím roce, lokalitu chronologicky zařadil mezi Turnov-Hruštici a hrad Hrubý Rohozec. Zajímavý byl výzkum, realizovaný v r. 1987 z iniciativy a za pomoci Správy Krkonošského národního parku. Jiří Sigl jej publikuje v článku *Zjišťovací výzkum na hrádku v poloze Hradiště u Horních Štěpanic* (s. 106–111). Nálezy ze tří sond přinesly artefakty z konce 13. století. Anonymní hrádek jistě souvisel s kolonizací tohoto regionu, snad byl předchůdcem štěpanického hradu. Zdeněk Fišera přispěl článkem *Povrchový průzkum hradu Brady* (s. 126

až 130). Podrobně popisuje terén, zbytky zdiva, keramiku datuje do poloviny 13. až přelomu 15. a 16. stol. Jan Kosina přináší další *Zprávu o archeologických akcích okresního muzea v Turnově za rok 1987* (s. 131–139).

V ročníku XVI (1989) nalezneme menší článek Jiřího Waldhausera *Nález keramiky kultury popelnicových polí pod vrcholem kóty Zebín v kat. území Jičína* (s. 26 až 27). Vyslovuje domněnku, že Zebín mohl být kultovním místem. Zda je to na základě nálezu 4 zlomků keramiky závěr solidní, necháváme na úvaze čtenářů. Jiří Kalferst referuje o zjišťovacím výzkumu na hradišti Valy u Kalu (s. 28–34). Výzkum se soustředil na poznání valové fortifikace. Slované zde využili pozůstatků valů slezskoplatěnického hradiště. Zprávu o pěti záchranných archeologických akcích turnovského muzea za rok 1988 podal Jan Kosina (s. 39–41). Největší akcí byly sběry pod hradem Valdštejnem.

Konečně v ročníku XVII (1990) nalezneme přehled terénního archeologického průzkumu na Jičínsku z pera Jana Prostředníka (s. 22–30). Autor referuje o 25 lokalitách z let 1986–1990. Jiří Kalferst a Jiří Sigl píší o pokračování archeologického výzkumu hradiště u Ostroměře v roce 1989 (s. 60–65). Systematický plošný výzkum navázal na sondážní zjištění z let 1983 až 1984, především v prostoru tzv. akropole. Byl sledován průběh palisády kolem dvorce ze střední doby hradištní, zjištěny dva obytné objekty z 11.–12. století. Nejdůležitějším poznatkem je potvrzení vícefázového osídlení lokality. Původní hradiště se patrně po pádu Slavníkovců zmenšilo na rozsah tzv. akropole (1,5 až 2 ha).

Zpravodaj KMVČ zahrnuje samozřejmě výzkumy z území bývalého Východočeského kraje. Český ráj a Podkrkonoší v něm mají své nezanedbatelné místo. Je proto smutné, že z ekonomických důvodů dosud nevyšel připravený svazek za léta 1991–1992. Snad by pro to mohla něco udělat i okresní muzea, případně další instituce. Poznání našich pravěkých a raně středověkých dějin je přece součástí naší historické paměti. O tom snad netřeba pochybovat...

(vw)

Ročenka Klubu Augusta Sedláčka. Plzeň, závodní klub ROH Škoda 1984–1987.

11. ledna 1984 byl v Plzni založen Klub Augusta Sedláčka (KAS) jako organizace, sdružující zájemce o problematiku panských sídel v Čechách a na Moravě. Hlavním výsledkem jeho činnosti bylo vydávání ročenek, obsahujících výsledky činnosti členů, většinou amatérských nadšenců. Po roce 1988 nahradil ročenku KAS nový sborník, Castellologica Bohemica. Jednotlivé příspěvky obsahují monografická zpracování hradů, zámků, tvrzí či jejich pozůstatků a jsou vybaveny bohatou výkresovou dokumentací. V soupise uvádím pouze příspěvky vztahující se k širší oblasti Českého ráje.

Ročník 1985, 143 stran – Z. FIŠERA: *Kozlov, k. ú. Kněžnice, o. Jičín* (s. 61–65). Zbytky hradu pocházejícího z 2. pol. 14. století, s mnohobokou plášťovou zdí a lehkou vnitřní zástavbou. Uvnitř hradu podzemní chodba, přecházející v hluboký komín, interpretována jako ústupová komunikace.

Ročník 1986, 140 stran – K. KNOP: *Nová zjištění na Kosti* (s. 95–101). Dokumentace nálezů, učiněných při statickém zajišťování a úpravách ojediněle zachovalého hradu. V závěru hypotéza o původní koncepci hradu jako ostrožného s přístupem po šíji v prostoru pivovaru, záhy však změněné do dnešního směru, když byla zřízena nová přístupová cesta, obtáčející zadní část hradu, a skalní hřeben odtěžen.

Ročník 1987, 149 stran – Z. FIŠERA: *Tři neznámá hradiště na Jilemnicku* (s. 41–46). Na příkopem odděleném skalním bloku Hradiště, západně od osady Rychlov v katastru Benecka, nalezena keramika z 13. až 14. stol. Hradiště u Studence, v jihozápadním cípu katastru, má dvoudílnou dispozici v ostrožné poloze. Povrchový sběr negativní. Nedaleko na katastru osady Žďár opevněné sídlo v ostrožné poloze s příkopem a valem u čela lichoběžné plošiny. Hradiště u Štěpanic je prvkem markvartické kolonizace, ostatní opevnění nedatovatelná, nejspíše sídla drobných statků.

(js)

Castellologica Bohemica. Sv. 1 – 2. Praha, Archeologický ústav ČSAV 1989–1991.

Široce koncipovaný sborník studií, úvah a příspěvků o podobě, proměnách a všedním životě středověkých panských sídel, vydávaný ve spolupráci Archeologického ústavu, Středočeského střediska památkové péče, Západočeského muzea a Klubu Augusta Sedláčka. V duchu integrujícího pojetí výzkumu panských sídel shrnuje bádání archeologická, uměleckohistorická a přírodovědná, práce z oboru pomocných věd historických i militaria. Součástí sborníku jsou i zprávy o literatuře a specializované bibliografie. Mimo obecných metodologických studií se regionu přímo týkají některá konkréta.

Svazek 1. Praha 1989, 300 stran: F. GABRIEL: *K problematice opevněných sídel na pískovci* (s.125 až 138). Tzv. skalní hrady podléhají destrukčním vlivům ovzduší, rostlinstva i lidské činnosti. Dosud nebyly prováděny komplexní průzkumy a dokumentace těchto sídel, jejichž extrémní přizpůsobení podkladu se odráží mj. i v nízkém počtu dosud dešifrovaných informací. Typologie sídel na pískovci obsahuje téměř všechny známé typy od hradů přechodného typu, přes napodobeniny bergfritu, hradů s plášťovou zdí, ostrožné

dispozice s centrální stavbou až ke složitým dispozicím, prováděným v technice roubení, hrázdění i zdění. Definice skalního hradu. – J. DOLEJŠÍ: *Soubor lodních děl Johanitů v našich sbírkách*, (s. 309–324). V r. 1874 získal velkopřevor maltézského řádu Othenio, hrabě Lichnowský-Werdenberg 13 dělových hlavní z řádových galér, potopených v r. 1522 u ostrova Rhodu. Sedm z těchto hlavní bylo umístěno na rezidenci v Dětenicích (o. Jičín) a spolu se sbírkou starožitností zde setrvalo až do r. 1952, když při prodeji zámku v r. 1903 byla jedna hlaveň odvezena do Strakonic. Nyní jsou zbylé hlavně umístěny na zámku Staré Hrady u Libáně, 6 kusů se nalézá ve Vojenském historickém muzeu v Praze. 12 kusů z 13 jsou karoty – lehká palubní děla, všechny hlavně pocházejí z benátského arsenálu.

Svazek 2. Praha 1991. 398 stran: J. HELINGER – D. PECH: *Průzkum zaniklé tvrze Suchý hrad (o. Jičín)*, (s. 323–326). V jižní části katastru Sukorad je kruhové tvrziště chráněné rybníkem. Keramika prozrazuje trvání od 1. pol. 13. století do 14. století, v 19. století tvrziště narušeno stavbou loveckého altánu. – P. ROŽMBERSKÝ: *Časopis turistů* (anotovaná bibliografie) 1. část, s. 349–380.

(js)

Hláska. Roč. 1–3. Plzeň, Klub Augusta Sedláčka 1990 až 1992.

Čtvrtletník, přinášející drobnější články o panských sídlech a zprávy o činnosti klubu. Dosud vyšly: ročník 1, 1990, č. 1, ročník 2, 1991, č. 1–4, ročník 3, 1992, č. 1–4 a příloha.

Z obsahu vyjímáme:

Roč. 2, 1991, č. 3. P. ROŽMBERSKÝ: *Pevná místa v Čechách 1643*. Zprávy krajských komisařů o opevněných lokalitách v jejich obvodu. V textu zmíněny Veliš, Kumburk a díky tiskové chybě i Rotštejn (zpráva se vztahuje k Potštejnu) v Hradeckém kraji. Zpráva z Boleslavského kraje chybí.

Roč. 3, 1992, č. 2. Z. FIŠERA: *Roprachtice*. Nad Hrádeckým potokem u čp. 250 trojúhelná plošina nad bývalým rybníkem, oddělená příkopem od plošiny s usedlostí. K obci se vztahují predikáty příslušníků rodu z Valdštejna.

(js)

KUTNAR, František: *Generace Brázdy*. Praha, Historický klub 1992. 12, 201 stran.

Pražský Historický klub vydal vzpomínkovou práci zesnulého historika doc. dr. Františka Kutnara na významnou kapitolu v českých hospodářských a kulturně politických dějinách – na úlohu agrárního časopisu Brázda a kolem něj soustředěné generace agrárních odborníků ze široké oblasti historie, sociologie, agrotechniky atd., k níž sám patřil.

František Kutnar (1903–1983) pocházel ze selského rodu z Mlázovic na Jičínsku a na rodný statek se rád stále vracel, ba dožil tu i svá poslední léta a je zde pochován. Patřil k nejnadanějším Pekařovým žákům, ale po roce 1948 byl zatlačen do pozadí. Jeho láskou však zůstaly agrární dějiny. Své velké znalosti z nich uplatňoval jak v odborných monografiích i drobnějších studiích, tak rád je předával malému okruhu studentů ve výběrových přednáškách na pražské filozofické fakultě UK.

Vzpomínková knížka *Generace Brázdy* vznikla koncem padesátých let, ale autor se k ní vracel ještě po odchodu do důchodu v mlázovickém zátiší. Psal ji s vědomím, že za jeho života patrně již nevyjde. Přesto jí věnoval značnou péči, aby osvědčil svou erudici. Kniha je totiž faktograficky nabitá a spjata s bohatou analýzou jednotlivých prací i hlavních myšlenek předních představitelů generace kolem Brázdy. Přitom osobnost F. Kutnara, který byl jedním z hlavních aktérů tohoto hnutí, zůstává z přílišné skromnosti v pozadí. Je škoda, jak poznamenal autor předmluvy J. Hanzal, že F. Kutnar nezahrnul do své knížky více vlastních osobních vzpomínek, prožitků, zkušeností i zpráv o jednáních i rozmluvách, jichž se zúčastnil a o nichž dovedl zajímavě vyprávět. Byla v tom zajisté přemíra kritičnosti a též dlouholetá trpká zkušenost, takže se nelze divit, že F. Kutnar se na vše díval značně skepticky a posuzoval tak i své působení.

Knihu k tisku připravili Josef Hanzal a Josef Tlapák, přední odborník v oblasti českých agrárních dějin. Josef Hanzal byl též, jak uvedeno, autorem předmluvy, v níž načrtl genezi knihy a zamyslil se nad Kutnarovým životem i dílem. Připomenul tu také, že ke spolupracovníkům Brázdy i agrárního hnutí patřili i oba jeho bratři – ing. Josef Kutnar, zemědělský inženýr (v knize je na několika místech ostatně připomenut), a Jiří Kutnar, hospodář na rodném statku a posléze předseda mlázovického JZD, který navazoval na rodovou písmáckou tradici. Lidovým písmákům a hospodářům v rodném kraji ostatně František Kutnar vzdal již před léty hold v dnes již klasické knize *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu* (1948), edici *Paměti sedláka Josefa Dlaska* (1941), jakož i dalšími svými studiemi.

Pocházeli jsme z vesnice a tento sociální původ i aktivní prožitek zemědělské práce a myšlení od nejútlejšího mládí v rolnické rodině, kde bylo potřeba každé pomocné ruky, vtiskly do našeho myšlení, jednání a chování jeden z nejvýznamnějších určujících znaků naší orientace, naši reakce na veřejné dění, našeho vztahu k hospodářství, politice, sociální skladbě a kultuře, tak zdůvodňuje svůj příklon k agrárnímu hnutí Kutnar v úvodu první kapitoly knížky, pojednávající o počátcích mladé agrární generace, která se zformovala kolem Časopisu agrárního studentstva, vycházejícího po necelé dva roky od června 1927. Jeho duší

byl právník Stanislav Roda a členem redakční rady také F. Kutnar, podílející se na utváření profilu časopisu, jenž měl část literární (básně a próza) a část odbornou (úvahy o agrární a sociální problematice, hospodaření, politice a kultuře). Ukázal tu, že tato *revue mladé agrární inteligence* si ve svém programovém prohlášení vytkla za cíl jít *studiem nejen k vesnici, ale především k lidem v ní*, a že tento program zformuloval jeho přítel a jen o něco mladší kolega z jičínského gymnázia Josef Hakl. Do literární části zase přispívali např. Václav Prokůpek, Václav Renč a jiní, kteří se později seskupili kolem Josefa Knapa, Jana Čarka a Františka Křeliny v turnovské revui *Sever a východ* a byli označováni jako ruralisté. Časopis zanikl v půli roku 1928, kdy se tato mladá agrární generace spojila se starší agrární inteligencí a dala novou orientaci časopisu Brázda, jenž vycházel už od roku 1919. První číslo nové Brázdy vyšlo 29. 11. 1928. Jejím výkonným redaktorem se stal právě František Kutnar, jenž toto své působení osvětluje hlouběji v dalších kapitolách. Připomíná tu rovněž osobnost zakladatele *Svobodného učení selského* prof. Antonína Matulu, který byl jeho a Haklovým učitelem na nižším stupni jičínského gymnázia a též iniciátorem *Slovanského učení selského*. Podotýká také, že se vznikem nové Brázdy odpadla literární část, ale že tento časopis si udržel vysokou grafickou úroveň, kterou mu od r. 1934 dodávala typografická úprava Jana Rambouska, jenž rovněž připravoval přílohu se svými portréty významných postav agrárního hnutí. Předcházelo tomu údobí 1933–1935, které F. Kutnar v dějinách časopisu Brázda označil údobím nové aktivity. Předposlední kapitolou je údobí 1936–1939, *období národní a státní krize*. Pro obsažnost je rozdělena na dvě části. První pojednává o letech 1936 až 1938, kdy proniká do střední Evropy fašismus. Kutnar tu sleduje ohlas doby na stránkách Brázdy, ale i Venkova, popř. i dalšího agrárního tisku a v mínění agrárních politiků. Druhá část se zaměřuje na údobí Mnichova, druhé republiky a počátky okupace. Doprovází je dokumentárním programovým prohlášením Brázdy z doby krátce po Mnichovu – *Jak budovat druhou republiku*. Existence časopisu byla v údobí heydrichiády v r. 1942 úřady násilně přerušena; toto poslední období je zachyceno jen ve zkratce.

Kniha je opatřena obálkou s perokresbou polních prací, jejímž autorem je Vojtěch Sedláček. Ten je též autorem dalších dvou perokreseb na začátku knihy. To bohužel editoři alespoň v tiráži zapomněli uvést. Na frontispisu bylo použito zdařilého fotografického portrétu (patrně fotografie Emilie Medkové), na němž je zachycen František Kutnar, zamyšlen nad knihou, v pracovně filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze.

Edice byla až na zmíněné drobnosti připravena celkem pečlivě. Škoda jen, že editoři nepřipojili k této poslední Kutnarově práci alespoň základní bibliografii (Kutnar ji sám publikoval ve druhém svazku svých *Přehledných dějin českého a slovenského dějepisectví*, jež vyšly v r. 1977) a bibliografii základních Kutnarových článků z Časopisu agrárního studentstva a Brázdy, aby lépe vynikl Kutnarův podíl, jenž je jinak autorem samým, jak už řečeno, potlačen.

Tato recenze chtěla vyzdvihnout Kutnarovy kořeny v rodném kraji a podíl jeho přátel a krajanů z tohoto regionu na profilu obou zmíněných periodik. Pro Kutnarův vztah k rodnému kraji a jeho poměr k regionalistice bych zde aspoň ještě připomněl slova, která napsal v úvaze *Hodnota a úkol regionálního momentu v dějinách*, jež byla otištěna ve sborníku Acta regionalia 1965: *Každé místo, každý kraj, podobně jaká každá instituce a kterýkoliv hospodářský či sociální útvar nebo kulturní statek mají své specifické dějiny. Nelze je však chápat jako izolované dění, ale jako složku, jako součást vyšších hospodářských, sociálních, politických a kulturních celků. Mezi regionálním a obecně národním je tudíž oboustranná podmíněnost, oboustranné prolnutí a kulturně myšlenkové struktury, přičemž vztah částí a celků je organický a stupňovitě řazený.*

(šť)

HALADA, Jan: *Lexikon české šlechty. (Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti.)* Praha, Akropolis 1992. 198 stran.

Publicista J. Halada v r. 1992 vydal příručku se slibným názvem, ale ještě bombastičtějším podtitulem, který vystihuje daleko lépe její charakter a u fundovaného badatele budí již představy o neseriózności a povrchnosti. Poukázal na to již dr. Josef Hanzal v recenzi, která vyšla bezprostředně po vydání knihy v Lidových novinách 11. 1. 1993. Přestože autor této knihy vzápětí v témže listu 18. 1. 1993 polemicky odpověděl a snažil se dokázat svou seriózność a hluboké znalosti, nutno dát za pravdu J. Hanzalovi a konstatovat, že opravdu jde o nepodařený lexikon české šlechty a podvod na čtenáři. Komerční úspěch knihy je přitom z hlediska hodnověrnosti faktů podružný a svědčí jen o neznalosti čtenářů (autor si už např. plete knihovnu s archivem, když polemizuje s Hanzalovou výtkou o záměně: *Petr Vok z Rožmberka nezaložil nejbohatší knihovnu ve střední Evropě, jak se mi snaží J. Hanzal podsunout, ale přenesením rodinného archivu (!) do Třeboně pouze vytvořil jednu z největších knihoven (!) ve střední Evropě!* – atd., atd.).

Haladův Lexikon české šlechty je ve skutečnosti jen snůškou zcela neutříděných a nahodile sebraných, ale přitom neověřených údajů. U příručky typu lexikonu je to naprosto nepřípustné, naopak lexikon má být zárukou hodnověrnosti, ověřené faktografie, na nějž se může uživatel s důvěrou, vyvstanou-li mu nejasnosti, vždy obrátit. Název lexikon je zavádějící a výstižnější je podtitul – skutečně jde o snůšku fakt a zajímavostí.

Autor nemá ponětí o základních principech heraldiky a genealogie, či je vůbec nerespektuje. Své elementární faktografické omyly by přitom snadno napravil, kdyby si pečlivě prostudoval příslušná genealogická

hesla v Riegrově či Ottově slovníku naučném (do druhého je psali fundovaní odborníci M. Kolář a A. Sedláček), v případě cizozemských rodů by stačilo nahlédnout do základních zahraničních encyklopedických příruček, jako je např. řada vydání lexikonů typu Brockhaus, Meyer apod. či biografická příručka Wurzbachova. Nezbývá proto nic jiného, aby si fakta ověřil uživatel sám. Pokud by chtěl hlubší informace, nechť nahlédne do *Bibliografie české práce heraldické 1901–1980*, vydané v Ostravě v r. 1983, na níž odkaz u Halady rovněž postrádám. Taktéž tu není ani zmínka o základních pracích genealogických a heraldických, jako je např. Sedláčkova *Českomoravská heraldika*, Schwarzenbergova *Heraldika* či specializované ročenky a periodika, jako by byla např. *Erbovní knížka, Heraldika (Heraldika a genealogie), Listy genealogické a heraldické společnosti* atd. Z novějších příruček postrádám též odkaz na dílo *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (Praha 1981–1988), které je opatřeno bohatou literaturou a heraldickou a genealogickou přílohou.

Faktografických omylů je v knize taková spousta, že tu je možno upozornit jen na některé, a to se vztahem k severním a severovýchodním Čechám (i zde jen na některé). Předně je nutno konstatovat, že autor jen málokdy respektuje, že rody měly řadu větví a často složitý vývoj, na což zde není ani upozorněno. V důsledku toho dochází k směšování celých rodů. Např. zde chybí heslo Gallasové, kteří výrazně v 17.–18. století zasáhli do dějin severních Čech (majitelé panství Frýdlant, Liberec aj.), ale ti jsou začleněni pod rod Clam-Gallasové, ač jde o zcela odlišný rod, byť navazující na rod Gallasů. Nadto pod toto heslo je začleněn i výklad o rodu Clamů, který byl zcela samostatný a u toho hned je také zmínka o zcela jiném rodu Clam-Martiniců. Naopak zase u hesla Martinicové jsou zařazeni i Clam-Martinicové – rovněž zcela odlišný rod! Autor rovněž nerozlišuje šlechtické rody od erbovních (nobilitovaných) měšťanů, což nezasvěceného uživatele může dezorientovat.

Z faktografických omylů by bylo možno např. zde uvést: Biberštejnové nikdy nedrželi Nymburk, neboť byl královským městem založeným někdy před r. 1275 v blízkosti někdejšího Ústí; autor se rovněž nezmiňuje o lužické větvi (Forst); u Desfoursů by bylo vhodné upozornit na původní podobu rodového jména (de Fours, des Fours) a zmínit se o okolnostech jejich příchodu do Čech; u purkrabat z Donina je výklad jejich rodového jména zcela scestný a není tu zmínka o třech větvích rodu (grabštejnské, české, slezské) ani o tom, že na Grabštejně se usadili již v roce 1256 (!); u Fictumů by mohla být aspoň obvyklá německá podoba jména Victum; z Jenštejna – rod rytířů z Vlašimi je nesmysl, neboť to byl panský rod spřízněný s pány z Jenštejna; u rodu Kinských by měla být rozlišena alespoň knížecí a hraběcí větev; středověký rod pánů z Michalovic (větev Markvarticů) nelze rozhodně směšovat s nobilitovaným žateckým rodem shodného jména (nesprávně označován jako vladycký rod z Michalovic), neboť ti byli nobilitováni až v 16. stol. – nelze proto ani hledat společné kořeny jejich erbu!; rod pánů z Pardubic – nedrželi původně Hostýň u Úval, ale Hostinku u České Skalice (!) a Starou (nyní Staré Hrady), které ve 14. stol. nevyměnili za Pardubice, ale během 14. stol. prodali (!) – atd., atd.

K tomu možno ještě podotknout, že řada významných rodů tu chybí jako např. Pruskovští z Pruskova, kteří v 2. polovině 16. století drželi načas i Staré Hrady (jinak rod slezský). Neujasněné metodologické východisko a nedostatečná koncepce vedly autora k tomu, že sem řadí i rody moravské a slezské (respektive rody na Moravě a ve Slezsku usedlé). Proto by bylo zapotřebí opravit titul knihy a mezi odkazy v literatuře uvést také práce J. Pilnáčka *Staromoravští rodové* a *Rodové starého Slezska*. Všeobecné odkazy na historickou literaturu mohou jen uživatele dezorientovat.

Naopak lze litovat, že autor nevyužil více svých publicistických znalostí a v knize nepřinesl více faktů o šlechtických rodech v tomto století, zvláště v současnosti, o nichž v základních starších naučných slovnících i v starší literatuře logicky tyto informace chybějí. Informace ze staršího údobí by si měl v zmíněných příručkách pečlivě prostudovat a ty také pečlivě zpracovat nebo tuto oblast raději přenechat odborníkům, zvláště specializovaným na genealogii a heraldiku.

Dlužno ještě podotknout, že autor ani ilustrátor nerespektují pravidla heraldiky v černobílé kresbě rodových znaků, ba ty mnohdy jsou tu graficky svévolně upraveny, což je z hlediska heraldického nepřípustné.

Ve shodě se zmíněnou recenzí J. Hanzala mi proto nezbývá než opět konstatovat: nepodařený lexikon české (ale i moravské a slezské) šlechty.

(šš)

KALISTA, Zdeněk: *Ctihodná Marie Elekta Ježíšova. (Po stopách španělské mystiky v českém baroku.)* Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 1992. 271 stran.

V edici Karmelitánská spiritualita, kterou ve svém nakladatelství vydávají karmelitáni z Kostelního Vydří na jihozápadní Moravě, vyšla málo známá práce zesnulého historika doc. dr. Zdeňka Kalisty o zakladatelce pražského ženského karmelitánského kláštera, Marii Elektě. Tato monografie vyšla již ve druhém vydání, ale byla u nás dosud téměř neznáma, neboť její první vydání vyšlo v roce 1975 nákladem Křesťanské akademie v Římě.

Osobnost Marie Elekty je spojena s dobou pobělohorskou a světem španělské mystiky, jejž k nám ve stopách sv. Terezie Ježíšovy, jejíž byla velkou ctitelkou, pomáhala uvádět, ač sama byla italského původu. K španělskému duchovnímu světu však měla daleko blíže než k prostředí, z něhož vzešla.

Zdeněk Kalista tuto knihu napsal s neobyčejnou šíří pohledu, která mu ostatně byla vlastní. Kniha není

pouhou biografií, ale jsou to fakticky v širokém kontextu sledované české duchovní dějiny doby pobělohorské, a to ve vztahu ke španělskému světu. Z něho ostatně již v době předbělohorské vzešel popud k nástupu rekatolizace v Čechách, související s příchodem jezuitů do českých zemí a s působením katolické tzv. španělské strany, opírající se o pražskou španělskou ambasádu při rudolfínském dvoře.

Kalistova knížka začíná líčením duchovního života na iberském poloostrově na přelomu středověku a novověku a životní cestou a hledáním Boha sv. Terezie z Avily (sv. Terezie Ježíšovy), přičemž spolu s tím autor objasnil i principy její askeze a španělské mystiky vůbec. Poté přechází k líčení pronikání španělských duchovních i politických idejí do Čech v době předbělohorské a krátce po Bílé hoře. Jejich nositelem se stala česká katolická šlechta, náležející k španělské straně, která se opírala i o rodové kontakty. Kalista tu upozornil zvláště na Marii Manriquez de Lara, španělskou choť Vratislava z Pernštejna, jež si s sebou do Čech přivezla milostnou sošku proslulého Pražského Jezulátka, kterou později v roce 1628 její dcera Polyxena Popelová z Lobkovic věnovala nedávno předtím založenému pražskému klášteru bosých karmelitánů u P. Marie Vítězné na Malé Straně. Její neprovdaná sestra Frebonie z Pernštejna (nesprávně zde na jednom místě uvedena jako neteř Febronie z Pernštejna) jim odkázala i jedno z rodových panství – Solnici. Později přišly do Prahy i bosé karmelitánky, a to nejdříve v roce 1655 řeholnice z konventu v polském Krakově, které se sem uchýlily před vpádem Švédů. Následujícího roku 1656 se tu objevila Marie Elekta, jejíž životní osudy Kalista dále sleduje.

Marie Elekta se narodila ve šlechtické rodině ve středoitalském městečku Terni, kde se již ve svém dětství setkala s karmelitány, kteří tu měli mužský i ženský klášter, kam v dospělém věku vstoupila i sama. V roce 1629 už jako Marie Elekta od Ježíše přišla do nově založeného kláštera karmelitánek ve Vídni – jako žena zcela oddaná duchovnímu světu sv. Terezie od Ježíše, který plně akceptovala a jemuž se zcela oddala. Pobyla tu 14 let, poté povýšila na představenou kláštera ve Štýrském Hradci, odkud již její cesta vedla do Prahy, do nově založeného karmelitánského kláštera na Malé Straně, jenž byl fundací císařovny Eleonory. Marie Elekta se stala jeho první představenou i budovatelkou. Jejím životním principem se stala tzv. nová zbožnost španělského původu, spojená s přísnou askezí a kázní. Tuto novou zbožnost Kalista interpretuje v širokém kontextu (mj. tu poukazuje na souvislost duchovní tvorby Adama Michny z Otradovic s pražským Karmelem). V závěru se zabývá koncem jejího života a sleduje pokusy o její beatifikaci, k nimž došlo už několik let po jejím úmrtí.

Kalista v tomto široce koncipovaném díle ovšem nezapomněl ani na rodné Boleslavsko. Do souvislostí česko-španělských styků doby předbělohorské i pobělohorské byly vkomponovány i osudy rodného kraje v době kolem Bílé hory, načrtnuté na základě výňatků z kroniky dlouholetého mladoboleslavského písaře a poté primátora Jiřího Kezelia, jimiž kreslí život v Mladé Boleslavi a jejím okolí jak před Bílou horou, tak ohlas událostí doby pobělohorské v tomto městě, jako např. ohlas staroměstské exekuce roku 1621 či různé živelní pohromy a podivné události – viz příhodu z roku 1629, kdy boleslavského kapucína *na faře přišera v způsobu kocoura velkého strašila, podrápala a škrtila*. Reálií z rodného kraje Zdeněk Kalista využívá k dokreslení doby i na jiných místech. Například v kapitole líčící příchod Marie Elekty do Prahy dokládá, že do Vídně přišla z rodné Itálie s dalšími řádovými sestrami v doprovodu hr. Theodora Hartmanna z Klarštejna, jenž byl zetěm Matěje Arnolda z Klarštejna, pána na Brodcích, po němž zdědil jeho majetek v dolním Pojizeří. Jsou to sice drobnosti, ale dokumentují Kalistovu lásku k rodnému kraji. Mikrosvět rodného kraje tu takto prorůstá do širokého dění makrosvěta.

Kniha je doprovázena fotodokumentací a bohatým poznámkovým aparátem. Škoda jen, že se do této knihy vloudilo několik věcných nepřesností (např. zmíněná záměna v případě Frebonie z Pernštejna) a nepřesně citovaných bibliografických údajů, pramenů apod. (např. místo *Státního ústředního archivu* je zde na s. 244 uvedena Státní archivní správa, místo správného názvu *Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie, sv. 6, 1961, č. 1–2* je na s. 209 práce V. Černého odkazována: Sborník Musea království českého 1961, ř. C, č. 1–2, neopraveným tiskařským omylem je odkaz na s. 208 na Acta Universitatis Caroninae Philologica místo *Acta Universitatis Carolinae, Philologica*, atd.). Rovněž místy zůstaly editorem neopraveny odkazy z rukopisných stran na příslušné tištěné strany v knize. Editor mohl objasnit také v několika řádcích osud knihy, neboť se nezasvěcený čtenář nikde nedočte, kdy a kde vyšlo první vydání. Nicméně Karmelitánskému nakladatelství je třeba poděkovat za zpřístupnění této knihy českému publiku.

(št)

KALISTA, Zdeněk: *Blahoslavená Zdislava z Lemberka. (Listy z dějin české gotiky.)* Praha, Zvon – České katolické nakladatelství 1991. 343 stran.

Po mnoha letech se českému čtenáři dostává do rukou monografie doc. dr. Zdeňka Kalisty o blahoslavené Zdislavě, a to jako reprint jejího prvního vydání, které vyšlo nákladem Křesťanské akademie v Římě v roce 1969 (edice Sůl země). Je to vlastně přepracovaná a rozšířená monografie, jež pod názvem *Blahoslavená Zdislava* vyšla v dominikánské edici Krystal již v roce 1941. Její pohnutý osud dokumentují dvě předmluvy – z roku 1951 a z roku 1970, obě z doby, kdy autor předpokládal, že dílo bude moci vyjít. Jenže jeho tragický osud, jenž je naznačen ve stručném Kalistově

životopisu na zadní obálce této knihy, připravil i ztíženou cestu této knížce. Přepracované vydání, připravené pro českého čtenáře v r. 1970 (edice Historica nakladatelství Vyšehrad), se už nedostalo ke čtenáři, takže knížka vychází až nyní, za zcela změněných podmínek. Habent sua fata libelli!

Zdeněk Kalista svou knížku o blahoslavené Zdislavě dedikoval prof. Zdeňku Kamprovi, svému *zvěčnělému učiteli historie na gymnáziu mladoboleslavském*. S Boleslavskem byl i niterně spjat. K tomuto kraji se zčásti vztahuje i tematika této knížky. Zdislava byla však svým životem spjata s hornatou krajinou, položenou severněji – kolem hradu Lemberka. Když poměrně mladá (asi 27–30 letá) v roce 1252 zemřela, byla pochována v kryptě kostela dominikánského kláštera v Jablonném v Podještědí, který založila a kde po řadu staletí je uctívána, ač teprve v roce 1907 byla prohlášena za blahoslavenou.

Zdislava z Lemberka, která žila přibližně v letech 1222 (1225)–1252, zosobňovala už gotickou zbožnost a nezištnou lásku a pomoc trpícím a nemocným. Z. Kalista poprávu tuto knížku započal široce koncipovanou úvodní kapitolou, nazvanou *Na prahu doby gotické*, v níž nastínil situaci v Čechách ve 13. století. Líčí tu nástup nového stavebního i životního stylu – gotiky, nového typu šlechtických sídel – gotických hradů, jakož i nový styl celého tehdejšího života, spojený i s nástupem nových, tzv. žebravých řádů, zvláště minoritů a dominikánů. Další dvě kapitoly jsou věnovány Zdislavinu rodnému prostředí – Vysočině a zvláště Křižanovu, jejímu rodu a rodičům Přibyslavovi a Sybile z Křižanova, i jejich fundaci, cisterciáckému klášteru ve Žďáru nad Sázavou. V následující kapitole potom Z. Kalista přechází do severních Čech a zabývá se rodem Markvarticů, do něhož se provdala a z něhož pocházel její choť, Havel z Lemberka. Sleduje přitom i proměny tohoto kraje, jež nastaly ve 13. století, respektive stav kraje, do něhož v době provdání přišla. Stopuje prameny, v nichž se objevuje Havlova osobnost a také už i zčásti osobnost Zdislavina. Zvláštní pozornost věnuje kolonizaci kraje Lužických a Jizerských hor, přičemž jeho pozornost poprávu zasahuje i na Žitavsko, jež svými dějinami s tímto regionem úzce souviselo. Dotýká se přitom i počátků Jablonného a Turnova, zemské stezky tudy procházející, kolonizační činnosti pana Havla, při níž vznikla i řada tehdejších vsí i sám hrad Lemberk a jeho kaple, kde ukazuje, že její zasvěcení Seslání Ducha sv. je původní a odpovídá třináctému století. V souvislosti s tím předkládá hypotézu, že toto patrocinium souvisí s řádem johanitů, s nímž byl rod Markvarticů v úzkém styku (poukazuje přitom i na pozdější založení johanitské komendy v Mladé Boleslavi). Zároveň tu ukazuje, že už v době Zdislavině se na lemberském panství rozšířila mariánská úcta, a naznačuje úzký vztah Zdislavy k panenskému cisterciáckému klášteru *Vallis Sanctae Mariae* u Žitavy (Marienthal).

Teprve po včlenění do historicko-topografických souvislostí přistupuje Kalista k vyličení života bl. Zdislavy a jejího působení na Lembersku. Vychází z kronikářských zpráv i z dalších pramenů a dospívá tak k barvitému, ale faktograficky podloženému obrazu hradní paní. Ten je zasazen do širokého dobového kontextu a konfrontován s jejím názorem na rodinu a rodinnou výchovu. Ukazuje na kořeny její gotické zbožnosti, z nichž vyrůstala její péče o nemocné a chudé a její blízký vztah k dominikánům, který vyústil v založení dominikánského kláštera a špitálu v Jablonném. Z. Kalista dokládá, že ze Zdislavina popudu vznikl patrně i dominikánský klášter v Turnově, jenž byl založen spolu s městem kolem roku 1250, neboť i Turnov a okolní vesnice patřily k majetku Havla z Lemberka.

Vyličiv život bl. Zdislavy, vrátil se Zdeněk Kalista znovu k obecně historické problematice. Působení bl. Zdislavy zasazuje do kontextu charitativní péče a zápasu mezi světskou a duchovní mocí a vyzdvihuje přitom úlohu nově zakládaných špitálů a klášterů. Závěrečná kapitola je věnována posledním létům Zdislavina života a jejímu odchodu z tohoto světa. Sleduje tu také osudy jejího choté a syna Havla ml. z Lemberka, popřípadě se dotýká i dalších potomků, a to na základě dobových pramenů.

Zcela na závěr knížky je připojen fundovaný komentovaný rozbor pramenů a literatury (podle příslušných kapitol). Vzhledem k popularizačnímu charakteru knihy jsou tu však uváděny jen práce základní, a to povýtce jen díla knižní.

V knížce o blahoslavené Zdislavě se odráží Kalistova láska k domovu i jeho křesťanské ideové východisko, korespondující s pokorou, jejímž zosobněním se mu Zdislava stala. Knížka je pojata výslovně medievisticky, nesleduje legendy a hagiografickou literaturu, jakož i kult blahoslavené Zdislavy v dobách pozdějších. Její kult a vyznění do dneška naznačuje pouze fotografická příloha a odkazy na příslušnou literaturu.

Preciznost a rozhled Zdeňka Kalisty, jak je podal i v této monografii, však kontrastuje s nejrůznějšími popularizačními a rádoby vědecky se tvářícími příspěvky v regionálním tisku (např. v Pojizerských listech), jejichž autoři (zvláště dr. František Markvart) veřejnost omračují až senzačními objevy, které však nejsou podloženy prameny, odporují základním principům historické práce, ba vyznačují se základní neznalostí medievistické problematiky a literatury. Doporučoval bych těmto autorům, aby svou bujnou fantazii omezili, poučili se z nejzákladnějších děl historické literatury (včetně klasické práce J. V. Šimáka o středověké kolonizaci) a sáhli k pramenům či aspoň k této knize – unum nesessarium: *ad fontes!* Akribie a rozhled Z. Kalisty tito autoři však myslím nedocílí. Přestože jeho práce může být již dnešním bádáním v něčem korigována – zvláště poznatky o středověkém osídlení horního Pojizeří a oblasti Lužických a Jizerských hor, získanými historicko-archeologickým výzkumem, který v době, kdy Kalista knihu psal, byl teprve v počátcích (k dějinám hmotné kultury ostatně Z. Kalista jen málo přihlížel), jakož i poznatky získanými odkrytím neznámých reliktů středověké architektury a podobně – neztratila ani po letech svou hodnotu. Ediční počin nakla-

datelství Zvon, kterým byla zpřístupněna českému čtenáři. Lze uvítat o to více, že knížka vyšla v době připravované Zdislaviny kanonizace.

(št)

KALISTA, Zdeněk: *Tvář baroka. (Poznámky, které zabloudily na okraj života, skicář problémů a odpovědí.)* Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1992. 172 stran.

Poslední práce doc. dr. Zdeňka Kalisty – kniha esejů *Tvář baroka*, jejíhož vydání se už nedočkal (první vydání vyšlo krátce po jeho smrti, v r. 1982 v Mnichově) – se nyní konečně dostala také k českému čtenáři. Zdeněk Kalista se v ní rozloučil se svou láskou – českým barokem – i s milovaným rodným krajem.

Genezi knihy Z. Kalista nastínil v předmluvě, která je příznačně nazvána *Zápis o knize*. Líčí tu svůj baladický životní příběh, který mu přinesl rok 1975, kdy téměř oslepl. Tuto knížku tudíž psal s nepatrnými zbytky zraku za pomoci přátel. Jak uvádí, zabránilo mu to realizovat řadu rozpracovaných prací, jako například dokončit listář rodného města Benátek nad Jizerou, rozsáhlé dílo o Václavu Holanovi Rovenském a jeho kancionálu a zejména dokončit velkou monografii o Humprechtu Janovi Černínu z Chudenic, který byl další jeho životní láskou. Ta zůstala torzem, neboť z ní vyšel pouze v době jeho mládí (r. 1932) první díl, nazvaný *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic. Zrození barokního kavalíra.* Průpravou k této monografii může být řada dílčích studií a edic, z nichž nejpopulárnější se stala edice *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, vydaná v r. 1941 nakladatelstvím Melantrich v ediční řadě Odkaz minulosti české. Základní ideu proto alespoň zde naznačil: *Význam díla v mém pojetí tkvěl v tom, že ukazovalo – pokračujíc do jisté míry v tom, co jsem naznačil v knize Čechové, kteří tvořili dějiny světa, vydané r. 1940 – na kladný podíl českých politických představitelů XVII. století při budování velikého soustátí mladší větve rodu habsburského v podunajské oblasti...* Škoda, že nelítostný osud a poměry zabránily Z. Kalistovi v dokončení tohoto díla, vzdávající hold jedné z nejvýraznějších postav Pojizeří a Českého ráje v minulosti. V předmluvě se Z. Kalista také znovu přihlásil k odkazu svého učitele Josefa Pekaře, z jehož díla kdysi připravil i výbor (vyšel po Pekařově smrti v r. 1940). Naznačil tu i své pojetí baroka, jímž se v několika volně spojených esejích zabývá dále.

V první úvaze se Z. Kalista vrátil ke kořenům, z nichž vyrůstal jeho obdiv k baroku. Poukázal tu na své okouzlení šporkovským zámkem v Lysé nad Labem v době svého mládí, ba zahleděl se ještě hlouběji až do svého dětství, kde se vyznal ze své lásky k mamince a okouzlení z knížek, jejichž krásu mu odkryla. Do svého mládí se vrátil i v druhé eseji a vyznal se tu ze svého očarování barokní duchovní hudbou, jak ji slýchal v kostele v rodných Benátkách nad Jizerou a jak se ji snažil sám prakticky poznat jako žák Josefa Cyrila Sychry za doby studií na mladoboleslavském gymnáziu. Reminiscencí je i poznámka o tom, že jednou z nejčtenějších knih jeho dětství byly Eckertovy *Životy svatých*, připojená na závěr třetí úvahy, již věnoval Rembrandtovi.

Podstatnou část knihy tvoří eseje, v nichž se Z. Kalista zabývá pojetím baroka, jeho duchovním světem, jak se baroko promítlo do výtvarného i hudebního umění, dramatu atd., dále se věnuje barokní mystice, barokního pojetí Boha ve výtvarném i slovesném umění (B. Bridel aj.), misiím, reflexi baroka v novodobých českých dějinách atd. V závěru si položil otázku, jaký je vztah současného člověka k baroku, a stopuje tuto problematiku zejména na reflexi baroka v krásné literatuře – od Máchova Máje až k reflexivní poezii Halasově a Zahradníčkově. Aktuální jsou dodnes i jeho slova: *Naprosto mi nenapadá volat svými výtkami nazpět starou venkovskou idylu a její kouzlo. Jsem si příliš vědom, že vinu na tomto stavu věcí nemá jen lidská hloupost, ale i některé nutnosti, které postavil před nás moderní život v poničeném prostředí rostoucích měst, vývoj dopravy a řada dalších momentů, jež mají svůj osudový dopad na náš vývoj. Ale nemohu nevidět, že tato situace je neudržitelná a že dříve nebo později bude nutno hledat nějaké východisko z ní, nemá-li být současný člověk a ještě více pak jeho potomstvo nenapravitelně poškozeno na těle i na duši.*

Na závěr knihy je připojena výběrová bibliografie knižních vědeckých i beletristických prací Z. Kalisty. Bohužel, že alespoň ve výběru sem nebyly pojaty též základní příspěvky časopisecké a sborníkové a že tu nejsou odděleny vlastní práce od překladů cizích děl.

Kalistova kniha esejů o baroku doprovází zasvěcený doslov dr. Jaroslava Opata, ředitele Masarykova ústavu v Praze, který přibližuje Kalistovu osobnost především z jeho krušného životního údobí po roce 1948 a v posledních letech jeho života. (Z. Kalista se narodil 22. 7. 1900 v Benátkách nad Jizerou a zemřel 17. 6. 1982 v Praze-Spořilově. Obě lokality mohly být u životních dat uvedeny!) Hodnotí tu také a interpretuje jeho tvorbu (vědeckou i beletristickou), při čemž se vrací ke Kalistovu vyznání v jeho knížce *Cesty historikovy* (1947). Vrací se tu též k jedinečné analýze Kalistovy tvorby, kterou podal jeho dlouholetý přítel a kolega doc. dr. František Kutnar v článku *Myšlenkový profil historika Zdeňka Kalisty*, jenž vyšel v r. 1970 ve skromném sborníčku k poctě Kalistových sedmdesátých narozenin, vydaným Městským muzeem v Benátkách nad Jizerou. Bylo by velice dobré, kdyby tato jedinečná Kutnarova esej, která je málo známá, byla někdy přetištěna v tomto sborníku jako hold oběma historikům.

Eseje pro poslední svou knížku *Tvář baroka* psal Z. Kalista během první poloviny roku 1976 (všechny jsou datovány). Bylo pro něj alespoň částečným zadostiučiněním, že předtím v roce 1970 nákladem MěstNV ve Žďáru nad Sázavou a zásluhou archiváře dr. Metoděje Zemka vyšla jeho vynikající kniha *Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko*, jíž alespoň zčásti

mohl veřejnost seznámit se svými hlubokými znalostmi a v níž osvědčil svou zásadu, kterou vštěpoval Josef Pekař svým žákům, že *základem historikovy práce je láska*.

Budiž proto vzdáno poděkování vydavateli, že tuto knížku zpřístupnil českému čtenáři. Škoda jen, že v ní došlo k drobnějším omylům (např. zmíněná kniha *Čechové, kteří tvořili dějiny světa* je tu citována jako Čechové, kteří dělali dějiny světa apod.), a zejména, že pro dokreslení Kalistova profilu tu nebyla uvedena podrobnější bibliografie jeho tvorby vědecké i literární.

Zcela na okraj budiž ještě poznamenáno, že v r. 1992 též vyšla v Praze v nakladatelství Vyšehrad v obnovené edici Historica reedice Kalistovy příručky *Stručné dějiny Československa*, již edičně vzorně připravil dr. Miloš Svatoš s dr. Jiřinou Urbánkovou.

(št)

GABRIEL, František – MACEK, Petr : *Stavební vývoj hradu Valdštejna.* In: Archaeologia historica. Sv. 17. Brno – Ústí nad Labem 1992, s. 163–175.

Jeden z autorů, František Gabriel, má mnoho cenných terénních zkušeností z poznání problematiky skalních hradů u nás. Projevuje se to i v uvedené stati.

Autoři popisují stavební vývoj hradu, terénní situaci, osídlení lokality sledují ve starším středověkém horizontu (do konce 16. stol.) a v horizontu mladším (18. a 19. století). V prvním horizontu zjišťují dvě stavební podoby, starší s dvěma stavebními fázemi. V závěru autoři provádějí rekonstrukci vývoje hradu, k jehož zbudování došlo v polovině 13. století. Protože však vlastní zástavbu neznáme celou a protože část lokality je zastavěna velkou kaplí sv. Jana Nepomuckého, nejsou závěry autorů dosud jednoznačné. Nepodařilo se ani uspokojivě vyřešit lokalizaci hradní věže; zde se názory autorů pohybují v rovině úvah a srovnání s podobnými lokalitami.

Poslední velké stavební změny proběhly na hradě patrně v závěru 14. století, kdy se uplatňoval specifický typ hradu – hrad skalní. Na Valdštejně to přineslo rozčlenění hradu na dvě samostatné jednotky, tedy na dvojhrad, z nichž každá mohla být v držení jiného majitele. Toto rozčlenění s sebou přineslo zbudování nové průjezdové komunikace a hospodářského traktu při patě skalního bloku.

Gabrielova a Mackova studie prokazuje, že sledování problematiky skalních hradů je metodicky obtížné, pro badatele však nepochybně velmi zajímavé. Valdštejn je navíc lokalitou, která si zasluhuje zkoumání nejen pro svou historii, pro svou romantickou polohu, ale i pro nadšení, které kolem jeho záchrany panuje.

(vw)

VAŘEKA, Josef – SCHEYBAL, Josef V.: *Podstávkový dům v Čechách. (Das Umgebundehaus in Böhmen.)* Jablonec nad Nisou, Donum 1992. 12 str. text – 49 obr. příl.

V malém nákladu 300 číslovaných výtisků vyšla drobná monografie o typické lidové architektuře severních Čech – podstávkovém domu. Text je dílem předního českého etnografa a specialisty na lidovou architekturu dr. Josefa Vařeky, DrSc., kresby pocházejí z dlouholetého terénního výzkumu lidové architektury libereckojabloneckého etnografa dr. Josefa V. Scheybala, CSc. Oba spolu už ostatně vydali několik studií z oboru lidové architektury, každý z nich vydal ještě práce samostatné. Ze společné autorské spolupráce připomínám alespoň encyklopedii J. Vařeky a V. Frolce Lidová architektura, kterou J. Scheybal doprovodil svými kresbami (1983) či studii o hrázděném domu v Čechách, která vyšla v Českém lidu v r. 1976 a na niž tato knížka bezprostředně navazuje.

Knížka o podstávkovém domu vyšla při příležitosti pracovního zasedání německé *Arbeitskreis für Haus- und Siedlungsforschung*, jež se uskutečnilo v září 1992 ve Zhořelci. Z tohoto důvodu byl volen i česko-německý název a česko-německý komentář k obrazové příloze, popř. německé resumé k základnímu textu.

V úvodním (základním) textu nejdříve Josef Vařeka objasnil odborný termín *podstávka* a poukázal na její dva typy, lužický a český, které dále specifikoval a vymezil i geograficky. Zároveň s tím objasnil termín podstávkový dům, jeho geografické rozšíření a poukázal, že nejstarší doklady pocházejí ze 16. století z Liberce (městské účty k r. 1561; v Liberci se zachoval i nejstarší hmotný doklad – tzv. valdštejnské domy v Větrné ulici z 1. pol. 17. stol., detail jednoho z nich je nakreslen J. V. Scheybalem na příloze č. 13 – škoda jen, že na to nebylo v komentáři dále upozorněno) a že hlavní oblastí jeho výskytu jsou severní, severovýchodní a severozápadní Čechy. V závěru zdůrazňuje, že podstávkový dům v severních Čechách je součástí mnohem širší oblasti tohoto typu domu, rozšířeného v severovýchodní části střední Evropy. Ukázal, že tento typ pronikl do Čech z Lužice a Saska k linii tvořené spojnicí mezi městy Roudnice nad Labem – Mělník – Mladá Boleslav – Jičín a že tato isolinie je nejjižnější hranicí rozšíření tohoto domu, neboť podobné domy ve východních Čechách (ukázka podána i v kresbě J. Scheybala v příloze) jsou vývojově i typově odlišné.

Podstatnou část knížky tvoří soubor 47 listů kreseb, jež nakreslil během dlouholetého terénního výzkumu dr. J. V. Scheybal. Koncentruje se zde přitom poprávu na oblasti Lužických a Jizerských hor a přilehlého krkonošského podhůří, popř. Pojizeří, kde tento dům je nejrozšířenější a je pro tento region typický, zatímco dokumentace z dalších regionů je tu okrajová, ilus-

trativní. Většina reprodukovaných kreseb pochází ze Scheybalova výzkumu na Liberecku, Jablonecku, Českodubsku, Turnovsku a Mnichovohradišťsku, který byl realizován v letech 1953–1959, ale jsou tu doklady i z výzkumu 60.–70. let, ba i jeden doklad z výzkumu nejnovějšího (Modřišice u Turnova, 1992), jenž svědčí o neobyčejné Scheybalově píli a činorodosti. Většinou jsou to kresby a skicy, které si dělal J. V. Scheybal přímo při terénním výzkumu. Zachycují jak situaci domu, jeho celkový vzhled, popř. výsek v zástavbě, tak detaily s podstávkou, doprovázené lidovými názvy, stručným zápisem o majitelích, funkci domu, dataci, údajem, do kdy dům stával, byl-li zbořen, ale vždy s datací, kdy kresba (skica) byla provedena. Tyto kresby jsou dokumentárně velice cenné – zvláště byl-li objekt zbořen či citelně přestavěn (např. reprodukovaný dům na příl. č. 38 – Sobotka čp. 46, zbořený v r. 1955, či zbořený dům čp. 130 v Hodkovicích nad Mohelkou – příl. č. 26, 27, proslulý Beranův mlýn ve Vlastibořicích před rekonstrukcí v r. 1954 – příl. č. 34 – nebo známý Dlaskův statek v Dolánkách u Turnova, u nějž jsou tu na příl. č. 39 detaily provedené podle kreseb J. Prouska). Dokládají nezastupitelnost národopisné dokumentární kresby v terénním výzkumu i při dnešních technických vymoženostech, na což ostatně ukázalo i několik výstav národopisných kreseb J. V. Scheybala, jež v posledních létech proběhly např. v Liberci, v Železném Brodě a na Starých Hradech. Škoda ovšem, že reprodukce jsou místy nedokonalé!

Národopisné dokumentární kresby doprovázejí dvě mapy: mapa dřevěných patrových staveb v severních Čechách (1974) a mapa typů lidových staveb v severních Čechách, které zpracovali oba autoři společně, ale nakreslil opět sám J. Scheybal.

Na závěr je připojen česko-německý komentář k jednotlivým kresbám a mapám. Škoda ovšem, jak už bylo podotknuto, že do komentáře nebyl pojat i výklad k jednotlivým detailům a drobným kresbám na jednotlivých listech a že tu byl komentován jen příslušný typ a ne též jednotlivé objekty na listech vyobrazené.

Kniha přes tyto mé drobnější výtky poskytuje vcelku dobrou informaci o podstávkovém domu v Čechách, zvláště v regionu severních a severovýchodních Čech, pro nějž tento dům byl typický.

(št)

DONTH, Hans H.: *Rochlitz an der Iser und Harrachsdorf in der frühen Neuzeit. Quellen zu Herrschaft und Alltag in einer ländlichen Industriesiedlung im Riesengebirge*. München, R. Oldenbourg Verlag 1993. 582 stran.

Před téměř dvaceti lety vydal bonnský vlastivědný badatel Hans H. Donth (spolu se svým otcem Franzem) dnes již klasické dílo, edici pramenů k dějinám jilemnického panství v sedmnáctém století *(Quellen zur Geschichte der Herrschaft Starkenbach im Riesengebirge im 17. Jahrhundert)*. Jako 65. svazek publikací mnichovského Collegia Carolina, zabývajícího se výzkumem dějin českých zemí, vychází nyní edice nová, dlouho netrpělivě očekávaná, k dějinám západních Krkonoš v století osmnáctém.

Obě Donthovy edice se ovšem časově zčásti překrývají. Je nutno upozornit, že zvláště Quellen přinesly řadu pramenů z doby mladší, jako edici Tereziánského katastru, popis skláren v Rokytnu a Rýžovišti, přehledy poddaných z první čtvrtiny 18. století a další, ale též jedinečnou bibliografickou přílohu, seznamy vlastníků velkostatku, chronologické, metrologické a numismatické tabulky.

Kniha sestává ze dvou dílů. První obsahuje přehled dějin Rokytnice nad Jizerou a Harrachova od počátku osídlení do r. 1785 v širším kontextu jilemnického panství. Autor prokazuje založení Rokytnice v souvislosti se sklárnou, zmiňovanou poprvé ve dvorských deskách r. 1562. Důvěrná znalost všech pramenů mu pak umožňuje sledovat postupné osídlování (podpořené v dobách třicetileté války také těžbou stříbra). Jestliže počátkem padesátých let 17. století žilo v Rokytnici kolem čtyř set obyvatel, do r. 1688 se jejich počet zvýšil na cca 1040. Osídlení se šířilo z údolí Huťského potoka do hor – 1620 Hranice (Grenzdorf), 1621 Studenov (Kaltenberg), 1623 snad Zadní Kout (Hinterwinkel), po roce 1663 se rozlišují budoucí Dolní a Horní Rokytnice, 1675 zakládá vrchnost na dominikální půdě ves Františkov, před 1684 v Rýžovišti (Seifenbach) staví novou sklárnu. Vysoká střední míra přírůstku obyvatel (2,5%) se udržela až do počátku 18. století (r. 1723 2445 poddaných), pak se až do r. 1788 snížila na 1,2 %. Roku 1710 byl ukončen stopadesátiletý spor o hranice mezi panstvími Jilemnice a slezským Kynastem přiřknutím údolí Mumlavy a Milnice Jilemnici, o rok později již vrchnost podpořila výstavbu sklárny i vesnice Harrachova, v roce 1782 z původních tří domů vznikla ves Nový Svět. Roku 1713 na dominikálu vznikla ještě Hleďsebe (Sichdichfür) a v letech 1750/51 Rokytno (Sahlenbach). Na sklonku zkoumaného období v deseti katastrálních obcích žilo 5360 obyvatel v 750 domech.

Po historickém přehledu autor podrobně zkoumá hospodářskou strukturu regionu – sociální a profesní rozvrstvení, vývoj sklářství, hornictví a plátenictví. Všímá si též dějin církevních a školských.

Následuje užitečný úvod do studia publikovaných pramenů, upozorňující na některé z nepřeberných možností jejich využití. V třetí kapitole jsou podrobně popsány prameny, jejichž edici Donth v tomto svazku přináší – nechybí místo uložení, formální popis, obsahové členění a způsob edičního zpracování. Jsou to jmenovitě tyto:

1. Konšelská kniha (Schöppenbuch) Rokytnice n. J. z let 1598–1746 (1803), 236 pag., uložená v SOkA Semily (s. 47–119),
2. Devět gruntovních knih Dolní Rokytnice, Horní Rokytnice, Františkov, Rokytno, Rýžoviště a Harrachov 1674–1795, SObA Zámrsk (s. 121–201),

3. Pamětní kniha farního úřadu Rokytnice n. J. 1740 až 1839, SOkA Semily (s. 202–238),
4. Harrachovská instrukce pro hejtmana Marka 1706, GHA Vídeň (s. 239–269),
5. Všeobecná instrukce pro harrachovská panství 1722, GHA Vídeň (s. 271–329),
6. Dílčí hospodářské články pro panství Jilemnice 1729 a 1744, GHA Vídeň (s. 330–358),
7. Registra dekretů a rezolucí jilemnického velkostatku (Hauptprotokoll) 1720–1755, GHA Vídeň (s. 359 až 451),
8. Registra rozhodnutí vrchnostenského úřadu v Jilemnici (Amtsprotokoll) 1723–1786, GHA Vídeň (s. 452–473),
9. Akta sporu o vaření piva (1704–1709) a hospodářská akta (1691–1768), GHA Vídeň (s. 474–536, 537–567).

Množství archiválií nedovolilo již editoru publikovat všechny prameny in extenso, což nás rmoutí o to více, jde-li o archiválie z vídeňského harrachovského rodinného archivu. V úplnosti je otištěn text konšelské knihy (mimo stereotypní formule), libri memorabilium (se zkrácením dvou kostelních účtů, popisu hranic a tří listin) a všechny hospodářské instrukce. Z register editor vybral jen doklady týkající se Rokytnice, Františkova a Harrachova, tj. asi polovinu záznamů, ve výběru jsou též publikovány aktové písemnosti z rodinného archivu. Originální způsob autor zvolil pro edici devíti gruntovních knih. Jejich 3275 záznamů (doplněné o data konšelské knihy) svým známým veleúsporným způsobem zpracoval do dějin všech rokytnických a harrachovských gruntů od samého počátku až do konce 18. století, v závěru pak publikuje seznam rodových jmen s čísly domů.

Několik slov je nutno říci k aktům sporu o pivovar a k hospodářským aktům. Editor ze spisů vídeňského rodinného archivu (Wirtschaftsakten, fasc. 182, 183, 185 a 196) vybral ty, které podle jeho názoru přinášejí nejdůležitější informace o postavení poddaných, jejich robotním a kontribučním zatížení, sklářských hutích, rokytnickém pivovaru a poměru poddaných a duchovní správy; ve druhé části jsou publikovány doklady k hraničnímu sporu mezi Jilemnicí a Kynastem, počátkům harrachovské sklárny, stezce přes Krkonoše do Slezska, hospodaření velkostatku, plátenictví a obchodu s přízí a řada dalších. Inventář jilemnického zámeckého archivu z r. 1743 připomíná, oč jsme dnes ochuzeni.

Je zbytečné připomínat, že publikace je doplněna pečlivě zpracovaným věcným a osobním rejstříkem (zvlášť pro usedlé rodiny v Harrachově a Rokytnici a zvlášť pro ostatní obyvatele), nechybějí ani plány rokytnických polních tratí z let 1674 a 1827–1843. Škoda jen, že se edici (zřejmě z časových důvodů) nepodařilo vybavit také rejstříkem místním, který by dále rozšířil možnosti jejího využití.

Závažnější připomínka se týká přepisu textů. Bylo-li již porovnáním dřívější edice pramenů ze 17. století s publikovanými fotokopiemi originálů možno zjistit nepřesnosti ve čtení dokumentů českých, platí to v recenzovaném svazku u pramenů latinských, kde musíme nabádat uživatele k maximální opatrnosti. Tak například na s. 237 dlužno číst *causae approbatae* místo causa, *ab examinatoribus* místo examinaritoribus, *Forstium* (statek Fořt) místo Franstium, na s. 238 *cum applausu* místo applausa, *vicarius Trzebechovicensis* místo Inzebechovicensis, *decanus Dobruscae* místo Dobnescae, *ad perpetuam missarum fundationem* místo missanem, *per decretum domini comitis* místo domino, *rei bellicae quam oeconomiae* místo bellico quam oeconomie, *vel Moscovia* místo v Moscoviu, *per aliquos annos* místo seu aliquos annos, *a curato Rochlicensi* místo Rochlicense, *in praesentia* místo in preaesenti, *domini Erdmanni* místo Erdmann, *auribus suavius* místo annibus suavis, *capellanorum* místo capellano, atd. Nemohu se zbavit dojmu, že autorem vyžádaný konzultant prof. dr. Gabriel Adriányi latinské texty přehlížel jen velmi zběžně.

Přes tyto dílčí nedostatky však můžeme konstatovat, že Hans H. Donth ke svému úkolu přistupoval s důkladnou znalostí pramenů, pečlivě a odpovědně. K dobrému dojmu z knihy přispívá také přehledná typografická úprava i sličná celoplátěná vazba. Není pochyb o tom, že toto dílo bude po desítky let dobře sloužit jak německým krajanským historikům, tak i českým badatelům. Sotva by se našlo téma z novověké historie západních Krkonoš, aby se bylo možno bez plodného využití Donthovy edice obejít.

(in)

DONTH, Hans H.: *Die Familien von Rochlitz a. d. Iser und Harrachsdorf 1696–1784*. 2. díl. Bonn 1991, 151 stran. – Elektrosazba.

Ve třetím svazku našeho sborníku, když jsme s potěšením kvitovali vydání prvního dílu Donthových *Rokytnických a harrachovských rodin v letech 1696–1784* (141. svazek edice Deutsche Ortssippenbücher), jsme vyslovili také víru v brzké dokončení tohoto díla, zpřístupňujícího bohatý materiál rokytnických matrik, gruntovních knih a soupisů obyvatel. Pro zahraničního badatele, který své výzkumy prováděl nadto v době, kdy překážky z naší strany všemožně kladeně byly takřka neprůchodné, byl takový úkol splnitelný jen díky pochopení české archivní správy a také ředitelství státních oblastních archivů v Zámrsku a Litoměřicích, která ochotně pořídila potřebné mikrofilmy.

Po třech letech se v řadě A zmíněné frankfurtské edice jako její již 170. svazek(!) objevuje druhý, závěrečný díl této nadmíru užitečné knihy. Její uspořádání je téměř totožné se svazkem prvním – první kapitola vymezuje region a čas, tj. teritorium rokytnické farnosti v letech 1696 až 1784, druhá se zabývá použitými prameny (a v mnohém úvod k prvnímu svazku doplňuje, takže se stává takřka rukovětí každého genealogického badatele) a znovu přináší seznamy použitých zkratek, bez nichž by Donthovy strohé regesty

byly málo srozumitelné. Třetí kapitola je vlastní edicí – na 136 stranách formátu A4 jsou shrnuta veškerá data, zjistitelná z dostupných archivních pramenů k těm rodinám, jejichž jména začínají písmenem N až W (jména na X až Z se v rokytnické farnosti nevyskytovala). Počítal-li jsem správně, je to dalších 1483 rekonstruovaných rodin s několika tisíci příslušníky, k nimž má nyní nejen rodopisec, ale i každý historik k dispozici základní údaje.

Velkorysost, s níž němečtí genealogové vydávají prameny, si nepochybně zasluhuje obdiv, je ho hoden i počítačový operátor, který připravoval nesmírně náročnou sazbu (patrně pečlivě, neboť avizovaná kapitola oprav k druhému dílu připojena nebyla). Zatoužil-li jsem však před časem, aby i pro oblast českého osídlení spatřila světlo světa publikace podobná, nedošla mi dosud k uším ani nejmenší zpráva o tom, že by na něčem podobném bylo u nás pracováno, natož pak připravováno k vydání, byť přiměřeně skromnějšímu. Přitom rodopisců v archivech po listopadové revoluci spíše přibývá – každý však se utkvěle drží jen toho *svého* jména a jen málokterého zajímá také prostředí a doba, v níž jeho předkové žili. Hodně jsme tu pravděpodobně dlužni genealogické osvětě – tato pomocná věda historická se u nás dosud pěstovala téměř v pololegalitě, známy jsou smutné peripetie pražské Genealogické a heraldické společnosti, skrývající se pod Klubem železničářů. Přáli bychom si, aby v nových podmínkách se i rodopis dostal z role *neškodné záliby důchodců* co nejdříve na místo, které mu právem náleží. Hansi H. Donthovi pak děkujeme nejen za dokonalou edici genealogického materiálu, ale i za návod, jak se zmocňovat rozsáhlých a nepřehledných informačních souborů.

(in)

Všeň. Obec v Českém ráji. Všeň, obecní úřad 1993. 23 stran. – Tisk TIRAMA Český Dub.

Krátce před oslavami 675 let první spolehlivé zmínky o Všeni se rozhodla agilní obecní správa připomenout svou minulost příležitostným tiskem. Počin jistě z principu chvályhodný, kdyby se pro časovou tíseň neomezila na to, co již před mnoha lety o Všeni napsali archeolog Filip (v Dějinných počátcích Českého ráje r. 1947), historik J. V. Šimák (v Soupisu památek historických a uměleckých v politickém okresu turnovském r. 1909) a zejména místní kronikář Petr Matoušek (1941). Těmito úryvky (ke cti nejmenovanému redaktoru budiž, že s uvedením pramene) se dostáváme (na úrovni tehdejších znalostí) zhruba do přelomu 18. a 19. století, z mladších časů se něco dovíme také o slavných všeňských rodácích, připojeno devět významnějších jmen ze hřbitova (některá se ovšem opakují) – a toť vlastně vše. Patnáct pěkných černobílých snímků pokazil špatný papír, trochu lépe vyšel jen kostel sv. Filipa a Jakuba na barevné obálce. Rozpaky i hrůzu vyvolává jakýsi *znak obce* na zadní straně obálky, vyvedený Jiřím Loudou. Je mi to velice líto, ale bohužel jej není možné v žádném případě pro vesnici akceptovat, a to ani v dobách sebedemokratičtějších – právo užívat znak náleží odedávna pouze městům.

Snad ještě vkusná grafická úprava mohla tento tisk pozvednout a zachránit – navodit atmosféru tichého a klidného zamyšlení nad tím, jak se v obci před staletími žilo. Opak je však pravdou! Nechce se mi věřit, že se autor naprosto bezradné *grafické úpravy* dokázal ještě zveřejnit v tiráži, jestliže nemá ani potuchy o typografických pravidlech, neví nic o podobě zrcadla strany a zásadách lámání sazby, zápasí s typy písma, mezerami, popisky pod snímky mu svévolně poletují ze strany na stranu a jiné se teprve rozhodují, kam se vydají; těžko určit podíl tiskárny na tomto paskvilu – představitelé obce rozhodně neměli podepsat imprimatur pod takto vyvedenou sazbu. Je zřejmé, že dobrá vůle obvykle ke zdaru díla nestačí – brožurka si na svět přinesla všechny znaky diletantství. Škoda peněz, jež mohla obec obrátit na vhodnější účel, škoda i důvěry sponzorské firmy. Kéž další pokus (za pět či dvacet pět let?) dopadne pro Všeň a její přátele lépe.

(in)

500 let. 1492–1992. Horní Sytová – Víchovská Lhota – Víchová nad Jizerou. Bez místa, nakladatele a roku vydání. 15 stran. – Tisk Havránek & Žídek, Vrchlabí.

Další z hojných příležitostných drobných tisků, vydávaných obcemi v rámci jejich jubilei. Brožurka nemá titulní list ani tiráž, alespoň dvě řádečky nás nakonec bohudíky informují, že *z kronik, zápisků pamětníků a dalších dostupných materiálů vybrali a sestavili V. Hrubá, M. Jakoubek, V. Fišerová.* Sepsání dějin obce tedy stále spočívá v tom, že se odněkud něco vybere a slepí, nikoliv v systematickém a vyčerpávajícím archivním průzkumu a kritice pramenů. Že by to i dnes ještě lidem stačilo?

Znovu musíme varovat před používáním kronik jako historického pramene pro dobu, jíž kronikář nebyl současníkem, ostatně i pro dobu jeho života je nutno každou kroniku konfrontovat s mnoha jinými prameny. To platí jak o starých a kritice dávno podrobených kronikách, jako je třeba Kosmova či Hájkova, tak i o těch našich obecních nebo školních – až do nejžhavější současnosti. Snad bylo chybou, jestliže směrnice požadovala, aby pamětní kniha počínala vylíčením dějin obce – pro většinu kronikářů to byl úkol nad jejich síly, a tak se tu skutečné události mísí se smyšlenkami, lidovými pověstmi a babiččinými pohádkami. Je to hezké čtení, ale nic víc! Stačí si ověřovat, jak kronikáři zacházeli s prameny, a hbitě zjistíte, že např. ve známé smlouvě mezi Hynkem z Valdštejna a Heníkem z Valdštejna z r. 1492 není vůbec zmínky o nějaké tvrzi v Sytové (natož v Roprachticích nebo Jablonci).

Autoři stáli před obtížným úkolem vylíčit osudy tří vesnic, spojených v jednu až v roce 1960; Horní Sytová patřila k panství jilemnickému, Víchová se Lhotou k Branné. Pramenů tiskem vydaných je dostatek (např. i Franzem a Hansem Donthovými z r. 1974, berní rula V. Pešákem r. 1954), rozsáhlá je i dostupná literatura – nic z toho nebylo využito. Proto na bajky o synech zemana Wicha navazuje až informace o hutích v Arnoštově, nepřesné zprávy o textilním průmyslu v Horní Sytové, podrobné vylíčení stavby železnice Martinice-Rokytnice nad Jizerou, a pak už se nás ujímají rok za rokem školní a hasičské kroniky, aniž jsme si jisti, v které části sloučené obce se právě nacházíme. Důležitá (a konkrétní) je kapitolka o sportovním dění v obci.

Kladně musíme ocenit, že na rozdíl od jiných obcí se autoři pokusili vyrovnat i s obdobím po roce 1948, třebaže jen napůl – o politickém vývoji (pro jistotu v celé knížce) ani slovo (maximálně: *i když musíme přiznat, že kolektivizace byla vnucena, a mnozí zemědělci vstupovali do družstva s velkými obavami, přinesla pro většinu malorolníků ulehčení práce a podstatné zvýšení životní úrovně)*, zato se dovídáme, že předsedové MNV se vzorně starali o školu a hlavně po roce 1960 *byl vykonán velký kus práce*. Musíme vichovským občanům záviděť – všechno bylo v obci v pořádku, nikomu nic nechybělo, žádné křivdy? Dnes se už opravdu smí psát otevřeněji a vedle nesporných věcí dobrých uvést i takové, které lidi trápily. Historik se vždy musí snažit dobrat pravdy...

Brožura je zpestřena devíti černobílými fotografiemi bez jakýchkoli popisek. Má jen tiskárenskou grafickou úpravu velmi nenápaditého stylu (téměř všechny snímky jsou umístěny na patě stránky, navíc o 3 cicera přesahují šířku sazby), bez stránkové korektury (na s. 8 dole jsou čtyři řádky přehozeny).

Lze konstatovat, že k vzorné regionální monografii má tato knížka dosti daleko, pro první seznámení občanů s děním od konce 19. století však poslouží úspěšně.

(in)

GERSTNER, Miloš: Cesty po kousku nebe. Netradiční průvodce po Benecku s vyprávěním o lidech, místech, zajímavostech a legendách v dědinách pod Žalým. Benecko, obecní úřad 1992. 126 stran. – Tisk FITOS, spol. s r. o., Stará Paka.

Miloš Gerstner patří k lidem, kteří s neuvěřitelnou citlivostí dokáží sledovat tep rodného kraje. V každé jeho literární či historické diagnóze, třeba i té nejdrobnější, pak cítíme hlubokou pravdu, podloženou celoživotním studiem domova a citlivým prožíváním jeho osudů.

Žijeme v době velkého dějinného zvratu. Hledáme své nové místo, a to jak v měřítku individuálním, tak národním. Vyjde-li v takové době kniha tak hlubokého obsahu a krásného jazyka, musí se nutně stát prostředkem našeho sebepoznání a účinným medikamentem pro naše současné bolesti. Přejeme si, aby podobných publikací vycházelo víc a aby odborná a jazyková erudice Miloše Gerstnera vydala další stejně krásné plody.

(jl)

Autoři tohoto svazku:

Jaroslav Barták, Městské muzeum Semily; Mgr. Karol Bílek a PhDr. Eva Bílková, Literární archiv Památníku národního písemnictví, pobočka Staré Hrady u Libáně; PhDr. Miroslav Cogan, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; PhDr. Ivana Čornejová, CSc., Ústav dějin Univerzity Karlovy Praha; Ing. Bronislava Danielová, Okresní muzeum a galérie Jičín; PhDr. Aleš Fetters, Školský úřad Náchod; PhDr. Jindřich Francek, státní okresní archiv Jičín; PhDr. Vladimíra Jakouběová, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Zdeněk Kašpárek, státní okresní archiv Semily; † Karel Kučera, PhDr. Milena Lenderová, CSc., Vysoká škola chemicko-technologická Pardubice; PaedDr. Jan Luštinec*(jl)*, Krkonošské muzeum Jilemnice; PhDr. Ivo Navrátil *(in)*, státní okresní archiv Semily; František Novák, prom. geograf, Městské muzeum Lomnice n. Pop.; Mgr. Jan Prostředník, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Vojtěch Ron, Liberec; Ing. Jiří Slavík a Ing. arch. Ladislav Svoboda, Památkový ústav Pardubice; PhDr. Jan Šťovíček *(šť)*, Národní technické muzeum Praha; Jan Tomíček, Loužnice; Václav Votoček, Semily; doc. PhDr. Vladimír Wolf *(vw)*, Vysoká škola pedagogická Hradec Králové; Walburga Wowková, státní okresní archiv Jablonec nad Nisou.

Z obsahu dosud vydaných svazků vlastivědného sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší:

1. svazek – 1988. 131 stran. Cena 10 Kč
Hudba v Turnově a okolí od nejstarších dob do začátku 19. století; K stavebnímu vývoji mostů na Hrubé Skále a Valdštejně; Vzpomínky Albíny Roubalové ze Semil; W. A. Mozart a Semily; Příspěvek k historii odborného školství v Semilech; Hospodářský, politický a kulturní život v Rovensku pod Troskami mezi světovými válkami; Odraz španělských událostí v letech 1936–1939 na Semilsku

2. svazek – 1989. 146 stran. Cena 10 Kč
Zjišťovací archeologický výzkum hrádku v poloze Hradiště u Horních Štěpanic; František Bakule a jeho působení na Malé Skále v letech 1901 až 1913; Divadlo Dělnického domu v Semilech; Šachistka Věra Menčíková; Pochody smrti válečných zajatců Českým rájem a Podkrkonoším; Krkonošské epizody v díle Karla Vika; Kopicova kamenná galerie v Kacanovech; Plány lidových staveb v semilském okresním archivu

3. svazek – 1990. 151 stran. Cena 25 Kč
Josef Mirovít Král a jeho místo ve východočeském národním obrození; Báňské podnikání Liebiegů na Semilsku a Železnobrodsku; Východiska tvorby malíře Jana Prouska; Poslední role Narcisy Kolihové; Příspěvek k historii profesionální a amatérské fotografie v Semilech; Lidová komedie o svatém Ivanu, patronu Českého království; Archeologické nálezy v Českém ráji během minulých čtyřiceti let; Obavy ze zatmění Slunce roku 1654; Empírová kašna v Jilemnici; Výtvarný spolek Tvorba v Semilech; Podaří se zachránit Trosky?

4. svazek – 1991. 161 stran. Cena 25 Kč
Židovský hřbitov v Turnově; Turnovská městská škola v letech 1772 až 1870; Dolování uhlí na Lomnicku; Po stopách semilského okrašlovacího spolku; Větrov Zdeňka Róna; Domov v Čechách císařsko-královských, republikánských, protektorátních a komunistických (paměti Jana Bayera); Fotodokumentace lidové architektury ve fondech Krkonošského muzea v Jilemnici; Jan Antonín Želízko; K poslední inscenaci sousedského divadla

5. svazek – 1992. 208 stran. Cena 30 Kč
Josef Pekař – historik české půdy; Švédské šance v pravěku a rané době dějinné; Příspěvek k umělecko-historickému zhodnocení kostela sv. Vavřince v Jilemnici; Varhany v horním Pojizeří I; První tři desetiletí v historii turnovského muzea; K počátkům vojenského odboje na Semilsku; Písemné prameny k dějinám města Jičína; Lidová architektura na fotografiích Petra Matouška; Profesor Jiří Trejbal a národopis; Desfourská panství v berní rule roku 1654; První stadium vývoje města Mladé Boleslavi podle aktuálních historických pramenů; Příspěvek ke stavební podobě turnovských domů; Počátky moderního kamenářského průmyslu v Turnově; Působení frankofilních spolků Alliance Francaise v Jičíně a v Turnově; Jilemnické plastiky Bohumila Kafky; Nad národopisnými sběry Jaroslava Večernika

Adresa redakce a administrace sborníku:

Státní okresní archiv Semily se sídlem v Bystré nad Jizerou čp. 41, 512 05 Háje nad Jizerou, tel. 0431/2643

OBSAH

Články a studie

Miroslav Cogan Kostely v Jenišovicích, Železném Brodě a Lomnici nad Popelkou 7

Jan Tomíček Varhany v horním Pojizeří II 19

Vojtěch Ron První poznámky k železnobrodským pašijím 35

Milena Lenderová Působení Antonína Marka jako školdozorce turnovského vikariátu 53

Karel Kučera Úvaha nad dílem Karla Kazbundy 63

Ivo Navrátil K událostem let 1968 až 1970 v semilském okrese 75

Materiály

Jiří Slavík – Ladislav Svoboda Nástin vývoje tvrzí na Jičínsku 97

Eva a Karol Bílkovi Přehled osobních fondů v Literárním archivu PNP

(se vztahem k Českému ráji a Podkrkonoší) 117

Drobnosti

Jiří Slavík K charakteru zástavby jičínských předměstí v 16. století 133

Miroslav Cogan Objev mytologických fresek v Mnichově Hradišti 136

Walburga Wowková Na stopě zapomenuté literátky 136

Jaroslav Barták Turnovské zastavení Emy Destinnové 138

Václav Votoček František Hyška – veřejný činitel a organizátor boje proti nacismu 144

Kronika

Státní okresní archivy Semily a Jičín 151

Muzea v Turnově, Jičíně, Semilech, Jilemnici a Lomnici nad Popelkou 153

Archeologické výzkumy turnovského muzea v Mladé Boleslavi za rok 1992 159

Cena Josefa Pekaře 164

Karel Samšiňák sedmdesátiletý 164

Vzpomínka na Rudolfa Turka 167

Literatura

Referáty a zprávy 173

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník

svazek 6

Vydal státní okresní archiv Semily se sídlem v Bystré nad Jizerou ve spolupráci se státním okresním archivem Jičín se sídlem v Jeřicích, Historickým klubem v Praze, Pekařovou společností Českého ráje v Turnově a Městským muzeem v Semilech roku 1993. Odpovědný redaktor Ivo Navrátil. Redakční radu vede Milena Lenderová. Obálka a grafická úprava Jaroslav Barták. Reprografie Zdeněk Kašpárek. Vytiskly Unipress, Turnovské tiskárny, s. r. o., Turnov. Náklad 800 výtisků. Stran 188.

02/61

Cena výtisku 30 Kč